प्रवेश संख्या ३०८

विषय: वेद:

क्रम सं० २

नाम तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

ग्रन्थकार

पत्र सं० १-१०४, १-११८, १-१३२

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३४ पंक्ति सं० (पृष्ठे) १०

आकार ८.९" x ३.५"

लिपि: दे.ना.

आधार: काग.

वि० विवरणम् पू.

001238

~~00 237~~

पी० एस० यू० पा०—७७ एस० सी० ई०—१६५१—५०,०००

कृ.प. अ.प्रा. (१२६)

Indira Gandhi National Centre for the Arts

बे० २३

१२५ तैत्तिरीयब्राह्मणम्

प्र. २०४
द्वि. ११८

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०अ०१
१॥
॥श्रीगणेशाय नमः॥ हरिः ॐ॥ ब्रह्म संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ क्षत्रं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ इषं सं
धत्तं तन्मे जिन्वतं॥ रयिं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ पुष्टिं संधत्तं तन्मे जिन्व
धत्तं तन्मे जिन्वतं॥ ऊर्जं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ स्तुतोसि जनधाः॥ देवास्त्वा शुक्रपाः प्र
प्रजां संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ पशून्त्संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ स्तुतोसि जनधाः॥ देवास्त्वा
णयन्तु॥१॥ सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि॥ शुक्रः शुक्रशोचिषा॥ संजग्मानौ दि
मन्थिपाः प्रणयन्तु॥ सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि॥ मन्थी मन्थिशोचिषा॥ अपानं संधत्तं तन्मे
न आ पृथिव्या युवं॥ संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ प्राणं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ श्रोत्रं संधत्तं तन्मे
जिन्वतं॥२॥ व्यानं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ चक्षुः संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ आयुः स्थ आयुर्मे ध
जिन्वतं॥ मनः संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ वाचं संधत्तं तन्मे जिन्वतं॥ प्राणः स्थ प्राणं मे धत्तं॥ प्राणं यज्ञाय ध
त्तं॥ आयुर्यज्ञाय धत्तं॥ आयुर्यज्ञपतये धत्तं॥ चक्षुः स्थ चक्षुर्मे धत्तं॥ चक्षुर्यज्ञाय धत्तं॥ चक्षुर्यज्ञ
त्तं॥३॥ प्राणं पतये धत्तं॥ चक्षुः स्थ चक्षुर्मे धत्तं॥ रामः
१

द्यावापृथिवी चैकेऽवाचत ... तं ... प्राणादित्यं मे ... यज्ञतत्त्वं।
श्रोत्रं मे धत्तं॥ श्रोत्रं यज्ञाय धत्तं॥ श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तं॥
पतये धत्तं॥ श्रोत्रं स्थ श्रोत्रं मे धत्तं॥ ... कस्य यन्त्रमादिषी॥४॥ इषमूर्जं मम्मा
नौ देवौ शुक्रामन्थिनौ॥ कल्पयतं दैवीर्विशः॥ कल्पयतं मानुषीः॥ निरस्तः शंडः॥ निरस्तो मर्कः॥
सुधत्तं॥ प्राणा यच्छतु॥ प्रजा मा ... अमज्मा ने च॥ निरस्तः शंडः॥ निरस्तो मर्कः॥ सप्र
अपन्तु नौ ... सहासुरः॥ शुक्रस्य ... म ... सप्त ... बृहस्पति श्चि
न॥ थः ... ॥ सप्रथ ... जिन्वतं ... प्रा
कृत्वा ... ॥ तस्मा इन्द्राय सुत ... होमि॥५॥ व्यानं ... संधत्तं तन्मे जिन्वतं ... प्रा
णयं मा यच्छ ... वीरतिर्दूवा॥ ... कृत्तिका ... मा ... एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रं॥
यत्कृत्तिकाः॥ स्वा ... देवता ... ॥ ... भवति॥ सुरवं वा एत
न क्षत्राणां॥ यत्कृत्तिकाः॥ यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते॥ सुरव्य एव भवति॥ अथो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥२॥ त्वलं॥१॥अग्निनक्षत्रमित्यपचायंति॥गृहान्हदाहुको भवति॥प्रजापती रोहिण्याम
ग्निमसृजत॥तंदेवा रोहिण्यामादधत॥ततो वैते सर्वान्रोहानरोहन्॥रोहिण्यै
रोहिणित्वं॥रोहिण्यामग्निमाधत्ते॥ऋध्नोत्येव॥सर्वान्रोहान्रोहति॥देवा वै भद्राः
यो३ संतोग्निमाधित्संत॥२॥तेषामनाहितोग्निरासीत॥अथैभ्यो वामंवस्वपाक्राम
त॥तेपुनर्वस्वोरादधत॥ततो वैनान्वामंवसूपावर्तत॥यःपुराभद्रःसन्पापीयान्
त्स्यात्॥सपुनर्वस्वोरग्निमादधीत॥पुनरेवैनंवामंवसूपावर्तते॥भद्रो भवति॥
यःकामयेत दानकामामेप्रजास्युरिति॥सपूर्वयोःफल्गुन्योरग्निमादधीत॥३॥अ
र्यम्णो वा एतन्नक्षत्रं॥यत्पूर्वेफल्गुनी॥अर्यमेतितमाहुर्योददाति॥दानकामाअस्मै ॥२॥
प्रजाभवंति॥यःकामयेतभगीस्यामिति॥सउत्तरयोःफल्गुन्योरग्निमादधीत॥भ रामः

गस्य वाएतन्नक्षत्रं॥यदुत्तरेफल्गुनी॥भग्येवभवति॥कालकंजावैनामासुराआसन्॥४॥
य तेसुवर्गायलोकायाग्निमचिन्वत॥पुरुषइष्टकामुपादधात्पुरुषइष्टकां॥सइंद्रोब्राह्मणो
ब्रुवाणइष्टकामुपाधत्त॥एषामेचित्रानामेति॥तेसुवर्गंलोकमप्रारोहन्॥सइं
द्रइष्टकामावृहत्॥तेवाकीर्यंत॥येवाकीर्यंत॥तऊर्णावभयोभवन्॥द्वावुदपत
तां॥५॥तौदिव्यौश्वानावभवतां॥योभ्रातृव्यवान्स्यात्॥सचित्रायामग्निमादधी
त॥अवकीर्यैवभ्रातृव्यान्॥ओजोबलमिंद्रियंवीर्यमात्मन्धत्ते॥वसंतेब्राह्म
णोग्निमादधीत॥वसंतो वैब्राह्मणस्यर्तुः॥स्वएवैनमृतावाधाय॥ब्रह्मवर्च
सीभवति॥मुखंवाएतदृतूनां॥६॥यद्वसंतः॥योवसंताग्निमाधत्ते॥मुख्यएव

आ॰प्र॰ १ एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य ॥ ५१

२ ग्रीष्मे राजन्य आदधीत ॥ ग्रीष्मो वै राजन्यस्य ऋतुः ॥ अथो योनिमन्त एवैनं प्रजायन्त आदधीत ॥ शरदि वैश्य आदधीत ॥ शरद्वै वैश्यस्य ऋतुः ॥ स्व एवैनमृतावाधाय ॥ इन्द्रियावी भवति ॥ पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत ॥ ७ ॥ स्व एवैनमृतावाधाय ॥ पशुमान्भवति ॥ नपूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत ॥ पापीयान्भवति ॥ उत्तरयोः ॥ यत्पूर्वे फल्गुनी ॥ एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य ॥ यदुत्तरे फल्गुनी ॥ मुखत एव संवत्सरस्याग्निमाधाय ॥ वसीयान्भवति ॥ अथो खलु ॥ यदेवैनं यज्ञ उपनमेत् ॥ अथादधीत ॥ सैवास्यर्द्धिः ॥ ८ ॥ खल्वेषि तस्मिन्फल्गुन्योरग्निमादधीत ॥ तास न्नपतनाम्नत्रे वैश्यस्य ऋतुः उत्तरे फल्गुनी यद्व ॥ २ ॥ उद्धन्ति ॥ यदेवास्या अमे

रामः

३

तदन्तेत्ति

॥ रूपेणैवैनं ॥ अपोनोक्षति शान्त्यै ॥ सिकता निवपति ॥ एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम् ॥ रूपेणैवैनं ॥ अपो नोक्षति शान्त्यै ॥ सिकता निवपति ॥ एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम् ॥ यदूषाः ॥ १ ॥ पुष्ट्यां मिथुनं जनेरित्येव ॥ ऊषान्निवपति ॥ ऊषिका रूपाः प्रजननं ॥ यदूषाः ॥ द्यावापृथिवी सहास्ताम् ॥ जननेग्निमधत्ते ॥ अथो संज्ञान एव ॥ संज्ञानं ह्येतत्पशूनां ॥ यदूषाः ॥ द्यावापृथिवी सहास्ताम् ॥ ते वियती अब्रूतां ॥ अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति ॥ यदमुष्या यज्ञियमासीत् ॥ तदस्यामदधात् ॥ तदप्स्वग्न्यप्रमथत् ॥ ते ऊषा अभवन् ॥ २ ॥ यदस्या यज्ञियमासीत् ॥ तदमुष्यामदधात् ॥ तदपश्चन्द्रमसि कृष्णं ॥ ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत् ॥ द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते ॥ अग्निर्देवेभ्यो निलायत ॥ आखुरूपं कृत्वा ॥ स पृथिवीं प्राविशत् ॥ स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमचरत् ॥ तदाखुकरीषमभवत् ॥ ३ ॥ यदाखुकरीषं सम्भारो भवति ॥ यदेवास्य तत्र न्यक्तं ॥ तदेवावरुन्धे ॥ ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति ॥ यद्वल्मीकं ॥ यद्वल्मीकं

आ० प्र०१

४

वृषासं नुसो भवंति॥ ऊर्जं मे न रसं पृथिव्याज चंरुंध्ये॥ अथो श्रीनेमेव॥ यो नुः चैतद्
धिष्या॥ यद्वल्मीकः॥४॥ अचैषिरो भवति॥ य एवं वेद॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत॥
ना सा मल्लमुपाक्षी मत॥ ता भ्यः सूदमुपगामिनत॥ ततो वैतासां भजनाक्षी यन्॥ यस्य
सूदः स भारो भवति॥ नास्य गृहे भक्षी यते॥ आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्॥ तेन प्रजा
पतिरश्राम्यत॥५॥ कथमिदं स्यादिति॥ सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्॥ सोऽमन्यत॥
अस्ति वै तत्॥ यस्मिन्निदमाधितिष्ठतीति॥ स वराहो रूपं कृत्वोपन्यमज्जत्॥ स
पृथिवीमध आर्छत्॥ तस्या उपहत्योदमज्जत्॥ तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्॥ यदप्र
थत॥६॥ तत्पृथिव्यै पृथिवित्वं॥ अभूद्वा इदमिति॥ तद्भूम्यै भूमित्वं॥ तां दिशोऽनु
वातः समवहत्॥ तां शर्कराभिरदृंहत्॥ शं वै नोऽभूदिति॥ तच्छर्कराणां शर्क

राम

४

रत्वं॥ यच्छर्कराः संभारो भवति॥ अस्यामेवाच्छंबट्कारमृध्नोति॥ श
र्करो भवति धृत्यै॥७॥ अथो शंत्वाय॥ सोऽरता अग्निराधेयमिरस्यतु॥ आ
पो वरुणस्य पत्नय आसन्॥ ता अग्निरभ्यध्यायत्॥ ताः समभवत्॥ तस्य रेतः
परापतत्॥ तद्धिरण्यमभवत्॥ यद्धिरण्यमुपास्यति॥ सरेतसमेवाग्निमाध
त्ते॥ पुरुष इन्वै स्वाद्देनसो बीभत्सत इत्याहुः॥८॥ उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै॥
अति प्रयच्छति॥ आर्तिमेवार्तिमपच्छति॥ अग्निर्देवेभ्यो निलायत॥ अश्वो
रूपं कृत्वा॥ सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्॥ तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वं॥ यदा
श्वत्थः संभारो भवति॥ यदेवास्य तत्र न्यक्तं॥ तदेवावरुंधे॥९॥ देवा वा
ऊर्जं व्यभजंत॥ तत उदुंबर उदतिष्ठत्॥ ऊर्ग्वा उदुंबरः॥ यदौदुंबरः संभारो

रो भवन्नेति॥ऊर्जमेवावरुन्धे॥ततो भस्यामितो दिवि सोम आसीत्॥तं गायत्र्या
हरत्॥तस्य पर्णमच्छिद्यत॥तत्पर्णोऽभवत्॥तत्पर्णस्य पर्णत्वं॥१०॥यस्य पर्ण
मयः संभारो भवति॥सोमपीथमेवावरुन्धे॥देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त॥तत्पर्ण उपा
शृणोत्॥सुश्रवा वै नाम॥यत्पर्णमयः संभारो भवति॥ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥
प्रजापतिरग्निमसृजत॥सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति॥तं शम्याशमयत्॥११॥त
च्छम्यै शमित्वं॥यच्छमीमयः संभारो भवति॥शान्त्या अप्रदाहाय॥अग्नेः सृष्टस्य यतः॥
विकङ्कतं भा आर्छत्॥यद्वैकङ्कतः संभारो भवति॥भा एवावरुन्धे॥सहृदयोऽग्नि
राजेय इत्याहुः॥मरुतोऽद्भिरग्निमतमयन्॥तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्॥ ६
साऽशनिरभवत्॥यदशनिहतस्य वृक्षस्य संभारो भवति॥सहृदयमेवाग्निमा ५
मध

धत्ते॥१२॥ऋषयोऽभवन्न मघद्रुम्मी कोऽग्निमादधत्यथ यद्वत्यैवी नत्सातु इत्याहुस्तजे
पर्णत्वमश्वमपदच्छिद्रस्त्रीणि च॥३॥द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमादधीत॥द्वादश
तत्र मासाः संवत्सरः॥संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते॥यद्द्वादशसु विक्रामेष्वादधीत।
परिमितमवरुन्धीत॥इत्यद्वादश विक्रामा इति॥परिमितं चैवापरिमितं चावरुन्धे॥ चा४
अनृतं वै वाचा वदति॥अनृतं मनसा ध्यायति॥४॥चक्षुर्वै सत्यं॥अद्रागि
त्याह॥अदर्शमिति॥तत्सत्यं॥यस्य चक्षुर्भिर्वेभिमादधते॥सत्यमेवैनमा
धत्ते॥तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्॥नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसेत्॥स
सं त्येऽस्याग्निराहितः॥आग्नेयी वै रात्रिः॥२॥आग्नेयाः पशवः॥ऐन्द्रमहः॥नक्तं
गार्हपत्यमादधाति॥पशूनेवावरुन्धे॥दिवाहवनीयं॥अर्धोदिते सूर्य आह
इन्द्रियमेवावरुन्धे

आ०प०१

५

[illegible]

वुनी युमादध्याति॥ एतस्मिन्वै लोके प्रजा [illegible] ... [illegible] यजमानः स्वजते॥ अथो भूतं चैव भवि
[illegible] ... अन॥ प्रजा एव तं यजमानः स्वजते॥ सा स्म णो ह्या असुरा अग्निं असु
य खी न रुं धो॥३॥ इडा नेमानं नी यज्ञान् काशि आसीत्॥ सा स्म ... [illegible] दस्यत॥ अथ गार्हपत्यं॥
माह्वयं तइति॥ तद गाय त्र॥ [illegible] वु नी यु म्भ आ दध्यत॥ अथ गार्हपत्यं॥
उ अथान्वाहार्यपचनं॥ सा प्रेजीत्॥ प्रतीच्यं ग्न शरीरमान्॥ भूत्वा भूत्वा परो भवति
वुनीति॥४॥ यस्यैव भूनिरो धीयते॥ प्रती च्येस्य शरीरेति॥ भूत्वा भूत्वा परो भवति॥
म तस्मै त्वा ता॥ दिया अग्निमादधातु इति॥ तदा गायत्र॥ तेन्वाहार्य पचनं मन्त्र आ दधात॥
अथ गार्हपत्यं॥ अथाहवनीयं॥ सा प्रेजीत्॥ ५॥ सा च्येषा अशरीरमान्॥ स भूत्वा स्वर्गं लोक
मेति॥ प्रजा नु न नैस्य तु इति॥ यस्यैव भूनिरो धीयते॥ सा स्य शरीरेति॥ भूत्वा भूत्वा स्वर्ग

१२५:

५

लोकमेति॥ प्रजा नु न भिदतैसा ओ नीदि ऽ मन्तुं॥ तथा व अहं त अग्निमा धास्यामि॥ यथा स प्रज
या पशुभिर्मिथुनै जनिष्यसे॥ ५॥ यस्मिन्लोके स्थास्यति॥ अस्मिन्स्वर्गलोके ज्योष्यसीति॥
गार्हपत्यमग्रे आदधात॥ गार्हपत्य वा अनु प्रजा पशवः प्रजायते॥ गार्हपत्येनै वास्मै
प्रजां पशून्प्राजनयत्॥ अथान्वाहार्यपचनं॥ तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः॥ अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यति
ष्ठ॥ अथाहवनीयं॥ तेनैव स्वर्गं लोकमभ्यारोहत्॥ ७॥ यस्यैव सोऽग्निराधीयते॥ प्रजया
पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ अस्मिन्लोके प्रतितिष्ठति॥ अभि स्वर्गं लोकं जयति॥ यस्यैवं विद्वान्
अ॰२ वेनमग्निराधीयते॥ आ देवताभ्यो वृश्चते॥ पापीयान्भवति॥ यस्य यथादेवतं॥ न देवताभ्य
अ॰३ आ वृश्चते॥ वसीयान्भवति॥ ८॥ भृगूणां त्वांगिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वं
गिरसामादध्यात्॥ आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां प्रजानां

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ० ३० /

श्री ३

णीनां प्रजानां॥ नरूणस्य चासर्जोऽग्नन्वतेशृतेनादेध्यामीति रात्रेः॥ इंद्रस्य वैद्युयेनाग्नन्वते शृते
नादेमीति राजन्यस्य॥ मनोस्त्वा ग्रामण्यो अनंवतेशृतेनादेध्यामीति वैश्यस्य॥ त्वष्टुर्णा शौद्रे
नोन्नन्वतेशृतेनादेध्यामीतिरथकारस्य॥ पृथा दिक्षतमग्निराजीमते॥ नदेवतं स्यु‍ ॥ अनां
नसी यान्मनति॥५॥ धात्रपतिराज्ञि श्री वरूपे नासिपूंती त्ये वीणामित्यसैलपुरसीयान्म
जनितन्वे च॥४॥ प्रजापतिर्वाच सत्यमपश्यत्॥ तनाग्निमाधे च॥ तेनवसप्तों मोत॥ भूर्भुव
स्सुवरित्याह॥ एतद्वैवाचं सत्यं॥ पएनेमाग्निमाध्रत्ते॥ रूपमो स्वेव॥ अथो सत्यं प्राशूरेव भवति॥
अभ्युय पूर्वेविद्वानेमिचरेति॥ रूपणत एवैनं॥ ॥ म्रुरित्याह॥ प्रजा एवतद्यजमानः सृजते॥ भु
वइत्याह॥ अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति॥ स्वरित्याह॥ सुवर्ग एव लोके प्रतितिष्ठति॥ त्रिभि
रक्षरैर्गार्हपत्यमादधाति॥ त्रयइमेलोकाः॥ एषुवैनंलोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते॥ सर्वैःपुंचभिस
राम
७

५

प्रवनी [illegible] ॥ सुवर्गा प्रजापतिर्लोकामाधीयते॥ परोहवनीयः॥ सुवर्ग एवास्मैलोके नाच सत्यं सर्वैर्नाभोमि॥
त्रिभिर्गार्हपत्यमादधाति॥ पंचभिराहवनीयं॥ अष्टौ संपद्यंते॥ अष्टाक्षरा गायत्री॥ गायत्रोऽग्निः॥ यावानेव
ग्निः॥ तमाधत्ते॥३॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत॥ ता अस्मात्सृष्टाःपराचीरायन्॥ ताभ्योऽग्निरेवादोधन्
ता॥ नस्योनिः पर्यपश्यत् प्रजाश्रुनिसमावर्तत॥ उपरी ज्योतिमदृहद्वीपादुत्सरसं॥ ज्योतिरुपपश्यंती प्र
जायज्मानेयन्निसमावर्तंते॥ प्रजापतेररथे अवत्॥ तस्य रोपवत॥ ते दस्त्रीभवत्॥ तदरथौ स्वाश्रु
॥६॥ एषवैप्रजापतिः॥ यदग्निः॥ प्राजापत्यो श्वः॥ यदश्वं पुरस्तान्नयंति॥ स्वमेव च क्षुः
स्वेदः पश्यन् प्रजापतिरभ्यदैत्॥ वज्रो वा एष॥ यदश्वं पुरस्तान्नयंति॥ जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते॥
पुनरावर्तयति॥७॥ जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते॥ अथो हवनीयो गार्हपत्यमाकामय
त॥ निगार्हपत्य आहवनीयं॥ तौ विभाजं नाशक्नोत्॥ सोश्वः पूर्ववाडभूत्वा॥ प्राचं पूर्व
३ यदश्वं

आ० ज०

८

अ२

विमेलितिदेवेनेयो ता॥ अथो नानोवी

नुदेवहन॥ तमेर्नुवाह पूर्वमाहत्॥ यदश्वं पुरस्तान्नयेति॥ विमेलितिदेवेनेयो शिरो हरति॥ प्राणा

प्राणान्विं वायन्॥ जोषु शिरो हरति॥ प्राणा

मा देवेनौ कुरुते॥६॥ यदुपर्युपरि शिरो हरेत॥ प्राणान्विं वायन्॥ एवैनमेलोने पुरस्तिष्ठिनाधे

नौगापीथाये॥ इयन्वग्रे हरति॥ अश्वेयुन्यथेयति॥ नयेइनेत्रो काः॥ एवैनमेलोने पुर्णति द्विनाधे

ते॥ [illegible]॥ सोमि प्रेयमो जध्यनीकेः॥७॥ तस्येद्ध्यानेहिमान्नदो हत॥ शांत्या अप्रेदाय॥ पुनः

अप्रेदाय॥ पत्रेपालितोपीयते॥ प्रतिमानेनुवास्वनदहति॥ शांत्या अप्रेदाय॥ पुन

ता वेदयति॥ प्रतिमानेनुवास्वस्त दधाति॥ पशुर्वा एषः॥ यदश्वः॥ पूयन्द॥ ८॥ यदुन्मि॥

यदश्वस्य पुरो निमोदयान्॥ रुद्राये पशून्नपिदध्यात्॥ अपुरुध्यंऽमानः स्यात्॥ यन्ना

चमयेत्॥ अनेनक धा अस्य पुरः वेः स्युः॥ प्राच्यंत आक्रमयेत्॥ यथाहितस्य पुनर्नो

रा अन्यन्वन्नैरन्॥ अवेरधा अन्य प्रजा नो न संति॥ न रुद्रायापिदध्याति॥९॥ जोमेहुतीष्ट २

निर्वपति॥ विराजै पुनविर्को नूयजमानो नु विक्रमते॥ अनयु मानाय॥ अनयेपावुकाय॥ अ

नमुरुचेमे॥ यदुन्मुपयेमानानापविर्यपेत॥ पुनात्मु येनं॥ पद्मनयेपावुकाय॥ सूरदनाभिनूनाधे

चर

८

एतन्माहुवनीयंधसे युक्तं

ध्याति॥ यदुन्नेयुशुचेये॥ भूमपूर्वसमेवाग्नीन्नुपादधाति॥१०॥ देवासुराः संयत्ता आसन्॥ ते देवाविं

नपितिकुन दुह तिहेदध्याति यदुन्नेयुशुचेयेपुरांव॥५॥ देवासुराः संयत्ता आसन्॥ तेदेवाविं

नयिनिकृतबुक्ति कुरेदध्यातियदुन्नेयुशुचेयपुएवंव॥५॥ दुनाः स्तुरा संयत्ता आसन्॥ ते देवाविं

य॥ तेनैवपरं॥ अग्नौ वामं वसु संन्यदधत॥ इदमुनो भविष्यति॥ यदिनो जेष्यन्तीति॥ तदग्नि

नोत्सहमशक्नोन्॥ तदेधा विन्यदधात्॥ पशुपुन्रततीयं॥ अप्सु तृतीयं॥ आदित्ये तृतीयं॥

तदेवा विजित्य॥ पुनरवरुरुत्सन्त॥ तेग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्॥

पशवोवा अग्निः पवमानः॥ यदेव पशुष्वासीत्॥ तत्तेनावारुन्धत॥ तेग्नये पावकाय॥ आपोवा

अग्निः पावकः॥ यदप्स्वासीत्॥ तत्तेनावारुन्धत॥११॥ तेग्नये शुचये॥ असौ वा आदित्योग्निः

शुचिः॥ यदादित्य आसीत्॥ तत्तेनावारुन्धत॥ अनुयाज्यदिनौ ददाति॥ तन्तुयोवा वै तोसे

स्यु जेयेस्यु॥ आग्निपावाअष्टाकपालो ग्निष्वेमिति॥ यत्र्ऋविर्वपेत्॥ नेनाति॥ यथाभालास्या

त्य॥२॥ नांशनोति॥ तादृक्तत्तत्॥ यदेतानि निर्वपेत्॥ ततः॥ यथा गोनिस्युः॥ नात्मा॥ तादृगेवतत्॥

२

२

प्र· धा·

तिस्रः पुनः पुनरावर्तयत्यावर्तमाना इव हि स्वर्गं लोकं यन्ति स्वीकृत्यैव वीर्यं माप्यते॥४॥ यौ निर्लोध
इनयो निरुक्तानिरुक्तौ भवतः॥ पुनस्तत्सामान्यायै॥ पुनः पुनः स्वीकृत्य वीर्यं चरेत्॥ इन्द्राय नीचेदेवता नुचो तपाननीः॥ ये
ते॥ एकाग्न मे को दश क का नुमनु निर्वपेत्॥ ब्राह्मणं चरेत्॥ आ इन्द्रियं वीर्यं मनवरुन्धे॥ आ इन्मो भेव ति॥ इं यथा
एवदेवेनेअ बोलयामा नी॥ तान्मो मुवा स्वीकृत्य इन्द्रियं वीर्यं मनवरुन्धे॥ आ इन्मो भेव ति॥ इं यथा
आदिनिः। अस्यानुयज ति तिष्ठति॥ धेनो वा एन इति॥५॥ यदाज्यं॥ अनुहेतां हुताः॥ मिथुन
नेवावरुन्धे॥ छन्देभवति॥ पुनस्यानर्गातत्याय॥ कुमारे आयुधा ज्ये। द्विशता देवजो
निविगुरति॥ पुरा जो नाएतानि हवीः षि॥ एषवृद्धः॥ मघुनि॥५॥ वत्सं घएनानि हवीः
षि घ्नचैत॥ रुद्रा मे प्रभून पि दध्यात्॥ अपुरुष पशो मान स्यात्॥ यन्तानेव निर्वपेत्॥ अ
नेनवत्स अस्य पुशानेस्युः॥ छ दशासु रात्री षनुर्वपेत्॥ सवत्सर य निन्यापे ज्ञापेश
रात्रेय॥ संवत्सरेणवास्मैभिः जैम घिला॥ पुशून वरुन्धे॥ पदे के मेक वेतानि हवीं
षीनुर्वपेत्॥७॥ पथ्याजीषि वर्पे नानि पुरश्चैत॥ ता हकृत्तात्॥ नपुजने पुरुरिङ्गं देव॥ ए

नि३

इंद्रियमेवावरुन्धे। ८
तपुजं यो पूर्विर
कविरुध्यो॥ उवेरे समं स्यात्॥ न तीमं मेयास्मै लोकस्य छिद्रे पतिष्ठानेनाय॥ मनुष्या रथेनैव देवरथं
नुपजीमते॥ आ यो यजमानस्य येभानि कोति॥ रथन को पनेरयिति॥ मनुष्य रथेनैव देव रथं
जन्यनेरोहति॥८॥ अनुवादिनो वपंति॥ होतुर्यं मानि हानौ नि होतव्यौ निति॥ यमडे पा
अहरुत्मान्॥ अयं गा पूर्वं मा कुंती कुर्यात्॥ अपन्त छुरुयात्॥ अग्निः पशो भवेत्॥ तु मी
मूलहोतव्यं॥ पुआ पूर्वं मा कुनविक्रमितिं॥ ना ग्निः परं भवति॥ अग्नीषोम पाति॥९॥ अपि
मेवस्यानुवचं श्रीणाति॥ उपवर्हं ण ददाति॥ रूपाणामवरुन्धे॥ अथ प्रतिनो देवतुल्यो
अ॥ आ शिषएवावरुन्धे॥ अनडुाहम धर्पवे॥ वह्निर्वा अनड्वान्॥ वह्निर ध्वर्युः॥१०॥
वह्निनैव वह्नि प्रशस्य वरुन्धे॥ मिथुनौ गावौ ददाति॥ मिथुनं स्यावरुन्धे॥ वासो द
दाति॥ सर्व देवत्यं वै वासः॥ सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥ आ हो दश स्यौ पदाति॥
द्वादश मासाः संवत्सरः॥ संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥ कामे पुरुच्छंदेय॥ अथ निनुस्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ०प्र० १ त्रिदशास्त्व

६० नैरुक्तै॥ ३॥ आदित्यास्त्वा जगत्या स्त्रीचाजेना बोके प्रवृत्स्या दोष्य वेरैतो मिमेकेनानै हृषीकः संस्त्रित पृथ्वनिर्देश ॥ धूर्म शिइस्त दृश्य ॥ स्विमत पृश्नि पुनर ॥ स्व बितिर्घ देश्व नदोहू [illegible] प्रतु नेकेच ॥ ५॥ धर्म शिङस्त दृप्य प्रमि॥ स्वप्रित पृश्नि पुनर ॥ स्व

६२ बन ॥ पृ दिलो कायतनं मायच ॥ वाते प्राणस्त दृय पुनि ॥ अग्नेरे त्वे पु रा भे मिनेबुह ॥ प्रितनो का भूतनेयाय प्रितुं पेच ॥ प्राची मन्हे पूर्दिश दे हिरिदान ॥ अग्नेरे [illegible] स्तइसी स्पुसस्त पुपस्व प्रितनो का भूतनेयाय प्रितुं पेच ॥ २॥ अर्कः शुक्र स्तइ सो [illegible] ॥ तेने मि दी दिक्छि विश्वा आशा दीधोनो विभोहि ॥ ऊर्जो नो जोहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ ३॥ अर्क ज्योतिरुज्ज्व ॥ तेनेमि दी दिक्छि विश्वा आशा दीधोनो विभोहि ॥ ऊर्जानो [illegible] कानुह ॥ रुकं ज्योतिरजो सं ॥ येते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ विरा ज्नि ॥ स्प्रि पृश्नि पुनल ॥ पतेर्ट कारुकं नुर्धं [illegible] ॥ आनुशो व्यो न शोसव मायु व्यो न शे ॥ येते अग्ने शिवेतनु वो ॥ सम्राड् भि तू ॥ तेमा विश

३३ इत्वा देवा ॥ अग्नि नोग्नु [illegible] ॥ आनुशो व्यो न शुसव मायु ॥ येते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ सम्राड्भि तू ॥ तेमा विश त्वा दे ॥ अग्नि नो [illegible] ते मो जिन्वतां ॥ २॥ येते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ सम्राड् भि तू ॥ ते मा विशताते नेमो जिन्वतां ॥ येते अग्नेशि राड् चे स्वराड् चे ॥ ते मा विशतां ते मो जिन्वतां ॥ येते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ विभूश्च परिभूश्च ॥ ते मा विशतां ते मो जिन्वतां ॥ ४॥ [illegible] नाभिस्त्वा दे तांते मा जिन्वतां ॥ येते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ प्रभ्वी च प्रभूतिश्च ॥ ते मा विशतां तेमो जिन्वतां ॥ या स्ते अग्ने शिवे तनुवौ ॥ [illegible] च ॥ ७॥ इमेवा ए वेतनुवौ ॥ प्रभ्वी विभूतिश्च ॥ ते मा विशतां ते मो जिन्वतां ॥ चत्वरद जिन्वतां तं तनुवु [illegible] ॥ नाभिरभु गच्छ ॥ २॥ चत्वरद जिन्वतां तन्तु [illegible] ॥ यो द ॥ यास्ते अग्ने [illegible] रास्तु कवे ॥ नाभि [illegible] नम ६०

१ [illegible] ॥ ते बद्धो [illegible] ॥ [illegible] चक्षु [illegible] ॥ धर्म शिरः [illegible] गोह [illegible] मादघाति ॥ तेजो का [illegible] ॥ तेब [illegible] ॥ अर्क शुक्र [illegible] नीय ॥ तिनैवैना [illegible] यति ॥ त [illegible] शोच यानि प्राणा इत्वे [illegible] वचने ॥ अर्क [illegible] ॥ [illegible] ॥ १॥ आसि [illegible] ॥ रथंतर [illegible] ॥ पृथ्वीवनेवाम दृश्य ॥ अन्तरिक्ष [illegible] ॥ अन्तरिक्ष नेवाम दृश्य ॥ अन्तरिक्ष [illegible] ॥ बृहन्नि [illegible] ॥ अधो [illegible] ॥ अन्तरिक्ष [illegible] ॥ सौ [illegible] ॥ [illegible] तिष्ठत नाधे त्ते ॥ आरु [illegible] ॥ [illegible] असो लोकः ॥ [illegible] तिष्ठत नाधे त्ते ॥ [illegible] ॥ २॥ [illegible] ॥ स्व [illegible] ॥ धर्म शिरः [illegible] मादधाति ॥ स [illegible] ॥ [illegible] ॥ ३॥ [illegible] ॥ रुद्रो वा एष ॥ यदग्नि ॥ स [illegible]

[illegible]

मा०।न०।
११

शत नं० २

पशुमिरेवैनं संप्रियंकरो
नई श्वरो यजमानस्य पशून्हिंसितोः॥ संप्रियं पशुभिर्भुवादित्याह॥ पशुभिरेवैनं संप्रियंकरो
तिं सरूना न हिंसायै॥ वपिस्तो कायतनं शायय छेत्याह॥ आशिषमेवैतामाशास्ते॥ वातः
प्राणस्त्वैनाहार्यपचनं॥४॥ सप्राणमेवैनं समाधत्ते॥ स्वधितुर्मीयाय पितुपचेत्याह॥
अन्नमेवास्मै स्वदयति॥ प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह॥ विमृक्तिरेवैनयोः सा॥ अथानानो
प्रीयावेवैनौ कुरुते॥ ऊर्जानो धेहि द्विपदे चतुष्पदइत्याह॥ आशिषमेवैतामाशास्ते॥ अर्कः स्वक
दित्याह व नीयं॥ अर्को वै देवानामन्नं॥५॥ अन्नमेवावरुन्धे॥ तेन नो दीदिहीत्याह॥ समिधाए
वैनं॥ आनशे व्यानशाइति त्रिरुपतिष्ठति॥ आयतनं मनोः॥ एष वै नेत्रो कस्य प्रतिष्ठितुमो
यत्ते॥ तत्प्रधानकार्यं॥ दीपितमप्रतिष्ठितमादधीत॥ उद्धन्यो वा धायोभिमंत्र्य॥ जवीमित्र
मेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते॥ विराडुत्स्वराडुच यास्तो अग्ने शिवा स्तनुवस्तानिस्वापदं धात्र
त्याह॥ एतावाअग्नेः शिवास्तनुवः॥ ताभिरेवैनं समर्धयति॥ यास्ते अग्ने घोरास्ता
नुभस्माभिर्मुरा गच्छ निष्याग्रछित्याह। ताभिरेवैनं पराभावयति॥५॥ लाकांस्तनैत

शतीयमादित्रिसंथति॥ एषवा
नमः प्रतिवाहा यी पचनं देवता। नन्तं मेवैतं प्रतिष्ठितं नाधत्ते पंचधा॥८॥ सा ध्य स्ताहं स्थोरश्नी पुनमप बान्त्र
भुनिर्ग्नातिसौनु नः॥ ता देवा स्मैजनयति॥ अदितिं सुक कौ मा॥ सा थ्य स्ताहं तो धातारा वा यमा चा जा पेनं॥ सादिति यमपंच
तस्याउदुषणा मदद्दु तस्या भ्रात्य। सारेतो धत्त॥ नस्येमित्र श्च वरुण श्चाजायेतां॥ सा द्वतीयम
नः॥१॥ नस्याउदुषण मदद्दु। तस्या भ्रात्य। सारेतो धत्त। नस्या अंशश्च भगश्चाजायेतां॥ सा चतुर्थ
पचत्॥ नस्याउदुषणमदद्दु। तस्या भ्रात्य। सारेतो धत्त। नस्या इन्द्रश्च विवस्वांश्चाजायेतां॥
नपचत्॥२॥ नस्याउदुषणामदद्दु। तस्या भ्रात्य। सारेतो धत्त। नस्याइद्धे निकेसमिधा न्यज्माद
प्रैत्सादनं पचति॥ त एव नद्ध्याति। जातं तिन्नालं णाओदनं॥ पदाद्य तुविष्यते। तनं समिध॥
धातिं उदुषणा ना अदितीरेतो धत्त॥३॥ उदुषणा देव तद्रेतो धत्तो। अस्थि वा एतत। पत्तासमिध।
एनद्रेतः। यदाज्यं। यदाज्येन समिधो न्यज्मादधाति॥ अस्थ्येन तद्रेतसि दधाति। तिस्र आद
धाति मिथुनत्वाय॥ इयती भवंति। प्रजापतिनायज्ञमुखेन संमिता॥४॥ इयती भवंति। यज्ञपरुषा
संमिताः॥ इयती भवंति॥ एतावद्वैपुरुषे वीर्यं॥ वीर्यसंमिताः॥ आढ्री भवंति। आर्द्रमिव हिरेतः सि

आ० प्र० १२

युषेत ह्यस्मै। त्रिवं धामं। ३१
ध्येतै॥ चत्रिंश स्या स्य थस्याऽदं ध्याति॥ त्रिवृत्तौ चतुंर्विंशा। घ्न वंती निरां ध्याति॥ ५॥ गायत्र छंदूतं
यत्नं। त्रिवृत्तौ वैनं ध्या त्मामधयिति॥ अथोतेजसा। गा मुत्री मिर्आ लिया स्मादं ध्याता। त्रिष्टुभं ददेवशं शर्या। त्रस्य छंदसं
औ लिणः॥ स्वस्य छंदसः प्रत्ययस स्माये। त्रिष्टुभीराजन्यं स्य। त्रिष्टुप्छंदा वैवेश्यं॥ स्वस्य छंदसः प्रत्ययन स्माये।
प्रत्ययन स्माये॥ ६॥ जगतीमि वैश्यं स्य। जगतीछंदा वैवेश्यं॥ स्वस्य छंदसः प्रत्ययन स्माये। नमि धापुनराद
तद्संवत्सरगोपायेत्। संवत्सरस्य हिरेनो। हितं वर्धते। यथैनं संवत्सरेनो पुनर्मेथा। न स्थियास्तु पैपात्॥ ७॥ यस्मा
ध्याद। नेत नमूढ। रेनै एतानि। हिंन वर्धमानमे ति। नमांस मे भीपाचा। न स्थियास्त मौनो भक्ता दर्गों आ पौर्णमि
सनम्भी याच। मस्थिपेतु वृषी च। निर्दीर्घस्याल। नैनं मुनिरूपेन मेवा। य न्नौ धास्य मौनो भक्ता दर्गों आ [illegible] जादित्या। स्व
हित्वा वाइत्तउ नमाः स्तु वृष्टिं लोकमोय वाते वाइतीयं तत्त्रतिष्ठं दंतो। एतैं ॥ लुवा
यश्रोसलया। नेरव संत्यगं ०॥ ८॥ नैनं प्रतिष्ठं दंतो। जसलजा। दिनों वदति। को सः। अग्निः को
वं। यो सौ प्रजौ प्रजनयतीति। यस्कै सोः। रात्रिना मि भिंजीनान मसैन्नु पत्नाष मरपी मिच्छपत्नाय
पुस्तक २ थंडूनायं वा शिनान्यो। निष्ठु यति। नारद पक्ष। अयो दूह्य मम्मामिमं थौति॥ २॥ सैन सानिः संतं

२

तिनं। मथि वापो प्रसुष्करति। संवत्सरमिव नद्रे वो हितं प्रजनयति॥ अन्ना हितस्वस्या मिति। त्याकुः।
यत्न मिधोनाभावा मिमां भत्तस्हति। नासंवत्सरेषु रेस्मा दाप ध्यात। संवत्सरादेवैनमवरु ध्या
घंते। यदि संवत्सरेनाद ध्यात। द्वादशपा पुरस्तादाद ध्यात। संवत्सर प्रतिमा वै द्वादशरात्र
यः। संवत्सरमेवास्याहि तामभवति। यदि द्वादशपां नादध्यात। व्यह पुरस्तादाप ध्यात। आ
हिताएजास्यं भवंति॥ ९॥ द्वितीयमप चयातु थंमंपवदा दिंती रेनो ध्यत संभिनाघ्नवंती मि
रादध्याति राजन्यः स्वस्य छंदसः प्रत्ययन स्मापं याडः छतिमंथति रात्रय स्था रिच॥
॥ १॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत॥ रात्रिं रिचानो मन्यन। स्वनणो न प्यत। स आत्मनी यन
पशुपत्नात दपवर्धता तदस्मात्सह रसो र्धनं स्वध्यता। सा विराडभवत्। तादेनास्तु राख्याम
त्ला। सोब्रवीत्प्रजापतिः। ममवा एषा॥ २॥ दाता एव युष्माक मिति। सातत प्रायु
दक्रामत्। तत्प्रजापतिः प्रर्याहरन्। अथर्वपितुं मेगोपाय। सा द्वितीयनुदक्रामत्।
तं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ० न० १
९३
श्री

हां स्वयम्भूर्नो गोपायेति २

सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्य
तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। तयं प्रजा नो गोपायेति। सा तुरीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। स प्रथमस्य नो नो गोपायेति। सा
गृह्णात्॥२॥ सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहर्बुध्नि यु मं त्वमगो पायेति। अग्नीन्वा वसु
पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पंक्तिमेवा। पंक्तिर्वा एषा ओ भुवना वि
तोऽन्य क्रमत। तां प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो यदिनि रोधी यन्ते। तस्मादेतावन्तो ग्रहा आ धीयन्ते। पाक्ता वा
ष्टा॥३॥ तां सा तन्नो धिनिर्भितीन्। यदग्निरोधी यन्तां तस्मादेतावन्तो ग्रह आधीयन्ते। हाप
इदं सर्वं पाकं नु यं पांक्तं स्पृणोति। अथ यं न पितुर्म गोपायेत्यौ ॥अन्नमेवैतेन स्पृणोति। हाप
नर्य प्रजा मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति॥४॥ स्वयम्भूर्मे गोपायेत्याह॥४॥ पुरुषं
तेनैतेन स्पृणोति। सप्रथस्य मां नो गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियं स्पृणोति। अहर्बुध्नि
यं मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्याहार्यपचनेऽन्वाहार्यपचनीति।
तेनु सो स्या नीष्टः पीतः। यत्काहं पत्न्या आज्यं मन्त्रि शयन्ति सं पत्नीं प्रीजयन्ति। तेनु सो स्या

९३

पृ०६
नीष्टः पीतः। यद्गार्हपत्ये जुह्वति॥५॥ तेनास्या नीष्टः पीतः। यत्साम्नायोनिजयन्ते।
नीष्टः पीतः। यदाहवनीये जुह्वति। तेन सोऽस्या नीष्टः प्रीतः। तथोऽस्य सर्वे
तेनस्य स्यानीष्टः पीतः। यदा यस्य थेन्न हविष्टिः तेन तेन। यदा ब्राह्मणा
पीतो अनीष्टा आधीयन्ते। यवस्य थम प्यन्ते पक्षिष्टे तेन तेन। यदा ब्राह्मणा
यो हन्या सिने प हिन्न पगच्छन्ति। तां दृग पततां पुनराधेयाचेति एतो। स्त्रां नां तियने
वैषा नवा सातनुर्ध्वारोहत। सारोहिण्यम भवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रो
हिण्यामग्निमादधीत। स्वर्ग एवैनं यो नो वनि छिन्ना पंतो। ऋध्नोत्येनेन॥६॥ ए
पायशूनां गोपायेति पवित्रा पशून्मे गोपायेत्याहुः इति तिष्ठते स मन्त्र॥७॥
बलस्तं यज्ञं कर्तिका स्वदुंतिद्धा दशा स्तु प्रजापति र्वा पयो देवासुरा यन्ते। श्रि
रं दूने वे शांमी। गार्हपत्य प्राप्तिः सिद्धि चान् सतप स आत्मन्यो यदिदशा॥१०॥ अत स
धत्तो तो दिव्याव धोशा वाय जाम्भेवा यज्ञमपर्युपरि यत्स्य स्तो श्वो यारा जगती प्रिर

२६

शीनि॥८०॥ह त्रिष्टु ओम्॥ उद्वयं तमसस्परि ज्योतिः पश्यन्त उत्तरम्। जपे प्रायश्चित्ते नू यजमानस्य वन्तु। शिरा

प्र०१ नः सन्तु पृथिवी अन्तरिक्षं। शन्नो मित्रः शं वरुणः। शन्नो भवत्वर्यमा। आपो न संतु पीतये।

वं सन्तु पृथिवी अन्तरिक्षं। शन्नो मित्राः पृथिवी लोके स्वाता। शन्नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये।

शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्॥१॥ यद्दिदद्धि लोप

दृदृ ए चिन्त्या। संन्न त्वा नेरोदसी संजग्मुवत्। इष्टं रूपं मनोवतु कृष्णमपाः। कृतो न यो पाशि

गो० पुमाङ्गमिष्टाः। इन्द्रो के मुञ्च दृष्टिं शिरा मघवा। वृत्रहा का रम्या स्वर्ग वायुतीत्या। तहोन्ध्य कामि

हसन्तं नः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। इन्द्र ए त्रिष्याः रस्वं नाम नरं तः। शतं जीवेम शरदः

दुरुद्धीः॥२॥ वं स्त्री प्रिरस्तु नित्यं लोका। सोऽग्निस्तु अर्थं वधिष्ठ मनामः। प्रजापतिस्तष्टा नां पृजामां। २२

क्षण आप हत्यैस्तु वितलो अस्क। उपप्रमिलिभिषु मर्जे प्रजा। न्याः। सूदरहे न्यौस मा मेरा

मि। स्थं रू पं विष्णु निमाम विंदत्। गुहा प्रविष्टं सरिरस्य मध्ये। तस्येद् विहनना

प०

२४

हे निमलमपशजाय। नि:ता मिमाम्नअंराहंय॥१०   त२

त४

नरतः। अन्य बद्धकार नन्धाविध म॥३॥ य सर्य पश्यत्स रिरस्य मध्ये। उर्वी न पश्य ऊर्जा गतः प्रतिष्ठां। नस्त

नरतः। अवबद्धकारन न्यायविधम॥३॥ पश्यत्स सिरस्य मध्ये। उर्वी मिमा बि

कृत्स्नाय तना क्रिजाने। पर्जय विश्व अथ नर हरामि। मा निरहः हल गन प्रतिष्ठ। उर्वी मि मां वि

अजन स्वमत्री। ना नः शिवाः शार्ङ्गसंतु सर्वाः। अपेरेण दृहिरण्यं। अग्नः समतमहत। २४

प्रजास्तु॥ संसरन्तु चरतो निजायो॥४॥ अतिप्रयच्छतं तरेण। अन्यो रूपं कृत्वा यद् भत्वो

निष्टः। सं वत्सरं देवेभ्यो निलायः। न तोऽन्य कामिहसं नरेतः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। इन्द्र

य चिन्या अन्यलिता मि। वनस्पते रातन्न्तो विरोह। स्वस्याः वैमि प्रसूर्जनंतः। गायत्रिया

क्रि मनाण स्व यंति॥५॥ पृश्नि पंतत्नी दिवाधि। सोम पूर्णः सोम पर्णाद्धि जानः। ततो

दैवे हरामि सोम पीथ स्या मरुत्वो। देवानां बलवदं वदंतां वतः। उपाष्टपोः स्ज अग्ना

हरामि सोम पीथ स्या मरुत्वो। देवानां बलवादं वदंतां वतः। उपाश्रणोः रुअग्ना। मयाते

वैश्व नोऽसि। तनो मा मा विरा तुज्ञ सर्वचसं। ततं मरः स्पद वरं धीपसा क्षात्। अधिकर्ता

स्तद्धस्याग्नौ॥६॥ शमीस्तां त्मे हरा स्यह। पत्नी सृष्टं स्यं पुनः। निर्ऋतं तु मा अग्न। इष्टं

प५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ०स०१

१५ तवेदः। तयी भासा सं मितः। ऊरुं नौ लोकमनु अ नोर्षि। य चैनांत स्पृह देयु मा छि त्वं जातवेदः।
पुरु नो द्रि सीम पुत्वा। एत त्रु त दं शानेस्मं भेरामि। सालौ अग्नेस्म है द यो सहो ह। चि नि पा दस्थ
त्था ल सैथुं ता च्ह ह रो ॥७॥ शो ... दीरमु निमा स्कुं ता स्य। प्रजा पं तिना मन
पुरुं त्रसं मितः। त्रिस्त्रसन्त्र चक्रिं द्विं चकुनाः पजो लो॥ अनुभुत्था सं त्या चा रो छ्रिपुः॥ अग्निस्तु
चयु निषु इस भरामि। शांत यो निः शमी गुर्मी अग्नेपु जजन प्रितनं। या अं श्रुत्थ शं मी गर्भः। आरु रो
हत्वेसचो। तं ते हर ग्निस पा॥ ८॥ सु ज्ञिमै कृत्नु निः सुह। यं बोसमन भरं जात वेदः। पु थाग्नीरं
भू तेषु न्यै कं। स सं भं तसी दक्षि ण चु ज्ञाभ्यां। ऊरुं नौ लोकमनु ने पि विद्वान्। प्र वे ध सो। रु वपे मे
ध्यो या न चौ वृदा रं स्पृ भाय चक्रो ॥ तो नुय मभं ग्र तानो अरं कः। अन्न दुवा सं गुह्योऽस्मात्। सु मि
भुमिं दु चस्य ना॥ ९॥ घृतैर्बोधयता ति थिं। आ स्मिं ह व्या जुहो तन। उपत्वाग्ने हविष्मती। घृ

ताची र्यंतु ह र्यत। जुषस्व सु मि धो मम। तं त्वा सु मि द्भिरं गिर। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छो चा
य विष्ठ्य। सु मि ध्य मा नः प्रथमो नु धर्मः। सम क्तु भि रज्यते विश्ववारः॥ १०॥ शोचिष्केशो
घृत निं णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृत प्रती को घृत यो निर ग्निः।
घृतैः समिद्धो घृत मस्यान्नं। घृत प्रुष स्त्वा सु रितो वहं ति। घृतं पिबं त्सु यजा य क्षि
देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृत प्रतीको घृत यो निरेधि। घृतं पीत्वा मधु चा
रु गव्यं। पितेव पुत्र म भि रक्षतादिमं॥ ११॥ त्वाम ग्ने स मि धा नं य विष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्य वाहं।
उरु ज्रयसं घृत यो निमा हुतं। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्मति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्ना
यवः सुष मिधा समी धिरे। स वा वृधान ओषधीभिरु क्षितः। उरु ज्रयांसि पार्थिवा वि तिष्ठसे।
घृत प्रतीकवत्त तस्य धूर्षदः। अग्नि मि त्रं न स मि धान ऋंजते॥ १२॥ इध्मं नो अग्ने

आ० प्र० १

१५ दशै श्रुदा पेत्रा। श्रुकं वर्णामुदुनो यदः सतनुषियं। युञ्जा मेग्ने संवासय। आशीश्च पु
मुनिः सुह। सुद्धाण्यस्मा आध्येहि। यान्यासन्सा श्रितुस्त्वे। मही विश्वपत्नी सदने
ऋतस्य। सर्वाचीएतं धरुणो रयीणां। अनुतर्वेल्लीजन्यं जातवेदस। अभ्युरागोजनय
थः फुरोगां।।१३।। आरोहतं दुशतूः शर्करी मे मम। कृतेनाम्न आयुष्मान् वर्चसा सुहा। स्योञी
वैंनजु चैराल्लु नराः समां। दर्शमिह पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्विं यवती स्थो अग्निरेव
थंसौ। गर्भं दधावां तेवां सुहृदे दो। तस्तु त्वं यशीरं बिभ्रतः। वीरं जनयिष्यथः। ते सहस्रातः प्र
जनिष्यथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः।।१४।। प्रजयां प्रसुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे
लोको। अनन्तात् सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैदु १५

ग्निमिं घुनः। उभौ लोकौ सनेमुहं। उन यौ लोकं यौ जुध्वा। अतिमृत्युं तरत्मुलं। जाते वेधे जुवे न स्मुरेतेः। रुक्
सिं चुतयेसु प्रजा निष्यते।।१५।। अग्निमं श्रुत्थाद पीहस्युवांहः। शामीगर्भो ज्ञनयं योस यो भः। अयं तु यो
निःऋतिं वियः। यतो जातो जरौ चथाः। तं जानन् अग्न आरोह। अथानो वर्धया रयिं। अयैतु वीतु वि चैसपुता
लो। येत्रु स्थ पुराणा। ये च नूतनाः। अदाद् इदं यमो वसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमे
स्मै।।१६।। अग्ने मस्सौ स्युमसः पुरिच मसि। सुज्ञानं मसि कामुधरणं। मयि ते कामुधरणं भूया
त्। संवः सृजामि हृदयानि। सं सृष्टं मनो अस्तु वः। सं सृष्टः प्राणो अस्तु वः। संयाव प्रिया
नु स्तैवं। संप्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु संप्रियः। संप्रिया स्तुनु नो मम।।१७।। कल्पेतां द्या
वापृथिवी। कल्पेतामाप ओषधीः। कल्पंतामग्नयः पृथक्। ममज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येग्नयः
समनसः। अंतरा द्यावापृथिवी। वासंतिकावृतू। अभिकल्पमानाः। इंद्रमिव देवा अभि.

ग्रा·प्र·२
१०

संदिशंतु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥ अंतरिक्षस्य पोषेण। [illegible] सुवर्णेपश्च
मार्दधे। अग्नीजेत्वामन्नुमत्यौसः। अस्तुमार्णं तुरीणं वीडुजंभ। दशास्यसारोअग्नुवः समीचीः। पुमांट
सेवानस्मिसे नमंतां। प्राणापानौते स्वा प्राणेनाभिप्राणिमि। पूत्तः वारेणाम स्वां। दीर्घायुत्वाम शतशा
रदाय। शतं शरद आयुषे वर्चसे॥१९॥ जीवालोकपुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। मम
मासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणेना
मजनादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं उत्थि। स्वगार्हपत्यो विपहन्नराती। उषसः श्रेय
सी श्रेयसी दधंतु॥२०॥ अग्नेसपत्नाँ अपबाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु
धेहि। इमाउमामुपतिष्ठंतु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेह। इतो रडातिष्ठतु विश्वरू
पी। मध्ये वसौधा दिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोपयष्टे। त्वष्णो शुष्माया युषे वर्चसे। स २

पत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा स्वर्गा॥२१॥ यस्ते आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टि यीते मनु
ष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अध्यो
षधीभ्यः। यत्रयत्र जातवेदः संबभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वा
न्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि॥२२॥ ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतु
ष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च
रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महाँ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रि
षु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी संबभूवतुः॥२३॥ त
तः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शंभूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वामृतं आदधामि। अन्ना

१८ दनं स्वाध्याय। गुप्तादुप्तैः।
पर्तैः शुक्रः शुक्रेरचिः शुक्रा त्वं शुक्रं ज्योतिरजस्त्रं। तेन मे दीदिहि तेन त्वा दधे। अग्ने
नीरस्मा ब्रह्मणा। आनन्दो मानन्दोस्त्वं मासु मा नन्दय॥२४॥ नमस्ते गो मेगोपाय। अङ्
नोस्तु ब्रह्मणा। आनन्दो मानन्दो स्वे मासु मानन्दे॥ अमृतेन सत्ये प्रतिष्ठितो। अथर्व पितुं मे गोपाय।
तस्मायं जीवसे। जातां जनित्व मोणा च। अमृतेन सत्ये प्रतिष्ठिता। अथर्व पितुं मे गोपाय।
रसमन्नमिह पुषे। अदेध्याय शीततनो। अविंमन्नत्र पितुं के णो। शीध्र स्पय
स्मै मेगोपाय॥ द्विपादाय चतुष्पदः। अष्टाशफा अप्रहा। मोयचेकशफ आभु
गाः। स प्रथ सभौ मेगोपाय॥ ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु सर्वमा
युरुपासता। अहेर्बुध्निय मंत्रं मेगोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि

॥१५॥

यजूंषि। सा हि श्रीरमृता सतां॥२६॥ चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका
भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्॥
तिरोमा सन्तमायुर्मा
प्रहैव सन्तं सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्त मा युर्मा
दृहेव सन्तं सतो वो अग्नयः। प्राणं पितुं धान्ती न्यं कामतु। विराडू
प्रहोसीत्। ज्योतिर्बावो वैश्वानरेणा पतिष्ठा। पृथुधा न्ती न्यं कामतु। विराड्
ष्ठा प्रजायतेन्धी रोहन्द्रो हिरणी। यो निरुक्तः प्रतितिष्ठतिः॥२७॥ विश्वानुने:
पुरुषो विधेम निधाय यत्तेन्द्रदाहाय ब्रह्मणा दुवस्यन विश्वावारं ऋग्म
मं जनतेपुरोगां प्रजनं गृष्टथो जनिष्यते स्मेम मं महिम्ना वचे से दधत्सुवर्गो
माहि स बभूव तुरायुमो नरः चतुष्पदः सतां प्रजोपते इं च॥१॥ नेन्द्रोतान्य
हां निम वंति। नदुवेसुवर्गा लोकाः। यद्दूतान्यहौन्सुपुर्यंति। नु वस्वेव गत्सुवर्गं

१.प्र.२
१९

लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ॥ अग्निष्टोमाः परःसामानः कार्या इत्याहुः । अग्निष्टोम
संमितः सुवर्गो लोक इति । द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि । द्वादश मासाः संवत्सरः । तेनैव
[illegible] कार्याः ॥४॥ पुरा वायव्यानि [illegible] पृष्ठ्यामध्ये
[illegible] उक्थ्या एव सप्तदशाः परःसामानः । ते सप्तदश
[illegible] विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ उक्थ्याः सप्तदशाः परःसामानः । तेषु [illegible] एकविंश [illegible]
[illegible] अभिसंपद्यन्ते । [illegible] भवति । [illegible] एकं [illegible] लोकमभिजयति । [illegible]
[illegible] विराजमभिसंपद्यन्ते [illegible] ॥२॥ सुवर्गमेव तेन लोकमभिजयति । [illegible] वैराजं चैतत् । [illegible]
सुवर्गो वै लोकः [illegible] विराट् ॥२॥ सुवर्गमेव तेन लोकं [illegible] तृतीये ॥ वैराजं चैतत् । [illegible]
[illegible] ॥३॥
[illegible] यन्ति । [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] । मिथुनाएते [illegible] ॥ [illegible] १९
परःसामसु [illegible] मानेवैतेलोकान् [illegible]

परःसामसु मिथुनमेव ते यजमाना अवरुन्धते । बृहत्पृष्ठं भवति । बृहद्वै सुवर्गो लोकः । बृ
हतैव सुवर्गं लोकं यन्ति । त्रयस्त्रिंशिनाम साम । माध्यंदिने पवमाने भवति ॥ त्रयस्त्रिंशद्
वै देवताः । देवता एवावरुन्धते । [illegible] परांचः संवत्सरमुपयन्ति ॥ न हैनेन स्व
स्ति संमश्नुवते । एतद्वा अमुतो
[illegible] उपयन्ति । तेहैनं स्वस्ति संमश्नुवते ॥ [illegible] ॥
स्ति संमश्नुवते । [illegible] प्रजापतिः सत्रवेदः । तदु देवेभ्यो नयति ॥ [illegible]
[illegible] उपयन्ति । [illegible] एकं च [illegible] संततिर्वा एते ग्रहाः । [illegible]
[illegible] पवमाने भवति । [illegible] पक्षसी । एकविंशः संवत्सरस्य पक्षसी । [illegible]
मानेऽभिप्लवः [illegible] यथा [illegible] पक्षसी [illegible] । आत्मा [illegible]
ते नगर [illegible] । विषूवान् संवत्सरस्य पक्षसी [illegible] समायच्छन्ति । एवं संवत्सरस्य पक्ष
सी [illegible] पक्षसी [illegible]

॥५॥

श्री·प्र·२

२० सौरियाकीर्समभिसंतन्वंति। नार्तिमार्छंति। एकविंशमहर्भवति। स्तुकाग्राह्यो गृह्यते।
ब्रस्कतंब्रमेसयत्नाय। सोर्यमनदहः पशुरालभ्यते। सोर्यौनिग्राह्यो गृह्यते। अहरेवरु
पेणसमर्धयंति। अथो अह्न एवैष बलिः क्रियते। सहैनदहरति ग्राह्यो गृह्यते॥२॥
सप्तवैशीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानां॥ शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधा
ति। तस्मात्सप्तशीर्षन्प्राणाः। इंद्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य॥ सइमान्लोकानभ्यु
जयत्। तस्यासौ लोको नाभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्म
णो गृह्यते। ३। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एते स्माल्लोकाच्यवंते। ये वैश्वकर्म
णो गृह्णते। आदित्यो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठंति। अन्योन्यो
गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यंति। अस्यामन्येन प्रतितिष्ठंति। नोपप २०

राधीसंवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह संहाकृते गृह्येते। यज्ञस्यैवांतं गत्वा। उभयोर्लो
कयोः प्रतितिष्ठंति। अर्कमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुध्यै॥४॥ समायसंस्यंति प्रासा
ते॥ गृह्णैरघ्नंसंवत्स रस्यान्योन्यो गृह्येते पंचच॥५॥ एकविंशा एष भरंति। एतेन वैदेवा
एकविंशेन। आदित्यमितउत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविंशः।
तस्य दशावस्तादहा निदशापरस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराडि
हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादंतरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितप
न्नेति॥२॥ देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य परांचोतिपातादविभयुः। तंछंदो
भिरदृंहन्धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्यावाचोवपातादविभयुः।
तंपंचभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽहन्पंचदिवाकीर्त्यानि क्रियंते। रश्मयो वै
ते~

ब्रा० प्र० २१ दिवाकीर्त्येन तुष्टुवते ये हैनं महादिवाकीर्त्यं विदुः। महादिवाकीर्त्यं हि तुः ए
दिवाकीर्त्यानि। येनामन्त्रे। तेनामन्त्रीभूतं रथो: पवमानयो:॥७॥ महादिवाकीर्त्यं होतुः पृ
ष्ठं। विकर्णं ब्रह्मसामं। भासो ग्निष्टोमः। अथैतानि परिस्थाणि। परैर्वै देवा आदित्यं सुवर्गं
लोकमपारयन्। युदपारयन्। तत्स्पराणां स्परत्वं। पारयत्येनं स्पराणि। य एवं वेद। अथैता
नि स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तत्स्पराणां
स्परत्वं। स्पारयत्येनं स्पराणि। य एवं वेद॥८॥ एते पवमानयोस्पराणि पञ्चदश॥४॥
...वाम प्रतिष्ठा वा एते गच्छन्ति। येषाम् संवत्सरे नाप्नुथ॥ एकादशिन्या प्यन्ते। ...वा
...प्रतिष्ठाया एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेनाप्नुथ। एकादशिन्या प्यन्ते। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी
नमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी
नमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्रमालभन्ते॥१॥ वैश्वदे
वं देवानामयातयामानो। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते॥२॥ वैश्वदे
वमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्योर्धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्यावेव प्र
वमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। वायुरेवैभ्यो यथायतनाद्देवता अवरुन्धे। आदित्या
तितिष्ठन्ति। वायव्यमेव समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथायतनाद्देवता अवरुन्धे। आदित्या २१

मविवरणमालभन्ते इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥३॥
मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति वरुणेन दुरिष्टं। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते।
मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टं। अथो ब्रह्म एवैषु बलि क्रियते।
प्राजापत्यो तिग्राहो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अन्नाद्यमेवेमासिरवरुन्धते। प [illegible] देन्ता ४
आग्नेयमालभन्ते प्रति पुरस्तात्। अजपेत्वा व्याएन्नपूर्वैर्मासैरवरुन्धते। दशिनीमालभेरन्। अ
न्यः पश्वावालभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥३॥ यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अ
प्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यदेतौ पश्वालभन्ते। कनीयः आयुः कुर्वीरन्। कनीयसुः के
प्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यदेतौ पश्वालभन्ते। कनीय आयुः कुर्वीरन्। कनीयसुः के
ब्राह्मणावतः पश्वावालभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यन्ते। न कनीय आयुः कु
वते।८॥ तेन एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्ते वरुणस्य सप्तदशः॥५॥ प्रजापतिः प्रजाः
सृष्ट्वा रिक्तो कायत। तं देवा भूतानां रसं तेजः संभृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महा

श्रु.प्र.२
२२

नैनं वर्त्तीति। न महाव्रतस्य महाव्रतत्वं। महद्व्रतमिति। तस्मै महाव्रतस्य महाव्रतत्वं। महतो
व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वं। पंचविंशः स्तोमो भवति॥१॥ चतुर्विंशः [illegible]
भवतीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वं। पंचविंशः स्तोमो भवति। चतुर्विंशत्यर्धमासः। [illegible] भवतु
मासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन् संवत्सरे [illegible] जायत। [illegible] मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीय
मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानां [illegible] क्रियते प्रजनना
ते। अथ यदुदग्ररं ततः क्रियते। तस्मादुदग्र प्रजाः समेधन्ते। अन्नतः क्रियते प्रजननं
येव। [illegible] भवति॥२॥ [illegible] पराचास्तुवंति
तस्मात्तल्लहगो वा नमेघतो वमेघति। [illegible] पंचदशी [illegible] पक्षः
भवति। [illegible] अन्यतरतो
हितकरीयः क्रियते॥३॥ पंचविंशः आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः [illegible] पंः२
२२

एकविंशः पुच्छं। [illegible] सर्वैया सह स्तुवंति। सर्वैयाह्यात्मना
[illegible] एकैका स्तुवंति। आत्मन्नंगानि बध्नाति। नवा एतेन सर्वेषु
[illegible] क्रियते। [illegible]
[illegible]॥४॥ [illegible] भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुंबरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुध्यै
ते। औदुंबरस्तम्भो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुंबरः। सदेवानां साम्यक्षे। तमसघम
यस्य तमसघमनभिजितं स्यात्। सदेवानां साम्यक्षे। तमसघमेवाभिजयति॥५॥ यस्यत
भिजयानीक्षितमारुह्योद्गायेत्। तमसघमेवाभिजयति। सदेवानां साम्यक्षे। तमसघं मापरा
[illegible] मभिजितं स्यात्॥ सदेवानां साम्यक्षे। तमसघं पराजयते। [illegible]
ज्येष्ठी [illegible] मारुह्योद्गायेत्। नतमसघं पराजयते।

श्री॰प्र॰३
२३

महोवैब्रूखः। महस एवान्नाद्यस्यावरुध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। तआदित्ये
व्यायछं न्त। तं देवाः समजयन्॥६॥ ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायछे
ते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्नि
ति। ब्राह्मणः ... ... इमेऽभूवन्निति। यदेवैषां सुकृतं यारातिः। तदन्यतरोप
न्यतरो ब्रूयात्। इमऽउद्वासीकारिण इमेऽदुर्भूतिमकन्निति। अन्यतरः। यदेवैषां सु
कृतं यारातिः। तदन्यतरोऽभिश्रीणाति। यद्देवैषां दुष्कृतं यारातिः। तदन्यतरोप
हन्ति। ब्राह्मणः संजयति। अमुमेवादित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दते॥७॥ भवति भद्र
तिक्रियते पुरुषो जयस्य जयं जयसे च॥६॥ उक्त्यमानेनवै तानि संनि
रेकविंशो यंति वा प्रजापतिः प्रजाः सृष्टाश्चरत्॥६॥ उक्त्यमानं स्तो चिद
ग्रोक्तसपत्नानतिग्रा ह्यावैश्वदेवाः पंचाशत्॥५०॥ हरिः ओम्॥७॥ २३

जे३

श्रीगणेशाय नमः॥ हरिः ॐ देवासुराः संयत्ता आसन्॥ ते देवा विजय
मुपयंतः॥ अग्नीषोमयोस्तेजस्विनी तनू संन्यदधत। इदमु नो भविष्य
ति। यदि नो जेष्यंतीति॥ तेनाग्नीषोमावपाक्रामतां॥ ते देवा वि
जित्य॥ अग्नीषोमावन्वैछन्॥ तेऽग्निमन्वविंदन्नृतुषु सन्नं॥
तस्य निमक्तोऽभितः ... ... नीस्तन्वा रवारुंधत॥१॥ ते सोमम
न्वविंदन्॥ तमघ्नन्॥ तस्य यथाभिज्ञायं तनूर्व्यगृह्णत॥ ते ग्रहा अ

२४

भवन्॥तद्भ्रह्रं एतं गृह्णते॥यस्मै वा विद्वान्॥ होमः संततः॥तस्य चे

ब्रा॰ प्र॰ ३ वर्द्ध्ह्रीतः॥नानाग्रेयं पुनराधेयं कुर्वीत॥यस्य नाग्नेयं पुनराधे

येयं कुर्यात्॥ अग्नये॥१॥ अग्नेपं वा एतानि प

ते॥ यस्मिन् पूर्वपालमि डोबर्हि यजति॥उभा वा अग्ने पापमा वाह

को स्याता॥ अग्नीषोमा गे स्वतर साकुः॥ पद्ममा याग्ने शवश्वेच्छ

मेवतत॥२ २४

[stamp]

विति॥अग्नये पवमानायो वरस्यात्॥ वसवद्दानीय॥ तेना

ग्नेमागः॥तेन सोम्याः॥ बुधं च सामेष्य स्याश्च भाग स्वपुरो

नुवाक्या भवति॥२॥ स्थपास्तु एकोधपति॥ आदनेवनत्॥ ऋचियं

का पत्नी संयाजानां मन्त्र स्तु॥तेनाग्ने पर्वः स्वर्वं भवति॥एकधाते

जस्विनी रेव तामुपै तीत्याहुः॥ सैनमीभ्यरा मध्ये इति॥ नेति ब्रूया

ता ... आग्नः॥ प्रजननमेवा ... नीति॥ एतन् प्रजुसं

चे॰

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रं० ९३

२५ तसंभारवंशकुः॥४॥न समस्तसंभाराः॥नयज्ञेः क्वचिदिति॥
यथोक्तं॥ समस्तापि वसंभाराः॥ कौ यैयज्ञुः॥ पुनः श्रेयस्यस
मेघ्ये॥ तेनोपास्तुप्रचरति॥ एव्यस्व्वाप्यः॥ तेनराधेयः॥
यथोपास्तुनहामिति॥ भातादगेव तं॥ उक्वैश्चिदहुत
मुखेज्ञति॥ यथानहश्चित्वा गार्हपत्यमिति॥ नारगेव तं॥ एतत्॥
कथांविज्ञाश्विनौ देवता मुखे तीसाकुः सेनमीश्वर॥ इदं॥ २५

ति॥ नत्तपनोपैति॥ प्रयाजानूयाजेष्वेनविमं कीर्तकुर्यात्॥ पूर्वं
पूर्वमाज्यभागौस्यातां॥ एवं पत्नीसंयाजाः॥ ६॥ तहूत्थानहर वंस
जननवत्तरमुपेतीति॥ तदाहुः॥ व्यहंवा इत्त तां॥ अनाग्रयंतापन
क्रोधतरति॥ नेतिवृत्ताद॥ आग्नेयं पयंसि विमत्कीर्त्यं यजति॥ अ
ग्निकृतसंपत्नीसंयाजानां॥ तेनाग्नेय॥ तेन स मधेक्रियतइति॥७॥
अकृंधतैवतद्यतिहतयज्ञुः संहत संभार इत्याहुः। रिच्चतिपत्नीसंयाजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्री०२०
२५
श्री०प्र०

नच्चा॥१॥देवा वै यथा द्दशीय ते नाहरंत॥ यो भिहोमे॥ यज्ञकर्णं॥
नदेवा॥१॥देवा वै यथादर्शीय ते नाहरंत॥ ते॥ अन्योन्यस्मै
पोतिरुत्रं॥ ते स्हेवस्य वै वाजपेय मपश्यन्॥ ते॥ अन्योन्यस्मै
नातिष्ठंत॥ अहमनेनयज्ञ इति॥ तेब्रुवन्॥ आजिमधावामेते
वि॥१॥ तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्॥ तेनायजत॥ स स्वा
राज्यमगच्छत्॥ तमिंद्रो ब्रवीत्॥ मामनेन याजयेति॥ तेनेंद्रमयाजयत्।

२५

तु॥ सोग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छत्स्वाराज्यं॥ अतिष्ठंतास्मै ज्यैष्ठ्याय
॥२॥ य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते॥ गच्छति स्वाराज्यं॥ अग्रं समा
नानां पर्येति॥ तिष्ठंतेस्मै ज्यैष्ठ्याय॥ स वा एष ब्राह्मणस्यैव रा
जन्यस्य च यज्ञः॥ तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः॥ वाजाप्यो वा एषः॥ वाजं ह्येतेन देवा ऐप्सन्॥
सोमो वै वाजपेयः॥ यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥ ३॥ वाज्येवैनं पीत्वा भवति॥ आस्य
वाजी जायते॥ अन्नं वै वाजपेयः॥ य एवं वेद॥ अस्यान्नं॥ आस्यान्नादो

षा प्र॰ ३
जायते। ब्रह्म वैवाप्ययः। य एवं । अग्निर्ब्राह्मणानां आस्यं ब्रह्मा जायते।४॥
२८ वाग्वैवाजेस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यं। ऐनं वा गच्छति॥ अपि व
ती वा चं वदन्ति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन् वाजपे
यम धत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥५॥ अप्येतेनो त्रा
स्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ताभिर्वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यत्तस्य
सप्तदशत्वाय। देवता नामनि भोगाय। देवा वै ब्राह्मणश्चान्तस्य च शामंल

व३

मपाघ्नन्। यद्ब्राह्मणः शामलमासीत्। सा गाथा नाराशंस्य भवत्।
यदन्नस्य॥ सा सुरा॥६॥ तस्माद्धोः थत्वम्। तस्य चेन प्रतिगृह्णं॥ प
ो लिगृ ृ पात॥ शामलं प्रतिगृह्णी पात्॥ सर्वो वा एतस्य वाचोवरुद्धः॥
यो वाजपेयेन यजी॥ या पृथिव्यां याम्रोषधयः पंदेः॥ या नरिक्षेपा वा
यो या वामदेव्यः॥ यादि वियादि सेयाः सन्ति॥ या पृथ्योषधी पावन
तेषु॥ तस्मात् वाजपेययाज्यार्त्विजीनः॥ सर्वो ह्यस्य वाचोवरुद्धः॥७॥

श्रा०प्र०३

षा वामेति ज्यैष्ठ्यं प्र वेद ब्रह्मा जायते वाजपेयेन सुरा विजीनए कं
२८ षो॥ देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुंधत॥ तदतिग्राह्यैरतिगृह्या
वारुंधत॥ तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं॥ यदतिग्राह्या गृह्यंते॥ य २८
वान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुंधे॥ तदेवैतैरतिगृह्यावरुंधे॥ पंच गृह्यंते॥
पाङ्क्तो यज्ञः॥ यावानेव यज्ञः॥ तमाप्त्वावरुंधे॥१॥ सर्वे ऐंद्रा

भवंति॥ एकधैव यजमान इंद्रियं दधाति॥ सप्तदश प्राजापत्या
न्ग्रहान्गृह्णाति॥ सप्तदशः प्रजापतिः॥ प्रजापतेराप्त्यै॥ एकया
चो गृह्णाति॥ एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति॥ सोमग्रहांश्च
सुराग्रहांश्च गृह्णाति॥ एतद्वै देवानां परममन्नं॥ यत्सो
मः॥२॥ एतन्मनुष्याणां॥ यत्सुरा॥ परममेवास्मा अन्नाद्ये

आ॰ क॰ ३

२९ नापरमनुवषट्करोति सोमग्रहान्गृह्णाति ॥ ब्रह्मणो वा
एतत्तेजो यत्सोमः ॥ ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति
सुराग्रहान्गृह्णाति ॥ अन्नस्य वा एतच्छमलं ॥३॥ अन्नस्यैव शमलं
नपानं यजमानादपहंति ॥ सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च गृ २९
ह्णाति ॥ पुमान्वै सोमः स्त्री सुरा तन्मिथुनं ॥ मिथुनमेवास्य

लुं २

तत्करोति प्रजननाय ॥ आत्मानमेव सोमग्रहेण स्पृणोति ॥
जायां सुराग्रहेण तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिंल्लोके स्त्रियं
संभवति ॥ वाजपेयाभिजित्वरं ह्यस्य ॥४॥ पूर्वे सोमग्रहा गृह्यं
ते ॥ अपरे सुराग्रहाः ॥ पुरस्तात्सोमग्रहान्सादयति ॥ पश्चात्
सुराग्रहान् ॥ पापवस्यसस्य विधृत्यै ॥ एष वै यजमानः ॥ य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा·१२ सोमः ॥ अनृतं सुरा ॥ सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च व्यतिष
३० जति ॥ अज्ञानेनैवैनं व्यतिषजति ॥ ५ ॥ स एव चं स्यसंमा मद्रेण
एकेद्रो ह अन्नं वै मद्रा ॥ अज्ञानेनैवैनं सं सृजति ॥ अ
मं स्य वा एतच्छमलं यत्सुरा ॥ ६ ॥ श्री वस्वलु वै शामलं ॥ पा
प्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति ॥ यत्सोमग्रहांश्च २०

सुराग्रहांश्च व्यतिषजति ॥ ७ ॥ दिवं च स्व विमा पाप्मनेन्द्रस्याह ॥
पाप्मनैवैनं शमलेन व्यावर्तयति ॥ ८ ॥ तस्मादु जपेद्यथा जीपूतोके
ध्योर सिपर्व ॥ प्राङ्ड़ सोमग्रहैः अमुमेव तैर्लोकमभिजय
ति ॥ प्रत्यङ्सुराग्रहैः ॥ इममेव तैर्लोकमभिजयति ॥ प्रतितिष्ठति सोमग्र
हैः ॥ यावदेव रथत्स्थ ॥ तेन सूयते ॥ वाजस्य सुराग्रहैरति ॥ अन्नं
तेनैवावरुन्धसं संसृजति ॥ हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति ॥ मधव्यो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

७-३ स्तानीति एकधा ब्रह्मण उपहरति ॥ एकधैव यजमान आयुस्तेजो
३० दधाति ॥७॥ आस्राः वरुध्य सोमः शमलं यत्सुराह्यस्येन व्यतिषज
ति व्यावर्तयात्स्तनतिच्चवोरिचा ॥३॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति ॥ ना
ग्निष्टोमो नोक्थ्यः ॥ न षोडशी नातिरात्रः ॥ अथ कस्माद्वाजपेये २९
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति ॥ पशुभिरिति ब्रूयात् ॥ आग्नेयं पशु

मालभते ॥ अग्निष्टोममेव तेनावरुन्धे ॥ ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यं ॥ ऐन्द्रेण षोडशिनं
नं स्तोत्रं ॥ सारस्वत्यातिरात्रं ॥८॥ मारुत्या बृहतः स्तोत्रं ॥ एतावं
तो वै यज्ञक्रतवः ॥ तान् पशुभिरेवावरुन्धे ॥ आत्मानमेव स्पृण
त्यग्निष्टोमेन ॥ प्राणापानावुक्थ्येन ॥ वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रे
ण ॥ वाचमतिरात्रेण ॥ प्रजां बृहतः स्तोत्रेण ॥ इममेव लोकम
भिजयत्यग्निष्टोमेन ॥ अन्तरिक्षमुक्थ्येन ॥२॥ सुवर्गं लोकं षो

श·प्रं·३ उदितेन स्तोत्रेण । वदन्ती वषडारोहयत्यतिरात्रेण ॥ नाकं
३२ रोहति बृहता स्तोत्रेण । तेज एवास्मिं धत्ते आग्नेयेन पशुना ॥ आ
ओ बलमैंद्राग्नेन ॥ इंद्रियमैंद्रेण ॥ ओजः सारस्वतेन ॥ भूमा वैश्वदेवेन ॥
केचन नुष्य लोके चामिज ति मा सावश्या ॥ सप्तदश
प्राजापत्यान्पशूनालभते ॥ सप्तदशः प्रजापतिः ॥ ३ ॥ प्रजापते
राप्त्यै ॥ श्यामा एकरूपा भवंति । एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै ॥

तानपर्यग्निकृतानुत्सृजति ॥ मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः ॥
तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत ॥ तयैवैनानशमयत् ॥ मारुत्या
प्रचर्य ॥ एता संज्ञपयेत् ॥ मरुत एवशमयित्वा ॥ ४ ॥ एतैः प्रचर
तिपुरस्तात्पान्ताय ॥ एकधा वपा जुहोति ॥ एकदेवत्या हि ॥
एते ॥ अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति ॥ नैवारेण सप्तदशशरावेण
तैनहि प्रचरति ॥ एतस्य रोहणाय रोहते ॥ अपो पश्चूनामेव इमपि
६२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्मा स्वा

33 वाग्वै सरस्वती ॥ तस्मात् ...
दध्यानि ॥ सारस्वतो भवति ॥ प्रजा [illegible] ... वाग्धे सरस्वती ॥ तस्यां एता
३ वागुत्तमा ॥ अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति ॥ प्रजा स्मा ३
पतिर्हि वाक् ॥ अप [illegible] भवति ॥ तस्मान्मनुष्याः सर्वा एव
दन्ति ॥ ५ ॥ अग्निरात्रीं [illegible] न प्रजापति [illegible] ३२
मया प्रचरति [illegible] ॥ ४ ॥ स विजुहोति कर्म एकमेव [illegible]
[illegible] ॥ कस्मादेवं जुहुयात् ॥ यद्धो जुहोति यदस्य पूर्वं परमिति ॥ [illegible]

३२

[illegible] करोति ॥ सवनेसवने जुहोति ॥ [illegible]
सूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति ॥ [illegible] वाचस्पति [illegible]
तु यजमानं कुरुते ॥ [illegible] लोके [illegible] वाचं [illegible] स्मा ३
स्वरा ति [illegible] ॥ [illegible] नां पुरन्तमा [illegible] वाचं [illegible]
दयति ॥ [illegible] ॥ [illegible] वि [illegible] पा वा
जेस्य [illegible] मातरं [illegible] भिया हा ॥ यच्चैव यः ॥ यच्चास्या [illegible] तद
वा [illegible] ॥ अथो तस्मि [illegible] नयति ॥ [illegible]
[illegible] अप्सु [illegible] तदेव [illegible] नु
[illegible] यदेवास्या [illegible] देव [illegible]
[illegible] पन्नूनयति ॥ [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रा·मं नूहुवा अग्नीमेध्या मुच्यन्ते ।। यद्ग्रहं पूलयन्ति ।। मे
३४ ध्यानेवैना करोति ।। वायुर्वै मनुष्येषु व्याह ।। एत
वास्तरेवृता अग्रे अग्नेमयुंजन ।। ताभिरेवैना न्युनक्ति
।। हव्यो जुसे ।। यजूंषा युनक्ति ।। व्यावृत्त्यै ।। ३ ।। अपां ३४
अपादाम्नुहेमभि ।। समर्ति ।। मेध्यानेवैना करोति ।।
अथो ह्यो स्ववैना नाग्रिरिष्कृत ।। विष्णुक्रमः क्रमते ।।

विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति ।। वैष्णुदेवो वैरथः ।।
अंकौ न्यंकावभितो रथं यौ विश्वाह ।। याद्द्वेदेवा रथे
प्रविष्टाः ।। ताभ्य एवैनं समर्थयति ।। श्वात्रा नो नाश्चौ ।। मरो
सर्वं तान्भुंके सार्थो भवति ।। य एवं वेद ।। ७ ।। स्वाद्य
ति प्रफूलयति व्याह स्वाअग्ने श्चौह चायु ।। देवस्याह
सवितुः प्रसवे बृहस्पतिर्नो वाजं जिता वाजं जेषमित्याह ।।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहं
हविते
सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं
३५ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकं
रोहति।। चात्वाले रथचक्रं निमिनन्ति रोहति। अ २५
देवा अंगिरसः तम: सुवर्गलोकमायन्।। साद्यं देवरथ
क्रमामी सुवर्गं लोकमेति।। आवेशयति।। क्रतुर्दैरथा। राज

वज्रो वै वाजी ऽभिवदति।।१।। वाजिनो [illegible] समराद्यु
वज्रो वै वाजी ऽभिवदति।। वाचो वर्ष्मा देवेभ्यो
ते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे।। वाचो वर्ष्म देवेभ्य
सप वाकामन्।। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्।। सैषा वाग्वनस्प
।। या दुन्दुभौ तस्माद्दुन्दुभिः सर्वासां
तिषु वदति
चोतिवदति।। दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्।। या [illegible]
वर्ष्माणमेवावरुन्धे। इन्द्राय वाचं वदत इन्द्रं वाजं
दुन्दुभौ। परमैव वाचा वरां वाचमवरुन्धे। अन्नं वा वाज

३५ जाह्नेद्रै वाजेमगं छिदस्य हुः। एष वा एतर्हि
श्री ५.३ द्रूः यो यजते॥ यजमानएव वाजमुज्जयति॥
सप्तदशप्रग्या भानाजिं धावंति॥ सप्तदशः
स्तोत्रंभवति॥ सप्तदश सप्तदशादीयते॥२॥ स ३६
प्तदशः प्रजापतिः॥ प्रजापतेराप्त्यै॥ अथो सिंहे
सिवा ज्यसीसाह॥ अग्निर्वा अज्ञौ॥ वायुसमिः॥

आदित्यो वाडी॥ एताभिरेवास्मै देवताभिर्दैव
रथं युनक्ति॥ वाहिर्वाहि युनक्ति॥ वाहिर्हि वै देव
रथ देवरथमेवास्मै युनक्ति॥४॥ वाजिनो वा
जंधावत काष्ठां गच्छतेयाह॥ सुवर्गो वैलोकः का
ष्ठा॥ सुवर्गमेव लोकं यंति॥ सुवर्गो वा एते लोकं यं
पांचो धावंति। पाडिवहि स्
ति॥ यश्राजिं धावं

श्री-म-३

चवरस्याभिस्तुमंत्रयते। चत्वारि वै स्व
वर्गो लोकः॥ स्वर्गं लोकं गमयति॥५॥प्र
ऽसि॥ द्वादशभिर्देवैर्नो स्वर्गं लोकं
गमयति॥ द्वादश॥ ... यंति॥ ऽ ...
वा एते स्माल्लोकाच्यवंते॥ य आर्द्रं
आवर्तते॥ अस्मा देवतेन लोकाज्जयंति॥ रथ ३७
विचलीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ आप्मा वाजस्य
सर्वो जंगम्या ह्यस्याह॥ अन्नं वै वाजः॥ अन्नमेव

वरुंधे॥ यथा लोकं वा एतज्जयंति॥ य आजिं धा
वंति॥६॥ ... वाजसृत्यः प्रयच्छंति॥
यमेव ते वाजं लोकमुज्जयंति॥ तं परिक्रीय ावरु
ंधे॥ एकधा ब्रह्मण उपहरंति॥ एकधैव यजमाने
वीर्यं दधाति॥ देवा वा ब्राह्मणः॥ देवा वा आज्यं ...
बृहस्पतिरुदजयत्॥ स नीवारांतानि रूढ एतानि

तन्नी वारुणं निवारुवे॥ नै वारुणं भवति॥२७

3८ ॥७॥ एतद्धै देवानां परमं मनं॥ पन्नी वारा॥

परमेष्ठी वा एषः॥ अन्नं ह्येनावरमन्नाद्यमवरुंधे॥२८

सप्तदशारो वै भवति॥ सप्तदशः प्रजापतिः॥

सप्तदशारा वै भवति॥ रुचमेवास्मिन्दधा

प्रजापतेराप्त्यै॥ स्वीरे भवति॥ रुचमेवास्मिन्दधा

ति॥ सर्पिर्वा नेदलिमध्यम यो॥ बाहिस्पत्यो वाएष देवतवा

॥२९॥ यो वा अपेशेन यजते॥ बार्हस्पत्य एष चरुः॥ ऊआ

सारिष्ठुतः स्वर्गं लोकं प्रापयति॥ यमेवं तेवाडं लोके

मुज्जायति॥ तमेवावरुंधे॥ अन्नं जिपन्वनस्पतयेइं

द्रं वा जं विमुद्धाध्वा मिति इंद्रमभिचिक्रं चाति॥ यमेव

ते वानं लोके मिंद्रियं इंद्रमयं उज्जायति॥ तमेवावरु

धे॥२०॥ अभिजयति वा एषा वा दीक्षंते स्मेश्नुनक्ति

नामयति य आडिंधाकं तिभवति देवतयाशौच
॥६॥ तार्प्यं यजमानं परिधापयति ॥ यज्ञो वै ता
र्प्यं ॥ यज्ञेनैवैनं समर्द्धयति ॥ दर्भमयं परिधा
पयति ॥ पवित्रं वै दर्भाः ॥ पुनात्येवैनं ॥ वाजं वा एषो ३९
वरुरुत्साते ॥ यो वाजपेयेन यजते ॥ ओषधयः ख
लु वै वाजः ॥ यद्दर्भमयं परिधापयति ॥ ७ ॥ वाजस्या

वरुध्यै ॥ जाय एहि सुवो रोहावेत्याह ॥ पत्निया ए
वैषद्रेष स्यां वारंभो नव छिये ॥ सप्तदशारत्निर्यू
पो भवति ॥ सप्तदशः प्रजापतिः ॥ प्रजापतेराप्त्यै ॥
तूपरश्चतुरश्रिर्भवति ॥ गोधूमं चषालं ॥ न वा ए
ते व्रीहयो न यवाः ॥ यद्गोधूमाः ॥ २ ॥ एवमि
व हि प्रजापतिः समृद्ध्यै ॥ अथो समसेवाकैरेत्लो

कमजंबतं करोति॥वासोपि वेष्टयति॥एषवै
यजमानः॥ययूपः॥सर्वदेवत्यं वासः॥सर्वाभिरेवै
नं देवताभिः समर्धयति॥अथो आक्रमणमेवत
त्सेतुं यजमानः कुरुते॥सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ ४०
द्वादशवाजप्रसवीयानि जुहोति॥३॥द्वादशमासाः
संवत्सरः॥संवत्सरमेवप्रीणाति॥अथो संवत्स

रमेवास्मा उपदधाति॥सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥द्वा
भिः कल्मैरोहति॥नववै पुरुषे प्राणाः॥नाभिर्दशमी
॥प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा॥सुवर्गं लोक
मेति॥एतावद्वै पुरुषस्य स्वं॥४॥यावत्प्राणाः॥यावदे
वास्य स्वं॥तेन सह सुवर्गं लोकमेति॥सुवर्देवाँ अगा
मेत्याह॥सुवर्गमेव लोकमेति॥अमृता अभूमेत्याह॥
अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः॥प्रजापतेः प्रजा अभूमे

याह॥ प्राजापत्यो वा अयं लोकः॥ अस्मादेव तेनं लोकान्नै
ति॥ ५॥ समहं प्रजया सं मया प्रजेया हा॥ आ शिषमेवैतामा
४१ शास्ते॥ आ स्पुटे धत्ति॥ अन्नं वाइय॥ अन्ना येनैवैनं
समर्धयति॥ तुषैर्धत्ति॥ एतद्धि सा हो दन्नं॥ यदू षा॥
सासादेवैनं मन्नाद्येन समर्धयति॥ पुरस्तात्प्रत्यंचं धत्ति॥
॥ ६॥ पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमघतो शीर्षतो धत्ति॥ शी ४१

र्षतो ह्यन्नमघते॥ दिग्भ्यो धत्ति॥ दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यम
वरुंधे॥ ईश्वरो वा एष पराङ् प्रदघः॥ यो यूपः सोहति॥ हिर
ण्यमुप्र यरो हति॥ अमृतं वै हिरण्यं॥ अमृते सुवर्गे लो
के॥ ७॥ अमृते एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति॥ शतमानं
भवति॥ शतायु पुरुषः शतेंद्रियः॥ आयुष्येवेंद्रिये प्रति तिष्ठति॥
पुष्टो वा एतद्रूपं॥ यदजा॥ त्रिः संवत्स र स्यान्यान्पुश्चन्यरि प्रजायते॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

बस्ताजिनमध्यवरोहति ॥ पुष्टामेव प्रजनने प्रतितिष्ठति ॥ ८ ॥ परिश्रापयति
४२ गोधूमाञ्जुहोति स्वर्गेति सत्यं च ध्रुति लोको नव च ॥ ७ ॥ सप्तान्नहोमाञ्जुहोति ॥
सप्त वा अन्नानि ॥ यावन्त्येवान्नानि ॥ तान्येवावरुंधे ॥ सप्त ग्राम्या ओषधयः ॥
सप्तारण्याः ॥ उभयीषामवरुध्यै ॥ अन्नस्यान्नस्य जुहोति ॥ अन्नस्यान्नस्या
वरुध्यै ॥ यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात् ॥ अवरुद्धेन व्यृध्येत ॥ सर्व ॥२॥
स्य समवदाय जुहोति ॥ अनवरुद्धस्यावरुध्यै ॥ औदुंबरेण स्रुवेण जुहो
ति ॥ ऊर्ग्वा अन्नमुदुंबरः ॥ ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुध्यै ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्र ४२
सव इत्याह ॥ सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिंचति ॥ अन्नस्या
न्नस्याभिषिंचति ॥ अन्नस्यान्नस्यावरुध्यै ॥ पुरस्तात्प्रत्यंचमभिषिंचति ॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते ॥ शीर्षतोऽभिषिंचति ॥ शीर्ष
तो ह्यन्नमद्यते ॥ आमुखादन्ववस्रावयति ॥ मुखत एवा
स्मा अन्नाद्यं दधाति ॥ अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिंचामी
त्याह ॥ एष वा अग्नेः सवः ॥ तेनैवैनमभिषिंचति ॥
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिंचामीत्याह ॥ इन्द्रियमे
वास्मिंस्तेन दधाति ॥ बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि

पिंचोमी।याह॥ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥ब्रह्म

४३ णैवैनमभिषिंचति॥सौहं श्वोवदानीयानि चर्विगम

उपहरति॥अमुमेवनेलोकमन्नवंतं करोति॥सुराग्रहां

श्चानवदानी यानि च वाजसृत्यः॥इममेव तैर्लोके अं

योऽकुमयी चेवाभि[illegible] अते॥ विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥

॥४॥इंद्रियस्यावरुध्यै॥अनिरुक्ताभिः प्रातःसव ४२

मन्नवंतं करोति॥

वनेस्तुवते॥अनिरुक्तः प्रजापतिः॥प्रजापतेराप्त्यै॥

वाजवतीभिर्माध्यंदिने॥अन्नं वै वाजः॥अन्नमेवा

वरुंधे॥शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने॥यज्ञो वै

विष्णुः॥पशवः शिपिः॥यज्ञ एव पशुषु प्रतितिष्ठति॥

बृहदं संभवति॥अंतत एवैनं श्रियै गमयति॥५॥

आ[illegible]यादम स्यावरुध्या इंद्रस्याच्यासा[illegible]नाभि

र्ध्य बस्या

षिंचामीत्याहवाजसृतःशिषिस्त्री॥८॥नृष
४४ दंत्वेत्याह॥प्रजावैनृन्॥प्रजानामेवैतेनसूयते॥
द्रुषदमित्याह॥वनस्पतयोवैद्रु॥वनस्पतीनामे
वैतेनसूयते॥भुवनसदमित्याह॥यदावैवसी ४४
यान्भवति॥भुवनमगन्नितिवैतमाहुः॥भुवनमे

वैतेनागच्छति॥९॥अप्सुषदंत्वाघृतसदमित्याह॥अपा
मेवैतेनघृतस्यसूयते॥व्योमसदमित्याह॥यदावैव
सीयान्भवति॥व्योममगन्नितिवैतमाहुः॥व्योमैवैते
नंगच्छति॥पृथिविषदंत्वान्तरिक्षसदमित्याह॥एषा
मेवैतेनलोकानांस्तृयते॥तस्माद्वाजपेययाजी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नकंचनप्रत्यवरोहंति॥अपीवहिदेवतानांऽसूर्य
४५ ते॥२॥नाकसदोमित्याह॥यदावैवसीयान्भ
वति॥नाकमगंनितिवैतमाहुः॥नाकमेवैतेन
गच्छति॥येग्रहाःपंचजनीना साह॥पंचजना
नामेवैतेनसूयते॥अपांरसमुद्वयसमित्याह॥ ४५
अपामेवैतेनरसस्यसूयते॥सूर्यरश्मिःसमाभृ

तमित्याह॥सःसुक्रत्वाय॥३॥गच्छतिसूयतेनवंच॥८॥
इंद्रोवृत्रंहत्वा॥असुरान्पराभाव्य॥सोमावास्याप्सी
गच्छत॥तेपितरःपूर्वेद्युरागच्छन्॥पितृयज्ञोगच्छत॥तं
देवाःपुनरयाचंत॥तमेभ्यःपुनरददुः॥तेब्रुवन्वरंवृणा
महे॥अथवःपुनर्दास्यामः॥अस्मभ्यमेवपूर्वेद्युःक्रि
या॥ताइति॥१॥तमेभ्यःपुनरददुः॥तस्मात्पितृभ्यः

ब्रा॰प्र॰ ४५

पूर्वेद्युः क्रियते॥ यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति॥ पितृभ्य एव तद्य
ज्ञंनिक्रीय यजमानः प्रतनुते॥ सोमाय पितृपीताः स्वधा
नमइस्यःह॥ पितुरेवाविंसोमपीथमवरुंधे॥ नहि पि
तापसीयमाणआहैवसोमपीथइति॥ इंद्रियं वै सोम
पीथः॥ इंद्रियमेव सोमपीथमवरुंधे॥ तेनैंद्रियेण ४६
हितीयांजायामभ्युते॥२॥ एतद्वैब्राह्मणं पुरावाज अ

वसा विदामकन्॥ तस्मात्तेहेदं जायेऽभ्याहात॥ य एवं वे
द॥ अभिहितीयांजायामश्नुते॥ अथ यै कव्यवाहेना
यस्वधानमइत्याह॥ य एव पितृणामग्निः॥ तं प्रीणाति॥
तिस्रआहुतीर्जुहोति॥ त्रिनिर्दधाति॥ षट् संपद्यं
ते॥३॥ षड्वा ऋतवः॥ ऋतूनेव प्रीणाति॥ बू लीं मेष
णामादधाति॥ अस्ति वाहि षष्ठऋतुर्नवा॥ देवा वै पि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तृप्रीतान्॥मनुष्याः पितरोनुप्रपिपते॥तिस्रआ
हुतीर्जुहोति॥त्रिर्निदधाति॥षट्संपद्यंते॥षड्वाऋ
४७ तव॥ ऋतूनेव पितरः॥ ऋतवः खलु वै देवाः पितर
तवः॥४॥ ऋतूनेव प्रीणाति॥तान्प्रीतान्॥मनुष्याः पितरोनुप्रपिपते॥स
देवान्पितॄन्प्रीणाति॥तान्प्रीतान्॥मनुष्याः पितरोनुप्रपिपते॥स
कृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति॥सकृदिव हि पितरः॥त्रिर्निदधाति॥तृती
[illegible]॥५॥[illegible] ४७
[illegible]वाइतो लोके पितरः॥तानेव प्रीणाति॥पराआवर्तते॥५॥[illegible]

पितरः॥ॐ[illegible] व्याहृतउपास्ते॥[illegible]हि पितरः॥
ब्रह्म[illegible]दिनो वदंति॥प्राश्याः३ न प्राश्याः३ मिति॥यत्प्राश्री
जन्यमन्नमद्यात्॥यन्न प्राश्नीयात्॥अहस्पतिः स्यात्॥६॥
४२ पितॄन्प्रआवेश्योन॥[illegible]यमेव॥तन्नेव प्राशितन्नेवा
प्राशितं॥वीरं वाव पितरः प्रयंतो हरंति॥वीरं वा[illegible]

प्रमायुकस्यात्३

श्रा॰ प्र॰

४८ हृति ।। दशां छिनत्ति ।। हरणभागा हि पितरः ।। पितॄन्ने
व निरवदयते ।। उत्तरआयुषि लोम छिंदीत ।। पितृणां
नमस्करोति ।। नमस्कारो हि पितृ
षेत हि नेदीयः ।। ७ ।। नमो वः पितरः शुष्माय ४८
णां ।। नमो वः पितरो रसाय ।। नमो वः पितरः स्वधायै
यै ।। नमो वः पितरो जीवाय ।।

वे ।। नमो वः पितरो मन्यवे ।। नमो वः पितरो घोराय ।।
पितरो नमो वः ।। य एतस्मिँल्लोके स्थ युष्मांस्
तेऽनु ।। येऽस्मिँल्लोके मां तेऽनु ।। य एतस्मिँल्लोके स्थ ।।
यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त ।। हिअ तेषां वसिष्ठो भूया
समिति ।। वसिष्ठः समानानां भवति ।। य एवं
विद्वान्पितृभ्यः करोति ।। एष वै मनुष्याणां यज्ञः ।। ९ ।।
येऽस्मिँल्लोके

Indira Gandhi National Centre for the Arts

देवानांवाइतरेजनाः॥तेनवाएतत्पितृलोकेचं
४९ रति॥यत्पितृभ्यः।करोति॥सईश्वरःप्रमेतोः॥प्रा
जापत्यय च॥पुनरैति॥यज्ञोवैप्रजापतिः॥यज्ञेनैव
सहपुनरैति॥नप्रमायुकोभवति॥पितृलोकेवा ४९
एतद्यजमानश्चरति॥यत्पितृभ्यःकरोति॥सईश्व
रआर्तिमार्तोः।प्रजापतिरेवैनंततउन्नेतुमर्हतीत्याहुः॥

य...जमानस्यचपुनरैति॥प्रजापतिरेवैनंततउन्न यति॥नार्ति
मार्छतियजमानः॥१०॥इत्यंस्मृते पठंति पठंति पञ्चकेतवोवर्ततेह
विस्याभेदीयस्य यज्ञोयजमानश्चरतियत्पितृभ्यःकरोतिपंच॥१०॥
प्र देवासुरामीमांसन्तोदेवावैयथादर्शेदेवा जैयदन्येर्गृहैस्मवादि
नोनाग्निष्टोमेनसावित्रंदेवस्याहं ताप्यैः सज्ञान्तह्यमानुषदंचेन्द्रो
वृत्रंहत्यादर्शा॥१०॥देवासुरावाज्येवैनंतस्माद्वाजपेययाजी
देवस्याहं वाजस्यावरुध्याइंद्रियतेवास्मिन्कीकादिपितरःप

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ हरिः ओं ॥

चंपष्टि ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ हरिः ओं ॥ देवाश्चासुराश्च ॥ ताभव्यजानां
१० उभये ह वा एत प्रजापतेरस्मृजंत ॥ देवा चासुराश्च ॥ तान्न्यस्तुलोत्त ॥ ता
न ॥ इमे न इमे न इति ॥ स देवानं मूनकरोत् ॥ तानन्यस्तुलोत्त ॥ तो
न्पवित्रेणापुनन् ॥ तान्स्वरत्तो सवित्रेस्त्वान्यरुह ॥ तो ॥ तो ह अ
न्पवित्रेणापुनन् ॥ तान्स्वरत्ते सावित्रे स्याव्यरुह ॥ ते ॥ १ ॥ देव ता एतायजमानस्य ह हेस्ते
मेवन्न ॥ तं ह ॥ गामस्तु ॥ १ ॥ देवता एतायजमानस्य हास्ते
छते ॥ यहूह ॥ प्रिदुरेव देवा यहे व विदुः एतं यहा ग्रह
ते ॥ एषा देसो मस्या यदुपां शुः ॥ सोमेन देवां स्तर्पयाली
२ति:१ त्तिरव हुवेसोमेन यजते ॥ यदुपांशुं जुहोति ॥ सोमेनैव तद्देवां
त्तिरवह वैसोमेन यजते ॥ यदुपांशुं जुहोति ॥

यदुपांशुं जुहोति ॥ २ ॥ देवा एवात्त इव नोच्छन्ति ॥ यदुपांशुं
तर्पयति ॥ यद्रुहो जुहोति ॥ २ ॥ देवा एवात्त इवानोच्छन्ति ॥ यद्वंसं
जुहोति ॥ तेनैवानुरूपेण यजमानः स्वर्गं लोकमेति ॥ किन्नैतद्य
आसीदित्याहुः ॥ यसा प्राणोति ॥ इयं वा एतदग्र आसीत् ॥ मृन्मया
निवा एतान्यासंन् ॥ ते देवा नव्यवृत्तमैच्छन् ॥ त एतानि दारु
मयानि पात्राण्यपश्यन् ॥ तान्यकुर्वत ॥ ३ ॥ तेवैते व्यावृत्तमा
छन् ॥ यद्दारुमयाणि पात्राणि भवंति ॥ व्यावृत्तमेवैतेयजमानो
गच्छति ॥ यानि दारुमयाणि पात्राणि भवंति ॥ अमुमेवतैर्लोक
मभिजयति ॥ यानि मृन्मयानि ॥ इममेवतैर्लोकमभिजय

ति॥ब्रह्मवादिनो वदंति॥कस्मात्सत्यात्स्थाल्यौऽयव्याः सोम
५९ ग्रहंतीरिति॥देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥तस्यो एतेन नोआ
संन्॥इयं वै पृश्निः॥तामेवित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः
द्वि॰४ प्रसूनंदुहन्॥यदादित्यस्थाली भवति॥चतुष्पद एव त
यां पशून्यजमानाय दुहे॥तानिंद्र उक्थ्यस्थाल्योऽदुह महदुह
न्॥यदुक्थ्यस्थाली भवति॥इंद्रियमेव तया यजमानाय दुहे॥ ५९
ताविश्वेदेवा आग्रयणस्थाल्याऽजमदुह्रन्॥यदग्रय

णस्थाली भवति॥५॥ऊर्जमेव तया यजमानाय दुहे॥
तो मनुष्या ध्रुवस्थाल्या युरदुह्रन्॥यद्ध्रुवस्थाली भ
वति॥आयुरेव तया यजमानाय दुहे॥स्थाल्या गृ
ह्णाति॥वायव्येन जुहोति॥तस्मादन्येन पात्रेण प्रगृ
ह्णंति॥अन्येन प्रतिहरंति॥अथो व्यावृत्तमेव यजमाना
गच्छति॥६॥ग्रहुत्वग्रहां जुहोत्यकुर्वताइक्रन्त्याग्रयण

।॰प्र॰

सुवंः सुरा मश्विना ॥ नमु

स्त्री मं दाति नव चो ॥ १ ॥

५२ वा वा सुरे सव ॥ विपिपानं शुंभस्य तीः ॥ इंदुं कर्म स्वाय

तम ॥ पुत्र मिव पितरा वश्विनो भा ॥ इंद्रा वैतं कर्म सा

द४ सना मिः ॥ यत्सुरामं व्यपिब शचीभिः ॥ सरस्व तीवा

मघवन्नभीक्षात् ॥ अहा व्य ग्रे हविरस्ये ते ॥ स्रुचीव घृ ५२

तं चम्वे व सोमः ॥ १ ॥ वाजस्तनि स्वपिमत्त्र मुवीरं ॥ ॥

पुरः तं चेहिवर ः संत्रुहेता ॥ यस्मिन्न स्मान् श्रपना संतुष्टलेः ॥

वरा मेषा अवस्थ हाम आकुतामः ॥ कीलगी तपेऽर्ने मेड् ॥ वादव

धसे ॥ सद्दामतिं जनयु चारुमग्नये ॥ नानाहि वां देवा हि

तं सदो कृतं ॥ मा संसृक्षाथां परमे व्योमन् ॥ सुरा त्वम

सि शुष्मिणी सोम एष ॥ मा मा हिंसीः स्वां यो निमा विश

न्॥ २ ॥ यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य ॥ यदिंद्रो अपिब च्छ

चीभिः ॥ अहं तदस्य मनसा शिवेन ॥ सोम सं राजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥ नाहिहुभंसयामि॥ हे स्तुतेः अमृ[illegible] वं [illegible] अहं देवी
नां मुनफ्सी नां॥ [illegible] मि दर्धि भमुवंत इसमे ति॥ओं
तस्य पूर्वमपरस्व केतुं॥ यत्ते देव वरुण गायत्र छंदाः पाशाः॥ तेभि
एतेनाव यजे तेभ्यः॥३॥ यत्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छंदाः पाशाः॥ तेभ्य
[illegible] एतेनाव [illegible] यत्ते देव वरुण जगती छंदाः पा
शाः॥ तेभ्य एतेनावयजे ते॥ सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते॥ यो राजा
सन्राज्यो वा सोमेन यजते॥ देवसुवामेतानि हवींषि भवंति॥

एतावंतो वै देवानां सवाः॥ त एवास्मै सवान्प्रयच्छंति॥ त एन
[illegible] पुनः सुवंते राज्याय॥ देवसूः राजा भवति॥४॥ सो
[illegible] आ [illegible] न्यजे [illegible] येकं च॥२॥ उदस्माद्व्याद्दिति [illegible]
ति [illegible] आयुर्यज्ञपतावधात्॥ इंद्राय वरुणाय [illegible] ॥ [illegible]
वरुणाय च॥ इयं वा [illegible] दति॥ यस्य [illegible] दोतिः॥
[illegible] उदस्माद्व्यादित्याशिति॥ इयं वै देव्या दितिः॥१॥
[illegible] उदस्माद्व्यादिति [illegible] आयुर्यज्ञपतावधा दिति॥ आ
इमामेवास्मै [illegible] आयुः [illegible]
[illegible] इंद्राय वरुणाय [illegible]

स्वाहा ॥ यजुरेवैतत् ॥ अथ यदि काल एषैतस्य पाप्मा नेदृशितस्या
५४ यथेष्टी दति ॥ यस्याग्निहोत्रमुपसृष्टा निषीदति तामुद्धा
[illegible] लोहं दधात् ॥ यस्याग्नि पात् ॥ अथ तिमेव दीक्षां पाप्मा
नं शमितं संचति ॥२॥ दुह्यमानं दधाति ॥ नष्टदग्धारदि एतदीय
तं ॥ पृथिवी वा एतस्य पयः [illegible] ति ॥ यस्याग्निहोत्रं दुह्यमा ५४
नं स्कन्दति ॥ यद्दुह्यमानं [illegible] समसं [illegible]
दः ॥ पयो हेतुपयोऽधिपाह ॥ पयो वस्तुपयः [illegible]
॥३९॥
[illegible]

तं [illegible] चीस्वाहा ॥ पयः एवा [illegible] हेतुपयः पुष्पते अप [illegible]
जति ॥३॥ अग्निरेवै दाशोति ॥ योवै यज्ञस्यातैर्नातिः
स्कन्दति ॥ उभे वै तेन हेस्कन्दति ॥ आर्त्ति [illegible] एत
दग्निहोत्रं ॥ दुह्यमानं स्कन्दति ॥ यद् मिदुयात् ॥ अतेन
नात्तिं यज्ञस्कन्दं जैन ॥ तदेव यादृक्षी दक्षहोतव्यं ॥ अथो
न्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यं ॥ अनार्त्तेनैवार्त्तयज्ञस्य निष्करोति ॥
॥४॥ यदिकं [illegible] तस्य स्कन्देत् ॥ यतं तां पुनर्यातान् ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्री॥ यज्ञं विछिंद्यात्॥ यज्ञस्कंदेत॥ तु त्रिषद्वेनं पो ल्ली या
५५ न॥ यज्ञेव स्कंदति॥ ततएवैनं पुनर्होति॥ त देव यद
[illegible]द[illegible] होतव्यं॥ अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यं॥ अनार्त
नैवार्त यज्ञस्य निष्करोति॥ ५॥ विदा[illegible]स्यां यज्ञा[illegible]
नो॥ यस्या[illegible]होत्रं धि[illegible]नेषस्वं तराधावति॥ रुद्रः [illegible] ५५
[illegible]रेष॥ य[illegible]॥ यज्ञ[illegible]च[illegible]वर्तयेत॥ रुद्राय पशू॥ [illegible]

नपिंद[illegible]यात॥ अ[illegible]सु[illegible]जन[illegible]स्यात्॥ यद[illegible]न्वतिष्ठेत॥
अनापतुप्रे[illegible]॥ अनाध्यमोन्याम पिद[illegible]॥ गार्ह
पत्याद्रस्मादात॥ इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैलक्ष्य दोह
वनीयाभ्यु[illegible]यं जुहोत॥ यज्ञो वै विष्णुः॥ यज्ञ[illegible]नैव[illegible]
यज्ञस्य संतनोति॥ भस्मनापद[illegible]पिद[illegible]रां[illegible]॥
[illegible]रे[illegible]मुंचति [illegible]करोति[illegible]त्या[illegible]मापिद[illegible]
[illegible]॥ नि[illegible]स्याहा[illegible]गार्हप[illegible]

व्रु ॥निगा है प्रियआहैव नीयं॥यस्याग्निमनुद्धृतं स्तर्यो
मिनिम्रो चेतिा॥द्भे ग्राहिरं ॥ बध्यं पुरस्ताड्रेत॥अ
५५ था॥ि॥अथाग्निहोत्रा॥ दाइरंएदं पुरस्ता धलिा॥ज्यो
हिवैहिरंण्यं [illegible] ज्योति नैनप श्युदुह रे
ति॥यदा पूर्वस्ल रस्मु भिः चौ॥ [illegible] गुपेय वेलं [illegible]
वला॥प्रो [illegible] आ॥पेप उद [illegible] ॥ [illegible] ॥ वेश जो [illegible] ५६

५ [illegible] सोयाग्नि [illegible] नैदेलना भिरुद्दरा॥ अग्निहोत्रे
मुपस्ता धांसां भूनोरासी॥ [illegible] नस्ये वद्धनभनुं भिरा तो॥ अ
नुंवाएषं आ अनौ॥ [illegible] ॥ स्तोभ्योति॥ अंतमेषयु [illegible]
गाधुति॥यस्याग्निमनुध्धृतं स्तर्यो भिनिम्रो चेति॥ [illegible]
वे॥ [illegible] तो [illegible] ॥ अंत नैवातयज्ञस्य निकरो॥ ॥वके
ता॥ [illegible] पूर्ने गृह्णाति॥ यस्याग्निमनुध्धृतं स्तर्यो भि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रौ.प.

५७ ॥ मित्रपेत्॥ नेनेवैनिक्षौत्ल्हैने॥
मित्रो चास्ति॥ वरुणं वारुणं मित्र पेत्॥
निव॥ एनौस्या हवनीयो गार्हपत्यं को मयेतानि ॥ हुप
स्य आहवनीयो ॥ यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्यो भ्युदेति॥ चतु
र्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धोमरन्॥ ३॥ अथाग्निं॥ अथ मिह ५७
र्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धारान्॥ एतद्॥ अग्नेः प्रियं धाम॥
यदाज्यं पुरस्ताद्धारात्॥

यदाज्यं॥ प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति॥ यद्यग्निं र्वहं
हरताच्याग्निं॥ वो॥ मा॥ ये नैवैनं समर्धयति॥ श्रा
ल आर्षेयाद्धेत्॥ आहल्पावै सर्वा देवताः॥ ४॥ सर्वा
भिरेवैनं देवताभिः समर्धयति॥ पंचीवा एतस्माद्युत्तीर्णो
ति॥ यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्यो भ्युदेति॥ कतुनो मः
॥ यज्ञं हैवे नि [illegible] नं॥ हुवे॥
नि.२ तिस्र्याङ्गष्यः सौन स्तु हूयात्॥ प्रती

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रा०ब्रा

विवास्यथति॥अग्निहोत्रमुपसाद्यातमित्तोरा

५८ सीत॥तमेवहृत्वमनुम्रियते॥अंतंवाएषआत्म

नोगच्छति॥५॥यस्तामयेति॥अंतमेषयज्ञस्यगच्छ ५८

ति॥यस्याग्निमनुद्धृतःसूर्योभ्युदेति॥पुनःसत

वपुहोति॥अंतेनेवांतंयज्ञस्यातिकरोति॥मित्रो राम ॥२३॥

४३ वायेतस्यप्रत्येति॥यस्याग्निमनुद्धृतःसू

४७ र्योभ्युदेति॥नेनेवपरेत्यनिरोपेत्॥तेनेवपरानिशी

दीतो॥यस्य॥हवि॥प्रेतद्धातेगार्हपत्यउद्धाय्यत॥६॥

यद्दहोवनीयमुद्दाष्यगार्हपत्यंसमेत॥त्रिष्ठ

रात॥प्रातरग्निमग्निजनयेत्तायदेयज्ञस्यचासतंस्यं

क्रियते॥न्दत्तुरुद्रोविचरति॥यत्सर्वमनचेतस्यात॥शास्त्र

Indira Gandhi National Centre for the Arts

।।०अ०

।।व्यामन्निस्तु पासीत ।। रुद्रो स्याम्भन्यात्तुक स्यात् ।। आहवनीयमु
।।कृ।। व्यामन्निस्तु पासीत ।। [illegible] ।। स्वा [illegible] नेरधिजा
५८ द्दश्यो ।। गा [illegible] त ।। ततः [illegible] जं [illegible] ।।
[illegible] ।। स गा [illegible] त्रिया त्रिष्टु भाज गंस्या ।। देवम्यो [illegible] वं [illegible]
[illegible] नेनि ।। चंदो [illegible] रेवन [illegible] ने: [illegible] डो [illegible] य [illegible] गा [illegible] म
[illegible] ।। [illegible] वाजं न्या [illegible] ।। [illegible] ५८
नि ।। तदनु [illegible] वो [illegible] मे [illegible] ।। [illegible] स [illegible] सु [illegible]
[illegible] ।। कुंज [illegible] स्याह ।। [illegible] वेर [illegible] यति ।। [illegible]
।।कृ।

[illegible] मिस्याह ।। [illegible] स्वत ।। [illegible]
रस्वतः [illegible] मि [illegible] ।। [illegible] डसि [illegible] सीस्याह ।।र
[illegible] भ्यामेव [illegible] ।। [illegible] नि घ ।। जेजो
धंतरं वैस [illegible] ।। [illegible] ।।१।। ता भ्याम वै [illegible] सनि घ ।। [illegible]
वैच [illegible] ।। [illegible] स्य यं जो [illegible] नि ।। [illegible] थोवांत
[illegible] ।। आहवनी यमु हा प्य ।। गार्हपत्याद् [illegible] य
दग्न पूर्वमन्तं [illegible] हितो [illegible] स्य [illegible] ने [illegible]
[illegible] मनु संभ [illegible] ।। [illegible] ।।१०।।
धुः ह्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

।।श्री।। वै लोका अस्य यज्ञेन यज्ञमनुसंततनोति गवमये
सप्रथो अस्य स्याद।। आह।। स्व वरिदकृतां।। देवतां
६० भिरेव यज्ञं संतनोति।। अयं पथिकृते पुरोडाशं
मष्टाकपालं निर्वपेत।। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन ६०
भागधेयेनोपधावति।। स एवैनं यज्ञियं पंथामपि
नयति।। अनड्वान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्यै।।१।।हरः १३०

मन्त्रं यस्य हव्यनायन्तुदाय गार्हपत्येय दे।। स्याः [illegible] निरूप्तं निमि [illegible] ति हरे हु [illegible] नागच्छ स्वाहा निवेदुर्वे आयो [illegible]
[illegible] हि राडितिन [illegible] ।।४।। य [illegible] सपुनेतानौति [illegible] [illegible] यथा [illegible]
स्वाहु [illegible] [illegible] काम [illegible] स्याति [illegible] ।। गोडैय निमरु [illegible]
[illegible] ।। मा [illegible] ते।। [illegible] वस्त्व [illegible] स्या
[illegible] ति [illegible] हूती [illegible] कुर्वति।। हिन [illegible] ।। य [illegible] हूतीपुरु कुर्वन्ति।। सचः शांत्यै।। [illegible] हीतमा
घ ४ एतत्।। यज्ञ [illegible] वेनस्मात्रिरिच्यते।। तेनैव [illegible] सवुनो [illegible] ।। [illegible] यदा
पु गय [illegible] सामे [illegible] ।। होतु [illegible] दे [illegible]
धा। [illegible] ।। तेनैवमा [illegible] हिन्द्रा [illegible] ।। पुनर्भि
[illegible] ।। होत [illegible] ।। [illegible] एच यज्ञ [illegible]
मध्यात्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ताध्यै दि[illegible]सो मो तिरिच्यते ॥ऊर्ध्व दिसं न्दे तीयसवनं कुर्या स्व

मा नो स्य तिरिच्यते। गौरि वीतं स्या म भवति। [redacted]

[redacted] अतिरिक्तं वै गौरि वीतं ॥अतिरिक्त यस्तवनस्याति

रिच्यते ॥२॥ अतिरि क्तस्य शंत्ये। बल्म हा ऽस्रसिस्र यति

वैस्ये वादित्यस्य स नस्य का मे नातिरिच्यते। दैवै

स्त पर्यति गौरिवीतं स्याम त वति। नैव मा ध्ये

ना मैत्र

ता त्रै ४ ति ४

दिनात्सवंनानयंति॥सप्तदशस्तोमः॥तेनैवतृतीयसवनान्नयंति॥होतुः स्यमसम

नूत्नयंते। होतानुं ऽसानि॥३॥ सद्यनएव यज्ञं ऽसमादधाति॥ यस्यैतृतीय

सवने सो मौ तिरिच्येत॥उक्थं कुर्वीत॥यस्यौक्थ्ये तिरिच्येत॥अति रात्रं कु

र्वीत॥ यस्यो तिरिच्येत॥तद्वै यज्ञानं यजंता नेवा

आत्मा घ्यंयति॥ बृहत्साम भवति॥बृहद्वाद्रुमालो [illegible]

[illegible] हैताः प्रशावः॥ बृहतैवास्य पशुं भरा॥ शिपिविष्टवतीकुर्वीत॥

पिविष्टो वै देवानां पुष्टं॥पुष्ट्यैवैतं ऽस संदधयति॥होतुश्चमस्सामसन्नयंते॥

ति

पं होतारं सनि॥ मुच्य तद्वयुज्ञं सुमादं चाति॥५॥ चुनिम

५२ वनस्यां पृथ ध्येतेरःस दाधारपेथ॥५॥ एकैको वै जनता

या मिंद्र एक वाएना विद्र मामिसं सेन्दुत॥ चोदोस सुतुनः॥ देवताः

प्रजा पति वाएष विता यतोयच तस्य प्रावरोदनाः॥ ५२

न्यु अन्यतर नाएते सन्त्सु नो तिर्व फति॥ पूर्वे रोपसत्या

उमाहि॥ ६ पस्तु तस्य वैश्रेपा वति॥ एनि पूसान्यनि मरस्य मि दो

कोर यि॥ १॥ मुराव दीप्र त्रि पदं॥ ॥ नमे

ग मरुतो वै देवानामपराजितमायतनं॥ देवानामेवापराजितमायतने

यतते॥ इमे वै हृदयं तन्वतः॥ इयं वा वरथंतरं॥ असौ वृहत्॥ आस्यामे

२ वेनमंतरेति॥ वाचश्च मनश्च॥ प्राणापानाभ्यां॥ दिवश्च पृथि

व्याश्च॥ २॥ सर्वस्मा दिनाह्ये पात॥ अभिवर्त्तो ब्रह्मसामं भवति॥ न

ग वा अस्माल्लोकस्या भिर्वर्त्यो॥ अभि इवादि॥ सुवर्गस्य क्लो कोइ

स्या भिजित्यै॥ विश्वजितिभवति॥ विश्वस्य जित्यै॥ ४॥ स्यमू

दाजन्कृत वृद्दसाहु॥ सदेव ती इस्त॥ प्रयोगि हामः मे [illegible]

वं कृ॰ १ नि ३ सो १ य २ प्र १ सो २

प्राणापानयोर्देवत्ये यत्तेम्प्राणापानौ
वैर् कामो ह सिद्धमित्याह।
स्योनू॥ आतिरान्नूक[illegible]ता॥ यत्र वैर्॥
त्॥३॥ तु वय्यं कुर्वीत॥ यद्गुवयो
न्तु मिरेवास्पदे वर्ताहे तो॥ यो[illegible]दो मिर मवीति॥ एसंस्तुतोर मिमंमति॥
संवेशायर्त्तो पवेश॥ यस्ते ग्राह॥ छंदांसि वेसंव उपवेश॥ छंदो मिरेवाएष
दाःस्पमि मवति॥ इष्टगोवा ऋत्विजां मध्य॥ ४॥ इष्टगोः स्वलु वै पूर्वोर्दुः क्षी
यते॥ प्राणापानौ म स्वामि पातु मित्याह॥ नैनं पुराद्युषः प्राणाप ह्रं जो॥ ति॥ हि
आतिं वा एते नि यैंति॥ ये षां दीक्षितानां प्रमीयते॥ यतेद्युव ज्वैष्टु॥
वक्रूर कृतीमिर्वेषां स्यात॥ अहरदुहे तिवृयात्॥ ५॥ तद्विशुनो वेद स्त्रिधायां सर्व
त्रिकामो ऋ त्रिमनयःमव यवैरा पंचो राजी॥ अस्या एवेनं परिददाति॥ व्यहं तदिस्मांक॥
यस्तु तमनत्तु शस्त्रामिति॥ हनांस्त्रथमः प्रां वी नाबो नेःमा[illegible]त्तो पुं परी
त॥ यामीरेनुब्रुवन्॥ स्तर्पराजीनां कीर्तयेत्॥ ३॥ उभयोरेवेनं लोकयोः प्र
रिददाति॥ ६॥ अथो वेसवेनं॥ अतोन्येषा स्मैन्तु वते॥ त्रि परियंति॥
त्रयइमेलोकाः॥ एभ्य एवेनं लोकेभ्यो धुवते॥ षट् संपद्यते॥ [illegible] ऋतवः॥
ऋतुभिरेवेनं धुवते॥ अप्रतु अपूर्वेभिरवस्तुतानीति इदं कुर्वीरन्॥
रथंतरसा मेषां सोमस्यात्॥ आमुरेवास्मे दधते॥ अथो पाप्मानमेव
विजैयंति॥ ७॥ अभिजोत्येप्रियाः स्यात् दध्य पुत्रं पान्ह्लोकये॥
हेतो ?

श्रौ०प्र॥

१३८

६४

ॐ

पाहि दद्यन्निमकुर्वीरुह्यो भिच॥६॥ अस्मु ये वा एतस्माद्दर्शात्कृत्यो
॥पुराद्यो वि सर्वत्रमानन्ति॥ पुमपूपोविश्वो हन्ति॥ वाहं देह वं हस्य
मा लभेत॥ब्राह्मण वेरुकाले मीरि वहस्य पाप॥ मीयो॥ सौसिंसू सृत्वा यप
वेनि॥ नास्मो पुरा मांरीये मव क्रामंति॥ आर्चि वा ह्ले निर्वौत॥ पे योरीस्त्रि ६४
नां मृ भि रुद्र पांत॥४॥ यदाहवनीयंतुद्दामेत॥ यद्देमचैत॥ विर्चिवाव॥
मानेव्यमस्मै दानयत॥ यदाहत्र बीयंद्दायेत॥ आ॥ श्री धाडुदीरेत॥ यदा

नी। दु१ दि१ उ१

यदा [illegible] प्रजरायेंत॥ गार्हपत्यों [illegible] डेरत॥ प [illegible] हपत्यं दामेत॥ अ [illegible]
तं एव प्रनमैंधेत॥५॥ अत्र वा यसमि लवते॥ य इत्रतुवे [illegible] लीन मु [illegible] नि२
मपरवं॥७॥ नदेनाम [illegible] मा हृदा [illegible] यंत॥ वस्तरली कुयात॥ तु२
कुमुकमपि कुर्यात॥ एषा वा अग्नेर्प्रियातनू॥ यत्कुमुकः॥ प्रियये वैनं तनु
सं२ पासमर्धयति॥ गार्हपत्य [illegible] प्रति॥८॥ गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः॥ स्वादेवै
नं [illegible] नेर्जनयति॥ नास्मै [illegible] द्रनयति॥ पशुसामे [illegible] त॥ ३५१

को१ मी१

सुवर्णं हिरण्यं दद्यात् प्रियपत्रस्त्री पञ्चदशं धेनु यात्॥३॥ उद्वृ

५ ...मत॥ सोममेव वा वा॥ ... पुर्णा॥ ह...

सोमं जुहे॥ति॥ ...मस्य वा ओमिन्द्र यमीताः स्पाडि य तु न रुद्रं यन्त॥४॥ ६५

तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्॥ यत्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति॥ प्रियपद्

वेनैतनुवा समर्धयति॥ यस्य क्रीतं सोमं न प्रहरेयुः क्रीणीयादेवा

सैव ततः प्रायश्चित्तिः यस्य क्रीतमपहरेयुः आदारांश्च फाल्गुनानि चाभि

षुणुयात् गायत्री यः सोममाहरत् तस्य योऽंशुः परापतत्॥५॥ ४०

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परापतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गु

नानि। पशवः सोमो राजा। यदादारांश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति।

शृतेन प्रातःसवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यंदिने॥६॥ नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः

स्याद्रथंतरसामा। य एव त्विजो वृतास्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव पु

नः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव यज्ञमभि...ति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। स सर्वाभ्यो वा एष देवता

भ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्वै पुरुषः। यावदस्य वि

त्तं। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आ

त्मानं निष्क्रीणीते॥७॥ उद्धायं निमंथे थस्य क्रा मस्य रापतन्मध्यंदिन आगुरते पंच॥७॥

छ ४ मो १

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६८ पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनंतु मा देवजनाः। पुनंतु मनवो धिया। पुनंतु विश्व आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीद्यत्।
अग्ने क्रत्वा क्रतूंरनु॥१॥ यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमंतरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां
देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वी
स्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदंतः सधमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणां॥२॥ वैश्वानरो र
श्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी
यज्ञिये मा पुनीतां। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन ६८
देवा अपुनत। येनापो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥३॥ इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानी
रध्येति। ऋषिभिः संभृतं रसं। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति।

ऋषिभिः संभृतं रसं। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकं। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४॥
सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः संभृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितं। पावमानीर्दिशंतु नः। इ
मं लोकमथो अमुं। कामान्समर्धयंतु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः।
६ सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः संभृतो रसः॥५॥ ब्राह्मणेष्वमृतं हितं। येन देवाः प
वित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनंतु मा। प्राजापत्यं
पवित्रं। शतोद्यामं हिरण्मयं। तेन ब्रह्मविदो वयं। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इंद्रः सुनीती स
ह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयं
त्या पुनातु॥६॥ अनु रम्यो पावमान्यः स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः संभृतो रसः पुनातु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

६७ ग्नीलोच॥८॥ प्रजा वै सत्रमासत तपस्यं भा ना अनुकृतीः। देवा अपश्यंश्चमसंघ्नतस्य
पूर्णाः स्वधा। तमुपोदतिष्ठन्त मंजुहवुः। तेनार्धमासमूर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे दे
वा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यंश्चमसंघ्नतस्य पूर्णाः स्वधा। तमुपोदतिष्ठन्त मंजुहवुः। तेन मा
समूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यंश्चमसंघ्नतस्य पूर्णाः
स्वधा॥९॥ तमुपोदतिष्ठन्त मंजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्द्विरह्नो मनुष्येभ्य
उपक्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यंश्चमसंघ्नतस्य पूर्णाः स्वधा। तमुपोदतिष्ठन्त म
जुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरह्नः पशवः प्रेरते। प्रातः संगवे सायम्। असु ६७
रा अपश्यंश्चमसंघ्नतस्य पूर्णाः स्वधा॥१०॥ तमुपोदतिष्ठन्त मंजुहवुः। तेन संवत्सरमूर्जं
मवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यदस्माकं स्वा इति। त एतानि चातुर्मास्या

न्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। परासुराः॥११॥
यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तां तेनावरुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊ
र्जमवारुन्धत। तां तेनावरुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तां ते
नावरुन्धे। यद्ध्रियणा नैरहति॥४॥ यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तां तेनावरुन्धे। यच्चातुर्मा
स्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तां तेनावरुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भ
वति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिंल्लोकेऽसन्निष्ठन्। वरुण
प्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिंल्लोके। एव महत्त्वाद्वैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चा
तुर्मास्यैर्यजते॥७॥ मनुष्या अपश्यंश्चमसंघ्नतस्य पूर्णाः स्वधा मसुरा अपश्यंश्चम
संघ्नतस्य पूर्णाः स्वधा मसुरेदा सनिष्यन्त्वाति च॥८॥ अग्निर्वाव संवत्सरः॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न० ३१०४

६८ आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्नि
मेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इ
त्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥१॥ त
स्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्सा
कमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदाव ६८
त्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्य
ति। अथ वा अंस्य भाक्श्वानुवत्सरस्याप्रीताब्धियेते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥२॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त
इत्याशासीत। संवत्सरं वा एते प्रतीत्याहुः। यच्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह वै संवत्सर
माप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समजयन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोक
मजयन्॥३॥ यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव
सायुज्यमुपैति। यद्वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य
गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥४॥ अथा
ग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा। अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषां मवमं। अतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्वैश्वे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६९ देवाः समयजंत। तद्वैश्वदेव   स्य वैश्वदेवत्वं॥५॥ अथादित्या वरुणं राजानं वरुणप्रघा
सैरयजंत॥ स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्याः। याँहृस्त्रा प्रघासैर्यजंते, एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्नादित्याः। आदित्यानामेव सायुज्यमुपैति॥ यद्वादित्या वरुणं राजानं वरुणप्रघासैर
यजंत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वं॥ अथ सोमो राजा छंदांसि साकमेधैरयजंत॥
॥६॥ स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चेमां विभाति। यत्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं ज
यति। यस्मिंश्चंद्र इमां विभाति। चंद्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चंद्रमाः। एष ह्वे
साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान् साकमेधैर्यजते। यत्सोमश्च राजा छंदांसि च सा ६९
मेधेन॥७॥ तत्साकमेधानां साकमेधत्वं॥ अथ वैः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेना
यजंत। स एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यस्मिन् पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति॥ य
स्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यद्वेनवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेना

यजंत। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वं॥८॥ अथो पर्याय इमे देवा एकेक एव यजते प्रथमे महति त
तो वै ता अप्रघ्नत। य एवं विद्वान् एकैक एव यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनः शु
नासीरीयेणायजंत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। य उ शुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं ज
यति। यस्मिन्वायुना॥९॥ वायोरेव सायु[blot]मुपैति। ब्रूहत्वा दिनौ वदंति। प्रचातुर्मास्ययाजी मी
स्मि ३ युता न प्रमीयुनाह्नि। जीवं वा एष ... दृश्यते नि। यद्दिवसं तायु मीयते। वसंतो भवति। य
ज्यु दिग्री ष्मग्रीष्माः। यद्दिवर्षा सुवर्षाः। यद्विग्रार दिग्रारत। यदि हेमंतः। ऋतुर्भूत्वा सव
लारमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०॥ पुद्दिवल्लरमां प्लो नि शुनासीरीय
एष्प जनेजयन्तत्सहस्त्र याजिनमाप्नो नि वैश्वदेवनत्वः साकमेधेर पितृयज्ञेन पितृयज्ञे जय
तियस्मिन्वायुर्हेमंतश्लोकितः॥१०॥ उभयमु वंसु याममुद्रस्ता नि वेश्मस्य पातः सवन एकैकोमु

७०
यंपवमानः प्रभाते सत्रमासता मित्रावसवस्सरोद्रा॥१७॥ उभयेवा उद्वंस्ता सर्वाभिर्मध्य
तोत्रयावब्रात्नबाध्यथगदूमोधिनः षट्षष्टिः॥६६॥ हरिः ॐ॥ अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं
परस्ताज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोवस्तात्। सोमस्येन्व
काविततानि। परस्ताद्वयंतोवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोवस्तात्। अ
दितेः पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥ बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमा
नाअवस्तांन्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छंतः परस्तादभ्यानृत्यंतोवस्तात्। पितॄणांम
घाः। रुदंतः परस्तादपभ्रंशोवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जायापरस्तादृषभोवस्तात्। भ
गस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥ देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्ता
त्सनिरवस्तात्। इंद्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्॥ वायोर्निष्ट्या। व्रततिः परस्तादसिद्धि
रवस्तात्॥

इंद्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्ता
दभ्यारूढमवस्तात्॥३॥ इंद्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्ह
णी। प्रतिभंजंतः परस्तात्प्रतिशृणंतोवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्समितिरवस्तात्। वि
श्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः प
रस्तात्पंथा अवस्तात्॥४॥ वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इंद्रस्य शतभिषक्। प
विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ता
द्ब्रह्मवर्चसमवस्तात्। अहिर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिंचंतः परस्तादभिषुण्वंतोवस्तात्॥
पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वत्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्सेनावस्तात्॥
यमस्यापभरणीः। अपकर्षंतः परस्तादपवहंतोवस्तात्।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्याद्हंमाना। अवस्ताद्भ्यारूढमवस्तात्संथ्यो। अवस्ताद्व्युष्टा। अवस्तात्संचेच॥९॥ यत्पुण्यं
७१ नक्षत्रं। तद्बट्कुर्वीतोपव्युषं। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं
तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवं ह वै यज्ञेषुं च शतद्युम्नं च मत्स्यो निरवसाय
यां चकार॥१॥ यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शि
रः। निष्ट्या हृदयं। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठानूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं ७१
लोकयोर्विदुः॥२॥ अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यं कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्।
प्रियैव भवति। नैव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रं। उपरिष्टादषाढानां। अवस्ताच्छ्रोणायै। राम
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥३॥ यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वं।

यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमि
व तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपाति
ष्ठन्त॥४॥ ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किंचार्वाचीनं सोमात्। प्रैव भ
वन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वं। यो वा इह यजते। अमुं स लो
कं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं॥५॥ देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा
इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामंश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। य
था पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥६॥ यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृ
त्तिकाः प्रथमं। विशाखे उत्तमं। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमं। अपभरणीरुत्तमं।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥७॥

७२

तान्युत्तरेण। अन्वेषामरात्स्मेति। तद्वृत्तरा यहाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षाम पृ३
मेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहंत। तदषाढाः। यदश्लोणत्। तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छतमभिषज्यन्। तच्छतभिषक्। प्रोष्ठपदेषु उदयच्छंत। रेवत्यामरवंत। अश्वयुजोरयुंजत। अपभरणीरपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥२॥ चुक्रारैवं वेदुर्भयोरेनं लोकयोर्विदुः। जयन्त्वेवती पुर्पातिष्ठन नक्षत्रत्वमुन्या नि यानि यमनक्षत्राण्यपश्चौण यमनक्षत्राणि। ७२
णि च॥२॥ देवस्य सवितुः प्रातः प्रसुवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं संगवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य संगवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायंति। यत्प्रतीचीनं राम
संगवात्। प्राचीनं मध्यंदिनात्। ततो देवा [illegible] निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं
कथ्यं १

अतिरात्रं ४

निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यंदिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यंदिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥२॥
भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरंति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं सायात्। ततो देवा [illegible] निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायं। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥३॥ ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणां। समानस्याह्नः पंच पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च पुरस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान् संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पंच पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐंद्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो निर२

Centre for the Arts

७२ द्वादश। य एवं विद्वान्संवत्सरव्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥७॥संगवो सौ
उष्णत्वं निरभिमन्तुत तदात्वं वीर्यं निर्मार्गो वदेद्धन तिस मानस्याह्नि पञ्च पुण्या नित्त दत्राप्य
श्रोचौ॥२॥ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति त्रयोदशेति ब्रूयात्। सयद्ब्रूयात्। क
स्तानि निरमिमीतेति। आसनइति। ७२
स्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। सयद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति।
प्राणापानाभ्यामेवोपांश्वन्तर्यामौ निरमिमत॥२॥व्यानादुपांशुसवनं। वाच ऐन्द्रवायवं। द
क्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणं। श्रोत्रादाश्विनं। चक्षुषः शुक्रामन्थि॥ आत्मन आग्रयणं। अङ्गेभ्य उक्थ्यं॥राम॥
वथ्यं ३ आयुषो ध्रुवं। प्रतिष्ठायाः ऋतुपात्रे। यज्ञो वा वनं प्रजापतिर्निरमिमत। सनिर्मितो नाध्रियत। हिरण्य॥
तसमञ्जयन्। स एना प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तान्निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्।
यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंखादाय॥२॥उपांश्वन्तर्यामौ निरमिमीतेति मीत्वङ्ग्व॥७॥

(७)

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किंचन। ऋते संमुद्र आहितः। ऋते भूमिरियं श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शो
चिषा। तपआक्रान्तमुष्णिह। शिरस्तपस्याहितं। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य निवर्तये। सत्येन प
रिवर्तये॥२॥तपसास्यानुवर्तये। शिवेनास्योपवर्तये। शग्मेनास्याभिवर्तये। तदृतं तत्सत्यं। त
द्व्रतं तच्छकेयं। तेन शकेयं तेन राध्यासं। यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरी
शान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह॥२॥इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तपआक्रान्तमुष्णिह। शिरस्तपस्याहितं। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य निवर्तये। सत्येन प
रिवर्तये। तपसास्यानुवर्तये। शिवेनास्योपवर्तये। शग्मेनास्याभिवर्तये॥३॥तदृतं तत्सत्यं
तद्व्रतं तच्छकेयं। तेन शकेयं तेन राध्यासं। योऽस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्नि
रीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रा०म०५

७४ तपुआ कौनसु ल्हहो॥४॥ शिरुस्तपुस्याहितं। वैश्वानुरस्य तेजसा। ऋतेनास्य निवर्त्तये। सत्येनप
रिवर्त्तये। तपसास्यानुवर्त्तये। शिवेनास्योपवर्त्तये। शग्मेनास्याभिवर्त्तये। तदृतं तत्सत्यं। तद्व्रतं तच्छ
केयं। तेन शकेयं तेन राध्यासं॥५॥ एकं मा सुमुद्रस्य जत्वा परमेष्ठी प्रजाभ्यः तेनाभ्यो मह आवह
न। अमृतं मर्त्येभ्यः। उज्ञामनुष जोयसे। तदु तेमत्युमृतं। येनु मासो अर्द्धमासाः। ऋतवः परिवत्स
राः। येनु नेतै प्रजापते। ईजानस्य [illegible]न्यवर्त्तयन्॥६॥ तेनाहमस्य ब्रह्मणा। निवर्त्तयामि जीनसे। अ ७४
ग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तपु आ कौ लभ्य ल्हहो। शिरस्तपुस्याहितं। वैश्वानुरस्य तेजसा। ऋते
नास्यु निवर्त्तये। सत्येनु परिवर्त्तये। तपसास्यानुवर्त्तये। शिवेनास्योपवर्त्तये। शग्मेनास्या
भिवर्त्तये। तदृतं तत्सत्यं। तद्व्रतं तच्छकेयं। तेन शकेयं तेन राध्यासं॥७॥ परिवर्त्तयेसु हामि श्रीछ
वर्त्तयन्तु [illegible] राध्यासं न्यवर्त्तयन्नुपवर्त्तये चत्वारि च॥५॥ देवा वै यज्ञे कुर्वत। तदसुरा हेरंब

अकुर्वत। तेसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ।
ततस्ते वाञ्च आयन्। पराभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥१॥ अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं
पृष्ठेभ्यो पश्यन्। त उपपक्षावग्रेवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्ते भवन्। सुवर्गं लोक
मायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। [illegible] अथो सुवर्गं लोकमेति॥२॥ अथैतन्मनुर्वप्त्रे मिथुनमप
श्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं
वपन्ति। प्रप्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवा
श्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥३॥ वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। तां छीर्षनि चावर्त्त
यन्तु परिचा। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। तां छीर्षनि चावर्त्तयन्तु परिचा। या संवत्सर
२१ साकमेधैश्चतु[illegible]रो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। तां छीर्षनि चावर्त्तयन्तु परिचा॥४॥ य एवं विद्वाञ्छ्मश्रू
रुपजीवासीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। परासुराः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा०ब्र०५ क्का।१ ३०८

तु मा स्यै यजते। भ्रातृव्यस्यैव मा सोऽर्वौ। शीर्षे नि वर्तयते प्रति। यो वै संवत्सरमुपजीवा रिं ने४
तां भ्रातृव्यस्य। क्षुध्यास्य भ्रातृव्यः परा भवति। लो हिताय से न निवर्तयेत। यद्वाऽस्मा मग्निर्ऋला
वागते निवर्तयति। एतदेवैनाः रूपं कृत्वा निवर्तयति। सातनः श्वश्वोभूयसी भवत्येति॥५॥ प्रजायैस। ते३
य एवं विद्वा लो हितायसेन निवर्तयेत। एतदेव रूपं कृत्वा निवर्तयति। स ततुं श्वश्वो भूयान्भवतीति। पे
वजायते। त्रेण्या शलल्या निवर्तयेत। त्रीणि त्रिणी वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सवनानि।
त्रयं इमे लोकाः॥६॥ ऋध्यामेवतद्वीर्य एषु लोकेषु प्रतितिष्ठति। यवान्तु मा स्य पाज्या त्वनेनोनाव यैव।
देवेभ्य आवृश्च्येत। न स्तु चत्स्तु मासेषु निवर्तयेत। परौप्रिवत देवेभ्य आत्मनो वयत्वनां नस्काय। देवा
नां वा एष आनीनः यौऽन्तु मांस्य पाजी। य एवं विद्वान्निवर्तयते पवि। देवता एवाप्नोति। नास्मरुः प्र हेरं॥
जां पशून भिमन्यते।७॥ एत्येत्य गुंवना सुराए निलो कामन्यते॥८॥ आयुषः प्राणः संतनु॥ प्रा ॥राम॥

श्वा२ दो३ ११२

णादपानः संतनु। अपानाद्व्यानः संतनु। व्यानाच्चक्षुः संतनु। चक्षुषः श्रोत्रं संतनु। श्रोत्रान्मनः संतनु। म
नसो वाचः संतनु। वाच आत्मानं संतनु। आत्मनः पृथिवीं संतनु। पृथिव्या अन्तरिक्षं संतनु। अं
तरिक्षाद्दिवं संतनु। दिवः स्वः संतनु॥९॥ अन्तरिक्षं संतनु द्वे च॥१०॥ इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्रा
ण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। तद्विदच्छर्यणावति। [redacted] अ
त्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यं। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्॥१॥ इन्द्रमर्केभिरर्किणः।
इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। संमिश्ल आवचोयुजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्ष
स आ सूर्यं रोहयद्दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नोऽव। सहस्रप्रधनेषु च॥२॥ उग्र उ
ग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः।
ओजिष्ठः स मदे हितः। द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः। गिरा वज्रो न संभृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्ष
उग्रो अस्तृतः॥१२॥ ब्रह्म वा इन्द्रः॥ च॥ देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठ
ई०१ ७ पर्वतेषु ब्रपश्रितं।७

पुत्रमपन्यं चक्रे। नेदेतमसुरान्नी प्राः सोऽनुमिति। प्रक्रादेह वैकाम्य प्यचः। विरोचनः स्वपुत्रमप नृत ३
त्यपत्रं। नेदेनं देवा अहन्निति। तेदेवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्वि
च्छाम। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥ ...। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्द
तद्[illegible]टीनामिष्टित्वं। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्माद
माग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीये निरवपन्। तं दृष्ट्वा ...। नान्वलीसयाज्ञातउपानयन्॥२॥
तेनदेतमेव ... दुव्वत्। ते पायणीयमभिसमारोहन्। तं दृष्ट्वा ... न्वन। नान्वलीसतउपानयन्। तेन
तेनदेतमेव ... दुव्वत्। तेऽपायणीयमभिसमारोहन्। तं दृष्ट्वा ... न्वन। नानिशंतउपानयन्। तेनत
देतमेव ... दुव्वत्। तआतिथ्यमभिसमारोहन्। तं दृष्ट्वा ... न्वन। नानिशंतउपानयन्। तेनद
तमेव ... दुव्वत्। तस्माद्देवा एतद् ... यूः सं तिष्ठते॥२॥ एवं हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकु
र्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वन्ति। ते देवा ऊचुः। यज्ञं ... चेयुर्येन चरामि। तन्नोऽसुराः पाप्मा [illegible] वि
[illegible]ति। ते उपाः सूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥५॥ स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः परा ॥राम॥
१दं१ उपाः सूपसदा चरामि। तथा नो असुराः पाप्मा नानुवेत्स्यतीति।१

च्यं २
... चक्रुः। उपसद ... अपोनवधीः ... अपाववधीः स्वाहेति। अ
ची राधुं तीर्कृत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहुवां चक्रुः। ... एतं ह वा व्रत ... विहितं पाप्मानं देवा अ
शनया पिपासे ह वा उग्रं वचः। एतं ... वैरहत्यं ... स्रुवेणाघारमाघार्य॥५॥ तिस्रः
पंजभिरे। तथो एवैतेन विजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य ... अपाववधीः स्वाहेति। अश
घ३ दै३ चराची राधुं तीर्कृत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपाववधीः ... अपाववधीः ... विहितं पाप्मानं यजमा मृत्यु६
नयापि पासे ह वा उग्रं वचः। एतं ... हत्यं च ... वचः। एवमेवैनं ... ... रे। तेनाभि
नापहते। ते ... अग्नी ... पशुमालं भंता। अऋ एवत देवा अवर्तिपाप्मानमत्यमपंजभिरे॥६॥ तस्माद् ... चि ज भि६
नीपैबुरा ... आचरेत्। ... एवत देवा अवर्तिपाप्मानं ... तेना ... चैव रा
हः पशुमालभेत। अऋ एवत यजमानो ... अपहते। स एष उपवसथीये हद्विदेवत्यः प
अचरेत्। ... यजमानो ... पाप्मानं ... अपहते। ... तेन मांसे ... मा
रात्र्यवो ... अस्थिनो कि यजमानः। अस्थि च मांसं च। अस्थि चैव तेन मांसं ...

ब्राह्म०

६७ पूर्वपक्षी वै यजमानः। च क्षो रस
संस्कुरुते। तावाएतौ पञ्चदेवताः। अग्नी षोमाविन्द्रमित्रावरुणौ॥७॥ पूर्वपक्षी वैयजमानः। ... जनता पेवरुणला पातः
स्ताना स्थिमना। एतमेवतस्य घापाभिहि तेमालमानेवरुणपाशान्मुञ्चति। ... तद्वेत योपसते ६७
सुमनि... दोभिः ग्रातरह्यन्। तस्मात्... चतुरूचुराणि... ... ... त्रिष्टुभेन
सोपासीदन्। उपासी गायत्री नरुह्यति। तस्मादेतया... ... ... मित्रावरुणौ
व्यानू... ... ... वसम्
नेव॥ ९॥ ... ... तस्मात्त्रिवितस्यवन्ति। स... वर्णरजता...
दू४ ... यद्युत। नदृत त्रिशुक्लं पुरुषं। तस्मात्... ... तस्मादादित्यः॥ १॥ अथ... वर्णरिक्तं
त्रि२ परिगृहीत आसीत्। ... ... अभ्युत्तनयन्। तस्मादादित्यः॥ ... ... त्रिरता॥ हरेत॥
ताभ्यां कुशी भ्यां परिगृहीतु आसीत्। सा ... ... स्कंदता। ... ॥राम॥
त्रि१

... ददत॥ तंत्रिवता हरेत्न्याया वंती त्रिवृत्तो मात्रा॥ ...
... ... वता। तं ... ददता। तं पं
तं पं च दश्ये ... भिप्राक्रं ... ... मात्रा॥ ...
... हरेत् न्याया वंती पंचदशास्य मात्रा॥ ... ... वता। ...
... ... सप्तदश ... ... सप्तदशस्य मात्रा॥
सप्तदश ददता। तं ... सप्तदश ... हरेत् न्याया वंती ... सप्तदशस्य मात्रा॥
... ... सप्तदश ... ... वता। तं ... विं...
... ... वता। ... त्रिवृतो ...
... ददता। ... ... हरेत्॥ यावंती ... मात्रा। ... ...
वर्ते॥ ३॥ त्रिवृत्तैव ... ददते। तं त्रिवृतैव हरंति। यावंती त्रिवृतो मात्रा॥ ... ...
... ... देव्याः ... ति॥ तावंती त्रिवृतो मात्रा॥ ...

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

[illegible] एतस्य षष्टिं ... एतेनैव तपसा प्राप्नोति। तमेकविंशं ... [illegible]

क्षत्रं वर्तते एकविंशस्तोत्रेणैव तपसा माप्नोति ... [illegible] ... पञ्चदशो [illegible] नैव तपसा मान्यमाप्नोति॥

आयुष्यं स्वर्ग्यं लोकं प्राप्नोति। अथ पञ्चदशो ... [illegible] ... पञ्चदशः ... प्राप्नोति। अथ [illegible]

तं पञ्चदशो नैव [illegible] इति। ... पञ्चदशस्य साम्नः ... आयुष्यं स्वर्ग्यं लोकं ... प्राप्नोति। अथ [illegible]

पञ्चदशो ... [illegible] ... मान्यमाप्नोति। ... पञ्चदशो नैव [illegible] ॥५॥ [illegible]

[illegible] ... आयुष्यं स्वर्ग्यं लोकं प्राप्नोति [illegible]

स्य साम्नः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः ... एकविंशस्य साम्नः ... [illegible] ... एकविंशः [illegible]

[illegible] एकविंशेन ... प्राप्नोति। ... [illegible]

[illegible] ॥६॥ ... आयुष्यं स्वर्ग्यं ... प्राप्नोति ... [illegible]

[illegible] ... [illegible] ॥७॥ [illegible]

[illegible] ... [illegible] ८६

[illegible] ... एतेनैव तपसा मान्यमाप्नोति ... [illegible]

[illegible]

वाव ता ... [illegible] षि। एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। स प्रदेशेन [illegible] मांजो व्यं नेशिषि। मित्रावरुणयोर्विं। सम[illegible]

नौ भाना मित्रावरुणौ। पूषा [illegible]। भारती [illegible]। मित्रावरुणयोः पयस्या था। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजतीति

ना। पूषा [illegible]। भारत्यै [illegible]। मित्रावरुणयोः पयस्या [illegible] स्यादिति। तवसंवो [illegible] शाकपालेन प्रातःसवने [illegible]

ति। एतानि देवता इति ब्रूयात्। एते हि विमिरमिष [illegible] स्यादिति। विश्वेदेवा द्वादशकपालेन [illegible] तीयसवने॥३॥

एतानि देवता [illegible] द्वादशकपालेन माध्यंदिने सवने। [illegible] द्वादशकपालान् स्तृतीय

[illegible] एकादशकपालेन [illegible] माध्यंदिने सवने [illegible] कुर्यात्। एकादशकपालान् माध्यंदिने

सवने [illegible] कुर्यात्। एकादशकपालेन प्रातःसवने कुर्यात्। एकादशकपालान् माध्यंदिने

सवने। [illegible] एकादशकपालेन [illegible] यद्सूनां प्रातःसवनं रुद्राणां माध्यं

सवनं। एकादशकपालान् [illegible] तृतीयसवने। [illegible] एतानि देवता

दिनं सवनं। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनं। अथ कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजतीति। एतानि देवता

इति ब्रूयात्। एते हि विमिरमि[illegible] स्यादिति॥४॥ एकविंशं [illegible] तृतीयसवने प्रातःसवनं पंचेच॥११॥

ब्रा॰ ष॰ ५

७८

तस्मा वाचोऽपाक्रामद् भिभयुः । ते मे तेषु समसुवेदं स्वश्रयन् । अदश्रयन् । ते श्रायं नीयं स्यश्चायं तीयत्वं । ये देवा रयन् ।
तस्मा वाचोऽपाक्रामद् भिभयुः । तस्मा एताभिः सुप्तचतुरुत्तराणि छंदांसि सृष्टा
तहारवंतीयस्यवारवंतीयत्वं । तस्या वाच एवावपारादभिभयुः । तस्मा एता भिः सुप्त चतुरुत्तराणि छंदांसि सुपा
दधुः । तेषामग्निरेष परिष्मत । तत्रीसुदभवन् ॥१॥ स त्र्यं हृती मेवास्पृयत । एतास्या मक्षरां भ्यां । अहोरात्राभ्यामेव ।
तहकुः । कतमा सा देवा असुरा बृहती । यस्यां तस्मात् तिष्ठत् । द्वादशापोर्णमास्यः । द्वादशाष्टकाः । द्वादशामावा
स्याः । एषा वावसा देवासुरा बृहती ॥२॥ यस्यां तसुरूतिष्ठदिति । यस्मिन्नर्धदाः स्युत्यरिचयंत । यानि च नो
देभवन् । तान्निनिर्वीर्या निहीनान्यमन्यंत । सा अववृद्ध हृती । मामेवभूत्वा । मामुपसङ्श्रयतेति । चतुर्भिरक्ष
रैस्तुष्टुब्बृहती नोदभवत् । चतुर्भिरक्षरैः पंक्तिर्बृहतीमसंरिश्यत । तस्यामेता निचत्वार्यक्षराण्यपछिद्यात ।
हृती नोदभवत् । अष्टाभिरक्षरै
॥३॥ तेबृहतीएवभूत्वा बृहतीमुपसमश्रयत । अष्टाभिरक्षरैः तस्यां मेतान्यष्टावक्षराण्यपछिद्यादधात् । ते बृहती एव भूत्वा । बृहतीमुप
त्रिष्टुब्बृहतीमसंरिश्यत । तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यप छिद्यादधात् । ते बृहती एव भूत्वा बृहतीमुप
समश्रयत । द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहती नोदभवत् । द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहती [illegible] मसं
समश्रयत । द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहती नोदभवत् ॥४॥ ते बृहती एव भूत्वा । बृहतीमुपसमश्रयता । सो
रिश्यत । तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपछिद्यादधात् ॥४॥ ते बृहती एव भूत्वा । बृहतीमुपसमश्रयत । सो

७८

छिन्न कृत्तं

ऽस्तमेव ध्वांमेवातिस्नः पराचीयें वैश्वसारो नयंचाराता ॥५०॥२×

बृहती प्रजापतिः । छंदांसि रथोऽभवत् । तुष्भाभिरहमेतमध्वानमनुसंचराणीति । तस्यं गायत्री च जगती च प
क्षावभवतां । उष्णिक्कुत्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ । अनुष्टुप्पंक्ती धुर्यौ । बृहत्येवोद्धिरभवत् । स एतं छंदोरथमास्थाय ।
एतमध्वानमनुसमचरत् । एतं ह वै छंदोरथमास्थाय । एतमध्वानमनुसंचरति । य एष एतत्संचरति ।
य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते । यश्चैनमेवं वेद ॥५॥ अभवन्वा वसा देवा असुराः बृहत्सं । द्वादशाक्षराण्यप
छिद्यादधाद्वास्थायुपद्धं ॥१२॥ अग्नेः कृत्तिकायसुएयंद्वेवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः केतनमेव देवा वा आयु
षुद्वोदधीयो देवासुराः प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्या वा चो द्वादश ॥१२॥ अग्नेः कृत्तिकाः देवग
हरिः ॐ ॥ ॥७॥

हरिः
ॐ ॥ अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीर्यन्ते । तं नैर्ऋतमेककपालं ॥

इयं वा अनुमतिः । इयं निर्ऋतिः । नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति । पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वो निरवदयते । ए
ककपालो भवति । एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते । यदङ्गु खा गार्हपत्ये दधुः ॥१॥ रुद्रो भूत्वाग्निरन्व
त्सायं । अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात् । वीहि स्वाहाहुतिं जुषाण इत्साह । आकुसैवेनं शमयति । ने
र्तिमाच्छेत्स अध्वर्युं न यजमानः । एकोल्मुकेन यन्ति तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयं । इमां दिशं यन्ति । एषा वै
निर्ऋत्यै दिक् । स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते ॥२॥ स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा । एतद्धै नि
र्ऋत्या आयतनं । स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते । एष ते निर्ऋते भाग इत्साह । निर्दिग्धा ह्येवैनां भू
र्ऋत्या आयतने । स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते । मुंचेम मंहस इत्साह । अंहस एवैनं मुञ्चति । अंगुष्ठाभ्यां
तं हविष्मत्यसीत्साह । भूतिमेवोपावर्तते । कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा । एतद्वै निर्ऋत्यै रूपं । रूपे
जुहोति ॥३॥ अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते । निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै । स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य
त्यैव निर्ऋतिं निरवदयते । अप्रतीक्षमायन्ति ।

गार्हपत्ये जुहोति । आकुसैवैनं मुक्त्वा गार्हपत्यमुपावर्तते । आनुमतेनानु प्रचरति । इयं वा अनुमतिः ॥
॥४॥ इयमेवास्मै राज्यमनुमन्यते । धेनुर्दक्षिणा । इमामेव धेनुं कुरुते । आदित्यं चरुं निर्वपति । उभयीष्व
प्रजास्वभिषिच्यते । दैवीषु च मानुषीषु चानड्वान् दक्षिणा । वरो हि राज्यैः समृद्ध्यै । आग्नावैष्णवमेकादशक
पालं निर्वपति । अग्निः सर्वा देवताः ॥५॥ विष्णुर्यज्ञः । देवताश्चैव यज्ञं चावरुन्धे । वामनो वहो दक्षिणा । पद्व
हीतिनाम्बुपः । यद्वामनः । तेन वैष्णवः समृद्ध्यै । अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति । अग्नीषोमाभ्यां वा
इन्द्रो वृत्रमहन्निति । यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति ॥६॥ वार्त्रघ्नमेवैनं विजित्यै । हिरण्यं दक्षि
णा समृद्ध्यै । इन्द्रो वृत्रं हत्वा । देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत । स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्
तं निरवपत् । [redacted] । तेनैव स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध । यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति । देवताश्चै
वते नेन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्धे । ऋषभोऽनड्वान् दक्षिणा ॥७॥ पद्वही । तेनाग्नेयः । यदृषभः । तेनैन्द्रः समृद्ध्यै
आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति । इन्द्रदायि । यदाग्नेयो भवति । अग्निर्वै परस्तात् । मुख्यो मुखमेव डि

८१ रस्ताद्धते। यदैंद्रं दधि॥ ८॥ इंद्रियमेवावरुंधे। ऋषभो बृहीदक्षिणा। यद्दूही। तेनाग्नेयः। यद्वृषभः। तेनैंद्रः समृध्यै।
पावंती वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभा
वाय। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इंद्राग्नी उदजयतां। ताविंद्राग्नी द्वादशकपालं निरवृणातां।
जाम॥ ९॥ द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुंधे। यदेष्वग्ना भवत्यृद्ध्यै।
सौम्यः श्यामाकश्चरुर्भवति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति।
रुध्यै। वैश्वदेवं चरुं भवति। वैश्वदेवं वा अन्नं। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥ १०॥ मिथुनौ गावौ दक्षिणा स
ऋध्यै। सौम्यं श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। सरस्वत्यै चरुं। मिथुनमे ८१
वासा दक्षिणा। सोमं हि देवताया वासः। समृध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। योग्नेर्देवताया एति। अ
वावरुंधे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। अग्नेर्देवताया
स्यावेना मिहुवीः षिमनक्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै
धुनेति॥ ११॥ इंद्रो वृत्रं हत्वा... निर्देवतानिर्वपति बृहीदक्षिणा यदिंद्रस्य हरं बा ॥राम॥

जायत इति। वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अ
परा भा वाप स्वदयति गावो दक्षिणा समृध्यै॥ १॥ वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता सृष्टा
न प्राजायंत। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजा
मिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत। ता अग्नि
जौत॥ ३॥ सोऽग्निरेतोऽधात्। स द्वितीयमजनयत्। सरस्वतीं वा अन्नमदधात्। पूषा पोषमयच्छत्। ते वा एते त्रिः संवत्सर
र स्वदुः। पुरस्ताद्। यद्वा। पुष्टिरेतमः। संवत्सरो यत्प्रजापतिः। स वरुणो रेपो वा अस्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा प्रजा तास्मुत
जेत्। स एतं प्रजापतिर्मारुतं सप्तकपालमपश्यत्। तं निरवपत्। ततो वै
तोऽग्नुः। अस्मानधिपुन आपुस्तेति॥ २॥ स एतं प्रजापतिर्मारुतं सप्तकपालमपश्यत्। स प्रजानां धीताय। स सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै म
जा म्लौक मिता। यन्मारुतो निरुप्यते। पुत्रसौ बृथ्यै। प्रजानामधीताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। सा अवधि
कू ८ रुतः। गणश एव विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्। याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपरा सृजेयेति। तस्य शुष्म आंडं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आंड
स्ने २ कुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्म आंडं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वै
स्य नाएतद्रूपाय पुमिक्षा। यच्छुद्धेरेति॥ ४॥ प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति।

अनुमतै

प्र॰ ४ अ॰ ८

८२

वाजिनमानेभवति। प्रजा खेव प्राजोतान्क्रुरेतोदधाति। द्यावापृथिव्य एक
यद् द्यौर्वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। ... भ्यो मुमुर्यवः परिगच्छन्ति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्नि
कपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता याभ्यां ... ना असुराञ्जेष्यथेति। सोऽदितिं यमितिस्रसोमी ब्रवीत्। मयाराजेष्यथे
त्यब्रवीत्॥ ५॥ नाम्नेन्द्रजव। मयास्तु खेनासुराञ्जेष्यथेति। सा चेत्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वा अहं धास्यामीति। मार्
ति। मां तु ती प्रमितिस्सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति॥ ६॥ ते ऽग्निनाऽसुरान्जनायन्त्वालो मैनुराज्ञो। सु विन्ना
चमितिपूषा। मयो मति स्वयोजेष्यथेति। पूषा मे त्रिष्ठासीत्ता। तेनो मेदुयाग्रेजयन्। यदेतानि हवींषि निरूप्यन्ते विजित्यै
सूताः। सरस्वती द्विपर्याल्। पूषा मे त्रिष्ठासीत्ता। अजाता इत्नुत्यैत हि पुशवः॥ ७॥ ऐन्द्राग्नेनच इन्दुरेस अग्नीम्
नोतंरबुद्धिमुपेवपति। पशवो नाउ तरवेहिः। अजाता इनुद्धैत हि पुशवः॥ ८॥ त्रिचतुरो भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनं। उल्वं गर्भो जरा
युज्यन्ते। मिथुनो ह्येतर्हि पुशवः॥ ९॥ त्रिचत्वो हि भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु मतीतिष्ठति। एकधाऽनुसम्भे
युतदेवतन्मिथुनं। त्रेधा बर्हिः सन्नेधं भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतितिष्ठति। प्रस्तरो भवति। पृथग्यजामेव हि मवरुन्धे
भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥ १०॥ अस्मिन्नेव तेन लोके प्रतितिष्ठति।

पृथुमाजानस्ताघ्नि ... पुनर्नवा वरुन्धे। पञ्च गृहीतं भवति। पांक्तो
प्रथमोऽथोत्सोदक्षिणास्सम्भये। एषहार्यां स्यात्। पशवो वैरूद्धदाज्यं। पुनर्नवा ... अग्निर्हि वा यज्ञमापेति। प्रजा अनेस्ज
हि पुशवः॥ वरुणस्य भवति॥ २॥ बर्हिरुपाहि पुरस्तात्सम्भेध्यै। अग्निं मथति। अग्निर्हि खलु प्रजापतिः प्रजा अस्रज
ता। यदग्निं मथति। अग्नि मुखा एवं तत्प्रजा यजमानः सृजते। नवं प्रयाजा इज्यन्ते। नवानुयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वि
वाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥ ३॥ त्रिंशत्संपद्यते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
यजमानो नायमेककपालः। तेज आज्यं। यदेककपालमाज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। य
यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यं॥ ४॥ यदेककपालमाज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। य
पजमानो वा एककपालः। पशव आज्यं॥ यदहं नयेत्। बहवो एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। ब
दल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यजमानो वा एककपालः। यदेककपाल
लोनीयालिः पेष्टेकुर्यात्। बहवो एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेत। यजमानः। पनोनीयत। सुक्रदेवहोतव्यः। सुवर्गि
स्याव्रपेत्॥ ५॥ यजमानस्यावेद्यै। उद्धामाद्य यजमानः। पनोनीयत। सुक्रदेवहोतव्यः। सुवर्गि
सुवर्गो लोकः। फुल्लाभिर्जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा
सुवर्गो लोकः। फुल्लाभिर्जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यजमानमेव
एककपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥ ६॥ यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा·प्र·५ अनुसूत्ये

यद्धस्तेन जुहुयात् । सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत् । स्रुचा जुहोति । सुवर्गस्य लोकस्य ब १ ध १
सुवर्गं लोकं गमयति । यद्दक्षिणेन जुहुयात् । देवलोकमभिजयेत् । यदुत्तरेण पितृलोकं । यद्बृहत्यां ॥७॥ रथचक्रं(?) सिद्धमरुं
स्यसमग्रम् । पश्चादुपदधेत । देवलोकमभिजयेत् । प्रतिष्ठितो होतव्यः । एककपालं वै संविविष्टं द्यावापृथिवी
स्तः । यदुदग्दध्यात् । मनुष्यलोकमभिजयेत् । प्रतिष्ठितो यजमानः । यजमानः प्रजाः । तस्मात्प्रतिष्ठिता
अनुप्रतितिष्ठन्ति । द्यावापृथिवी ऋतवः । ऋतवो यज्ञः । यज्ञो यजमानः । अथो स्वाल्पवोकः(?) । छन्दांसि
होतव्यः ॥८॥ वाजिनो यजति । अग्निर्वायुः सूर्यः । ते वै वाजिनः । तानेव यजति । अथो खल्वाहुः । छन्दांसि
वै वाजिन इति । तान्येव तद्यजति । ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ । तयोः परिधय आधानं । वाजिनं
भागधेयं ॥९॥ यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयात् । अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत् । प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति । नि
राधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति । बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमानयति । प्रजा वै बर्हिः । रेतो वाजिनं । प्रजा २ २
स्वेव रेतो दधाति । समुपहूय भक्षयति । एतत्सोमपीथा ह्येते । अथो आत्मन्नेव रेतो दधते । यजमान
उत्तमो भक्षयति । पशवो वै वाजिनं । यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति ॥१०॥ लोको वा उरुः(?) पशवो भवन्ति ॥हेरंब॥
॥राम॥

प्राजापत्ये मुष्कलो(?) कः

...तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो नागधेयमेतेभ्यो वाजिनं ॥३॥ प्रजा
पतिर्वरुणायाश्वमनयत् । स स्वां देवतामार्च्छत् । स पर्यदीर्यत । स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत् । तं निरवपत् । ततो वै स वरुणपाशादमुच्यत । वरुणो वा एतं गृह्णाति । योऽश्वं प्रतिगृह्णाति । यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात् । तावतो वारुणांश्चतुष्कपालान्निर्वपेत् ।
...
प्रजापतिर्वरुणमसृजत । ता अस्माद्दृष्टाः(?) । तानेव प्रजाना अपश्यत् । प्रजापतिर्नैरुणप्र
यतिः सवितार्या प्रजा असृजन्त । तान्नमस्येमस्युत । ता अस्मादपाक्रामन् । तान्वरुणेन प्रजा वरुणो
यतिः सविता पूषा प्रजा अस्वपत् । प्रजापतिर्वरुणपाशादमुच्यत् । स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्र
घासानपश्यत् । तानिरवपत् । ततो वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत् । यद्वरुणप्रघासैर्यजन्ते । निरूपावनु ॥४॥ प्रजा
नारोहयन् । ताः प्रजा वरुणो गृहीताः । प्रजापतिर्वरुणपाशादमुच्यत । यद्वरुणप्रघासा निरूप्यते ॥५॥ प्रजा
ब्रा· प्रघासानेव तानि निरवपत् । तैर्वै स प्रजा वरुणपाशा... आसीत् । स वा अमरत । स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद
नामवरुणरास्ताप्या । तां सादक्षिणा बाहुप्रसारयत् । महिती यां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति । प्रजानामुत्सर्गाय(?) ब्रा ५
देहत् । ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रसारयति । तस्माद्वा अस्मिन्यस्यै भूयान्वेकः । यज्ञाभिजितस्य । एष मात्रा हवि
जेमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति । तस्माच्चत्वारः(?) स्युर्भूयान्वेकः । यज्ञाभिजितस्य । पृथुमात्रा वाउत्त
त्रसंमिते भवतः ॥२॥ तस्मात्तथा मात्रा सौ । उत्तरस्याव यामुत्तर वेदिमुपवपति । पशवो वा उत्तर
वेदिः । पशूनेवावरुन्धे । अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै । अग्नीषोमप्रणयनं चेद्दधीत इति । अथो वा ऐन्द्राग्नो भवति ।
प्राणापानौ वा एतौ देवानां । यदिन्द्राग्नी । यदैन्द्राग्नो भवति ॥३॥ प्राणापानावेवावरुन्धे । ओजो बलं वा
एतौ देवानां । यदिन्द्राग्नी । यदैन्द्राग्नो भवति । ओजो बलमेवावरुन्धे । मारुत्यामिक्षा भवति । मारुत्यामि(?)

८४

स्तौ। मेषी चं मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुंचति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥ ४॥ शमीपर्णान्युप
वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषान्नाद्यमवारुंधाय ध२
शतेध्मः। शतानि शमीपर्णानि भवंति। अन्नाद्यस्यावरुध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो
वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवंति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवरुंधे। काय एककपालो भवति।
प्रजानां कृत्वाय। प्रतिपूरुषं करंभपात्राणि भवंति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुंचति। एकमतिरिक्तं।
जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुंचति॥ ५॥ निरुप्यन्ते भवन्तो भवन्ति मेध्यत्वाय परूंषि षट् च॥ ४॥
उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीं। अप उत्तरतो वै देवा यज्ञमतन्वत। अथो ओजो वा
वा सुम न वेहरति। तस्मा दक्षिण अक्षणा विशो न्यतो पङ्क्तिमिवा। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवा
वंयजते। वारुण्योत्तरया। अनृतत एव वरुणमवयजते। यदेव प्रब्रूयुः करोति॥ ७॥ तद्भिमिस्था
ताः करोति। तस्मौ प्रेयाः करोति। तस्मा पय्या करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो त

च

ध

८४

पए वेनामुपं नयति। यज्जारः संतं न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं रुंध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुण
पाशेन ग्राहयति॥ २॥ प्रघास्यान्हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहुतैवैनां। यत्पत्नी पुरोनुवाक्यामनु
ब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्यां संवीर्यत्वाय। य
ज्ञमेव ददेणप्रइत्याह। यथो दितमेव वरुणमवयजते। यजमानेन देवतानां आहैतुनीयः॥ ३॥ ग्याद्रुधदे
वल्लोदक्षिणाः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेग्नौ जुहोति। आत्व्यमेव
वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्नमेव वरुणेवयजते। शीर्षन्नधिनिधाय जुहोति। भ५
शीर्षत एव वरुणमवयजते। प्रत्यङ्तिष्ठञ्जुहोति॥ ४॥ प्रत्यङ् चैव वरुणपाशान्निर्मुच्यते।
अकन्कर्म कर्मकृतइत्याह। देवानृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुपप्रैते त्रिव्यावैतदाह वरुण
गृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषा ऋविनिःसर्गस्तृणं तुबैन्चु निष्कास तेन वा
वरुणमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपो वभृथमवैति॥ ५॥ अप्सु वै वरुणः। साक्षा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६५

देववरुणमवयजते। प्रतिष्ठुतो वरुणस्यपाशात्यां। वरुणपाशादे वे... निर्मुच्यते। अ ही२
प्रैती समायंमी। वरुणस्यातहिंत्यो। एधोंस्यापिषीमे..लोहा। तन्तियैनाग्निंन महस्यैनत..। यंति। ते
जोसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेजएवात्मन्धत्ते॥६॥ करोति ग्यात पत्याह वनीप स्वाहं स्तु होता। सप्तो
वनुथमयैतिधत्ते॥५॥ देवासुराः संयत्ता आसन्। सोग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः।
तां प्रीणीत। अथासुरानभिभविष्यथेति। तेदेवा अग्नयेनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरवपन्। सोग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धानीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्।
परासुरा॥७॥ यदग्नयेनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तं स्वे
न भागधेयेन प्रीणाति। सोग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धानीकानि जनय ६५
ति। असौ वा आदित्योग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोनीकानि। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति।
साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। ते सुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥२॥ ते दे ।हेरंब।

नामुरुद्भ्यः सांतपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तां द्यावापृथिवीभ्यां प्रियेयीमपराः समवपन्। यन्मरुद्भ्यः सां
तपनेभ्यश्चरुं त्रिर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तद्भुयतो यज्ञेनास्मो भ्रातृव्यान्त्संतपति। मध्यंदिने
र्व पतिन हिंसितोऽग्निश्चुनपति। चरुर्भवति। सर्वतएवैनान्त्संतपति। तेदेवा अभिजिहृधिनुः संदेः। सर्वा
सांदुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥१॥ आशिता रना घोपवसाम। कस्य वा हृदः। केस्योपाचोने
ब्रितेति। स एतो मनन्यतत्स्याफुल खनाभेत्या। न हि दे व्या अङ्क तस्याश्नीति। तैखलन्। कस्मा इमए
तेभ्यामुदान्ता। मरुतो गृहमेधिभ्य इस्मैवन्। तं मरुमो गृहमे ऽप्तोहरन्॥४॥ ततो देवा अभवन्। धि५
नरासुराः। यस्मैव पितृपो मरुन्नो गृहमेधिभ्यो गृहेऽकु कंति। भवेत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भव
ति। यजूपुरुस्यपाकुजा क्रियते। पुरोडाशं तु। पाकुपापा पूत क्रियते पन्नै मुहिर्भवति। तत्सा धा३
मिप्रेनरिन्नाह॥५॥ नम पाआ र्व्यन्ते। नानू याजाः। य एवं वेदा प्रभूमानं भवति। अन्न मागोपवाति।
ऊ२ यस्मैवच द्भुपीनां तरैति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति। अग्निर

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अनुमत्यै

क्रा॰प्र॰५

६

स्विष्टकृतं यजति पिण्डविलिप्से। इडान्तो भवति। पुरोडाशो वा इडा। पृथुबुध्नोपरिष्टात्सुलिनिष्वाति ॥६॥ अनुमत्या
स्विष्टकृतं यजति पिण्डविलिप्से। इडान्तो भवति। पुरोडाशो वा इडा। इडान्तो भवति ॥६॥ यस्त्वी गृहमेधीयं स्यादग्नीया
अथ यन्नाहमेधीयं चरुं निर्वपन्नुहवुरन्त्याहडान्तो भवति ... ॥६॥ यस्त्वी गृहमेधीयं स्यादग्नीया
न। गृहमेध्येव स्यात्। वित्तस्य युक्तं ध्यते। यन्नाग्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य युक्तो वर्धते
न। गृहमेध्येव स्यात्। वित्तस्य युक्तं ध्यते। यन्नाग्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य युक्तो व्यध्यते ॥१॥ ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा
प्रतिविद्राप्स्यथ। तस्यैश्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य युक्तो वा सयते। तेऽभ्यासुराः श्व ... आहिरण्यवन्। साद्वेषु
आरितो। अभवन्। आजन्नुभ्यजत। अनुत्सा तेवा सयन्त। तेऽभ्यासुराः ... आश्नीत भवति। आजेनुभ्यजत ॥२॥ अनेव
लोकमविंदन्। असुरान्पुनरगच्छन्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आश्नीत भवति। आजेनुभ्यजत ॥२॥ अनुवे
लोकमविन्दत। असुरान्पुनरगच्छन्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। ... इन्द्रो य निष्क्रा
त्ता नास्य यति। अर्द्धं आद्यैव न घृतमाज्यः ... तितेद्वा गृहमेधीये नेष्ट्वा। इन्द्रो य निष्क्रा
स न्यदधुः। अस्मान्नु वश्च इन्द्रो निहितभागमुपावर्तते। तान्निहित भागमुपावर्तत। गृहमेधी
यनेष्ट्वा। इन्द्रो य निष्क्रा स निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभागमुपावर्तते। ताहिं प्रसन्तु होति ॥३॥ भाग हरव
येनेष्ट्वा। इन्द्रो य निष्क्रा स निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभागमुपावर्तते। अथो इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते यजमानो ना
येयेवैनं समेधयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्यजमानो ना
येयेवैनं समेधयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः।

मरुतो

... परापरावतं तमगच्छत। अपाराजमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। कइदं वेदि
तुंव्य स्थ इन्द्रो वृत्रं हत्वा। परांपरावतं तमगच्छत। अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। कइदं वेदि
ष्यतीति। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै ॥४॥ अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमः हविर्निरुप्याता इति। त एन
मध्यक्रीडन्। तक्रीडिनां क्रीडित्वं। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमं हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकं सूर्येणो
द्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्स मृध्ये। एतद्वृत्रिणान्वे चये हि वीषधि। एतद्भूयाणाद्
द्याप्तः। अथो एद्द्रस्य रूपं भवति ॥५॥ उद्धार वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। ऐन्द्रक मेण एककपा
यद्वा ऐन्द्रस्य रूपं भवति। उद्धारमेवैतं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। ऐन्द्रक मेण एककपा
लो भवति। विश्वान्येव तेनकर्माणि यजमानो वारुधे ॥६॥ रुध्यते भ्यजते जुहोति वृणामहे भवस्य
त्वं ॥७॥ वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्र
त्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव
तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवदयते। पितृ

यितृयत्तेन स्वर्गं लोकं गमयति । दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति । दक्षिणा वा अपि पितॄणां । अनोदस
यितृयत्तेन स्वर्गं लोकं गमयति । दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति । दक्षिणा वा अपि पितॄणां । अनोदस
मत । उत्तरतर्वोपवीती निर्वपेत् । उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते । अथो यदेव दक्षिणार्धे धिष्ण्य
मत । उत्तरतरेवोपवीती निर्वपेत् । उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते । अथो यदेव दक्षिणार्धे ध्रि
यन्ति । तेन दक्षिणावृत । लोमायपितृमतेषु राड्रारे षड्दपाञ्जलिं निवपति । संवत्सरो वै सोमः पितृमान्
यन्ति । तेन दक्षिणावृत । लोमाय पितृमते पुरोडाशं षट्कपालं निर्वपति । संवत्सरो वै सोमः पितृमान् ।
॥२॥ संवत्सरमेव प्रीणाति । पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः । मासा वै पितरो बर्हिषदः । मासानेव प्रीणा
॥२॥ संवत्सरमेव प्रीणाति । पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः । मासा वै पितरो बर्हिषदः । मासानेव प्रीणा
ति । यस्मिन्नार्तवे पुरुषः प्रमीयते । सोऽस्यामुष्मिन्लोके भवति । षट्कपाला धाना भवन्ति । अहोरात्राण
ति । यस्मिन्नार्तवे पुरुषः प्रमीयते । सोऽस्यामुष्मिन्लोके भवति । अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः ॥३॥ अर्धमासानेव प्रीणा
णामभिजित्यै । पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थं । अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः । तन्मनुष्याणां उपर्यधो देवानां । अर्ध
णामभिजित्यै । पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थं । सा हि पितृदेवत्यं दुह्यते । यत्पूर्णं । तन्मनुष्याणां उपर्यधो देवानां । अर्ध
ति । अभिवान्यायै दुग्धं भवति । सा हि पितृदेवत्यं दुहे । यत्पूर्णं । तन्मनुष्याणां । उपर्यर्धो देवानां । अर्ध
पितृणां । अर्धं तदुपमन्थति । अर्धो हि पितॄणां । एकशो पमन्थति ॥४॥ एका हि पितॄणां । दक्षिणोपमन्थति ।
पितॄणां । अर्धं तदुपमन्थति । अर्धो हि पितॄणां । एकशोपमन्थति ॥४॥ एका हि पितॄणां । दक्षिणोपमन्थति ।
दक्षिणावृद्धि पितॄणां । अनारभ्योपमन्थति । तिरिव हि पितरो मनुष्येभ्यः । यदि दिवी देवेभ्यः उभये हि देवा
दक्षिणावृद्धि पितॄणां । अनारभ्योपमन्थति । तिर इव हि पितरो मनुष्येभ्यः । रत्नादिश्रोवेदितुं संधातः उभये हि देवा
अथ पितरश्चेज्यन्ते । उत स्वस्ति भवति । सकृदुपस्तीर्णं द्विराज्यं प्रिनरः आख्याता भवति ॥५॥ खुषा तां हि देवानां । मध्वतो
स्व पितरश्चेज्यन्ते । उत स्वस्ति भवति । सकृदुपस्तीर्णं द्विराज्यं पितरः आख्याता भवति ॥५॥ खुषा तां हि देवानां । मध्वतो
अथ पितरश्चेज्यन्ते । उत स्वस्ति भवति । सकृदुपस्तीर्णं द्विराज्यं पितरः आख्याता भवति ॥५॥ खुषा तां हि देवानां । मध्वतो

निराधीयते । आतं तौ हि देवानां माध्यीयते । वर्तीयानिध्मार्थं धाहुं वाति आवसे । परिश्रयति । अन्तर्हि तो
निराधीयते । अन्तर्तौ हि देवानां माध्यीयते । वर्तीयानिध्मार्थं धाहुं वाति आवसे । परिश्रयति । अन्तर्हि तो
हि पितृलोको मनुष्यलोकात् । यत्सकृदाच्छिन्नं तद्देवानां । यद्द्वितरां तन्मनुष्याणां ॥६॥ ततः सकृदेव
हि पितृलोको मनुष्यलोकात् । यत्सकृदाच्छिन्नं तद्देवानां । यद्द्वितरां तन्मनुष्याणां ॥६॥ ततः सकृदेव
त्रणां । समूलं बर्हिर्भवति । आर्द्रं से दक्षिणास्तरयाति । दक्षिणा बर्हिः पितॄणां । त्रिः पर्येति । तृतीयं वा
त्रणां । समूलं बर्हिर्भवति । आर्द्रं से दक्षिणास्तरयाति । दक्षिणा बर्हिः पितॄणां । त्रिः पर्येति । तृतीयं वा
इतो लोके पितरः । तानेव प्रीणाति । त्रिः पुनः पर्येति । षड् पद्यते ॥७॥ षड् वा ऋतवः । ऋतूनेव प्रीणाति ।
इतो लोके पितरः । तानेव प्रीणाति । त्रिः पुनः पर्येति । षड् पद्यते ॥७॥ षड् वा ऋतवः । ऋतूनेव प्रीणाति ।
यज्ञं स्तृणं यजुषा गृह्णीयात् । प्रमायुकोऽन्मान्स्यात् । यन्न गृह्णीयात् । अनायतनः स्यात् । तूष्णीं
यज्ञं स्तृणं यजुषा गृह्णीयात् । प्रमायुकोऽन्मान्स्यात् । यन्न गृह्णीयात् । अनायतनः स्यात् । तूष्णीं
मुखं स्येन प्रमायुको भवति । नानायतनः । यत्तीर्थी पारिदध्यात् ॥८॥ रक्षांसि मुखेन हसे । अयो म
मुखं स्येन प्रमायुको भवति । नानायतनः । यत्तीर्थी पारिदध्यात् ॥८॥ रक्षांसि मुखेन हसे । अयो म
परिगृह्णीयात् । यन्न परिदध्यात् । रक्षांसि यज्ञं हन्युः । ह्रोपरिधीपरिदधाति । रक्षसामपहत्यै । अथो म
परिगृह्णीयात् । यन्न परिदध्यात् । रक्षांसि यज्ञं हन्युः । ह्रोपरिधीपरिदधाति । रक्षसामपहत्यै । एकैक
पारे वयजमानमुत्स्जाति । यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरेयुः । त्रय त्रय एषां साकं प्रमीयेरन् । एकैक
मनूचीनानुदाहरति । एकैक एव षामुन्वेचः प्रमीयते । कारीपुंकत्रिप्रयाय उप बर्हिणमुपवर्हणमेती
मनूचीनानुदाहरति । एकैक एव षामुन्वेचः प्रमीयते । कारीपुंकत्रिप्रयाय उप बर्हिणमुपवर्हणमेती
मनूचीनानुदाहरति । एकैक एव षामुन्वेचः प्रमीयते । आग्नेयं भागधेयं नाम्ना प्रीणाति ॥९॥ निरवदयते पितृलो
या । आञ्जनमाञ्जन्याय । अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय । यथाभागमेवैनान्प्रीणाति ॥९॥ निरवदयते पितृलो
या । आञ्जनमाञ्जन्याय । अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय

नसि स्त्वा भवति मनुष्यालोकाय तेन यदि द्यावापृथिवी यत्रे यं चैव ॥ ४ ॥ अथ यद्दक्षिणेन
नत्रिद्युता एकधेय मंथस्त स्वाभवति मनुष्या अर्थां पद्येतेय यदि द्यावान्योयत्रेयं चैव ॥ ४ ॥ अथ यद्दक्षिणेनः
पितृभ्यः सामिधेन्योन्या यानुब्रूहि साह उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते एकामन्वाह एकाहि पितृणां
पितृभ्यः सामिध्यमानाय यानु ब्रूहि । साह उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते । एकामन्वाह । एकाहि पितृणां
चरन्वाह । त्रिर्हि देवानां । आघारावाघारयति । यज्ञपरुषा रन्तरियै । नार्षेयं वृणीते । न होता
रं ॥ ५ ॥ यदार्षेयं वृणीत । यद्धोतारं । प्रमायुको यजमानः स्यात् । प्रमायुको होता । तस्मान्न वृणीते । सजेनात्
स्यहोतुर्नोपधायै । अपबर्हिषः प्रयाजान्यजति । प्रजा वै बर्हिः । प्रजा एव स्रुक्सौ रस्य जति । आज्यभा
गौ यजति ॥ ३ ॥ यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति । प्राचीनावीती सोमं यजति । पितृदेवत्यो हि एष ऋतुः । पितृ
कर्मणे यजति । पञ्चर्षीणादेवता हेतुरानुवाक्या याज्या देवता वषट्कारः । एषु वै पञ्चत्सु सर्वं घाति
॥ ४ ॥ ऋतुनाः संतत ऐवैभ्यः पुरेवापुरानुवाक्यामाह । द्वे वै ... यति द्वितीयया । एग मयन्ति याज्यया
तीर्थेयादत्ताल्लोकं पितरः । कथमेते नाम्नु वैयापुरानुवाक्यया सन्नयति । रात्रिये द्वितीयया । एवैनां
न्याज्यया गमयति । दक्षिणतो वदाय । उदङ् तिष्ठामति आदर्शस्मै । आश्रावयति । अस्त

स्वधेति । प्रत्याश्रावयति । स्वधा नम इति वषट्करोति । स्वधाकारो हि पितृणां । सोमं प्रथमं यजति । सोमं प्राक्हि पितरं
सोमं पितृमन्तं यजति । संवत्सरो वै सोमः पितृमान् । संवत्सरमेव प्रीणाति ॥ पितृन्बर्हिषदो यजति ॥ ५ ॥ ये वै यज्वानस्ते
पितरो बर्हिषदः । तानेव तद्यजति । पितृनग्निष्वात्तान्यजति । ये वा अयज्वानो गृहमेधिनस्ते पितरोऽग्निष्वात्ताः । तानेव
तद्यजति ॥ ६ ॥ अथो यथा क्षिप्रं स्विष्टकृतं यजति । तद्देव
न यजति । अग्निं कव्यवाहनं यजति । यएव पितृणामग्निः । तमेव तद्यजति ॥ ६ ॥ अथो यथा स्विष्टकृतं यजति । तथैव
तत । एतन्नेन तमेव तत्सामन्वितं तत्सु स्रुक्षु निदधाति । तस्मादातीयात्सुरूपान्नामन गच्छन्ति । एता वै नोहि अन्यान्
अत्रैव पितरो यथा भागो मदध्वमित्याह । तिर्यक् हि पितरः । उदञ्चो निष्क्रामन्ति । एषा वै मनुष्याणां दिक् । स्वामेव दिशमनु
निष्क्रामति ॥ ७ ॥ आहवनीयमुपतिष्ठन्ते । एवा सो नमस्ते । यत्साह वनीयं । अथान्यत्र चरन्ति । आनमितो रूपतिष्ठते ।
अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा । पितृन्निरवदयन्ते । अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति । य आनमितो रूपतिष्ठन्ते । सुसंदृशं त्वा वयमि
त्याह ॥ ८ ॥ प्राणो वै सुसंदृक् । प्राणमेवात्मन्दधते । योजान्विन्द्र ते हरी इत्याह । प्राणमेव पुनरायुञ्जते । अक्षन्नमीमदन्त
हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते । अक्षन्नमीमदन्त पितरः इत्याह । सभिप्रयन्ते

प्रितरो य स्तु भिप्रवेश्या ।
अमी मद तै [redacted] मद इति ना वेतदाह । अपः परिषिंचति । मार्ज यंत्ये नैनान् ॥ १ ॥ अथोत्तर्पयंत्येव । न्यम्नं नि मुनयो प्रभृतिः ।
च एवं वेद । अव बर्हिषा वनस्य जो यदमि । प्रज्ञावेद्यर्हिः । प्रजा एव वसु सो दृष्टा जनि । चतुरः प्रयाजान्यजति । द्वौ बंदूयतौ । बर्हिर्य
घते । पड्ढा कूनवं ॥ १० ॥ ऋतनुभ्यो एतानि । न पत्न्यन्वास्ते । न तं योजयंति । यस्मत्पत्न्यन्वासीत । यत्संयुजंयुः । प्रमायुकास्यात् ।
८ न सस्युान्वास्ते । न संयोजयंति । न लिंगो वीथाय ॥ ११ ॥ यहो मां मासं भो गो यज तिर्सं ततम वद हिम्याई सेव
वद्दोयज्ञं भिलमेव लचज सनुति द्वाभि साहेनान्तवो न वंच ॥ २ ॥ अग्नि पूरस्य मेक कपालं निर्वपति । अतावर्षभ्रातु
इन्द्रियं स्वं दयते । एकमतिरिकं । तन्निष्यमोएनामवधुसाइं द्वानि रवंदयते । एकं कपाला भवंति । एकुधेसहेइ निरवंदयते । ला ८१
निघारयति । यदभिघारयेत् । अन्तरवचारिणी इन्द्रं कुर्यात् । एकोल्मुकेनं यंति ॥ ३ ॥ तंधिरुद्रस्य भागधेयं । इमां दिशं
यति । पथा वे रुद्रस्य दिकू । स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते । रुद्रो वा अपशुका या आहुत्या सेनातिष्ठते । असौ ते पशु
रिति निर्दिशेयं द्विष्यात् । यमेव द्वेष्टि । तमस्मै पशुं निर्दिशति । यदि न द्विष्यात् । आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात् ॥ ४ ॥
नग्राम्यान्पशून्हिनस्ति । नो रण्यान् । चतुष्पथे जुहोति । एष वा अग्नीनां पड्वीशो नाम । अग्निवत्येव जुहोति ॥
मध्यमेन पर्णेन जुहोति । स्रुग्घ्येषा । अथो खलु । अंतमेनैव होतव्यं । अंततः एव रुद्रं निरवदयते ॥ ५ ॥ एष ते रुद्र भाग

सह स्वस्रांबिकयेत्याह । शरद्वा अस्यांबिका स्वसा । तया वा एष हिनस्ति । यं हिनस्ति । तयैवैनं सह शमयति । भेषजं गव इत्याह ।
यावंत एव ग्राम्याः पशवः । तेभ्यो भेषजं करोति । अवांब रुद्रमदिमहीत्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते ॥ ६ ॥ त्र्यंबकं यजामह इत्याह । मृ कृष्णै
त्यावैतएवग्राम्याःपशवः । तेभ्यो भेषजं करोति । अवां बरुद्रमदिमहीत्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते । पथ्याजनं यदेव संकरोति । त्यादुर्वतमेव
सोर्भुक्ती यन्मा स्व त्वा । त्रिणा वैतदाह । उत्किरंति । भगोस्य लीप्सन्ते । मूतेनास संचिन्ते । पथ्याजनं यदेवसंकरोति । तादृगेव तत् ।
एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै । अप्रतीक्षमायंति । अपः परिषिंचति । रुद्रस्यांतर्हित्यै । प्रवा एते स्माल्लोकाच्यवंते । ये त्र्यंब जैः
के श्चरंति । आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति । इयं वा अदितिः । अस्यामेव प्रतितिष्ठंति ॥ ५ ॥ यं त्विवृधामिरवंदयते शा
नि सिंचंति दाधीरा शोभो ॥ १० ॥ अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सदाखिन्नं अग्नि पतिः सावित्री तेरस्यादेवान् सुरा सोम त्रियंस
नी वैश्वदेव न्या ग्नये द्वेभ्यः प्रतिपुरुषं दश ॥ १० ॥ अनुमत्यै धर्मजो वुल्लो वैकुण्ठ पालि प्रशवः तं स्मीत्यं यमान्नं पद्म
ग्न येनी कनत उद्धारं वा अग्नये द्वेभ्यः प्रतिष्ठरूपं वेव सप्तति ॥ ७५ ॥ हरिः ओम् ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
एतद्रोहणान्येव नपचेहन्ते ॥ १ ॥ अथेंद्रस्य नासीरीयपुरोडाशं द्वादश कपालं निर्वपति । संवत्सरो नासीरः ।
संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुंधे । शुनासीरीयेण यो भवति । वायवे पयः । छंदसा पापयिता । स एवास्मैव्रीहिं प्रदापयति ।

सोऽर्यएकेन पालो भवति। सूर्यं एवा वानुभिक्रोकेवल्हिर्धूता। स एवा रसेवृद्धिं नियछति॥१॥ इद शश्वरः सीदुंद्धि
प्यासर्ते ध्ये। देवासुरा संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निर्न्ह्वन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाहमात्मा
नं विकरिष्य इति। सत्रेधात्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयं छन्दस्तृतीयं वरुणं तृतीयं॥२॥ सोऽब्रवीत्। क इदं करिष्यति।
अनुमितो मैव बौत्। सत्तु संजायताइ त्रितो समभवत्। स इदं करिष्यति पुन भवत। यदिं स्कुरी पुनर्भवात्। तु द्वितीय
स्यैं दुकुरी युतं। ततो वै देवा व्यजयंत। यदिंजलुरीयं तिरुप्यवे विलिप्यै॥३॥ नूहिनौ धेनु दक्षिणा। यद्धू हिनौ। तेनो त्रेयी॥
यगो। ते नैरेदौ। यद्धेतुः। तेनैंदौ। यत्री सुतौ दांता। तैं वारुणी सामृध्यै॥ प्रजापतिर्यजमानस्तु॥४॥ नरु इन्द्रः रक्षांसि
त्रिधा संसस्मस एतः प्रजापति स्तमनोऽरिपता निरभिमीत। ताभिर्वैन दिग्भोर भ्रष्टप्राप्नुदत। यत् चाव्ये नीयमानो दि १०
गम्य एवैरक्षांसि क्षिय छन्दो। समर्डुङ्कः रक्षुः सदं ग्यद्यःरक्षुः इत्योहार स्तांःस्वुवसं देहति। अन्नयेर ह्यो भूलभाहेत्योह। देव ॥दे
तो भ्यएवे जिग्युना भ्यो नागुभेयंकौ तो। प्र ए वाहीरथोदक्षिणा समृध्यै॥५॥ इन्द्रोवृत्रं हत्वा। असुरान्पराभा
तदाहजमानो २

त
वा। न सुचिमस्तु सम्बालभत। तरः शुष्यो गमात्। तौ सम्मेलनेमेतां। सौ सादुभिशुनरो भवतः। तोऽब्रवीत्। सुंपाः सर्वं भाव
है। अथ त्यानेः स्पृक्ष्यामि। न शाष्ठै [illegible] दैलोहनः॥६॥ न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिंचत्। न वाएष
सुझानारेप्युष्टासीत्। अनुदितः सूर्यः। नवाएत दिवा न नक्तं। तस्यै [illegible] लोके। अपा केनु शिरउदवर्तयत्। तदु
वृमन्वर्त्ततः। मित्रद्रुगिति॥७॥ स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स रक्षांसि त्यपाहत। यदं
पामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यंति। न द्धि रक्षसां भागधेयं। इमां दिशं यंति। एषा वै रक्ष
सां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि हंति॥८॥ स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनं॥
स्व एवायतने रक्षांसि हंति। पर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हंति। देव सर्वस्य
संतुःर्व सुवरस्योह। सावित्रप्रसत एव रक्षांसि हंति। हतं रक्षो वधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसामनुस्तत्यै। य
इसुतद्दक्षिणा। विरवसे ज्रो प्रतीक्षमायंति। रक्षसामंतर्हित्यै॥९॥ युद्धविदमस्येणानंतीयुवि देसात्रअसजत

प्र-प्रा-१

ऐतब्राह्मण
१८

समर्ध्ये हन्तोऽमित्रेंद्रुगीर्निहं त्रिरस्त्रेसेत्री।ि।चा।।१।। धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । संवत्सरो वै धाता । संवत्सरे
णैवास्मै प्रजाः प्रजनयति । अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते । राते राका । प्रसिनीवाली जनयति । प्रजास्वेव प्रजातासु कु
ह्वा वाचं दधाति । मिथुनौ गावौ दक्षिणा समर्ध्ये ।। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति । ऐंद्रावैष्णवमेकाद
शकपालं ।।२।। वैष्णवं त्रिकपालं । वीर्यं वा अग्निः । वीर्यमिंद्रः । वीर्यं विष्णुः । प्रजा एव प्रजाता वीर्ये प्रतिष्ठा
पयति । तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः । वामनमृषभमावहेद्दक्षिणा । यद्वहति तेनाग्नेयः । यदृषभः ।।२।। तेनैंद्रः ।
यद्वामनः । तेन वैष्णवः समर्ध्ये ।। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति । ऐंद्रासौमीयमेकादशकपालं ।
सौम्यं चरुं । सोमो वै रेतोधाः । अग्निः प्रजानां प्रजनयिता । वृधानामिंद्रः प्रदापयिता । सोम एवास्मै रेतोद
धाति ।।३।। अग्निः प्रजां प्रजनयति । वृधामिंद्रः प्रयच्छति । बभ्रुर्दक्षिणा समर्ध्ये । सोमापौष्णं चरुं निर्वपति ।
ऐंद्रापौष्णं चरुं । सोमो वै रेतोधाः । पूषा पशूनां प्रजनयिता । वृधानामिंद्रः प्रदापयिता । सोम एवास्मै रेतो दधाति ।

पूषा पशून् प्रजनयति ।।४।। वृधानिंद्रः प्रयच्छति । पौष्णश्चरुर्भवति । इयं वै पूषा । अस्यामेव प्रतितिष्ठति । श्यामो
दक्षिणा समर्ध्ये । बहुरूपो वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति । संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वान
रः । संवत्सरेणैवैनं स्वदयति । हिरण्यं दक्षिणा ।।५।। पवित्रं वै हिरण्यं । पुनात्येवैनं । बहु वै राजन्योऽनृतं करोति ।
उप जाम्यै हरते । जिनाति ब्राह्मणं । वदत्यनृतं । अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति । वारुणं यवमयं चरुं
निर्वपति । वरुणपाशादेवैनं मुंचति । अश्वो दक्षिणा । वारुणो हि देवतयाश्वः समर्ध्ये ।।६।। ऐंद्रावैष्णवमेका
दशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून् प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणेऽर्कं च ।।७।। रत्निनामेतानि
हवींषि भवंति । एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः । एते पादातारः । य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः । ये पादारः । त एवास्मै राष्ट्रं
प्रयच्छंति । राष्ट्रमेव भवति । यत्समाहृत्य निर्वपेत् । अरत्निनः स्युः । पृथगेव निर्वपंति रत्नित्वाय ।।१।। यत्सहा
ग्निर्वपेत् । यावतीमेकेन हविषाशिषमवरुंधे । तावतीमवरुंधीत । अन्वहं निर्वपति । भूयसीमेवाशिषमवरुंधे ।

पूर्वस्यायस्स क्रमनुपैति । बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्राह्मणो गृहे । मुखं वा एष ब्रह्म संश्यति । अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वा
१२ रंभयति । शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यै ॥२॥ ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे । इन्द्रियमेवावरुन्धे । ऋष
भो दक्षिणा समृद्ध्यै । आदित्यं चरुं महिष्या गृहे । इयं वा अदितिः । अस्यामेव प्रतितिष्ठति । धेनुर्दक्षिणा समृद्ध्यै ।
भगाय चरुं वावातायै गृहे । भगमेवास्मिन् दधाति । विचित्रा भार्या पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै ॥३॥ नैर्ऋतं चरुं परिवृ
क्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं । पाप्मानमेवानिर्ऋतिं निरवदयते । कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्ध्यै । आग्ने
यमष्टाकपालं सेनान्यो गृहे । सेनामेवास्य संश्यति । हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै । वारुणं दशकपालं सूतस्य
गृहे । वरुणमेवावरुन्धे । महानिरष्टो दक्षिणा समृद्ध्यै । मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे ॥४॥ अन्नं वै म
रुतः । अन्नमेवावरुन्धे । पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै । सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै । उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्ध्यै ।
आश्विनं द्विकपालं संग्रहीतुर्गृहे । अश्विनौ वै देवानां भिषजौ । ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति । सवात्यौ दक्षिणा १२
समृद्ध्यै । पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे ॥५॥ अन्नं वै पूषा । अन्नमेवावरुन्धे । श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै । रौद्रं गावीधुक

चरुमक्षावापस्य गृहे । अंग एव रुद्रं निरवदयते । शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्ध्यै । द्वादशैतानि हवींषि भवं
ति । द्वादश मासाः संवत्सरः । संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमवरुन्धे । राष्ट्रमेव भवति ॥६॥ यन्न प्रतिनिर्वपेत । रत्नि
न आशिषोऽवरुन्धीरन् । अर्धि निर्वपति । इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं । इन्द्रायांहोमुचे । आशि
षमेवावरुन्धे । अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते । मैत्राबार्हस्पत्यं भ
वति । श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे ॥७॥ बार्हस्पत्ये मैत्रमपिदधाति । ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति । अथो
ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति । बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति । मुखत एवास्मै ब्रह्म संश्यति । अथो ब्रह्मन्नेव क्ष
त्रमन्वारम्भयति । स्वयं रुग्णा वेदिर्भवति । स्वयं दिन्नं बर्हिः । स्वयंकृत इध्मः । अनभिजितस्याभिजित्यै । न स्पाध्र
धाः । रेण्यमभिजित्यै । सर्वस्वीना श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्ध्यै ॥८॥ रत्निनामु समन्वेष पष्ठौही दक्षिणा सम
द्ध्यै । ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धाभिजित्यै देव्यं ॥९॥ देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति । एतावं
तो वै देवानां सवाः । त एवास्मै सवान् प्रयच्छन्ति । त एनं सुवन्ते । अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते । सोमो वन

श्री.प्र.७

स्पतीनां । रुद्रः पशूनां । बृहस्पतिर्वाचां । इन्द्रो ज्येष्ठानां । मित्रः सत्यानां ।२। वरुणो धर्मपतीनां । एतदेव सर्वं न
ति । सुवितास्त्वा प्रसुवानो सुवन्तामित्याह । स्वे राज्ञा तिष्ठति । ये देवा देवसुवः स्थेत्याह । यथायजुरेवैतत् ।
ति । सुवितास्त्वा प्रसुवानोः सुवन्तामित्याह स्वे राज्ञा तिष्ठति । अमुष्य पुत्रममुष्यै पुत्रमित्याह । एष वो भरता राजा सो
महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह । अस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह । सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह ॥२५॥
मास्मा कं ब्राह्मणानां राजेत्याह । तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः । प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह । राज
मेवास्मिन् प्रतिदधाति । स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह । वरुणसवमेवावरुन्धे । शुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमे
त्याह । शुचिमेवैनं व्रतं करोति । अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह । ऋतेनैवैनं सर्वं आ ब्रावरद । एष्या अभूव
सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह । सर्वव्रातमेवैनं करोति । विमित्र एवैरराति मतारीदित्याह । अरातिमेवैनं तारयति । असू
षूदन्त यज्ञियाऋतेनेत्याह । सर्वयज्ञमेवैनं करोति । व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह । आयुरेवास्मिन्दधाति । द्याम्या
निह्याह । ब्राह्मणाच्छंसीत्याह । स्वयशसमेवैनं करोति । विष्णुक्रमान्क्रमते । विष्णुरेव भूत्वेमांल्लोकानभिजयति ॥४॥
यजमानं प्रति हिंसेत् । आग्नीध्रे मीमांसते । एकादशकपालं स्यादेवसुवां हविषामभ्यन्वयेत् ।
क्रतेष्टमनुबध्नाति । देवतानिदेवैनमभ्युपरिगृह्णाति ।

मा नः ध्रुवी स्यात् स्याह । नाश्रदि स्याह क्रमे ऋचः ॥४॥ अर्थेतस्थ ऋतीन् हि । आहुत्येवैनान्निष्क्रीय गृह्णाति । अथो हविष्कृ
सत्यानां मध्यमी स्याह । नाद्यादि स्याह क्रमेण ऋचः ॥ अर्थेतस्थ ऋतिन् होति । आहुत्यैवैनान्निष्क्रीय गृह्णाति । अथो हविष्कृ
तानामेवाभिघृतानां गृह्णाति । वहन्तीनां गृह्णाति । एता वा अपां राष्ट्रम् । राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति । अथो अभिघृ
तानामेवाभिघृतानां गृह्णाति । वहन्तीर्नां गृह्णाति । अपां पतिरसीत्याह । मिथुनमेवाकः । वृष्णो सूर्मिरसीत्याह ॥१॥ ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति । वृषसे
वैनमभिवहति । अपांपतिरसीत्याह । मिथुनमेवाकः । वृष्णोसूर्मिरसीत्याह । एता वा अपां विशः । विशमेवास्मै पर्यूहति ।
नौसीत्याह । सेनामेवास्मै समश्यति । व्रजक्षित स्थेत्याह । एता वा अपां विशः । विशमेवास्मै पर्यूहति ।
मरुतामोजः स्थेत्याह । अन्नं वै मरुतः । अन्नमेवावरुन्धे । सूर्यवर्चस स्थेत्याह ॥२॥ राष्ट्रमेव वर्चस्व्य
कः । सूर्यवर्चस स्थेत्याह । सत्यं वा एतत् । यद्वर्षति । अनृतं यदातपति वर्षति । सत्यानृते एवावरुन्धे
थे । नैनं सत्यानृते हिंस्तः । य एवं वेद । मान्दा स्थेत्याह । राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्व्यकः ॥३॥ वाशा स्थेत्याह ।
उद्धृते ३ राष्ट्रमेव वश्यकः । शक्वरी स्थेत्याह । पशवो वै शक्वरीः । पशूनेवावरुन्धे । विश्वभृत स्थेत्याह । राष्ट्र
प्रेव पयस्व्यकः । जनभृत स्थेत्याह । राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः । अग्नेस्तेजस्या स्थेत्याह ॥४॥ राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः । स्थेत्याह

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ना २ रात्मेनेत्याह । राष्ट्रेणैनं समर्धयति । सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति । एषा वा अपां पृष्ठं । यः सरस्व
८४ कः । अपामोषधीनां रसस्तेनेत्याह । राष्ट्रमेवास्मिन्दधाति । षोडशकलो वै पुरुषः । यावानेव पुरुषः । तस्मिन्वीर्यं दधा
त्यथो । एवमेवैनं समानानां करोति । षोडशभिर्गृह्णाति । द्वाभ्यां शतं पर्यन्ते । द्वाविंशत्यक्षरानुष्टुप् । वागनुष्टुप् सर्वाणि छन्दांसि
ति । षोडशभिर्जुहोति षोडश । षोडशभिर्गृह्णाति । द्वाभ्यां ... ॥५॥ ... सूर्यं न चसि स्वव्याह । ... स्तेजः स्वास्थ्ये
सि । ... दोभिरभिषिञ्चति ॥५॥ देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह । ब्रह्मणैवैनाः संसृजति । अना
हैनपुरुषः ॥५॥ देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह । ब्रह्मणैवैनाः संसृजति । अना
धृष्टाः सीदतेत्याह । ब्रह्मणैवैनाः सादयति । अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छंसिनश्च सादयति । ओजो ८४
वै होता । ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छंसी । तेजसा चैवैनमिन्द्रियेण चोभयतोऽपरिगृह्णाति । हिरण्यं पात्रेऽस्यानाति
आहुत्यै हि पवित्रं व्यावृत्त्यै ॥१॥ शतमानं भवति । शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतितिष्ठति । अनिभृष्टमसीत्याह । अनिभृष्टं ह्येतत् । वाचो बन्धुरित्याह । वाचो ह्येष बन्धुः । त

सोमस्य दात्रमसीत्याह ॥२॥ सोमस्य ह्येतद्दात्रं । शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह । शुक्रा ह्यापः ।
पो नाहेत्याह । तपो ह्येतत् । सोमस्य दात्रमसीत्याह ॥२॥ सोमस्य ह्येतद्दात्रं । शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह । शुक्रा ह्यापः । अमृतं हिरण्यं ॥२॥
शुक्रं हि हिरण्यं । चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह । चन्द्रा ह्यापः । चन्द्रं हिरण्यं । अमृतोऽमृतेनेत्याह । अमृता ह्यापः । अमृतं हिरण्यं ॥२॥
शुक्रं हि हिरण्यं । चन्द्रा चन्द्रेणेत्याह । चन्द्रा ह्यापः । चन्द्रं हिरण्यं । अमृतोऽमृतेनेत्याह । अमृता ह्यापः । अमृतं हिरण्यं । ... इति वा रूप्य वीर्यं गृह्णाति । तद्रूपं
स्वाहा राजसूयायेत्याह । राजसूयाय ह्येनमुत्पुनाति । संज्ञाने ... यदि ... ना इति । ... मसि ... शुक्रस्य ... मिन्द्रसीति त्वाय्य
भ ५ न तेन वरुणो । एकेन गृह्णाति । एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति । शुक्रस्योत्थमसि ... शतवीर्यः । अग्नेर्वः पतः ॥४॥
न ५ चोः ... एकशतेन ... पवयति । शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः । ... यति । अ...
यावानेव पुरुषः । तस्मिन्वीर्यं दधाति । दध्याशयति । इन्द्रियमेवावरुन्धे । उदुम्बरमाशयति । ... ॥५॥ अग्निर्वै नुगा
शयाव्याशयति । ... विदेतावेनं करोति । आविदे एता भवन्ति । आविदमेवैनं गमयति ॥५॥ अग्निरेवैनं ... । सविता
पत्येनावति । ... इन्द्रियेण । पूषा पशुभिः । ... प्राणापानाभ्यां । ... सर्वमेव ...
लिसृजत । सोमभ्यः । ... अभवत् । स आविन्नेपा ... पृथिवी ... पावाद्विष्टपो भाग । स आज्यं वीर
व सस्तेत इमं ... आयुः ... अहरन् । आभीन्द्रेयाणो पृथिवी ... यदाह ॥५॥ आ ... मसूतो ...

॥तब्राह्मण॥

अमृतं [illegible] दिशि जिन्वरूपी त्याह। इयं वै दिव्य दिशि जिन्वरूपी॥ अस्या [illegible] तिष्ठति। आवि
वसुं आनं त्या मुम्महरति। आविभाते [illegible] त्याह। विरोचैनं राष्ट्रे समर्धयति। महते भायतं ते ज्ञान राज्यमेत्या
९५ जो ममस्ता राज्ञ [illegible] स्या विश्व [illegible] इत्याह। [illegible] त्याह। न स्मात्सो मरा जानो ब्राह्म
हा आशि घृते वै नाम [illegible] एनं भर ता राजा सोमो स्मा [illegible] णा नाः राजेत्याह। [illegible] ते। पान
णाः॥७॥ इन्द्रस्य वज्रोसि वार्त्रघ्नः ति पन्तु [illegible] त्यै। राष्ट्र बाधं नास्येनी [illegible] ते। पान
मुखं वै मांश्चत्यंचं प्रानमा ति यं चैमा पातेत्याह। तिस्रो वै शर व्याः। प्र [illegible] तिरश्चनूची॥ ता भ्यं एवै नं पाति। दिश्यो मा ते५
३४ पातेत्याह। दिग्भ्य एवै नं पाति। विश्वा भ्यो मा नाष्ट्रा भ्यः पूर्व्या हाऊ [illegible] एवै नं पाति। हिरण्य वर्णाः
[illegible] विस्रोक इति त्रिष्टु भा बाहू उद्गृह्णाति। [illegible] इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टा दात्मन्धत्ते॥८॥
[illegible] त्यै राजसूसी त्याह। [illegible] गाम यं त्याह आज्ञा नाष्ट्रा भ्यः पातेसाह [illegible] रिच॥६ ९५
दिशो व्यास्थापयति। दिशा मभि जित्यै। यदनुप्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। [illegible] मनस्मातु [illegible] घे२
क्रामति। अभि दिशौ जयति। नोन्मा द्यति। समिधमातिष्ठेत्याह। तेज एवावरुन्धे॥९॥ उग्रामा तिष्ठेत्याह ॥राम॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावरुन्धे। उदीचीमातिष्ठेत्याह। प्रजननेनावरुन्धे। ऊर्ध्वामाति
ष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनु [illegible] स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥ [illegible] न एष भवति। अन्यैर्वा केशान्:
तः। [illegible] वावरुन्धे। एकविंशति कपालो भवति [illegible] [illegible] पौरुषेयं नुदा [illegible] नमधु [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] विराजं प्या [illegible] परिहरति [illegible]
[illegible] ॥३॥ समष्टुत्ता भवति। सएतानि पाथांस्युपश्यति। [illegible] मैसय हुतं भवति पशून्धा निजहोति।
राष्ट्रमेव भवति। [illegible] भवति। [illegible] अधि
[illegible] ॥ [illegible] परिहरति। [illegible]
र:सं१ [illegible] संवत्सरः। संवत्सरं लु वै देवानामहः। [illegible] तस्मात्संवत्सरे। [illegible]
भवति। [illegible] तत एवैनमवं [illegible]
तस्माद्राजसूयेनेजानः सर्वमायुरेति। सर्वं ह्यस्य पुरा वै [illegible]। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचारुकः।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रा·प्र·७ ह्रू

स्रक्यो नमभिचारस्तं प्रुते॥५॥ रुं धुतं नंस्पा असि व्याघ्रस्काप यनिआयपति पंचेचा॥७॥ सोमस्य त्विषिरसि
९६ तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मणि पदस्थापयति। पैनसो वै त्विषिः। पाप्मांइले। तामेवा वरुंधे। मृत्यो
र्वा एष वर्णः। मृत्यो रूपम्। अमृतं हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहि। दिद्योन्मा पाहीत्याह। पोस्पति। अमृतं
मे नमु न्योरन पैत्रोतनमानं भजति॥७॥ शतानुपुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रिये प्रतितिष्ठति। दुं सो ९६
मं पाहि त्वपरिपिप्रदपि मिरंधाति। उपयतं एनास्तेशमंद पाति। अवेष्टा दंदशूका इति क्ली नरसीसे
न विध्यति। दंदशूकाः। वेवानयजस्ते। तस्मात्क्लीबं दंदशूका दंदशूकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहि
तायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥२॥
सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचं सुवंतां ते ते प्राणं सुवंतामित्याह। प्राणानेवास्मै
नु पूर्वान् भिषिंचति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाभिषिंचामीति। तेजस्व्येवस्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य
रोन

स्यात्। पमनेनाभिषिंचामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥३॥ स्वयैवैनं देवतयाभिषिंचति। अग्नेस्तेजसेत्याह।
स्प्र तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इंद्रस्येंद्रियेणेत्याह। इंद्रियमेवास्मिन्दधा
ति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४॥ ओज एवास्मिन्दधा
ति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्
हा विनावैतदाह। समावेवृत्रन्नधराग्धीरचीरित्याह। यच्छमेवास्मिन् भुवनेकाः। उग्रे चेने नुत्रहेति। इ
पे९ दर्भपनामाग्ने वैरुद्रः। नाग्रथे नुवरु नं ह्विरवेदयते॥५॥ उद्रदुपुरे स्याग्नी प्रेजुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्।
२१ स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रप चेत्र प्रापिपद्याते त्याह। यद्य अंस्युत्र यी परंन्नामानि नु नाप्र
पाते नास्ति। यं हि नास्ति। तेनैवैनं स्वर्ग्यमपति। नमस्कृत्य नमस्विप्यन्य एवमुसीत्याह। युमा दुवास्यमनप
मनेपजन्मा॥६॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति स्यैग्रहे जुहोपात्। यत्कामयैतद्युहमस्यैवमिनास्यादिति

ब्रा·प्र· ७

र्च

राष्ट्रेणैवास्मै प्रजा भवति। पूर्णमयेन [illegible] धैरूमि विंदति। अन्नवर्चसमेवास्मिंल्लि धिंदधाति। औदुंबरेण रा
जन्यः। ऊर्जैवास्मिंन्नूना चंदधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशंविनास्मिन्नुपिंदधाति। नैयग्रोधेन राजन्यः। मित्रा
ण्युनास्मै कल्पयति। अथो प्रतितिष्ठत्यै।७। भुवत्याहुः शुरेषु ओजु सेत्याह। निरवदयति। नमो देवेभ्यः॥८॥ इन्द्रस्यु
न्नौ लिखी नैघूइविरथे सुपावेहरति जित्यै। विज्ञानरूपा चेत्या पशुतो [illegible] षो जनजमीत्याह
ब्रह्मपौवैनं देवता भ्योपुनक्ति। पुष्टि [illegible] निपुनक्ति। [illegible] वैदेवरथः। [illegible] नैवैनं पुनक्ति। ॥१॥
त्रयोश्वाभवंति। रथं अनुथः। धेष्ठसारथी। पत्निर्णु [illegible] तवे। [illegible] नैवैनं पुनक्ति। विशु
क्रमाक्रमते। विश्वदेव भुवे मांल्लोकान्नभिजयति। पः त्रिपुः पाहितः। सोन्यारभते। राष्ट्रमेवभवं
ति। भिद्गुभान्यारभते। इंद्रियंवैभिद्गुकः। इंद्रियमेव यजमाने दधाति॥२॥ भूरूपां मस्तनेजेषमित्याह
पुरूद्रिरेनमल्वेरजयति। आपं मनर त्याह। परेयमनुसैसीता नदीपत्। राजन्यं जिनाति। अनौ रा प

वीर्यमु

जितएवाक्रमते। विवाएषइंद्रियेण वीर्येण ऋध्यते। योराजन्यं जिनाति। समहमिंद्रियेण वीर्येणेत्याह॥३॥ इंद्रियमेवैत
आत्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादित्याह। रोहितपानहापंसुचते। पशूनां वाएषमन्युः। यद्वराहः। तेनैव प
शूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभिवाएषस्वर्गांलोकान् जयते। नस्यंश्वरेंद्रियंवीर्यमाप्नोतेः। वाराहीउपानहा वुप
मुंचते। अस्यामेवप्रतिधत्ते। इंद्रियस्यवीर्यस्यानात्यै॥४॥ नमो मात्रे पृथिव्या इत्याह। हिंसायै। इयदस्या
युरस्यायुर्मेधेहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जंमेधेहीत्याह। ऊर्जमेवात्मन्धत्ते। युड्ङसि वर्चो
घे॰ ऽसिवर्चोमयिधेहीत्याह। वर्चएवात्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान आयुरूर्जं वर्चोदधाति।
रथविमोचनीयाजुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५॥ त्रयोश्वा भवंति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्युहोति। यद्भौसुप
प्रतिष्ठेंता। समानंलोकंयंतीनां। सहसंग्रहीतारंथयान्निरथमादधाति। स्तनगोदेवैनैंलोकादन्दधा
ति। हंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणादधाति। अतिच्छंदसादधाति। अतिछ

ब्रा॰प्र॰७

२८

...राद्धाति। वर्षा वा एषा छन्दसां। पङ्क्तिश्छन्दाः। पङ्क्तिश्छ
न्दा वै सर्वा छन्दांसि। सर्वैरेवैनं छन्दोभी राद्धाति। वर्षा वा एषा यो न्याहानानि मित्रि तौमल्लणा दधा
त्सद्धाति। वर्चैवैनं समानानां करोति॥६॥ मृ(?)णते दध्याति नाम्नो न्याहानानि ... नैवै नेनुपानेहरानि
दत्पुद्धाति। वर्चैवैनं समानानां करोति॥६॥ मृणते दध्याति ... अश्वाश्रोरा त्राभ्यां ह्येवैनं नेनुपानेहरानि
तिसृहसं॥१॥ मित्रो मित्रवरुणो सीत्याह। सैव नाअर्हः। त्राणपी रोर्बः। अहोरात्राभ्यां ह्येवैनं भागधेयं पुष्पा वत्सरा
मित्रौ मित्रवरुणोसीत्याह। मित्रो वै रश्मिपाः। वा वृण सत्यः। वै श्युद्वम्याभिक्षाः त्वमेवैनं भागधेयं पापा वत्सरा
सवात्मिर्ध्यैयुर्वैरित्याह॥७॥ वैश्यदेव्यो वैप्रजाः। नाए बाधो कुरुते। दत्नस्युनाभिरसि। स्तन स्यपो निरुल्सी त्येषा
नासमासल्णा तिसपो त्रिलायाँसो नामोसाद्रस्तु षदामा सौ ये त्याह। प्र थायुजुरेवैनम्मानोहिंस्ली न्नामां हिंस्सी
दित्युत्तहिंस्सायै। निषसाद धृतव्रतो वरुण। पस्त्यो स्वासौ मा स्याप रस्तु कमुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक
त्यंकरोति। ब्रह्मा३न्त्वं राजन्ब्रह्मासि सविता सि सुत्य सैव इत्याह। सविता रमि ते वैनं सुत्य सेनं करोति॥२॥
वँकरोति। ब्रह्मा३न्त्वं राजन्‌ब्रह्मासि सविता सि सत्यसेवत्याह। इन्द्रो वैनेनं सत्यो जसं करोति। ब्रह्मा३न्त्वं
ब्रह्मा३न्त्वं राजन्ब्रह्मासि ... सि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा३न्त्वं

२८

ब्रह्मा३न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोसि सत्यसेनं करोति। ब्रह्मा३न्त्वं राजन्ब्रह्मासि मित्रोसि सुशेव
राजन्ब्रह्मासि मित्रोसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं सुशेवं करोति। सविता सि सत्यसव इत्याह। गायत्रीमेवैनेनाभि व्याह
रति। इन्द्रोसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभिव्याहरति॥३॥ मित्रोसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैते
धर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति। सविता सि सत्यसव इत्याह। वरुणोसि सत्यधर्मेत्याह।
नाभिव्याहरति। सत्यमेतान्देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवावरुन्धे। वरुणोसि सत्यधर्मेत्याह॥४॥ ते
नाभिव्याहरति। सत्यमेतान्देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवावरुन्धे॥ सोमः ... नृते वरुणः। सत्यानृते एवावरुन्धे॥४॥ ते
अनुष्टुभमेवैतेनाभिव्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्॥ सो... नृते वरुणः। सत्यानृते एवावरुन्धे। स्वः। एव मैणं
नं सत्यानृते दिते हिंस्तः। यएवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। एव मैणं
वास्मा अवरपुरं दधाति। एवं हि तं छेयम्। यदस्मा इतरः प्रयच्छति। दिशोभ्यवयं राजाभूदिति पञ्चाक्षान्
छति। एते वै सर्वेपाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥५॥ ओदनमुद्ब्रुवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः।
परमामेवैनं श्रियं गमयति। सुश्लोकां३ सुमङ्गलां३ सत्यराजां३नित्याह। आशिषमेवैतामाशा
स्ते। शौनःशेपमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परःशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रि

ब्रा॰५

ब्रा०प

२२

…मनिकपालस्य वैश्वदेव्यै त्रुमिक्षायाश्च ग्नये स्वि
यः। आयुष्ये वेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। मारुतस्य चैककपालं मनिकपालस्य वैश्वदेव्यै …
ष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनं समुपनतः परिगृह्णाति। अपानं चैवस्वाहा। अन्नं चैवस्वाहाग्नये गृहपत
तये स्वाहेति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रयो वै प्राणाः। एवमन्नं केवमप्राणं प्रतितिष्ठति॥६॥ देवी रित्याह। सुमनाः
वंकरोति। त्रिष्टुभं छन्दो वै ते नो मित्र माहरति। सत्यानतेवना नरूपे। करोति। प्राणे द्विपुरुषश्च॥१०॥ एतद्
पुनर्ब्राह्मणानि॥ जेदुलि नो देवस्य नाम पृथे तो देवी द्विशः सोमे स्येन्द्रस्य त्रियोदश॥१०॥ एतद्
२२ पृणा। नैपुर्व मत्र्येवै पूषा वा पाप्स्ये स्वाह। दिशः। स्वदक्षपरेस्यब्रह्मा वं राज चक्रुः प्रविशः॥५४॥ हरिः ओं॥
नेऊणा स्वस्तु खुराणास्यदक्षयेन्द्रियवीर्य परापतेत। तत्सर्वैस्तु समभसर्पत। तास्तुः सर्पाः सर्पः सर्वा अभि
नोद्वनं प्रथमे हनतु प्रायुक्तः। सरस्वत्या वाहिलीयं। सुविश्रोयं सर्वेनतु नी…यं। पुष्पा पुष्पभिश्च तुर्थ। वहस्य
ना तिब्रहस्तणापयमा। इन्द्रलाद्वदेवेनपुष्टा वरुणेन स्वयो द्ववनं यास सुम…॥ सोमेन राहोह्नमा। यज्ञो स्वयणेनव
मा। विष्णुनायुक्तेनामात। यत्सर्वः सप्ताभवति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पुर्वा स्ववा एवेदिमंविनि॥

इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुध्यै। पुरस्तादुपसदां सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा तु
ष्टणां। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रतितिष्ठति।
मे ३ ॥२॥ सप्तैर्धा त्रिपंचचः॥३॥ अभिवा एतत्कुर्वंति। यत्सुघोरीक्षयंति सुघः सामक्रीणंति। पुंडरिस्त्रजां प्रयच्छ
यजामिलाय। अंगिरसः सुवर्गं लोकं यंतः। अप्सु दीक्षा तपसी प्राविशन्। तत्पुंडरीकमभवत्। यत्पुंडरिस्रजां
प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षा तपसी अवरुंधे। दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥ ॥ अन्नं विरा
ट्। विराजैवान्नाद्यमवरुंधे। मुष्करा भवंति सेंद्रत्वाय। दश पदे वो भवति। अन्नाद्यस्यावरुध्यै। शतं ब्राह्मणाः
विवंति। शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रिये प्रतितिष्ठति। सुमुद्रत्सप्ताभवंति। सप्तदशः प्रजाप
तिः। प्रजापतेराप्त्यै। अक्रुशं वे भूयर्ति ददाति। अरुन्धामेवेनं गमयति। स्वर्गमुक्राति। …वा सवा सयति।
…कमः होत्रे। आदित्समेवास्मा इदं नयति। अश्वं स्तोत्रं प्रतिहर्त्रे। …प्रजापते
राज्ये। ॥३॥ द्वे रापस्तो हिवृहत्तो। अश्वं वावरुंधे। सूरमौत्रावरुणाय। राष्ट्रमेवत्र्यकः। ऋषभं ब्राह्म
णाच्छंसिने। राष्ट्रमेवेंद्रियामेकः। वासेसी नेष्टापोत्रभ्यां पवित्रे वासेते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकाय। २१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ंतनएनवरूणमवयजते॥४॥अनड्वाहमुम्मी धें।वंक्ति वी अनड्वान्‌ पंक्तिर्वेव।वाङ्‌मुस्तस्मान्नीरूं धे।इंद्रस्य
सुषुवाणस्येंद्रियं वीर्यंपरापतत्‌।भगुस्तृतीयमभवत्‌।आयुं तीयुरत्तीय।सरस्वतीतृतीय।भार्गवोहो
तोभवति।आयुंती यं ब्रह्मसाम भवति।आखंतीयमग्निष्टोमसाम।सारस्वतीरुपोगच्छति।इंद्रियस्यवीर्यस्या
वरुध्यै।आयुंतीयं ब्रह्मसामं भवति।इंद्रियमेवास्मिन्वीर्यंदधयति।आखंतीयमग्निष्टोमसामं।इंद्रियमेवास्मि
न्वीर्यं वारयन्ति॥५॥विराड्‌ प्रजापतिरग्नेः प्रजापते यराष्ट्रीयजते ब्रह्मसत्कर्मभवति सप्तव॥२॥इंद्रो वा एष
न्वीर्यंवारयन्ति॥५॥ ... द्विरात्रमुवेष्टव्यो भवति।इंद्रियं वै पशवो नित्यस्तेन्मादाय।पर्वेद
इंद्रो नूनमेधितो।यदिंद्रो नु त्वा स्थापयति।इंद्रामुवेष्टव्यो भवति।इंद्रियं वै ... हविषां ...
दवो यजति।पंचदिशो।दिश्येव प्रतितिष्ठति।हविर्बाह्विषइंद्रो वा इंद्रस्सत्वमभिधारयति।यजमानद
वसो वै बृहस्पतिः।यजमानमेवतेजसा तस्मिन्‌ धयति॥९॥आदित्सामल्कावाभिरणीमार्जयते।मारुती
वसो वै बृहस्पतिः।यजमानमेवतेजसाऽस्मिन्‌ धयति।आदित्यापूर्वयापर्वरति।मारुत्यानेरथा॥राष्ट्र
एवाभिपश्यो हि रविश्वे वा अस्मै राष्ट्रं च समीर्दधाति।आदित्यापूर्वयापर्वरति।मारुत्यानेरया॥राष्ट्र
यविशमनुबध्नाति।छंदः सरादित्स्याआश्रावयति।पशुमारुत्या।तस्माद्राष्ट्रं विशामतिवदति।अभि
यविशमनुबध्नाति।वैराजं सामभवति।अप्यां ... मारुतीः।विट्‌मरुतः।विशमेवनिरिंद्रिया
ण्यांदिसामभवति॥१२॥इंद्रियं वैगर्भः।राष्ट्रमेवेंद्रियाव्यंकः।अगर्भामारुती।विड्‌ मरुतः।विशामेवनिरिंद्रिया

मकः।देवासुराः संयत्ता आसन्‌।तेदेवा अग्नीनोःपूषन्त्वाचः सत्यसंसंधिभार्य।अन्नेनासुरानभ्यभवन्‌।तै भ·
भ्यो भ्योपुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्‌।ततो वै तेवाचः सत्यमवारुंधत॥७॥यदग्निभ्यो पुरोडा
यो भ्यो पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपन्‌।ततो वै ते वाचः सत्यमवारुंधत॥७॥यदग्निभ्यो पुरोडा
राद्वादशकपालं निर्वपति।अन्नेनैवभ्रातृव्यानभिभूयं।वाचः सत्यमवरुंधे।सरस्वते सत्यवाचे चरुः।पूर्व
मेवोदितं उत्तरेणाभिगृणाति।सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै।तान्यग्निहितानि।अ
विदेणाभवति।आविदमेवैनं गमयति।अथो द्वन्द्वमेवैनमधिघते।तुषधन्वं शुष्कमिति दक्षिणा सम्भे॥
॥४॥ अर्धं वृतिभरत्त्वद्भुतगमयन्ति देवे॥७॥आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति।तस्मात्कुरुपंचालाः
प्राचीयाभिः।सो मा च रुद्रं जस्मादुसततथवसाध्यादयति।सावित्रं द्वादशकपालं।तस्मात्सुरेस्याह्ल्वानाइसवि
त्राविरेपते।आदित्यस्सदरुः।सावित्रे वधिरुध्यै।ब्रह्मत्वापवृनाद्यते।बार्हस्पत्यं शाकपालं॥९॥ऋषभ्यस्युन्‌
तेनेकुर्वते।अश्वान्तरेद्वादशकपालं जस्मात्‌ अयन्येनैतानि प्रसंवं कुरुपंचालाभार्यानि।सारस्वतं चरुं निर्व
पति।तस्मात्सारौषसर्वावाचो वदंति।पौष्णं चरुं निर्वपति।मैत्रं शाकपालं।नाकृष्णेनवीधेता आसते।थौनुप
सेनेषायपंते।आदित्येनाद्यते॥७॥मारिमस्यनाम्निहवीःऋषिमिरुष्णा पात्यस्फि।तेनैतन्त्रयुक्तानि।भ·

ब्रा· प्र·८

१०१

अथो खल्वाहुः । कः संवत्सरे अग्निं चिन्वीतेति । [illegible] निरुप्यादिति । आहुर्नरेष्टिः । दक्षिणा रथवाहनवाहः ।
अथो खल्वाहुः । [illegible] संवत्सरे [illegible] युनक्ति । सत्वं [illegible] सभस्य ॥ ७ ॥ [illegible]
[illegible] दक्षिणा [illegible] उत्तरे [illegible] । संवत्सरस्यैवा [illegible] युनक्ति [illegible] इन्द्रियं वीर्यं परापतत् । स यत्सुषुम [illegible] तत् [illegible] सम्भव
[illegible] ॥ ८ ॥ इन्द्रस्य सुषुवाणस्य [illegible] इन्द्रियं वीर्यं [illegible] । ततः [illegible] । स [illegible] शार्दूलः [illegible] यः कर्णयोः
[illegible] । यत् [illegible] ततः [illegible] कोऽभवत् । इन्द्रियस्य वीर्यस्य [illegible] ॥ २ ॥
[illegible] । स सोमः [illegible] आसुरी [illegible] भवति [illegible] ब्राह्मणाः [illegible] भिन्दन् [illegible]
[illegible] वा एतद्यान
[illegible] यजमान आत्मन्धत्ते । सीसेन क्लीबात् [illegible] नवा एतद्यान
[illegible] इन्द्रियं वीर्यं [illegible] । प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते । [illegible] नसो मासस्य [illegible] । यत् [illegible] समृध्ये । [illegible]
[illegible] इन्द्रियं वीर्यं । प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमाने [illegible] । यत्क्लीबः । न स्त्री न पुमान् । यत्क्लीबः । न सोमस्य [illegible] इन्द्रियस्य [illegible] । स्वाहा ।
[illegible] ॥ ३ ॥ यत्क्लीबः । न स्त्री न पुमान् । [illegible] सोमो [illegible] परस्वत्ये [illegible] साम [illegible] स्वतिपु १०१
[illegible] सोममेवैनोऽकरोति [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] हिरण्यं [illegible] सोमम् [illegible] पुनन्ति । [illegible]
[illegible] पुनाति [illegible] पवित्रेण [illegible] सोमं पुनन्ति [illegible]
[illegible] पुनाति [illegible] पवित्रेण [illegible] पुनीयात् । [illegible] निरुक्तया
नि २ [illegible] स्वाहा [illegible] हिरण्यं [illegible] पुनन्ति । [illegible] पवित्रेण [illegible] पुनीयात् । १
[illegible] । अतिपवित [illegible] पुनीयात् । १

प्राजापत्ययोगात् [illegible] ॥ ५ ॥ अग्निरुक्तः [illegible] प्रजापतेः [illegible] । एकं [illegible] । एकधा
प्राजापत्ययोर्गच्छाति ॥ ५ ॥ अग्निरुक्तः प्रजापतिं [illegible] । प्रजापतेरात्मा । [illegible] । तान्यात्यावा [illegible]
[illegible] यजमाने [illegible] दधाति । आश्विनं [illegible] । अश्विनौ वै देवानां भिषजौ । ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति । [illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]
रोति । सारस्वतं [illegible] सरस्वती । वाचैवैनं भिषज्यति । ऐन्द्र [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] दि ५
[illegible] एवं [illegible] ॥ ८ ॥ [illegible] इन्द्रियं वीर्यं दधाति [illegible] नयति [illegible] प्रजापतेः
जनयेत् । एकयूप आलभते । एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति । [illegible] सर्वे देवा [illegible] सर्वा एव देवताः
[illegible] ॥ [illegible] आत्मना [illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible] पुरोडाशः [illegible] ब्राह्मणस्य [illegible] ॥
बृ ४ [illegible] मर्वे नयेत [illegible] पुरोडाशो [illegible] भवति [illegible] इन्द्रः [illegible] पुरोडाशो [illegible] ॥
[illegible] पुरोडाश [illegible] प्रवर्तते । [illegible] पुरोडाशः [illegible] ।
[illegible] इन्द्रियं [illegible] पाति [illegible] पुरोडाश [illegible] यत् [illegible] सह [illegible] ।
[illegible] ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति । इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते [illegible]

अंततएववसंत्युमर्वमजते। षडश्वाद्दक्षिणा॥७॥ उतवाएषाश्वंछन्नते। कृताभ्वंतुरं। तत्सोमेउत
१०२ सुरो। यत्सोत्रामणीसमंधेः। बार्हस्पत्यंपशुंचतुर्थमेति पवित्रस्याभेमते। ब्रह्मवैदेवानांबृहस्प
तिः। ब्रह्मणैवयज्ञस्यव्यृद्धमपिवपति। पुरोडाशवान्पशुर्भवति। नर्धिमस्य यज्ञं स्केति। सोमप्रती
काः पितरस्तृप्णुवन्तिशतातृण्णा यांद्धसमवेनयति॥४॥ शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रिय
प्रतिनिष्ठति। दक्षिणोग्नौजुहोति। पापवस्यसस्यव्यावृत्यै। हिरण्यमंतराधारयति। पूतामेवे
नां जुहोति। शतमानंभवति। शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रियेप्रतितिष्ठति। यत्रैवशत
वानुएणंधारयति॥५॥ तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन्वाएतस्येंद्रियंवीर्यंगच्छति। यंसोमोति १०२
पवते। पितृणांयाज्यानुवाक्याभिरुपतिष्ठते। याएवास्यपितृनिंद्रियंवीर्यंगच्छति तदेवावरुंधे।
तिसृभिरुपतिष्ठते। तृतीयेवाइतोलोके पितरः। तानेवप्रीणाति। अथोत्रीणिवैयज्ञस्येंद्रियाणि।
अध्वर्युर्होताब्रह्मा। तउपतिष्ठते। यान्येवयज्ञस्येंद्रियाणि। तैरेवास्मेभेषजंकरोति॥६॥ ॥

ज्योतिष्प्रथमोदक्षिणासुभवनयतिधारयति। इंद्रियाणिचत्वारिच॥८॥ अग्निष्टोममग्रआहरति।
यज्ञमुखंवाअग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्यसवमाक्रमते। अथैषोभिषेचनीयश्चतुर्विंशः। शएवमा
नोभवति। चत्वारिंशद्वाहूदेवताः। ताएवाप्नोति। प्रजापतिश्चतुर्विंशः। तमेवाप्नोति। सङ्ग्रारएषस्तो
मानाम यथापूर्वं। याहिर्यमास्तोमाः॥१॥ एतावान्वैयज्ञः। यावान्पयमानाः। अंतश्श्लेषणंवाअन्यत्।
यत्स्तोमाः पवमानाः। तेनासङ्ग्रारः। तेनयथापूर्वं। आत्मन्वाअग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मनापुण्योभ
वति। प्रजावाउक्थानि। पशवउक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनुसंतत्यै॥२॥ स्तोमाः पुरस्तादुक्थ्यान्यभि व॰
व॥७॥ तिप्रतिपद्भवति। वाग्वैवायुः। वाचएवैषोभिषेकः। तनीसह्रप्रगीताः
सूयते। सर्वाएवप्रजाराजेतिवदंति। एतस्यैरक्षितिपुरस्तात्। आदित्यावैप्रजाः। प्रजानामेवैतेनतेसूयते। ग्रंथि
वाएतेयेंसुत्याः। येसंभृत्यीअक्षेत्याः। यद्वाहूपतंत्रत्राक्षोअग्निपुराति। तेनैनपरस्तात्तन्यते। अथ
नुष्टुप्प्रथमानंनति। अनुष्टुप्छंदसां। वाग्वाअनुष्टुप्। वाचैवनप्रयंति। नाचोमेति। उद्दृती भवति। उद्धृत

श्री: प्र: ८
१०३

अनुष्टुभौ रूपं। आनुष्टुभो राजन्यः॥२॥ तस्माद् उद्धर्ती भवति। सो यं नुडुहं युक्तो भवति। ... गन्धे ब्रो कमस्तुम
अनुष्टु भौ रूपं। आनुष्टुभो राजन्यः॥२॥ तस्मा... यः सामं भुजति। पानीपानस्तुक्वनोभवति। एता त्रिणवानु
तं सा। यो मेस्तुनादेति। नेनं ऽस्तनउपनमति। यः सामं भुजति। पानीयानस्तुक्वनो भवति। एतावृत्
वै सामो। मि यद्व त्रानि। यस्तु त्रा त्रिभवति॥३॥ तेषुमस्तवानेति। पानिदेनरुजानाऽस्यामो। तेरस्ति
लोके भोति। यानि मनुष्य रा जानाऽसाम्यानि। तेरस्तिं वो कके भोति। असौ वै वल्लो कयो के भोति।
देवलोके चेमनुष्यलोके च॥ एकविंशो निधेयुनीयस्यो ग्रामो भवति। एकविंशः के प्रानपुनीय
स्यप्रथमः। सप्तदशो देश पेय॥४॥ त्रिवृदेकविंश॥ यो ऽसप्तदशः। त्रिणवे मेसं प्रतोमि
दिं व्यते। तस्माद् एव त्रिशांशुपः। त्रिस्तोहि मेधुतो मि त्रिम्रुते। य द्दाएनमुदोदिशोनु व्यास्त्राप
यति। तस्तु छ्रगो लोकमनुभ्यारोहति। यदिमं लोकं प्रत्यवरोहत। अतिगुनवं यानि। उद्धौमा ये यप
दुषमन्तौ नीन सोमो भवति। उमं ते तनेने लोकं प्रत्यवरोहति। अथोमुष्मिन्नेव लोके प्रतिति
ष्ठत्यनुमादाय॥५॥ अर्केवानुन्वी भवति दत्त्ये यो माघे। श्रीर्वेच॥८॥ रूपं नैर मुता। असौ हि दी।
न१

यदुक्मोभवतः। आस्यामुवेनेमभ्युवनुः यारिप्रकाति। यदु कस्तुवाभिषिच्यमानस्यापेः। इन्द्रियं वीर्यं नि
रधृन्नानत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यदुक्ममनुदधाति। इन्द्रियस्यैव वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भव
तिशतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यं। आयुष्येवा
तिशानतर्हिरु॥९॥ शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। ज्योतिर्वै हिरण्यं। कर्मस्यापवेनेम
वेनमुभ्यतिक्षरति। तेजो वै हिरण्यं। तेजसैवैनमभ्यतिक्षरति। ज्यो ऽनुस्यैव यजमाने
भ्यतिक्षरति॥१०॥ शतक्षरो ... ॥११॥ प्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति।
यदा वा एष एतेने द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्रा
णि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रतितिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्त
रं॥१२॥ नानैवाहोरात्रयोः प्रतितिष्ठति। ज्योतिष्टोमस्याप्यपूर्वमहर्भवति। अश्वकाप्युमन्तरं। नानैवार्धमासयोः
प्रतितिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उदृष्ट उत्तरं। नानैव मासयोः प्रतितिष्ठति। अथो स्वर्गे
लो एव वर्धमानपुरस्ता पुण्याहस्य तौ तयोः ऋाप्रतिष्ठिते॥१३॥ अपुक्ल्यो द्विरात्र ... ऽसोकः।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री·ग्र·८

१०४·

छंदसां॥ गा यु वं यु वै षु भं च। जगती मुं नयी नि। नने नु जगती कुने स्यां कुः। यदें नो त्वची य सवु नेड़ु नैं नीति। यदावादु षाही नु स्याहु भंजसा स्पाक्र स्यवा सवनं। अथ्वेवजगती कृता। अथ पद्या स्यं। वुड्वी एषहिरा क्र। यएवं बुद्धा हिरा वे ग। यजेते। खेवास्लोड इति। अथ्वेतमं इवापहर्तें। भुग्नु षोम मंतुत्वआहर रति। श्रुति: सर्वा दुवा:। देवतं ष्वेव प्रति तिष्ठति॥२॥ उ नो दु प्रति ष्ठि से पद्मा क्र यामं इत्थ यत्रि षं अग्निष्टोम मुपेयुयं वै रज्ञा प्रति सुनच॥१९॥ करं एस्पजा मिच इ श्चु रजां ते यो भं इत्थ यत्रि षं त्रिष्टुम स्या दृहती: सुम त्रिं इरात्॥२॥ हरि:ॐ॥ ध्रिनोदश्वोप२०॥ वरूण स्यु यद् श्रि भ्यां यत्रि षन [redacted] दुस्तक [redacted] मिक [redacted]॥

॥ ॥७॥ [redacted] ॥ भुं मं वतु लेखक पाठकयो॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ १०४

[redacted] ॥७॥ कि [redacted] ॥ ॥॥

॥७॥ ॥७॥ ४२८

॥ इदं [redacted] पचं [redacted] लक्ष्मी [redacted] ॥

तीनो अडवाइन मासे
भ्यना वा सा०

इदं पुस्तकं श्री। [redacted]

[redacted]॥

॥ इदं [redacted] लिखित [redacted]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री०ब्रा
॥१॥

श्रीगणेशाय नमः हरिः ॐ॥ अंगिरसो वै सत्रमासत॥ तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्॥ सर्जीषे-
ण॥ तेऽब्रुवन्॥ कस्मिन्नु सत्रमास्महे॥ येऽस्या ओषधीर्न जनयामेति॥ ते दिवो वृष्टिमसृजंत॥ या-
वंतः स्तोका अवापद्यंत॥ तावतीरोषधयोऽजायंत॥ ता जाताः पितरो विषेणालिंपन्॥१॥ तासां ज-
ग्ध्वा रूप्युत्यैत॥ तेऽब्रुवन्॥ क इदमित्थमकरिति॥ वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्॥ किं
वो भागधेयमिति॥ अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्॥ तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छ ॥ य एवं
वेद॥२॥ स्वदंतेऽस्मा ओषधयः॥ ते वत्समुपावा-
सृजन्॥ इदं नो हव्यं प्रदापयेति॥ सोऽब्रवीद्वरं वृणै॥ दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्॥ आसंगवं
मात्रा सह चराणीति॥ तस्माद्वत्सं जातं दश रात्रीर्न दुहंति॥ आसंगवं मात्रा सह चरति॥ ॥१॥

सं॰ १

वारेवृतं ह्यस्य॥ तस्माद्वत्सं सश्वद्यं रुद्रो घातुकः॥ अतिहि संधां धयति॥३॥ अलिंपन्वेद
घातुक एव॥४॥ प्रजापतिरग्निमसृजत॥ तं प्रजा अन्वसृज्यंत॥ तमभाग उपास्त॥ सो
स्य प्रजाभिरपाक्रामत्॥ तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्॥ तमवरुधं नाशक्नोत्॥ स तपोऽतप्यत॥
सोऽग्निरुपारमत॥ तावि वै स्य प्रजापतिरिति॥ स रराटादुदमृष्ट॥१॥ तद्घृतमभवत्॥ तस्मा-
द्यस्येद क्षिणतः केशा उन्मृष्टाः॥ तां ज्येष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः॥ यद्रराटादुदमृष्ट॥
तस्माद्रराटे केशा न संति॥ तदग्नौ प्रागृह्णात्॥ तं विचिकित्सत्॥ जुहवानी३ मा हौषा३मिति॥
तद्विचिकि॰ येजन्म॥ य एवं विद्वान्विचिकित्सति॥२॥ वसीय एव चेतयते॥ तं वागभ्यवदज्जु-
हुधीति॥ सोऽब्रवीत्॥ कस्त्वमसीति॥ स्वैव ते वागित्यब्रवीत्॥ सोऽजुहोत्स्वाहेति॥ तत्स्वाहा-

ब्रा॰ २ द्वे॰

ब्रा० द्वि० कारस्य जन्म ॥ य एवं स्वाहाकारस्य जन्म वेद ॥ कुरुते स्वाहाकारेण वीर्यं ॥ यस्यैवं विदुषः स्वा
॥ २ ॥ हाकारेण जुह्वति ॥ ३ ॥ भोगाय वास्य हुतं भवति ॥ तस्या आहुतेः पुरुषमसृजत ॥ द्विती
यमजुहोत् ॥ सोऽश्वमसृजत ॥ तृतीयमजुहोत् ॥ स गामसृजत ॥ चतुर्थमजुहोत् ॥ सोऽवि
५ मे मसृजत ॥ पंचमं जुहोत् ॥ सोऽजामसृजत ॥ ४ ॥ सोऽग्निरबिभेत् ॥ आहुतीभिर्वै मोन्नोती
ति ॥ स प्रजापतिं पुनः प्राविशत् ॥ तं प्रजापतिरब्रवीत् ॥ जायस्वेति ॥ सोऽब्रवीत् ॥ किं भाग
धेयमभिजनिष्य इति ॥ तुभ्यमेवेदं हूयाता इत्यब्रवीत् ॥ स एतद्भागधेयमभ्यजायत ॥ ॥ २ ॥
यदग्निहोत्रं ॥ ५ ॥ तस्मादग्निहोत्रमुच्यते ॥ तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत् ॥ मा होषीः ॥ उभयो
र्वै नावेतदिति ॥ सोऽग्निरब्रवीत् ॥ कथं नौ होष्यंतीति ॥ सायमेव तुभ्यं जुहवन् ॥ प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत् ॥

य १ मि १

हा ३

तस्मादग्नये सायं हूयते ॥ सूर्याय प्रातः ॥ ६ ॥ आग्नेयी वै रात्रिः ॥ ऐंद्रमहः ॥ यदनुदिते सूर्ये प्रात
र्जुहुयात् ॥ उभयमेवाग्नेयं स्यात् ॥ उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति ॥ तथाग्नये सायं हूयते ॥ सूर्याय
प्रातः ॥ रात्रिं वा अनु प्रजाः प्रजायंते ॥ अ[illegible]प्रतितिष्ठंति ॥ यस्मायं जुहोति ॥ ७ ॥ प्रैव तेन जा
यते ॥ उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति ॥ प्रत्येव तेन तिष्ठति ॥ प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति ॥
स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत् ॥ तदुदिते सूर्येऽजुहोत् ॥ यजुषान्यत् ॥ तूष्णीमन्यत् ॥ ततो
वै स प्राजायत ॥ यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति ॥ ८ ॥ प्रैव जायते ॥ य अथो
यथा दिवा प्रजानन्नेति ॥ तादृगेव तत् ॥ अथो खल्वाहुः ॥ यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः ॥ य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा० द्वि० स१

स्तयोऽत्यः सायं येत्सन्ध्येन ॥ उभौ वा एतौ वह्नीति ॥ अग्निं वा वादित्यः सायं प्रविशति तस्मादग्नि
॥३॥ २८ र्दूरान्नक्तं ददृशे ॥ उभे हि तेजसी संपद्येते ॥ ७ ॥ उद्यन्तं वावादित्यमग्निरनुसमारोहति तस्माद्धू ८२
२८ म एवाग्नेर्दिवा ददृशे ॥ यदग्नये सायं जुहुयात् ॥ आसूर्याय वृश्च्येत ॥ यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात् ॥
आग्नये वृश्च्येत ॥ देवताभ्यः समदं दध्यात् ॥ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं हो
तव्यं ॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः ॥ तथोभाभ्यां सायं हूयते ॥ १० ॥ उभाभ्यां प्रा
तः ॥ न देवताभ्यः समदं दधाति ॥ अग्निर्ज्योतिरित्याह ॥ अग्निर्वै रेतोधाः ॥ प्रजा ज्योतिरित्याह ॥
प्रजा एवास्मै प्रजनयति ॥ सूर्यो ज्योतिरित्याह ॥ प्रजास्वेव प्रजाता सु रेतो दधाति ॥ ज्यो
तिरग्निः स्वाहेत्याह ॥ प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति ॥ ११ ॥ तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जु ॥३॥

स्त्र॰

होति ॥ मिथुनत्वाय प्रजात्यै ॥ यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात् ॥ यथातिथये प्रद्रुताय शून्यायावसथायाहार्यं
हरंति ॥ तादृगेव तत् ॥ क्वाहुतं इव तत्स्याद्रुः ॥ यस्तं न वेद ॥ यस्मै तद्धरन्तीति ॥ तस्मादु प्रसंनु रदे
होति ॥ तदेव संप्रति ॥ अथो यथा प्रार्थमोवसपदिवे ॥ तादृगेव तत् ॥ १२ ॥ अस्तमिते निचिकि स
त्रिजुह्वत्सजामेस्त्रजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति संपद्येते हूयते स्थापयति संप्राते
ह्वे ॥२॥ रुद्रो वा एषः ॥ यदग्निः ॥ पत्नी स्थाली ॥ यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत् रुद्राय पत्नीमपि दध्यात् ॥ प्रमा
युका स्यात् उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधिश्रयति ॥ पत्नियै गोपीथाय ॥ व्यं तान्करोति ॥ तथा पत्न्य
प्रमायुका भवति ॥९॥ घर्मो वा एषोऽशान्तः ॥ अहरहः प्रवृज्यते ॥ यदग्निहोत्रं ॥ प्रतिषिञ्चेत्पशु
कामस्य शान्तमिं वृहिपं शान्त्यो नप्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसं ॥

ब्रा०द्वि० अथो खलु । प्रतिषिच्यमेव ॥ यत्प्रतिषिंचति ॥ २ ॥ तस्माद्ब्राह्मणोऽप्युज्जुहोति ॥ तद्ब्रह्मवर्चसि । उभयमेवाकः ॥
४ प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात् । अगतं देवलोकम् ॥ यच्छृतं हविरनभिघारितम् ॥ अभिद्योतयति । अभि-
२ तृ वैनद्धारयति । अथो देवत्रैवैनद्गमयति ॥ ३ ॥ पर्यग्निकरोति ॥ रक्षसामपहत्यै ॥ त्रिः पर्यग्निकरोति ॥
त्र्यावृद्धि यज्ञः । अथो मेध्यत्वाय ॥ यत्प्राचीनमुद्वासयेत् ॥ यजमानं शुचार्पयेत् ॥ यद्दक्षिणा ॥ पि-
१ तृदेवत्यं स्यात् ॥ यत्प्रत्यक् ॥ पत्नीं शुचार्पयेत् । उदीचीनमुद्वासयति । एषा वै देवमनुष्याणां
शान्ता दिक् ॥ तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै ॥ वल्मीकं करोति ॥ यत्तस्य संततैस्यानि षंपति ॥ उपैव तत्स्त-
णाति ॥ चतुरुन्नयति । चतुष्पादः पशवः ॥ ५ ॥ पशूनेवावरुन्धे ॥ सर्वान्पूर्णानुन्नयति ॥ सर्वे हि पु-
ण्याराद्धाः । अनुचमुन्नयति ॥ प्रजाया अनूचीनत्वाय ॥ अनूच्येवास्य प्रजाधुका भवति ॥ ६ ॥

संमृशति व्यावृत्त्यै । नाहोष्यन्नुपसादयेत् । यदहोष्यन्नुपसादयेत् । यथान्यस्मा उपनिधाय ॥ ६ ॥ अन्य-
स्मै प्रयच्छेति । तादृगेव तत् । आस्मै वृश्च्येत । यदेव गार्हपत्येऽधिश्रयति । तेन गार्हपत्यं प्रीणाति । अ-
ग्निरेविभ्येत्स आहुतयो मासेध्युतीति । स एतां समिधमपश्यत् । तामाधत्त । ततो वा अग्नावा-
हुतयोऽध्रियन्त ॥ ७ ॥ यदेनं समयच्छत् । तत्समिधः समित्त्वम् । समिधमादधाति । समेवैनं यच्छ-
ति । आहुतीनां धृत्यै । अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति । आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै । ब्रह्मवा-
दिनो वदन्ति । यदेकां समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति । अथ कस्यां समिधि द्वितीया-
माहुतिं जुहोतीति ॥ ८ ॥ यद्द्वे समिधावादध्यात् । भ्रातृव्यमस्मै जनयेत् । एकां समिध-

साध्यायं॥यजुष्यान्यामाहुतिं जुहोति रूपमेवास्य समिद्धं ती आहुतीं जुहोति। नासिकेश्रातं व्यंजनयति।आदे
॥१॥ स०२ तो जुहोति।समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसं।अथो यथा तिष्ठिन्यो तिष्ठत्या पग्रिवेवेष्टि।तादृगेव तद
चतुरुन्नयति।द्विर्जुहोति।तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति।अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठाप
यति॥७॥भवति प्रतितिष्ठति चतिगमयति प्रस्वयसु वेऊपनिधायो द्वियतेति तं स्वसारे बा॥३॥
उत्तरावती वै देवा आहुतिमजुहवुः।अवाचीमसुराः।ततो देवा अभवन्।परासुराः।यं कामयेत
वसीयान्स्यादिति।कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा उत्तरं भूयो जुहुयात्।एषा वा उत्तरावत्याहुतिः
तां देवा अजुहवुः।ततस्ते भवन्॥१॥यस्यैवं जुह्वति।भवत्येव।यं कामयेत पापीयान्स्यादि ॥२॥
ति।भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा उत्तरं कनीयो जुहुयात्।एषा वा अवाच्याहुतिः।तामसुरा अ

जुहवुः।ततस्ते परा भवन्।यस्यैवं जुह्वति।परैव भवति॥२॥हुत्वोपसादयस्यजामित्वाय।अ
थो व्यावृत्त्यै।आहृपसप्रतीक्षते।अनेनुध्यायिनमेवैनं करोति।अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति।तं
यनृच्छेत्।यत्स्थाणुमृच्छेत्।एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः।यत्पूर्वाहुतिः।आयदुत्तरयाभिजु
हुयात्॥३॥यत्स्थाणुमृच्छेत्।अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति।स्थाणुमेव परिवृण
क्ति।अथो भ्रातृव्यमेवात्यातिक्रामति।अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि।रेतएव तद्दधाति।ऊर्ध्वं प्रा
तः।प्रजनयत्येव तत्।ब्रह्मवादिनो वदंति।चतुरुन्नयति॥४॥द्विर्जुहोति।अथ क्व द्वे आहुती भ
वत इति।अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्।एष वा अग्निर्वैश्वानरः।यद्ब्राह्मणः।हुत्वा द्विः प्राश्ना
ति।अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति।द्विर्जुहोति।द्विर्निमार्ष्टि।द्विः प्राश्नाति॥५॥

श्रा॰ द्वि॰

॰ द्वि॰

षट् संपद्यते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदंति। किंदेवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्व
देवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैंद्राग्नं। यत्तूष्णीं। तत्प्राजापत्यं॥ ६॥ यत्निमार्ष्टि। तद्दो
षधीभ्यो। यद्वितीयां। तत्पितृणां। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणां। तस्माद्गर्भा अनश्नंतो वर्धंते। यदा
चामेति। तन्मनुष्याणां। उदङ् पर्यावृत्याचामति॥ ७॥ आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति
औ। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उदिङ्गति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वी
र्यमनुपर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृत
मनुपर्यावर्तते। कुत्सो समिधौ। ब्रह्मवर्चसस्य समिध्यै। न बर्हिरनुप्रहरेत्। असं
स्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रं। यदनुप्रहरेत्। यज्ञं विच्छिंद्यात्। तस्मान्नानुप्रहृत्यं। यज्ञ॥ द्वि॥

स्य संतत्यै। अपो निनयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ८॥ अग्नवन्नवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्रा
श्नाति प्राजापत्यमाचामोति चेकः॥ ९॥ ब्रह्मवादिनो वदंति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं
प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणं। अग्निहोत्रं यज्ञानां। तस्य पृथिवी सदः।
अंतरिक्षमाग्नीध्रं। द्यौर्हविर्धानं। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥ १॥ वनस्पतय इ
ध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वगाकारः।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं होति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कु
रुते। यत्प्रातः॥ २॥ अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावंतो वै देवा
अहुतमादन्। ते पराभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव समवदाय जुहवुः। तस्मादाहुः॥

पृ॰ ३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा० द्वि०
७

अग्निहोत्रं वै देवा गृहा[illegible]कां निर्ऋतिमपश्यन्निति तां यत्सायं जुहोति रात्रिया एव तद्धुताघाय ३
यजमानस्यापराभावाय प्रातः प्रह्ल एव तद्धुताघाय यजमानस्यापराभावाय यत
तोऽश्नाति हुतमेव तद्॥ द्वे [illegible] पयसा जुहुयात्स्रुक्कामस्य एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनाय
५ प्र एवं वेद। प्रजया पशुभिः प्रजायते ४ इमामेव पूर्वया दुहे अमुमुत्तरया। अग्निभि मै ६
प्रा: ३ यो न रुमानयाति। योनौ वे वत तद्रेतः सिञ्चति प्रजननेन। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य तेजो वा
आज्यं तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य एतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे ॥६॥
पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य इन्द्रियं वै दधि इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्राम ॥ ७॥
कामस्य ओषधा वै मनुष्याणां भागधेयं भागधेयेनैवास्मै सजातानवरुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयं लो

५२

वा एषः। यो सामा॥ ६॥ चैः चयति। चक्षुरक्षरं रथंतरं रथंतरस्यैष वर्णः। उप संहरति। अंत
रिक्षं वामदेव्यं वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। [illegible]क्षरं बृहत् बृहत एष वर्णः। अग्निहोत्र
५८ मेव तत्सामन्वत्करोति ७॥ यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद उपैनमुपसदो नमन्ति विन्दते उपस
त्तारं। उन्नीयोपसादयति पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अंतरिक्षमेव प्री
णाति। हुत्वोपसादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः ८॥ य एवं वेद
उपैनमुपसदो नमन्ति। विंदते उपसत्तारं। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतारं ब्र
ह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतं। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं अपानः प्रत्याश्रावितं म
नो होता चक्षुर्ब्रह्मा निमेषो वषट्कारः ॥ ९॥ य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतं सायं प्रातः वो न

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ द्वि

॥ ८ ॥

श्ववैदेवानां तस्या वा एष श्वाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छति। तान्यज्ञ तर्पयेत्। प्रजया स्य पशुभिर्वि
तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत् तान्तर्पान्नैनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायंयावभिरिति सायं स
तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत् तान्तर्पानेनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः सजूर्देवैः सायंयावभिरिति सायं ॥ १० ॥
मं श्वातिः सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये वै देवाः सायंयावानो ये च प्रातर्यावाणः।
ताने वो भयाँस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः।
अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्रहरामि। तस्मान्मत्पापीयाꣳसो भ्रातृव्या
इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिं सप्तमी। सप्तपदा शक्वरी। शाक्वरो वज्रः। अग्निहो
त्र एव तत्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो
भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणा तद्धुताद्यो यजमानो यतेरंधे सामाकरा सेता वा अग्निहोत्रस्योप ॥ ८ ॥

प्र५

सदोवषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वजस्त्रीणि च ॥ ५ ॥ प्रजापतिरकामयत [illegible] नमेजायेतेति। सो जुहो
त्। तस्यो लम्नवदं जायेत। अग्निर्वायुरादित्यः। ते ब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीन्मा दोन्वमे नायेतेति। त
ह स्यैव यस्मेजनिष्माह्मिजायेतान। अम्न्वदिति तेर्जुह्कुः। प्राणानां सग्निः। तनुर्वै वायुः ॥ ३ ॥ चक्षुष आ
दित्यः। तेषाꣳ हुतादंजायत गौ एव। तस्यैपयंस्यव्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिम भि प्र५
प्रायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्य को होषीदिति। प्र
जापतिरब्रवीत्। कस्येकु इति। प्राणानामहमित्यग्निः ॥ २ ॥ तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमि
त्यादित्यः। य एव प्राणानामाहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति। तदग्निहोत्र
स्याग्निहोत्रत्वं। गौर्वा अग्निहोत्रं। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निꣳ सम

पु॰ सि॰ १४००

ब्रा०द्वि० ईयति। अध्वर्युकः प्राणापानाभ्यां भवति॥३॥ य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु माभजतमि
॥७॥ ति। यदेव गार्हपत्येऽग्निश्रियाहवनीयमभ्युद्द्रवान्त्। तेन त्वा प्रीणानि सबूतां। तस्माद्य गार्हप
त्येऽग्निश्रियाहवनीयमभ्युद्द्रवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अ
ग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्त्वा॥४॥ प्रजापतिमभिपर्यावर्तत।
ततो वै स मृत्यु ईदृ
समस्योर बिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्पर्यावर्तत। ततो वै स मृत्यु
मपाजयत्। अपमृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्व
ति हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रं॥८॥ तन्नु वै वायुरग्निर्वत्साविद्वाभवसे ॥७॥
के॰१ कंचा॥६॥ ॥रौद्रं गावि। वायमुपसृष्टं। आश्विनं दुह्यमानं। सौम्यं दुग्धं। वारुणमधि श्रितं।

वैश्वदेवा बिन्दवः। पौष्णमुद्दतं। सारस्वतं विष्यन्दमानं। मैत्रं शरः। धातुरुद्वासितं। बृहस्प
तेरुन्नीतं। सवितुः प्रक्रान्तं। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणं। ऐन्द्राग्नमुपसन्नं। अग्नेः पूर्वाहुतिः। प्र
जापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतं॥१॥ उद्वासितं सप्त च॥७॥ ॥दक्षिणत उपसृजति। पितृलोकमेव तेन तर
जयति। प्राचीमावर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावर्त्य दोग्धि। मनुष्यलोक
मेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्यौ ज्येष्ठस्य ज्येष्ठिनेयस्य। यो गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्याल्कनि
ष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥१॥ न संमृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा एत
दुपसृष्टं। आश्विनं दुह्यमानं। मैत्रं दुग्धं। अर्यम्ण उद्वास्यमानं। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानं। बृहस्पतेरु
न्नीतं। सवितुः प्रक्रान्तं। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणं॥२॥ ऐन्द्राग्नमुपसादितं। सर्वाभ्यो वा ए

ब्रा० द्वि०
१०० यदेनातोऽस्योऽजुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति एवमग्निहोत्री य-
जमानं तर्पयति। तर्प्यति प्रजया पशुभिः। प्रसुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रं। पश्यति पौत्रं॥ ह ३
प्रप्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति। य उ चैनमेवं वेद॥३॥ पु-
रुषं ह वै यमाणं जायते देवा॥४॥ त्रयो वै ग्रथ्य मेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्।
द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। सर्वं चाजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तू-
ष्णीम्॥५॥ य[illegible] यजुषा जुहुधि इत्यब्रुवन् तूष्णीं। ताउ आवाधुंतां। तस्माद्यजुषा[illegible] हुतिः पूर्वा होतव्या॥
अ ३ तूष्णीमुत्तरा। उभे एधी अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव
सूर्ये। तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्रजनयति। रेतो वा एतस्य हितं॥७॥

५२

नप्रजायते॥२॥ यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति यद्यंतेऽस्य वाउन्नीः युप्राउ दाईमेत। स उ सोऽप
घातमितो रासीत। स यदा ताम्येत्। अग्नये स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै महतः। तमेवोपास
रत्। स एवैनं ततउन्नयति। नार्तिमार्छति यजमानः॥३॥ तूष्णीं जायते यजमानः॥७॥
यदग्निमुद्धरंति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्यस्यथा विघेजुह्वति। वसुषु वास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। निहितो धूपायन्वैते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्यस्य तथा विघेजुह्वति। रुद्रे
च ५ हु ३ २ षु वास्याग्निहोत्रं भवति। प्रथममर्चि[illegible] मर्चिरालभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥१॥ तस्मिन्य
त्ये २ स्य तथा विघेजुह्वति। आदित्येषु वास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। स वै एव सर्वे राडुभ आदी
तो भवति। वि[illegible]देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्यस्य तथा विघेजुह्वति। विश्वेषु वास्य देवेष्वग्नि

६घ्न३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ द्वि॰

॥ ११ ॥

होत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरूपा वैतिल्लोहिनीके भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्न्यस्य तथो — प्रो॰ २

विघ्लेजुहुति। इन्द्रे वा अस्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥२॥ अंगारा भवंति तेभ्योंगारेभ्योर्चिरुदेति।

प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्न्यस्य तथो विघ्लेजुहुति। प्रजापतौ वा अस्याग्निहोत्रं हुतं भवति।

अंगारो गोराअभ्युहते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन्न्यस्य तथो विघ्लेजुहुति। ब्रह्मन् वा अस्याग्निहोत्रं — को॰ प॰ ४

हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इंद्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्ये

तासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोग्निहोत्रं जुह्वति। यउ चैनदेवं वेद॥३॥ आदित्या

स्तर्ह्यग्निरिंद्रे वा अस्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च॥१०॥ यदग्निर्हि तः प्रथममिध्यः

सर्वएवंतरामंतंगारा शरोगारा वसुषुसप्त॥ अतेत्वा सु सेन परिषिंचा मीति सायं परिषिंच ॥११॥

अथ द्वितीयः प्रपाठक पंचमोध्यायः वेदवेदे॥

तासस्ये तेन परिषिंचामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतं असावादित्यः सत्यं। अग्निमेव तदादित्येन सायं

परिषिंचति। अग्निनादित्यं प्रातः सः। यावंदहोरात्रे भवतः। तावंदस्य लोकस्य। नार्तिर्नरिष्टिः।

नांतो न पर्यंतोस्ति। यस्यैवं विदुषोग्निहोत्रं जुह्वति। यउ चैनदेवं वेद॥१॥ अस्तिद्वि च॥१२॥ अंगि

रसः प्रजापतिमग्निं रुद्रं दक्षिणावंतो ब्रह्मवादिनोग्निहोत्र प्रा — प्रजापतिरकामयत

स न्वेद्वौ द्वंगविं दक्षिणतस्त्रयो वेद यदग्निम्। तं त्वे कोदश॥११॥ अग्निस्सं विवते नं पश्च नेव

यन्निमार्ष्टियो वा अग्निहोत्रस्य दग्निणतः बर्हिः॥६०॥ हरिः ओम्॥ ॥ प्रजापतिरका

सं॰ जे॰ २ मयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसानुद्रुत्य दर्भस्तंबे जुहोत्। ततो वै स प्रजा

असृजत। ता अस्मात् सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद् ग्रहस्य ग्रहत्वं। यः कामयेत

× ब्रह्मो भवतीति॥२

ब्रा॰ द्वि॰ प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसानुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥ प्रजापति

१२२॥ रेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इ

व हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा

नां सृष्ट्यै॥२॥ दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव

योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।

ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं

विद्यां विद्वांसं यशो नेच्छेत्॥३॥ सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षि ॥१२२॥

णतो निषाद्य। चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रका

शं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥ अ

ग्निवान्वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजा

नामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यश ऋच्छति। ईश्वरं तं यशोऽर्तोरित्याहुः। यस्यान्तिके व्याचष्ट इति। वरस्त

स्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवावरुन्धे॥५॥ अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमवदध्यात्।

प्रजातमेवैनमाधत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनज्जुहोति। हविर्निर्वप्स्यन्द

शहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यन्दशहोतारं व्याचक्षीत।

ब्रा०द्वि० सामिधेनीरेव स्वारन्वप्रतंनुते।अथोयज्ञोवैदशहोता।यज्ञमेवैतेनुते॥६॥अभिचरंदश
२३ होतारंजुहुयात्।नववैपुरुषेप्राणाः।नाभिर्दशमी।सप्राणमेवैनमभिचरति।एतावद्वैपु
रुषस्यस्वं।यावत्प्राणाः।यावदेवास्यास्ति।तदभिचरति।स्वकृतइरिणेजुहोतिप्रदरेवा।
एतद्वाअस्यैनिर्ऋतिगृहीतं।निर्ऋतिगृहीतएवैनंनिर्ऋत्याग्राहयति।यद्वाचःक्रूरं।तेनव
षट्करोति।वाचएवैनंक्रूरेणप्रवृश्चति।ताजगार्तिमार्छति॥७॥दशहोतास्त्वोक्त्वेष्या
वैरूपएवतन्नुतेनिर्ऋतिगृहीतुंपंचच॥१॥प्रजापतिरकामयतदर्शपूर्णमासौसृजे
येति।सएतंचतुर्होतारमपश्यत्।तंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहोत्।ततोवैसदर्शपूर्णमासाव
सृजत।तावस्मात्सृष्टावपाक्रामतां।तौग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्यग्रहत्वं।दर्शपूर्णमासा ॥१३॥

वालभमानः।चतुर्होतारंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहुयात्।दर्शपूर्णमासावेवसृष्ट्वारभ्य
प्रतंनुते॥२॥ग्रहोभवति।दर्शपूर्णमासयोःसृष्टयोर्धृत्यै॥सोकामयतचातुर्मास्यानिसृजे
२नं येति।सएतंपंचहोतारमपश्यत्।तंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहोत्।ततोवैसचातुर्मास्यान्यसृजत।
तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्।तानिग्रहेणागृह्णात्।तद्ग्रहस्यग्रहत्वं।चातुर्मास्यान्यालभमानः॥२॥
पंचहोतारंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहुयात्।चातुर्मास्यान्येवसृष्ट्वारभ्यप्रतनुते।ग्रहोभवति।
चातुर्मास्यानांसृष्टानांधृत्यै।सोकामयतपशुबंधंसृजेयेति।सएतंषड्ढोतारमपश्यत्।
तंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहोत्।ततोवैसपशुबंधमसृजत।सोस्मात्सृष्टोपाक्रामत्।तंग्र
हेणागृह्णात्॥३॥तद्ग्रहस्यग्रहत्वं।पशुबंधेनयक्ष्यमाणः।षड्ढोतारंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजु

ब्रा॰ द्वि॰
॥ १४ ॥ जुहुयात्। पशुबंधमेव सत्त्वारभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। पशुबंधस्य सत्त्रस्यार्ध्यै। सोऽकामयत
सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्। ततो
स१ वै सौम्यमध्वरमसृजत॥४॥ सोस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वं।
दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सत्त्वारभ्य प्रतनु
ते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सत्त्रस्यार्ध्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः
मे समभरन्॥५॥ यत्संभाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्संभारा भवंति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आ ग्रीव
तिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यं। मुखत एव यज्ञं संभृत्य प्रतनुते। अयज्ञो ॥१४॥
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यव्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय।

उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनं। स्व एवैनौ आयतने कल्पयति॥६॥ तनुत आलभमानो
गृह्णादसृजत। भरं ज्यायेरन्नद्वै॥२॥ प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृ
तं स्तोममसृजत। तं पंचदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवतां। पू
र्वपक्षं देवा अन्वसृज्यंत। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। परासुराः। यं कामयेत वसीया
न्स्यादिति॥१॥ तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्स्यादिति। तमपरपक्षे
याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्हो
ता पंचहोता। षड्ढोता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥२॥ प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं
बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इंद्रमपि नासृजत।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा० द्वि० तंदेवाअब्रुवन्।इंद्रंनोजनयेति।सोब्रवीत्।यथाहंयुष्मांस्तपसासृक्षिएवमिंद्रंजनयध्वमिति।
॥१५॥ ३।तेतपोतप्यंत।तआत्मन्निंद्रमपश्यन्।तमब्रुवन्।जायस्वेति।सोब्रवीत्।किंभागधेयमभि
जनिष्यइति।ऋतून्त्संवत्सरंप्रजाःपशून्।इमांल्लोकानित्यब्रुवन्।तंवैमाहुत्याप्रजनयतेत्य
ब्रवीत्॥४॥तंचतुर्होत्राप्राजनयन्।यःकामयेतवीरोमआजायेतेति।सचतुर्होतारंजुहुया
त्।प्रजापतिर्वैचतुर्होता।प्रजापतिरेवभूत्वाप्रजायते।अजनदिंद्रमिंद्रियावं●इतिमहेणजु स्वाहा
होति।आस्यवीरोजायते।वीरंहिदेवाएतयाहुत्याप्राजनयन्।आदित्याश्चांगिरसश्चसुवर्गेलो
केस्पर्धंत।वयंपूर्वेसुवर्गंलोकमियामवयंपूर्वइति॥५॥तआदित्याएतंपंचहोतारमपश्यन्।तंपु
राप्रातरनुवाकादाग्नीध्रेजुहवुः।ततोवैतेपूर्वेसुवर्गंलोकमायन्।यःसुवर्गकामःस्यात्।स ॥१६॥

प्रा०१
पंचहोतारंपुरा●तरनुवाकादाग्नीध्रेजुहुयात्।संवत्सरोवैपंचहोता।संवत्सरःसुवर्गोलोकः।
संवत्सरएवर्तुषुप्रतिष्ठायसुवर्गंलोकमेति।तेब्रुवन्नंगिरसआदित्यान्॥६॥क्वस्थ।क्ववःसद्भ्यो
त्रिः हव्यंवक्ष्यामइति।छंदस्स्वित्यब्रुवन्।गायत्रियांत्रिष्टुभिजगत्यामिति।तस्माच्छंदःसुसद्भ्यआ
४ जा दित्येभ्यः।आंगिरसीःप्रजाहव्यंवहंति।वहंत्यस्मैप्रजाबलिं।ऐनमप्रतिख्यातंगच्छति।यएवंवे
द।द्वादशमासाःपंचर्तवः।त्रयइमेलोकाः।असावादित्यएकविंशः।एतस्मिन्वाएषश्रितः।एत
न्प्र३ स्मिं●तिष्ठितः।यएवमेतंश्रितंप्रतिष्ठितंवेद॥प्रत्येवतिष्ठति॥७॥स्यादितिसंवत्सरोजन
यध्वमितिसोब्रवीत्वइत्यादित्यानृतवःषड्॥३॥प्रजापतिरकामयतप्रजायेयेति।सएत
दशहोतारमपश्यत्।तेनदशधात्मानंविधाय।दशहोत्रातप्यत।तस्यचित्तिःस्रुगासीत्।चित्त

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ द्वि॰
॥२६॥

माज्यं। तस्यैतावस्येव वागासीत्। एतावान्यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनंदत्॥१॥ असृक्षि
वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्रा तप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
सोऽग्निमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ। यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्।
स भुव इति व्याहरत्॥२॥ सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत।
सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता
वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छंदांसि प्रजायंते। य एव
मेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥३॥ प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पं ॥२६॥
चहोतारमसृजत। स हविर्नाविंदत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्ते हविरिति। स पं

दु२
२५

चहो[illegible]त्रा तप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रसडुं बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासी
त्॥४॥ तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स
आडुं बाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। तत्सुवर्णस्य हिरण्यस्य
जन्म। य एवं सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥५॥ सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः।
तस्मात्सुवर्णं हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृ
जत। स सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिं
शेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्त॥६॥ सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमे
न यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते॥

म्या॰ ना ना कोशांद॰

ब्रा॰ द्वि॰

१७ त्रयस्त्रिंशो न प्रतितिष्ठति। एकविंशो न रुह्यते। सप्तदशो न प्रजायते। तस्मात्सप्तदशस्तोमो न नि-
र्हृत्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥७॥ अनंतर्दुवंदिति। व्यास्ते
रुद्द्रोसीद्धोंधत्त प्रजात्यै॥४॥ देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यै यस्यै देवतायै दक्षिणा-
मनयत्। तामव्लीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति। ते व्यावृ द
सप्रतिगृह्णन्। ततो वै तान् दक्षिणा नव्लीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं
दक्षिणा व्लीनाति॥५॥ राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमिति स्वाहा। आग्नेयं वै श्री
हिरण्यं। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इति स्वाहा। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनद्देवतयातें
प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामिति स्वाहा। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्व ॥१७॥

प्रजापतये पुरुषमिति स्वाहा। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।
मिति स्वाहा॥२॥ वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। मनवे तल्पमिति स्वाहा। मानवो वै
तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। उत्तानायाङ्गिरसायान इति स्वाहा। इयं वा उत्तान आङ्गिर-
सः॥३॥ अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। वैश्वानराय रथं प्रतिगृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया
रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामिति स्वाहा। अमृतमेवात्मन्धत्ते। व-
यो दात्रे भव स्वाहा। वय एवैनं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे इ
स्वाहा॥४॥ यद्वै शिवं तन्मयः। आत्मन एवैषा परीत्तिः। क इदं कस्मा अदादिति स्वाहा। प्रजापति-
र्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेति स्वाहा। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णा-
ति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेति स्वाहा॥६॥ कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। काम

तै॰ २

काम्येतत्सप्र्यात्कामं दक्षिणा स्याहु। कामं एव तद्यजमानो मुष्मिंल्लोके दक्षिणायाम्

श्री०द्वि० समुद्रमाविशेत्यैस्याहुः समुद्रं वा हि कामः नैव हि कामस्यान्तोऽस्ति न समुद्रस्य। कामेन

॥१८॥ त्वा प्रतिगृह्णामीत्याहु। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिंल्लोके काम आगंछ

तीनं प्रतिगृहीतारं। य एवं विद्वान् दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैना प्रतिगृह्णा

त्नीनास्यश्वभि स्याहुः। गिरस्सः प्रतिगृहीत्रैः स्याद् प्रतिगृहीते स्याहुर्दक्षिणे स्याहुश्चत्वारि च॥

अंतो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवंति। यज्ञस्यैवांतं गत्वा

अन्नाद्यमवरुन्धते। तिसृभिः स्तुवंति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमवरुन्धते। १७

पृश्निवतीर्भवंति। अन्नं वै पृश्नि॥१॥ अन्नमेवावरुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गाय ॥१८

ति। मनसा प्रतिहरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी॥

यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवंति। अस्यामेव प्रतितिष्ठंति॥२॥ चतुर्होतॄन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनु

शांसं सत्रिशांस्यैः। अंतो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म

यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहन् चतुर्होतॄन् व्याचष्टे। यज्ञस्यैवांतं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावरु

न्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३॥ तदेनं प्रकाशं गतं। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छंति।

वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्या

ह्रे त। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृं...। यदि वा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिंषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्।

रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिंषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजंति। एतावंतमेवास्मै लोक

मुच्छिंषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥४॥ दक्षिणे तिष्ठंति गमयंति शिरउंषेत्य च चा॥६॥

कौ२

श्रा०ब्रा॥ ९०॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्माद
ऊः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति। तस्मा
दप्यमित्रौ संगत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते॥१॥ मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृज
त। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्।
तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वानुप्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत। तेनोद्यता
सुरानभ्यभवत्॥२॥ य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान् भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं
लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजीविमेति।
ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यमाङ्गिरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति॥३॥ तस्य वा १०

इयं कॢप्तिः। यदिदं किंच। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो
देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं [illegible] यज्ञो नमति। सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोका
दमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्मा
ल्लोकादमुं लोकं नाभिकामयते। पुत्रो हि हृदयम्॥४॥ [illegible]यते अभवत्। कल्पयेतीति। बला
रिं वा॥५॥ देवा वै चतुर्होतारमभि [illegible] नमतन्वत। तेन विपाप्मना भ्रातृव्येणाजयन्। अभि सुवर्ग
ँल्लोकमजयन्। य एवं विद्वांश्चतुर्होतारमभि [illegible] हुते। विपाप्मना भ्रातृव्येण जे
अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्ढोत्रा प्रायणीयमासादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्ढोता।
तिस्रः खलु वा एतत्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥१॥ ऋतुधे वैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राति

पू२

श्रा०द्वि०
२०२ प

पशवो वै चतुर्होता। यज्ञं एवारभ्यंते। पंचहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पंचहोता। यजमा
नस्तुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इंद्रियं वै स
प्तहोता॥२॥ इंद्रियमेवात्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतॄननुसवनं तर्पयेति। तृप्यंति प्रजया पशु
उपैनं सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माध्यंदिने पवमा
चतुर्होतारं। आर्भवे पवमाने पंचहोतारं। पितृयज्ञे षड्ढोतारं। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे स
प्तहोतारं। अनुसवनमेवैनांस्तर्पयति॥३॥ तृप्यंति प्रजया पशुभिः। उपैनं सोम
पीथो नमति। देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्।
यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषान्नस्तत्सहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पंच २०

होत्रा। धाता षड्ढोत्रा॥४॥ इंद्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषां सोमं राजानं यशोऽ
च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रैषाणां
प्रैषत्वं। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यगृह्णत। निविद्भिर्न्यवेदयन्। तन्निविदां निवित्वं॥५॥ आ
प्रीभिराप्नुवन्। तदाप्रीणामाप्रीत्वं। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वं। यस्यैवं विदु
षो ग्रहा गृह्यंते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥६॥ तमवधिष्म।
पुनरिमं सुवामहा इति। तं छंदोभिरसुवंत। तच्छंदसां छंदस्त्वं। साम्ना समानयन्।
तत्साम्नः सामत्वं। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वं। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठ
ति॥७॥ सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्त्सोममागच्छति। यश एवैनमृच्छति।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ०द्विं

२९ तस्मादा यश्चैवं वेद यश्च न । तावुभौ सोममागच्छतः । सोमो हि यज्ञः । तं वाव यज्ञोऽच्छति

सांदुः । यः सोमः सोमं प्राहेति । तस्मात्सोमः सोमं प्रोच्यः ॥ यज्ञो एवैनमृच्छति ॥ ८ ॥ अभिषु

ण्वति सप्तहोता तस्य यतिषड्ढोत्रानिवित्वमभूं तिष्ठति प्राहेति द्वे च ॥ ८ ॥ इदं वा अग्रे गे३

सी॰ नैव किंचनासीत् । न द्यौरासीत् । न पृथिवी । नांतरिक्षं । तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति । तद मि ४

तप्यत तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत । तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानादग्निरजायत । तद्भू

योऽतप्यत ॥ १ ॥ तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत । तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानादुदारा अ २९

जायंत । तद्भूयोऽतप्यत । तदभ्रमिव समहन्यत । तद्वस्तिमभिनत् ॥ २ ॥ स समुद्रोऽभवत् ।

तस्मात्समुद्रस्य न पिबंति । प्रजननमिव हि मन्यंते । तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुर न२

तस्मात्तेपानादर्चिरजायत । तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायंत । तद्भूयोऽतप्यत ।

स्त२

स्तांयंति । तद्दशहोताऽसृज्यत । प्रजापतिर्वै दशहोता । य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते । भवं

त्येव । तद्वा इदमापः सलिलमासीत् । सोऽरोदीत्प्रजापतिः ॥ ३ ॥ स कस्मा अज्ञि यद्यस्या अ

प्रतिष्ठाया इति । यदप्स्ववापद्यत । सा पृथिव्यभवत् । यद्व्यमृष्ट । तदंतरिक्षमभवत् । यदूर्ध्व द्य३

मुदमृष्ट । सा द्यौरभवत् । यदरोदीत् । तदनयो रोदस्त्वं ॥ ४ ॥ य एवं वेद । नास्य गृहे रुदंति ॥

एतद्वा एषां लोकानां जन्म । य एवमेषां लोकानां जन्म वेद । नैषु लोकेष्वार्तिमार्छति । स

इमां प्रतिष्ठामविंदत । स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोंऽतर्वा

नभवत् । स जघनादसुरानसृजत ॥ ५ ॥ तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत् । यास्य सा तनूरा

सीत् । तामपाहत । सा तमिस्राऽभवत् । सोऽकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोंऽतर्वान्

न१

ब्रा० द्वि०
22 भवत्।सप्रजननेनादेवप्रजाअसृजत।तस्मादिमाभूयिष्ठाः।प्रजननेनाह्येनाअसृजत।६॥
ताभ्योदारुमयेपात्रेपयोदुहत्।यास्यसातनूरासीत्।तामपाहत।साज्योत्स्नाभवत्।सोका
मयतप्रजायेयेति।सतपोतप्यत।सोंतर्वानभवत्।सउपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत।तेभ्योरजते।सौ
पात्रेघृतमदुहत्।यास्यसातनूरासीत्।७॥तामपाहत।सोहोरात्रयोःसंधिरभवत्॥
सोकामयतप्रजायेयेति।सतपोतप्यत।सोंतर्वानभवत्।समुखाद्देवानसृजत।तेभ्योह तामपाहत
रितेपात्रेसोममदुहत्।यास्यसातनूरासीत्।तदहरभवत्॥८॥एतेवैप्रजापतेर्दोहाः।यए
वंवेदादुहएवप्रजाः।दिवावैनोभूदिति।तद्देवानांदेवत्वं।यएवंदेवानांदेवत्वंवेददेववा
नेवभवति।एतद्वाअहोरात्राणांजन्म।यएवमहोरात्राणांजन्मवेद।नाहोरात्रेष्वार्तिमा 22

च्छति॥९॥असतोधिमनोसृज्यत।मनःप्रजापतिमसृजत।प्रजापतिःप्रजाअसृजत।तद्वा
इदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितं।यदिदंकिंच।तदेतच्छ्वोवस्यसंनामब्रह्म।व्युच्छंतीव्युच्छंत्यस्मै
वस्यसी वस्यसीव्युच्छति।प्रजायतेप्रजयापशुभिः।प्रपरमेष्ठिनोमात्रामाप्नोति।यएवंवेद॥१०॥
अग्निरजायततद्भूयोतप्यतामिंदरोदीप्रजापतीरोदस्वमसृजतासृजतघृतमदुह
धास्यसातनूरासीदसृभवद्दृष्टि।वेद॥७॥इदंधूमोग्निर्ज्योतिरर्चिर्मरीचयउदारास्त
दभ्रोजघनात्सातमिस्रासप्रजननात्साज्योत्स्नासउपपक्षाभ्यां।सोहोरात्रयोःसमुखा
ति त्तदहरभवत्।देवान्मन्मयेदारुमयेरजतेहरितेअन्नंपयोघृतं।सोमंप्रजापतिरिंद्रमसृज
तानुजावरंदेवानां।तंप्राहिणोत्।परेहि।एतेषांदेवानामधिपतिरेधीति।तंदेवाअब्रुवन्।

ह्रीमित ३३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्म।

श्रा०दि० कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा
॥२३॥ अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥१॥ यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवी
त्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्।
एतत्प्रदायेति। एतत्स्यादित्यब्रवीत्। यदेतद्ब्रवीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥२॥
विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य
एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आ
ना हरेति प्रालपत्। चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥३॥ चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। 23
सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च

नास्मिन्वा इदमिन्द्रिये [illegible]स्यादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥४॥
अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छ
ति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। वि
श्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥५॥ साध्याः पराञ्चम्। य एवं वेद। उपैनं समानाः सं
विशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मु
खं पुरस्तात्सर्वतीः दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्सर्व
तीः। मुखं दक्षिणतः॥६॥ पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्सर्वतीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुर
स्तात्सर्वतीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥७॥ मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। ताः स

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ङ॰१ [illegible]

आ॰ष्टि॰३ उपरि[illegible]न्यवर्तयत । तासु वै नो मुखो भूत्वा बंयत् । ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्त । अन्ना
२४ द्यायं । य एवं विद्वान्परिवर्तयते नि चो । प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अन्नां तिष्ठन्तेस्मै
प्रजा अन्नाद्याय । अन्नाद एव भवति ॥ ९ ॥ आसीदिदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेद द्विया
मेव भवति प्रस्येन्धुं मुखं दक्षिणतो मुखं पुरश्चान्नं च ॥ १० ॥ प्रजापतिरकामयत
बहोर्भूयान्स्यामिति । स एतं दशहोतारमपश्यत् । तं प्रायुंक्त । तस्य प्रयुक्ति बहोर्भू
यानभवत् । यः कामयेत बहोर्भूयान्स्यामिति । स दशहोतारं प्रयुञ्जीत । बहोरेव भूयान्
भवति । सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति । स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत । तं २४
प्रायुंक्त ॥ १ ॥ तस्य प्रयुक्ती वीरोऽजायत । यः कामयेत वीरो म आजायेतेति । स चतुर्होता

ऽ॰तु॰१

रं प्रयुंजीत । आस्य वीरो जायते । सोऽकामयत पशुमान्स्यामिति । स चतुर्होतुः पंचहोतारं निरमि
मीता । तं प्रायुंक्त । तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत् । यः कामयेत पशुमान्स्यामिति । स पंचहोता
रं प्रयुंजीत ॥ २ ॥ पशुमानेव भवति । सोऽकामयत ऋतवो मे कल्पेरन्निति । स पंचहोतुः ष सु॰ ५
ड्ढोतारं निरमिमीत । तं प्रायुंक्त । तस्य प्रयुं तनोस्मा अकल्पंत । यः कामयेत तर्तवो
मे कल्पेरन्निति । स षड्ढोतारं प्रयुंजीत । कल्पंतेस्मा ऋतवः । सोऽकामयत सोमपः सोम
याजी स्यां । आ मे सोमपः सो मयाजी तेति ॥ ३ ॥ स षड्ढोतुः सप्तहोतारं निरमिमी जायेत
ता । तं प्रायुंक्त । तस्य प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत् । आस्य सोमपः सोमयाज्येजा
यते । यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्यां । आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति । स सप्त

स्यु॰४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰द्वि होतारं प्रयुंजीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स

२९ नाएव पशुः पंचधा प्रतितिष्ठति॥४॥ षड्ढोत्रा वै देवाः पशून्विन्दन्। स्वर्गं लोकमा

तै॰ब्रा॰ यन्। तेमुष्मिंल्लोके व्यक्षुध्यन्। ते अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। तेस्सप्तहोतारं यज्ञं

विधायायास्यमांगिरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं क्लृप्तिः॥

यदिदं किंच। य एवं वेद। कल्पतेस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो दे

वेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानं

वान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानं। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि

पंचहोतुः। पशुबन्धः षड्ढोतुः। सौम्योध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानं। य एवं २९

का वेद। निदानं भवति॥६॥ अग्निमीतते मुखात्। पंचहोता पंचहोतारं प्रयुंजीत जायेतेति

तिष्ठति॥ तद्दशहोतुर्निदानं स सप्त च॥१॥ प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। प्रजा

पतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपः सात्र

वतं प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारं तेन दशधात्मानं वा वै वरुणमभ

तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समिभिलिष्यन्। दवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमिदं वा अं प्रजापतेर

ई प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥२॥ ॥प्रजापतिर्वदहं स्यां प्रजापतिर गृहतीः

कामयतानयेवैन तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मां तेषां नाज्योतिर्यदस्मिंल्लोकेहि सेव से होतुः

सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥ ॥हरिः ओम्॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥[illegible]॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा० द्वि०
॥२६॥

॥ हरिः ॐ ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा हो-
तारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै
चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्ढोता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥ प्रजापतिर्दशहोता।
य एवं चतुर्होतॄणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य ए-
षामेवं कॢप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामे-
वं प्रतिष्ठां वेद॥२॥ प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता ष-
ड्ढोता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो दे- ॥२६॥
वतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रं श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानो भवति। एम

तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पू-
र्वा गच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादि-
ति॥३॥ सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यते षड्ढ॥१॥ दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्सप्तदशकृत्वोपा-
न्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृ-
तृ० १४ ह्णाति। आत्मनो नार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्वृतं सन्तं निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्दशहो-
दै० २ तारं। चतुर्गृहीतेनाज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥१॥ प्राणानेवास्यो-
पदासयति। यं नेपुनरुपशिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयाद्दशहोतारं। चतुर्गृहीते-
नाज्येन। पश्चात्प्राङासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

छो॰१

॥५२॥

ब्रा॰ द्वि॰ तीवा तेस्वं तु मुखञ्चऋतु मुखेनजुहोति। ऋतव एवास्मै कल्पयति। कल्पन्ते स्मा ऋतवः। कु

२७ र्वा अस्मा ऋतव आयेति। बहोता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स मनो ऽसृज

प्र३ त। मनसो ऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यशो आर्छत्। तामालभत। गायत्रिया अधि

छन्दांसि असृजत। छन्दोभ्यो ऽधि साम। तत्साम यशो आर्छत्। तदालभत॥३॥ साम्नोऽधि

यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्यो ऽधि विष्णुं। तद्विष्णुं यशो आर्छत्। ता[illegible]मालभत। विष्णोरधि

ओषधीरसृजत। ओषधीभ्यो ऽधि सोमं। तं सोमं यशो आर्छत्। तमालभत। सोमाद

धि पशूनसृजत। पशुभ्यो ऽधीदं॥४॥ तदिदं यशो आर्छत्। तदेनेनातिप्राच्यवत।

इदं इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशो ऽतिप्रच्यवते। यद्वा इदं किंच। तस्य॥२७॥

३१ वै मुख्यानएवा गौस्य प्रत्यङ्गृह्णाति। तदेनं प्रतिगृह्णीतं नाहिनत्। यत्किंच प्रतिगृह्णीयात्। त

स्य वै मुख्यानस्वा गीरसः प्रतिगृह्णाति। स एव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तानआङ्गीरसः।

प्र३ अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषास्तीर्याहुः। वाश्चं वा एनद्देवपशूनां प्रि

यधाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रसेति॥५॥ विमाहन्तस्तदालभन्तं इङ्गृह्णीयाद्धं॥२८॥ वृ

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा पाप्मा मुष्मिन् लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर स ५

र्तयते। सशीर्षा विपाप्मा मुष्मिन् लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।

प्र२ अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत।

सो ऽहस्रमपुष्यत्॥१॥ पृथिवी न्यवर्तयत। सोऽवधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा० द्वि० युन्यंवर्त्तयत। समरीचीभिरवृष्यत्। अंतरिक्षंन्यंवर्त्तयत। तद्वयोभिरवृष्यत्। आदि

२८ त्यंन्यवर्त्तयत। समरीचीभिरवृष्यत्। अंतरिक्षंन्यवर्त्तयत। सा नक्षत्रैरवृष्यत्। चंद्रमान्यवर्त्त ख्य ३

सोन्यवर्त्तयत। सरश्मिभिरवृष्यत्। घो वर्तयत। सा नक्षत्रैरवृष्यत्। ना स्रोबान्वृष्यति। यान्स्तेपु

यत। सो रात्रेरर्द्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेण। पुत्रं। ना स्रोबान्वृष्यति। याध्स्तेपु

यत। सो रात्रे रर्द्धमासेमीसेर्ऋतुभिः संवत्सरेणा। अवृष्यन्नक्षत्रैरवृष्यसेवचा॥३॥ तस्य

पत्। य एवं विद्वान्निवर्तयते परिवा॥२॥ अवृष्यन्नक्षत्रैरवृष्यसेवचा॥ तदेतेनैव प्रसंगृह्णात्।

वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्द्धमिंद्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव प्रसंगृह्णात्। य एवं विद्वा

तेनवै सोर्द्धमिंद्रियस्यात्मन्नुप[redacted]धत्त। अर्द्धमिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वा राम

न्हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येंद्रियस्यापक्रामति। २८

तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिंद्रियस्यापाक्रामत्॥१॥ तदेतेनै

वप्रसंगृह्णात्। तेनवै सतृतीयमिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिंद्रियस्यात्मन्नुपाध

त्ते। य एवं विद्वान्वासः प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येंद्रिय

स्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिंद्रियस्यापाक्रामत्। तामे

तेनैव प्रसंगृह्णात्। तेनवै स चतुर्थमिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥२॥ चतुर्थमिंद्रियस्यात्म

न्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येंद्रि

यस्यापाक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पंचममिंद्रियस्यापाक्रामत्।

तमेतेनैव प्रसंगृह्णात्। तेनवै स पंचममिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। पंचममिंद्रियस्या

त्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥३॥ अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। पंच

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न मेस्येंद्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः षष्ठमिंद्रियस्यापाक्रा
मत्। तमेतेनैव पर्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिंद्रियस्यात्म
न्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्
येंद्रियस्यापक्रामति॥४॥ तस्य वै मनोस्तत्त्वं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिंद्रिय
स्यापाक्रामत्। तमेतेनैव स्वयंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
सप्तममिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्र
तिगृह्णाति। सप्तममस्येंद्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्यांगीरसस्याप्रा राम
णं प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिंद्रियस्यापाक्रामत्॥५॥ तदेतेनैव पर्यगृह्णात्। तेन॥ २७॥

वै सोष्टममिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। अष्टममिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राण
प्रतिगृह्णाति। अथ यो विद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येंद्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं
किंच। तस्य वै मुत्तान एवांगीरसः प्रत्यगृह्णात्। न देनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किंचेप्र
गृहीयात्। तस्य वै मुत्तान स्त्वांगीरसः प्रतिगृह्णाति स्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उ
त्तान आंगीरसः। अनये वै तत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥६॥ तती यमिंद्रियस्यापाक्रामत्च
तुर्थमिंद्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। श्वं प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येंद्रियस्यापक्रामत्सप्तममिंद्रियस्या
पाक्रामत्प्रतिगृह्णीयात्स्वत्वारि च॥७॥ ब्रह्मवादिनो वदंति। यद्दशहोतारः सत्रमासत।
केन तेगृहपतिना र्भुवन्। केनं प्रजा असृजंतेति। प्रजापतिनां वै तेगृहपतिनार्ध्नुवन्।
तस्य जा अग्ने हिरण्यं सोमस्य वा प्रस्देतेनेद्रस्यंगां तामिन्नवरस्या ऽप्रजापतेः पुरुषमनोस्त
ते ण

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तेनैव प्रजा असृजंत । यच्चतुर्होतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिनार्ध्नुवन् ×

ऋ. द्वि तेनौषधीरसृजंतेति । सोमेन वै ते गृहपतिनार्ध्नुवन् ॥ १ ॥ तेनौषधीरसृजंत । यत्पंचहोता
३० रः सत्रमासत । केन ते गृहपतिनार्ध्नुवन् । केनेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदंत । केनैषां पशून्वृ
ञ्जतेति । अग्निना वै ते गृहपतिनार्ध्नुवन् । तेनेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदंत । तेनैषां पशू
नवृंजत । यत्षड्ढोतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिनार्ध्नुवन् ॥ २ ॥ केनर्तूनकल्पयंतेति ।
धात्रा वै ते गृहपतिनार्ध्नुवन् । तेनर्तूनकल्पयंत । यत्सप्तहोतारः सत्रमासत । केन ते गृ तेषा
हपतिनार्ध्नुवन् । केन सुवरायन् । केनेमाँल्लोकान्त्समतन्वन्निति । अर्यम्णा वै ते गृहप रा अ
तिनार्ध्नुवन् । तेन सुवरायन् । तेनेमाँल्लोकान्त्समतन्वन्निति ॥ ३ ॥ एते वै देवा गृहप
तयः । तान्य एवं विद्वान् । अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते । अवांतरमेव सत्रिणामृध्नोति ॥
॥ ३० ॥

यो वा अर्यमणं वेद । दानकामा अस्मै प्रजा भवंति । यज्ञो वा अर्यमा । आर्या वसति पतिवे
नमोऽर्यमप्रज्ञाः स्तेति । आर्या वसतिर्भवति । य एवं वेद ॥ ४ ॥ यद्वा इदं किं च । तस्य देवाश्चतुर्हो
तारः । चतुर्होतारस्त्वयो धियज्ञो निर्मितः । स य एवं विद्वान्निवदेत । अहमेव भूयो वेद । य
श्चतुर्होतॄन्वेदेति । स ह्येव भूयो वेद । यश्चतुर्होतॄन्वेद । यो वै चतुर्होतॄणां होतॄन्वेद ।
सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति ॥ ५ ॥ सर्वा दिशोऽभिजयति । प्रजापतिर्वै दशहोतॄणां होता ।
सोमश्चतुर्होतॄणां होता । अग्निः पंचहोतॄणां होता । धाता षड्ढोतॄणां होता । अर्य
वै र्यमा सप्तहोतॄणां होता । एते चतुर्होतॄणां होतारः । तान्य एवं वेद । सर्वासु प्रजा
स्वन्नमत्ति । सर्वा दिशोऽभिजयति ॥ ६ ॥ आर्ध्नुवन्नार्ध्नुवन्निसेव वेदा त्तेसर्वा दि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्रैतैसत्त्रेके१

ब्रा० द्वि ग्रालिजेयक्षौ॥१॥ प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत । स ईदंदयंभुनोऽपावत् । आत्मन्हा उद्

॥३१॥ संद्वयत् । आपः प्रसंश्रण्वन्ता । अग्निहोत्रेण वयं तत्क्रतुनोपपयीवर्तता । ताः कुसिधमु

पौहन् । तस्मादग्निहोत्रयेस्यं तत्क्रतोः । एकं ऋत्विक् । चतुष्कृत्वोद्दयत् । अग्निर्वायुरादि

त्यश्चन्द्रमाः॥१॥ ते प्रसंश्रण्वन्ता । ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यत्तत्क्रतुनोपपयीवर्तता । ते

हे॰ उपौ…ःश्चत्वायिगानि । तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यं तत्क्रतोः । चत्वार ऋत्विजः । पञ्चकृत्वो

द्व्यत् । पशवः प्रसंश्रण्वन्ता । ते चातुर्मास्यैरेव यत्तत्क्रतुनोपपयीवर्तता । तउपौहंस्तो मध्ये वी

मांसत्वङ्मस्थिमज्जानं । तस्माच्चातुर्मास्यानीय तत्क्रतोः॥२॥ पञ्च ऋत्विजः । षड्कृत्वो द्व साम

यता ऋतवः प्रसंश्रण्वन्त । ते पशुबन्धेनैव यत्तत्क्रतुनोपपयीवर्तत । तपौहन्स्तनोवा ॥३१॥

उत्रिशश्चमवीवं प्राणं । तस्मात्पशुबन्धस्यं यत्तत्क्रतोः । षड् ऋत्विजः । सप्तकृत्वोद्व्यत् । होत्राः प्र

संश्रण्वन् । ताः सोमेनैवाध्वरेण यत्तत्क्रतुनोपपयीवर्तत॥३॥ ता उपौहन्सप्तशीर्ष प्राण्याः

णाः । तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यत्तत्क्रतोः । सप्तहोत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति । दशकृत्वोद्व्यद्र

तपः प्रसंश्रणोत् । एतत्क्रमेणैव संवत्सरेण सर्वैर्यत्तत्क्रतुभिरुपपर्यावर्तता । तत्सर्वमात्मानम

परिवर्गमुपौहत् । तस्मात्संवत्सरे सर्वे यत्तत्क्रतवोऽवरुध्यन्ते । तद्दशहोता चतुर्होता ।

पञ्चहोता षड्ढोता सप्तहोता । एकहोत्रे बलिं हरन्ति । हरन्त्यस्मै प्रजा बलिं । एनं प्रतिख्याता त

तुर गच्छति । य एवं वेद ॥४॥ चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यत्तत्क्रतोरध्वरेण यत्तत्क्रतुनोपपयीवर्तत तस्म

प्रहोता चत्वारि च॥६॥ प्रजापतिः पुरुषमसृजत । सोऽग्निरब्रवीत् । ममायमन्नं मा स्वस्ति॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

३२ सोऽविभेत्। सर्वं वै मा धक्ष्यन्तीति। स एतांश्चतुर्होतॄन्नात्मस्परणानपश्यत्। तान्जुहोत्।
तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रं॥१॥
कुसिंधं चात्मने स्पृणोति। आदित्यस्य सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमे
व तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चात्मनो गानि स्पृणोति। आदित्यस्य
च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समिद्धं चमीं पंचहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति। चा
तुर्मास्यानि। लोम छवीं मांसमस्थिं मज्जानं॥२॥ तानि चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य ना प
च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्ढोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबं ॥३२॥
यस्तेनौ वीडौ द्विः श्रमवां चं प्राणं। तानि चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥

म

चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥३॥ समित्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति। सौम्य
मध्वरं। सप्त चात्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नय
ति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरं। सर्वं
चात्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥४॥ अग्निहोत्रं प्रज्ञानं द्विर्जु
होत्यपरिवर्गं स्पृणोस्येकं च॥७॥ प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वान
भवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्त्र्यन्तर्वत्नी। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमा
नो गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवा
जीवत्॥१॥ तेनासुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वं। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असु

नास्ते

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री० दि मानेन भवति। नैनं मनुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितॄनसृजत। तत्पितॄ
३३।। णां पितृत्वं। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेव स्वानां भवति॥२॥ यं सस्य पितरो ह वै।
सपितॄन्सृष्ट्वा मनस्यत। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वं। य एवं मनु
ष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्ससृजाना
य। दिवा देवत्राभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वं। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा
हैवास्य देवत्राभवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु
सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३॥ अजीव स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥८॥ ।३३।।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो ना इमं वि[illegible]ता। यतो यं पवते। यदभिपवते। यदभिसंपवते। सर्व।

८।१

यदभिसंपवते।२

मायुरियात्॥ न पुरायुषः प्रमीयते॥ पशुमान्स्यात्॥ विदेतं प्रजां॥ यो वा इमं वेद॥१॥
यतो यं पवते। यदभिपवते॥ सर्वमायुरेति॥ न पुरायुषः प्रमीयते। पशुमान्भवति। विंदते
३ प्रजां॥ अ[illegible] पवते। अपोऽभिपवते। अपोऽभिसंपवते॥२॥ अस्याः पवते। इमामभिपवते। व
इमामभिसंपवते॥ अग्नेः पवते। अग्निमभिपवते॥ अग्निमभिसंपवते॥ अंतरिक्षास्
पवते। अंतरिक्षमभिपवते॥ अंतरिक्षमभिसंपवते॥ आदित्यः पवते॥३॥ आदित्यमभि
पवते। आदित्यमभिसंपवते॥ द्यौः पवते। दिवमभिपवते॥ दिवमभिसंपवते॥ दिशः
१४ पवते॥ आदित्यमभिसंपवते॥ दिशोऽभिपवते। दिशोऽभिसंपवते॥ स यत्सुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वा
पवते। दिशोऽभिपवते। दिशोऽभिसंपवते। प्राणो हि प्रियः प्रजानां। प्राणः
ति॥४॥ तस्मात्पुरस्ताद्वातं सर्वाः प्रजाः प्रतिनंदंति। प्राणो हि प्रियः प्रजानां। प्राण
इव प्रियः प्रजानां भवति॥ य एवं वेद॥ स वा एष प्राणः एव॥ अप्ययं दक्षिणतो वा

श्रा०२॥
३४

द्दक्षिणतो वाति॥ तस्माद्दक्षिणतो वातं विद्यात्॥ सर्वा दिश आ
ति॥ मातरिश्वेव भूत्वा दी[illegible] वाति॥ [illegible] स वाताति। स वा एष मातरिश्वे
वाति॥५॥ सर्वा दिशोनुवि[illegible] भूत्वा पश्चाद्वाति॥ एत तस्मा आहरति॥ एतमु
व॥ अथ यत्पश्चाद्वाति पवमान एव स वा एष पवमान एव॥६॥ अथ यदुत्तरतो वाति॥
पहरति। एतमश्नोति। य एवं वेद। स वा एष स्वानां भवति। य एवं वेद॥ स वा एष सवितेव॥
सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेपघ्नंति। पुर
स्तेय एनं पुरस्तादायंतमुपवदंति॥ य एवास्य दक्षिणतैरतरा पाप्मानः सचंते। अथ
स्तादितरा पाप्मानः सचंते अथ य एनं दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेपघ्नंति दक्षिणतः य एनं
आयंतमुपवदंति॥७॥ य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः तांस्तेपघ्नंति ३८

पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेपघ्नंति। पश्चादितरा पा
श्चादायंतमुपवदंति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ता
प्मानः सचंते। अथ य एनमुत्तरत आयंतमुपवदंति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ता
प्मानः सचंते। अथ य एनमुत्तरत इतरा पाप्मानः सचंते। तस्मादेवंविद्वान्वीवेत्स्येत्
ांस्तेपघ्नंति॥८॥ उत्तरत उत्तरा पाप्मानः सचंते। तस्मादेवंविद्वान्वीवेत्स्येत्
वचलेत्। व्यस्यैवास्यो भावेना मंदयेदि वा क्रामयेदि वा शंगायेत वा उत मापवदेयुः
उत मे पाप्मानमपहन्युरिति। स यां दिशं सनिमेष्यन्स्यात्। यदा तां दिशं वातो वायात्
अथ व्रजेयात्। प्र वा धावयेत्। सा तमेवरदितं क्षूढं गो धम भिप्रच्यावते आस्य तं जेनप
अथ व्रजेयात् प्रवा धाावयेत्। सा तमेव रदितं ... आभवति। य एवं वेद॥७॥ वेद स पवतआ
८२ दं पूर्वाकीर्त्तिर्गच्छति। दानेका मा अस्मिन्नाभवेति। य एवं वेद॥ दक्षिणत आयंतमुपवदं[redacted]
दिशा सं वयते वा सा वा सेष पवमान एव दक्षिणत आयंतमुपवदं [illegible]

ब्रा॰ द्वि॰
॥३९॥ तरतः पाप्मानन्तस्माद्देवेभ्यो नाऽस्मेभ्योऽन्ये॥८॥ प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान्हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु सचक्रमे। साहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उपत्वाऽयानि॥१॥ प्रत्वापद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलंकारं कल्पयित्वा दशहोतारं पुरस्तात्प्राख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पंचहोतारं पश्चात्। षड्ढोतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। संभारैश्च पत्नीभिश्च मुखेऽलंकृत्य
म॰२ (margin) तं होवाच। प्रत्वापद्ये। वसस्व॥२॥ आस्याऽर्धं व्रजान्। तां ह आदीध्ये वाच। उपमा तत्सैवेति। तं होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्मे त्वाऽचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन्वेदान् ॥३९॥

अदात्। तस्मादु ह स्त्रियो भोगमेव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥३॥ तं वा एतं स्थागरमलंकारं कल्पयित्वा दशहोतारं पुरस्तात्प्राख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पंचहोतारं पश्चात्। षड्ढोतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। संभारैश्च पत्नीभिश्च मुखेऽलंकृत्य। आस्याऽर्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४॥ अथास्यालेकं स्यामिति भवति॥१०॥ ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। म॰४
समात्मना पद्येयेति। आत्मन्निस्यामंत्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतं सन्तं दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१॥ आत्मन्नात्मन्निस्यामंत्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्

ब्रा॰ द्वि॰ ३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰ द्वि॰ णोता। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं सप्तहूतं सन्तं सप्तहोतेत्याचक्ष

॥३६॥ तेपरोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मैन्नात्मन्नित्यामंत्रयत। तस्मै षष्ठं हुतः प्रत्य

शृणोत्। स षड्ढूतोऽभवत्॥२॥ षड्ढूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्ढूतं सन्तं षड्ढोतेत्या

चक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मैन्नात्मन्नित्यामंत्रयत। तस्मै पंचमं हुः

तः प्रत्यशृणोत्। स पंचहूतोऽभवत्। पंचहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पंचहूतं सन्तं पंचहोते

त्याचक्षते परोक्षेण॥३॥ परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मैन्नात्मन्नित्यामंत्रयत। तस्मै

चतुर्थं हुतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हू

तं सन्तं चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत् त्वं वै मे ॥३६॥

नेदिष्ठं हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति तस्मान्नु हैनांश्चतुर्होतार इत्याच

क्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति।

य एवं वेद॥४॥ देवाः षड्ढूतोऽभवत्स चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण श्रौषीः षड्ढचं॥११॥

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणा यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजा

पतिरसृजत प्रजापतिः पुरुषः प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः सोऽतप्यत

ब्रह्मवादिनो यो वा इदं विद्वान् प्रजापतिं सोमं संजानं ब्रह्मात्मन्वदस्य जतैकादश॥१२॥

ब्रह्मवादिस्तेनेस्य वीर्यं यद्दाइदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणा तः पं

चोशत्॥६०॥ ॥ ॥ ॥ हरिः ओम्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ हरिः ओम्॥

उरके

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ऋग्वे॰
३२
जुष्टो
दमूना
४

॥जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्ने अभियुजो
विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्द्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्यु
त्तमानि संतु। सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि। अ
तमा नि संतु। सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि॥१॥ तांस्त्वं वृत्रहन् जहि। वस्वस्म
भ्यमा भर। अग्ने यो नो अभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इन्द्रस्येव प्रदक्षायतः
मातस्यो त्रै बिभिं कि चन। त्वमिंद्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतं रम
नः। अपप्राचं इंद्र विश्वाँ अमित्रान्॥२॥ अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदी
ची अप शूराधराचं उरो। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिंद्र वाजयामसि। महे वृत्राय
हंतवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजं रथं गवेषणं हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणम
स्थुः। वि बाधिष्ठास्य रोदसी महित्वा। इंद्रो वृत्राण्यप्रतीजघन्वान्॥३॥ हव्या
नि। अभिमाति षाहं। रक्षोहणं प्र तनासु जिष्णुं। ज्योतिष्मंतं दीद्यतं पुरंधिं। अग्निं स्वि
ष्ट कृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभिष्य। उरुं नः पं
थां प्रदिशन्वि भाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः। त्वा म ग्ने हविष्मंतः। देवं मर्तास
ईडते॥७॥ मन्ये त्वा जातवेदसं। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः।
सिंधुं न नावा दुरितातिपर्षि। अग्ने अत्रिवन्नमसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता त

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री० द्वि० ३८

नृनां। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। पूषेमा आशा अनु — जुष्टो द

वेद सर्वाः॥५॥ सो अस्माँ अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयु — मुना ४

छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्व

ते अग्नी रक्षांसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो

अंहसः॥६॥ प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हंसि न्यत्रिणं। दीद्यन्म

र्त्येष्वा। स्विष्टये शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजं। वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः।

देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥ आ सिंधोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आ

वातु। परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ३८

ततो नो धेहि

भेषजं। ततो नो मह आ वह। वात आ वातु भेषजं। शंभूर्मयो र्नो हृदे॥८॥ प्रण

आयूंषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अ

या नो धेहि भेषजं। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः।

कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥ सदिदं प्रति पप्रथे। ऋतं तनु स्वजते व

री। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बंधुमसति नि

रविंदन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथं मारुजंतः। हर्षमाणासो धृ

षता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा संशिशानाः। उप प्र यंति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवपतीः।

ब्रा॰ द्वि पाहि नो मन्योत पं साश्च मेना। त्वं मंमे ब्रतं भरव्यु चिः। देवां आसादे या इह। अग्नेह

३७ दु॰ व्यायवोदवे। श्रुतानु विश्वं द्रुतपा अदाभ्यः। ज्ञानो देवां अजरं सुवीरः। दघ

दतानि सुविदानो अंग्ने। गोपा मनो जीवसे जातवेदः॥११॥ जिघांसम्

नुष्मेदग्नुष्मते ओं जघन्वानीड तेसवी अंहसो वातो हृदेराज सुम्निरूपा। सुविदानो अग्नए के

चा॥१॥ चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो मा घायुरभिदासति। त

मग्ने मन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणा घायुरभिदासति।

तमग्ने त्वं मेन्या अमुं मेनिं कृणु। यत्किं चासौ मनसा य च वाचा॥ यज्ञैर्जुहोति ३८

या।

पा

यजुषा हविर्भिः॥१॥ तन्मृत्यु निर्ऋत्या संविदाना। पुरा दिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधा

ना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यं। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु। मा तत्स मृध्नं

यद्दुय दसौ करोति। हन्मि ते हं कृतं हविः। यो मे [illegible]रमचीकृतः। अपाञ्चौ त उभौ बाहू। घे।३

अपनह्याम्यास्यं॥२॥ अपनह्यामि ते बाहू। अपनह्याम्यास्यं। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा।

सर्वं ते वधिषं कृतं। पुरामुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्।

मास्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥३॥ वषट्कारेण

वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहं। यो मा नक्तं दिवा सायं। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अ

१ घा घातमिंद्र वज्रेण। भ्रातृव्यपादयामसि। इंद्रस्य गृहोसि तं त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ वि॰ सहपत्नेअग्निस्तेन।इडे अग्निंविपश्चितं॥७॥गिरायज्ञस्यसाधनं।श्रुष्टीवानं
४० धितावानं।अग्नेशकेमतेवयं।यमंदेवस्यवाजिनः।अतिद्वेषांसितरेम।अवंतमा
समनसौसमोकसौ।सचेतसौसरेतसौ।उभौमामवतंजातवेदसौ।शिवौभवतमद्यनः।
स्वयंकृण्वानःसुगमप्रयावं॥८।तिग्मशृंगोवृषभःशोशुचानः।प्रत्नंसधस्थम
नुपश्यमानः।आतंतुमग्निर्दिव्यंततान।त्वंनस्तंतुरुतसेतुरग्ने।त्वंपथाभव
सिदेवयानः।त्वयाग्नेपृष्ठंवयमारुहेम।अथादेवैःसधमादं मदेम।उदुत्त
ममुमुग्धिनः।विपाशंमध्यमंचृत।अवाधमानिजीवसे॥९॥वयंसोमव्रतेतव।त ४०

म

मनस्तनूषुबिभ्रतः।प्रजावंतोअशीमहि।इंद्राणीदेवीसुभगासुपत्नी।उदंशेन
पतिविद्येजिगाय।त्रिंशदस्याजघनंयोजनानि।उपस्थइंद्रंस्थविरंबिभर्ति।
सेनाहनामपृथिवीधनंजया।विश्वव्यचाअदितिःसूर्यत्वक्।इंद्राणीदेवीप्रासहा
ददाना॥७॥सानोदेवीसुहवाशर्मयच्छतु।आत्वाहार्षमंतरभूः।ध्रुवस्तिष्ठाविचा
चलिः।विशस्त्वासर्वावांछंतु।मात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत्।ध्रुवाद्यौर्ध्रुवापृथिवी।ध्रुवंवि
श्वमिदंजगत्।ध्रुवापर्वताइमे।ध्रुवोराजाविशामयं।इहैवैधिमाव्यथिष्ठाः॥८॥
पर्वतइवाविचाचलिः।इंद्रइवेहध्रुवस्तिष्ठ।इहराष्ट्रमुधारय।अभितिष्ठपृतः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री॰दि पतः। अथर्वे संतु नो अंतः। इंद्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि संजयन्। इंद्रेण
४१ मदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अभिब्रुवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥७॥
हविर्भिरस्य मभिदासतो विपश्चितमप्रयावजीवसे ददाना व्यथिष्ठा श्रेवन्नके
न्॥२॥ जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणा। अक्षमव्ययन्नकिला रिषाथ। यच्छक्वरी
पा४ षु बृहता रवे। इंद्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभि
६३ र्वाजिनीवती। यज्ञं व[ष्टु] धियावसुः। सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यः। मापस्फरीः प
यसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥१॥ मा त्वत्क्षेत्राण्यरणानि
गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि स्रुग्घृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि ४२

६७
सधस्थसदनेषु धिष्ण्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इह त्वा वीच मतिं हुवे। इंद्रं जैत्रा
य जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाचीनमिदं मनुतो हवामहे। यो गोजिद्धनजि
दश्वजिद्यः॥२॥ इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा॥
असमष्टौ जायसे मातृवोः शुचिः। मंद्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा
वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते केतुरभवद्दिवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतो
नां संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेदं ह
विरागछतं नः॥३॥ अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्यो वनतं हि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री॰ ऋ॰ शांका॥ विश्वे देवेयुत्तियेः सविद्वानो। दीक्षाम संसे यजमानाय घ्नंतो। प्र तद्वि

४२ ष्णुस्तवते वीर्याया मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु

अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा॥ नू मर्तो दयते सनिष्यन्यः। विष्णवे उरुगाया

यदाशात्॥४॥ प्र यः सत्राचा मनसा यजाते। एतावन्तं नर्यमा विवासात्। वि

चक्रमे पृथिवीमेष एतां। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो

जनासः। उरुक्षितिं सुजनिमा चकार॥ त्रिर्देवः पृथिवीमेष एतां। वि चक्रमे शतर्चसं

महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥६॥ होता ४२

राम: ई२

देवस्य

रं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्य यज्ञस्य केतुं रुशन्तं। प्रत्यर्द्धिं देवस्य मह्ना॥ श्रिया त्व

ग्निमतिथिं जनानां। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व या

हि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणं शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनय

न्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभिश्रीः॥६॥ प्रारोचयन्मनवे केतुम[illegible]। हो ता

अविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय। अश्विना[illegible] सेनि हव्यैर्नो। आ नो नयन्सुकृताय वनं॰

विप्रा। प्रातर्युजेन सुवता रथेन। उपागच्छतमवसागतं नः। अविश्वधीश्विना न आ

सु। प्रजावद्रेतो अ[illegible]यं नो अस्तु। आ वां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नासो देववी

ई तिं गमेम॥७॥ त्वं सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा

आ०द्वि वृषत्वेभिर्महित्वा। द्युम्नेभिर्द्युम्न्यभवो नृचक्षाः। अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिं स्व
४२ र्षामप्सां वृजनस्य गोपां। भरेषुजां सुक्षितिं सुश्रवसं जयंतं त्वामनु मदेम
सोम॥ भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एवया उ सप्रथाः॥ ८॥ अ
धा ते विष्णो विदुषा चिदर्ध्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हविष्मतः। यः पूर्व्याय वेध
से नवीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवत्। से
दु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य। गर्भं जनुषा
पिपर्तन। आस्य जानंतो नाम चिद्विवक्तन। महस्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥ ९॥
द्माधाना घृतस्नुवः। हरी इहोप वक्षतः। इंद्रं सुखतमे रथे। एवा [illegible] प्रते महे। विद ४२

यंशाः सिप्रः हरी। यस्त्विषः प्रतेवन्वे। वनुषो हर्यतं मदं। इंद्रो नाम घृतं न यः॥
हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशंतु॥ १०॥ हरिवर्पसं गिरः। आ चवेति (?)
प्राव पभोजन्यानां। रा[illegible] हरिं नो पुरुहूतमिंद्रः। स्तुतश्च बस्यन्नवसो पंसद्रिकं।
क्ता० पु [illegible] हरी वृषणा याह्यर्वाङ्। प्र यत्सिंधवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रं रथ्येव जग्मुः। आ४
अतश्चिदिंद्रः सदसो वरीयान्। यदीं सोमः पृणति दुग्धो अंशुः। ह्वयामसि त्वेंद्र या
ह्यर्वाङ्॥ ११॥ अरं ते सोमस्तन्वे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माँ अव
पृतनासु प्र युत्सु। इंद्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयं
1 म्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इंद्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उप याहि यज्ञं। तुभ्यं प
मु१

प्रमोय

श्रा॰दि॰ वेतुइंद्रवसु नासः। मा नो न वं जिं स्त्र मो को अग्र ॥१२॥ इंद्रो गं हि प्रथे मद्रिया नो। या ते

४४ कोकुत्सुवृंताया वरिष्ठा। यया शश्वत्सिबुं सिम ध्वं ऊर्मि। तया पाहि प्रते अध्वर्युरस्था

सं॰ त्। तेवज्रो वर्तता मिंद्र गूतुः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विना वेह गच्छतं। अ

स्य सोमस्य पीयते तये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वं। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रा

तर्हि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसंति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना नो नोहि १

तम्रसायमस्ति देवया अजुष्टं। उतान्यो अस्मद्यजते वि चायः। पूर्वः प्रतीयजमानो ४४

वनीयान् ॥१३॥ चा अश्वजिधोगं तन्नो दाशन्ना मां भिश्नी गे मे म सप्रथा मजा

मह्ये वि शंतु यास्यं वोऊशं पिबाथः यहृवं ॥३॥ नत्तेज्ञा तास्मो पधे रा मे र छो सिंकिव ॥

अ

(stamp)

२सिं

इद्रद्रुरं जानिरजया। कि ला सपलि तं स्वय वा कि ला सं व पलि तं वैनि रि तो नांश या पूर्ष हा

र तां आनत्तो अग्रु वर्णैः। परां शश्वे ता निपा तया। असितं ते निजम नं आस्या नमसिं तु

तुवा॥१॥ औ क्रि यस्यो षधे। नि रि तो नां शा यां तु। असिजस्यं कि लासस्य। प्र१

यल् तनूजस्यं वें त्वा कृस या कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनी नशं। स्तरूपा नाम ते

माता। सरूपो नाम ते पिता। सरूपास्यो षधे सा। सरूप मिदं कृधि ॥२॥ शुनः रुंकुवे ममघ

न३ वान मिंद्र। आसि भरे तं मे वा जं सा तौ। शृण्वं त मुग्रमू त ये सुमत्सु घ्नं तं वृत्राणि सं

जितं धनानां। धु नुश्रथा पर्वता दाशुषे वसुं। नि रो वनां जि हृ ते या मनो भिया। को

प यं श्चरभिवी पू श्निमा तरः। सु धेय दुंग्राः पृषतीर युग्ध्वं। प्रवेंपयीति पर्वता नृ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा०द्वि० विविं चेतिव नस्पतीन्द्र॥२॥ क्रो वां रु तमरु तोदु मंदा इवा देवासः सर्वया विशा पुरुत्रा
४९२६ हिसंदुः सिं। विशो विश्वा अनु प्रभुः। सम सु त्वा हवा महे। सम ल्वग्निमनसे। नीउन सिज्ञान तो॥४॥
यं नो हवामहे। वाजेषु चित्र राधसं। संगछध्वं संवदध्वं। सं वो मनांसि जानतां॥४॥
देवा भागं यथा पूर्वे। संजानाना उपासते। समानो मंत्रः समितिः समानी। समानं मनः
सह चित्तमेषां। समानं केतो अभिसंरभध्वं। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी
व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥५॥ संज्ञा सं रहं ४९
नं नः स्वेभ्यः। संज्ञानमरणेभ्यः। संज्ञानमश्विना युवं। इहास्मासु नियछतं। संज्ञानं मे बृह
स्पतिः। संज्ञानं सविता करत्। संज्ञानमश्विना युवं। इह मह्यं नियछतं। इडुपं व्यथा

यामि बृहणोः। अगन्म शर्मते वयं॥६॥ अग्नेहिरण्य संदृशः। अदब्धेभिः सवितः पायु
भि ष्ट्वं। शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयं। हिरण्यजिह्वः सुवितायनव्यसे। रक्षा माकिर्नो अ
३ ॥ घशंस ईशत। मदेमदे हि नो ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। संगृभाय पुरू शताउभया ५४
हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥७॥ शिशिन्वाजानां ते। शचीवस्त वंदृ सनो। आ
तं नं इ द्र भाजय। गो ष्वश्वेषु शुभ्रषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा देवहेडनं देवासश्च
सू०यं०३ कृमा वयं। अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुंचत्वंहसः। तस्य नेनसु चतास्रु तस्य नो दित्याः॥८॥ यज्ञं
त्रा मुंचमा तेहे। यदि वायस्तवा हसः। आशिषंतो न शंकिम। मिदस्व तायजन्मा
नाः स्नुवाज्ये न ज्हके तः। अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षंतो नोपशेकिमा। यदि दिवा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ० द्वि
६

यदि नक्तं यदेनस्योकरन्ता भूतं मा तस्मादिदं च ॥७॥ द्रुपदादिव मुञ्चतु द्रुपदादि
वन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाज्यं। विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः
उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरं। देवं देवत्रा सूर्यं। अगन्म ज्योतिरुत्तमं ॥१०॥
तवं रुधिवनस्पती जानता मनसेति बयं भरां दिरासाश्वनवं च ॥४॥ वृषा सो अं-
शुः पवते हविष्मान्त्सोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु।
प्रियं विशां सर्ववीरं सुवीरं। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा
सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषो नपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ मनः ॥२॥ तं स ४६
ध्रीचीरूतयो वृष्ण्यानि। पौंस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रं। समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः।

उरुव्यचसं गिर आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः प्रेरयन् सगरस्य
बुध्नात्। यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिः। विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम्। अक्षो
दयुक्षत्रसासामं बुध्नो। वाक्षर्णवान्नस्तविषीभिरिन्द्रः ॥२॥ हृदान्योध्नादुशमो
नओजः। अवाभिनत्ककुभः पर्वतानां। आ नो अग्ने सुकेतुना। रयिं विश्वायु
पोषसं। मार्डीकं धेहि जीवसे। त्वं सोम महे भगं। त्वं यून ऋतायते। दक्षं दधा
सि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगं। सूरो न मित्रावरुणा गविष्टिषु ॥३॥ र
जांसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतं। वाचं सु मित्रावरु
णाविरावतीं। पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमतीं। अभ्रा वसत मरुतः सु मायया

Indira Gandhi National Centre for the Arts

। श्री० दि घां वर्षयत मरुणा मेरुपसं। अयुक्त सप्त शुंध्युवः। सूरो रथस्य नप्त्रियः। ताभिर्याति
४७ स्वयुक्तिभिः। बर्हिष्ठेभिर्विहरन्यासि तंतुं ॥७॥ अवव्ययेन सितं देव वस्वः। दविध्व
तो रश्मयः सूर्यस्य चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वंतः। पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्रा
य मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसा
विवास। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः। रेतो दधात्योषधीषु गर्भं ॥९॥ यो गर्भ
मोषधीनां। गवां कृणोत्यर्वतां। पर्जन्यः पुरुषीणां। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता ४९
मधुमत्तमं। इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामिच्छुचिं घृतेन
शुचयः सपर्यान्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयंत तन्वः सुजाताः ॥६॥

इंद्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतं। गर्भं चतरं स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवन
माविवेश। ययोरानंदो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इंद्रवंतो
हविरिदं जुषेथां। आ घा ये अग्निमिंधते। स्तृणंति बर्हिरानुषक्। येषामिंद्रो युवा स
खा। अग्न इंद्रश्च सेदिनो। हथो वृत्राण्यप्रति। युवं हि वृत्रहंतमा। याभ्यां स्व
र्जयन्नग्र एव। या वां तस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इंद्रा
वृत्रहणा हुवे वां ॥७॥ मन इंद्रो गविष्टिषु तंतुं गर्भं सुजाताः सरस्वांसप्त च ॥१॥ उत
नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याभूत्। इमा जुह्वाना युष्मदा
नमोभिः। प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेमा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा० द्वि० मशारणेन वृक्षे। श्रीणिं पृदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यस्ततो धर्माणि धारयन्।
३८ ॥१॥ तदस्य प्रियमभि पाथो अश्यां। नरो यत्र देवयवो मदंति। उरुक्रमस्य स हि बंधुरि
द्रप त्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। क्रांत्वा दाश्वस्तुः श्रेष्ठः। अघ्न लीवन्चः सुरेषणाः। मर्त्ते
स्व८ थानाशासुवृक्तिं। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः। प्रियाता आबर्हिः सीद। हि स्पुरोडाशं ॥२॥ श्री८
उपनः सूनवो गिरः। श्रृण्वंत्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवंतु नः। अद्या नो देव सवि
तः प्रजावत्सावीः सौभगं। परा दुःष्वप्नियं सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि
परासुव। यद्भद्रं तन्न आसुव। अश्विमकैर्बृहस्पतिं ॥३॥ अश्नुरेषु नमस्यत आना
म्यो जआचके। याधारयं तदेवा सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। सद्दृशे ४८

तिसुधितओकमिस्वे। तस्माइडोपि चते विश्वदानी। तस्मै विष्णुः स्वयमेवानंमे
नि। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकृतिमिंद्रस च्युतिं। सच्युतिं जघनच्युतिं॥४॥
कुनाक्काभानुआमंरा। प्रवयस्यं निवसक्थ्यो। विनदद्रमथो जहि। कनीखुनदि
वसापयन्। अभिनः सुष्टुतिं नय। प्रजापतिस्त्रियां यशः। मुष्कयोर्धात्सपकामे स्व८
स्यत्स्विमानंदः। तस्योत्र भाजयेह मा। मोदः प्रमोद आनंदः॥५॥ मुष्कयोर्निहि
ततः सपः। सत्वेवमस्य तृप्याणि। दक्षिणानो प्रतिगृह्णे। मनं संश्चित्तमाकूतिं। वाचं
सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथा अहमस्या
अतृपः स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्या ६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा०द्वि
४७

यतस्यकाम्यःप्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेतिवायुराह तत्। हितेतिसत्यंचंद्रमाः।
आदित्यःस●मोमिति। आपस्तत्सत्यमाभरन्। यशोयज्ञस्यदक्षिणां। असौमे
कामःसमृध्यतां। नहिस्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥७॥
अथेममंधन्नमृतममूराः। वैश्वानरंक्षेत्रजित्यायदेवाः। येषामिमेपूर्वेअ
र्मासआसन्। अदूपाःसद्मविभृतापुरूणि। वैश्वानरत्वयातेनुत्ताः। पृथिवी
मन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीमातरंमही। अंतरिक्षमुपब्रुवे। बृहती
मूतयेदिवं। विश्वंबिभर्तिपृथिवी॥८॥ अंतरिक्षंविपप्रथे। दुहेद्यौर्बृहती
पयः। नतानंशोतिनदभातितस्करः। नैनांअमित्रोव्यथिरादधर्षति। देवा॰ ४७

६१

श्वयाभिर्यजतेददातिच। ज्योगित्ताभिःसचतेगोपतिःसह। नताअर्वारेणुककाटो
अश्नुते। नसंस्कृतत्रमुपयंतिताअभि। उरुगायमभयंतस्यताअनु। गावो
मर्त्यस्यविचरंतियज्वनः॥९॥ रात्रीव्यख्यदायती। पुरुत्रादेव्यक्षभिः। विश्वाअधि
श्रियोधित। उपतेगाइवाकरं। वृणीष्वदुहितर्दिवः। रात्रीस्तोमंनजिग्युषी। देवी
वाचमजनयंतदेवाः। तांविश्वरूपाःपशवोवदंति। सानोमंद्रेषमूर्जंदुहाना।
धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु॥१०॥ यद्वाग्वदंत्यविचेतनानि। राष्ट्रीदेवानांनि
षसादमंद्रा। चतस्रऊर्जंदुदुहेपयांसि। क्वस्विदस्याःपरमंजगाम। गौरीर्मि
मायसलिलानितक्षती। एकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी। अष्टापदीनवपदी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अ०द्वि० वंभूवुषी।सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।तस्याः समुद्रा अधि विक्षरंति।तेन जीवंति
९० प्रदिशश्चतस्रः॥२२॥ ततः क्षरत्यक्षरं।तद्विश्वमुपजीवति।इंद्रासुरां जनयन् विश्व
कर्मा।मरुत्वाँ अस्तु गणवान् सजातवान्।अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिं।सपत्ना वा
चं मनसा उपासतां।इंद्रस्य राष्ट्रे अतरद्गजांसि।स्नुषा सपत्ना श्वसुरोयमस्तु।अयं श
त्रुं जयतु जर्हृषाणः।अयं वाजं जयतु वाजसातौ।अग्निः क्षत्रभृद निश्वष्टमोजः।
सहस्वियो दीप्यतामप्रयुच्छन्।विभ्राजमानः समिधानउग्रः।आंतरिक्षमरुहद्गं
द्यां॥१२॥धारयंतु सोडाशो बृहस्पतिं जघनं च्युतिमानं दोमगं स्यत् पाण्यग्नेः पृ
थिवी यज्ञं नस्तु प्रदिशश्चतस्रो वाजसातौ चत्वारिंच॥६॥वर्षा स्यः श्रुवे षभा ९०

से१

पन्नदृश।वषायमुन्दोन्नवक्षसे।दिव्यः कं मेण्वोहितो बृहन्नामं।वृषभस्य या ककु
त्।विषूवान्विष्टो भवतु।अयं यो मां मको वृषा।अथो इंद्र इव देवेभ्यः।विभ्रं वीतु जनेभ्यः।
आयुष्मंतं वर्चस्वंतं।अथो अधिपतिं विशां॥१॥अस्याः पृथिव्या अध्यक्षां।इमं मिंद्र व
षभं कृणु।यः सुशृंगः सुवृषभः।कल्याणो द्रोण आहितः।कार्षीवलप्रगाणेन।वृषभे
बाध्य जामहे।वृषभेण यजमानाः।अक्रूरेण व सर्पिषा।मधश्चस वीडिंद्रेण।एतेनाश्च ज
यामसि॥२॥यस्यायमृषभो हविः।इंद्राय परिणीयते।जयाति शत्रुमायंतं।अथो हं
ति पृतन्यतः।नृणामहं प्रणीरसं त्।अग्रदृष्टिं दतामस त्।इंद्रशुष्मं तनुवामेरं यस्त्वानी
चाविश्वा आशितिमा भिमातीः।निःश्रेणी ह्या बाधं यो नो अस्ति।उरूं नो लोकं कृणुहि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा० हि० जीरदानो॥३॥ अद्याभिवेहि प्रभंगा सहस्व। मा विनो विश्वंणुधा जनेषु। उद्वाहितोवं
षभ्रतिष्ठ शुष्मैः इंद्र शत्रून्सुरो अस्माकं युध्य। अग्नेजेता त्वंजय। शत्रून्सहस ओजं
९१ सा। विशत्रून्वि मृधोनुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षं। यदी
४वे दग्ने प्रति त्वं देव हर्योः॥७॥ सुवर्वती रूपएं नाजयेम। योघ्र तेनाभिमानितः इंद्र जैत्रो यज
ज्ञिषे। स नः कौसे सुपारया पृतना साह्येषु च। इंद्रो जिगाय पृथिवी। अंतरिक्षं स्वर्महत्
हत्वा वृत्रहा पुरुचेतनः। इंद्रो जिगाय सहसा सहांसि। इंद्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥८॥
इंद्रो जातो विपुरो रुरोज। स नः पर्षदति द्विषः॥ अयं केतुरग्र भीतः। विश्व विदु
द्विदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येना वासुरग्रे गायं तु प्रीः। साकं गन्मनसा युजं। द्विवोनि ९१

पुद्भिः शिवाभिः। वायोः शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६॥ आ याहि सोमपीतये।
स्वारूहो देव नियुत्वता। इममिंद्र वर्धय क्षत्रियाणां। अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इंद्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कृणुहि शत्रुमस्य। इममाभज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निर
मुं भज यो मित्रो अस्य। वर्ष्मन्क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्वा ततो न उग्रो विभजा वसूनि॥७॥
अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामं सेदुहाथां घर्मदुघेव धेनुः। अयं राजा प्रिय इंद्रस्य भूयात्।
प्रियो गवामोषधीनामुता पां। युनज्मि त उत्तरावंतमिंद्रं येन जयासि न पराजयासे। स त्वा
करदेक वृषभं स्वानां। अथो राजन्नुत्तमं मानवानां। उत्तमस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा
इंद्रसखा जिगीवान्॥८॥ विश्वा आशाः पृतनाः संजयन्। अभितिष्ठ शत्रूयतः सहस्व।
जयं१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ऋ० द्वि तुभ्यंभरंति।क्षितयो यविष्ठ।बलिं मंग्ने अंतितओ तदूरा त।आभंदिष्ठस्यसुमतिंचिकि
६२ द्धि।बृहत्तेअग्नेमहिशर्मभद्रं। योदेह्योअनमयद्वधस्नैः।योअर्यपत्नीरुषसंश्चकार।
सनिरुध्यानहुषोयह्वोअग्निः।विशश्चक्रेबलिहृतःसहोभिः॥७॥प्रसद्योअग्नेअ
स्येष्यन्यान्।आविर्यस्मैचारुतरोबभूथ।ईडेन्योवपुष्योविभावा।प्रियोविशामतिथि
र्मानुषीणां॥ब्रह्मज्येष्ठावीर्यासंभृतानि।ब्रह्माग्रेज्येष्ठंदिवमाततान।ऋतस्यब्रह्म
६३ प्रथमोतजज्ञे।तेनार्हतिब्रह्मणास्पर्धितुंकः।ब्रह्मस्रुचोघृतवतीः।ब्रह्मणास्वर
वोमिताः॥१०॥ब्रह्मयज्ञस्यतन्वः।ऋत्विजोयेहविष्कृतः।शग्मांणीवेह्वृगिणाःसं
देहश्रिरे।चुषालंवंतःस्वरवःपृथिव्यां।तेदेसौवर्नसःस्वरवःस्तस्त्रिवाःसः।नमःसखिभ्यः ६२

सन्नामावंगात।अभिस्रूग्निरजांद्रंसिस्यजोविरूसपत्नाअभिश्रीः।जुषाणोम
आकूतिंमामहिष।हत्वासपत्नान्वरिवस्करन्नः।इंशानत्वाभुवनानामभिश्रियं।
सौम्यंगनउरूव्रतस्वुवीरं।हविर्जुषाणःसपत्नाअभिभूरसि।जहिशत्रूस्पमृ
धोनुदस्व॥११॥विश्राजंयामसिजीरदानोहयोविश्वादिविंश्रियुवस्रूनिजि
गीवात्ससहोभिर्मितानश्वत्वारिंचा।७॥सपत्नवन्नवीयसा।अग्नेद्युम्नेनसंयता।
बृहत्ततंथभानुना।नवन्तुस्तोमंमगनये।दिवःश्येनायजीजनो।वसोःकुविद्
नातिनः।स्वारूहायस्याश्रियोदृशे।रयिर्वीरवंतोयथा।अग्नेयज्ञस्यचेततः।अग्नि
र्यःपुरएता॥१२॥अग्निर्विशांमानुषीणां।तूर्णीरथः सदानवः।नवंसोमायवा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

आ० द्वि०

६३ जिनो आ ऽयं पयसो जनि। जुषध्वं ऽशुचिं तमं वसु। नवं ऽसोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह
तृप्णुहि। यस्ते भाग ऋतावयं। नवस्य सोम ते वयं आ सुमतिं वृणीमहे॥२॥ सजोषाइ
सहस्रिणः। नवं ऽहविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमं। तदंग प्रतिहर्य नः। राजन्त्सोमः
मस्वस्तये। नवं ऽस्तोमं नवं ऽहविः। इंद्राग्निभ्यो निवेदय। तज्जुषेतां ऽसचेतसा। अ
विन्धुस्तोमं नवं जातमद्य। इंद्राग्नी वृत्रहणा जुषेथां॥३॥ उभा हि वां ऽसुहवा जो
हवीमि। ता वाजं ऽसद्य उशते धेष्ठा। अग्निरिंद्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यतां। इह
देवौ सहस्रिणो। यज्ञं न आ हि गच्छतां। वसुमतं ऽसुवर्विदं। अस्य हव्यस्य तृप्यतां। अ
ग्निरिंद्रो नवस्य नः। विश्वान्देवां ऽस्तर्पयत॥४॥ हविषोस्य नवस्य नः। सुवर्विदे
६३

हि जज्ञिरे। एदं बर्हिः सुषदं मा नवेन। अयं यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव
भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्या गमिष्ठाः। इमे नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वा
ने यज्ञं पुरुपेशसं धिया। आस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवे
न॥५॥ इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे
नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासु
तिः। नवं जातो विरोचसे। अग्ने तत्ते महित्वनं। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देवस्मा मय
सेदं॥६॥ स एना विद्वान्यक्ष्यसि। नवं ऽस्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु।
स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री० खि०
६४॥ न्ऋश्रेयसमनैरदेवाः। त्वयावृद्धा नसमंश्रीमहित्वा। सनोमयोभूः पितो आविं
शस्वा शंतोकाय तनुवे स्योनः। एतमुत्यं मधुना संयुतं यवं। सरस्वत्या अधिम
नावचर्कृषुः। इंद्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥७॥
पुरएतारं वणीमहे जुषेथां तर्पयतामृतं नवेन मीयसस्योनश्च त्वारिंच॥८॥
जुषश्चक्षुर्बोजुष्टीनरो नतेजातावृषासङ्तनो वृषास्यंः शुःसपत्नवद्ये॥८॥
जुष्टोमनुष्यगो जुष्टीनरो हरिं वर्पसंगिरा शिप्रिन्वाजानामुत्तनः प्रियायद्वा
ग्वदंती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥ हरिः ओम्॥ ॥ ॥ ॥ ॥
प्राणोरक्षतिविश्वमेजैत्। इयीभूत्वाबहुधा बहूनि। सइत्सर्वं व्यानशे। योदे ६४

वोदेवेषु विभृरेतः। आवं दूदृशे त्रिगंध गहृषां। तम्भिद्या णमनसोपशिक्ष
२ खि तथै= देवानामिदमंतु नोहविः। मनसश्चित्तेदं। भूतं भव्यं च गुप्यते। त
द्धि देवेष्वग्रियं॥१॥ आनएतु पुरश्चरं। सह देवैरिमं हवं। मनःश्रेयसिश्रेयसि।
कर्मन्यज्ञपतिं दधत्। जुषतामेवाग्निदं हविः। विराड्देवी पुरोहिता। हव्यवाड
नपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदंति। पेशांसिदेवाः परमे जनित्रे। सानो
विराडनपस्फुरंती॥२॥ वाग्देवी जुषतामिदं हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिर
मृतेन्यक्तं। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मानोहा
सीद्विचक्षणं। आयुन्नोरिपतीर्यतां। अनंधाश्चक्षुषावयं। जीवाज्योतिरशी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६६

त्रहि।सुवर्ज्योतिरुनाम नं श्रोत्रेणोमुनश्शृण्वन्ति सत्यं॥श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानां॥श्रो

भद्र त्रेणमोदश्चमहश्चश्रूयते॥श्रोत्रेण सर्वादिश आशृणोमि॥येनं प्राञ्च आउतदक्षि

णा॥प्रतीच्यैदिशः शृण्वन्त्युत्तरात्॥तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानं॥अरान्न नेमिः प

रिसर्वं बभूव॥३॥अग्निर्यमनंपस्तुरंनीसुस्यंःसत्तं॥१॥उदेहि वाजिन्यो अप्स्व

न्तः॥इदंःराष्ट्रमाविश सूनृतावत्॥यो रोहितो विश्वमिदं जजान॥सनो राष्ट्रेषु

सुधितां दधातु॥रोहः रोहः रोहित आरुरोह॥प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थं॥ताभिः

संरब्धो अविदत्षडुर्वीः॥गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः॥आहार्षद्राष्ट्रमिह रोहितः॥

मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥१॥अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः॥राष्ट्रं दुहाथामि ॥६६॥

हरेवतीभिः॥विमममर्शुरोहितो विश्वरूपः।समाकृण्वानः प्ररुहो रुहश्च॥दिवं गत्वा

यमहतामहिम्ना॥विनो राष्ट्रं दुनक्तु पयं सास्विनं॥यास्ते विशस्तपसा संबभू

वुः॥गायत्रं वत्समनु तास्त आगुः॥तास्त्वा विशन्तु महसा स्विनं॥संमो तापुत्रो अ

भ्येतु रोहितः॥२॥यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः॥इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रू

न्॥आवो रोहितो अशृणोदभिद्यवः॥त्रिसप्तासो मरुतस्स्वादुसंमुदः॥रोहितो

द्यावापृथिवी जजान॥तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी ततान।तस्मिञ्छिश्रिये अज एकपात्॥

अदृंहद्द्यावापृथिवी बलेन॥रोहितो द्यावापृथिवी अदृंहत्।तेन स्वस्तभि

तंतेन नाकः॥३॥सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः॥तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्॥सु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्राद्द शेवं त्वा भानवो दीदिवांसं। सम्यग्यासो जुह्वो जातवेदः। उक्षंति त्वा वाजिनमाघृतेन।
॥६६॥ संसमग्ने युवसे भोजनानि॥ अग्ने शर्द्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमा ६२
निसंतु। संजास्पत्यं सुयममा[illegible]णुष्व॥ शत्रूयतामभितिष्ठा महांसि॥४॥ अ
स्वेनु रोहितो नाकमहांसि॥२॥ पुनर्न इंद्रो मघवा ददातु॥ धनानि शक्रो
धन्यः सुराधोः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः।
यानि नो जिनं धनानि जहर्थ शूरमन्युना। इंद्रानुविंदन्न स्तानि। अनेनैहविषाप्युनः।
इंद्र आ शोभ्यः परि। सर्वाभ्यो भयं करत्॥१॥ जेता शत्रून्विचर्षणिः। आ कूते स्ते त्वा
कामाय त्वा समृध्ये त्वा॥ पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्या वसे। कामम ॥६६॥

स्वसमृध्यै। इंद्रस्य युंजते सधियः। आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अ
स्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टं॥२॥ सेदग्निरग्नींरसे सन्या
न्॥ यत्रवा जीतनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाशापाले
भ्यः चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा वयं। विश्वा आशा
मधुना संसृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवंतु। अयं यजमानो मृधो व्य
स्यतां॥३॥ अग्नेर्मीताः पशवः संतु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इंद्रः। बृहस्प
तिः सविता यः सहस्री। पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु य
ज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगं सविता नो ददातु। बृहस्पति

... Gandhi National
Centre for the Arts

इ ६४

श्राद्धि: इंद्रं दिवः सहसो भिः इंद्रो दाता वरुणः सोमौ अग्निः।६।।कुरन्नि विश्वमस्य ता नु वंच ।।३।।
६१ इंद्र दिवः सहसो भिः इंद्रो दाता वरुणः सोमौ अग्निः । इंद्रे को उर्वई वपत्रश्रेका मो अस्मे।
आ नो भर भगमिंद्र द्युमंतं । नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके । उर्वई व पप्रथे काम्यो अस्मे ।
नमा पृणा वसुपते वसूनां ।। इ मं कामं मंदया गोभिरश्वैः । चंद्रवता राधसा पप्रथश्च ।
स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्राः इंद्राय वाहः कासो अक्रन् । इंद्रस्य नु वीर्या
णि प्र वोचं । यानि चकार प्रथमानि वज्री ।। १ ।। अहन्नहिमन्वपस्ततर्द प्र
वक्षणा अभिनत्पर्वतानां । अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणं । त्वष्टास्मै वज्रं स्वर्यं
ततक्ष । वाश्रा इव धेनवः स्यंदमानाः । अंजः समुद्रमवजग्मुरापः । वृषायमाणो व
णीत सोमं । त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्य । आ सायकं मघवादत्त वज्रं । अहन्नेनं प्रथ ।। ६२ ।।

मजामहीनां ।। ३ ।। यदिंद्राहन्प्रथमजामहीनां । आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः ।
आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासं । तादीत्ना शत्रुं न किला विवित्से । अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यं
सं । इंद्रो वज्रेण महता वधेन । स्कंधांसीव कुलिशेना विवृक्णा । अ
हिः शयत उपपृक् पृथिव्याः । अयोद्धेव दुर्मद आ हि जुह्वे । महावीरं तुविबा
धमृजीषं ।। ३ ।। नातारीरस्य समृतिं वधानां । सं रुजानाः पिपिष इंद्रशत्रुः ।
विश्वो विहाया अरतिः । वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे । तरणिर्न शिश्रथत् । श्रवस्यया
न शिश्रथत् । विश्वस्मा इदिषुध्यसे देवत्रा हव्यमूहिषे । विश्वस्मा इत्सुकृते वा
रम् ण्वति । अग्निर्द्वारा व्यृण्वति ।। ४ ।। उदु ज्योतिर्हो नो अभि काममीरयन् ।।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ द्वि॰

प्रपं॑चन्विश्वा भुवं॑नानि पूर्वथा। आकेतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। काम॑न्तो अग्ने

९८ अस्मिदे॑य द्विम्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमतीमिषं।

आ लो॰ निधेहि यक्षंदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतं दाशुषः पुरुदंससा।

पूषा रक्षतु नो रयिं॥९॥ इमं यज्ञमश्विना वर्द्धयंता। इमौ रयिं यजमानाय

धत्तं। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयुच्छन्। प्रते महे स

५ रस्वति सुभगे वाजिनीवति। सरस्वती चेभरे मतिं। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। स

त्यवाचे प्रभरेमा हवींषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वयं सुभगासः

स्याम॥६॥ कुह्यही नामन्जीषं[illegible]ण्वतिरक्षतु नो रयिं सौभगान्येकेव॥७॥॥॥१८॥

प्रजोरायो यज्ञ ईडो वसूनां। प्रतः सस्यानो मृतसुक्षितीनां। प्रतदुषः पूर्वचित्तिं

२५। देवान्तु। यज्ञो ब्रह्मण्वाः अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्द्धतां गोभिरश्वैः। इयं वे

दिः स्वपस्या सुवीरा। इदं बर्हिरतिबर्हींष्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवंतु देवाः। भ

द्रं स्वपस्या सुवीरा। इदं बर्हिरति ब॒र्हींष्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवंतु देवाः॥१॥ तं त्वा भग सर्वइज्जोहवीति। स नो भग पुर एता भवेह। भगप्रणेतर्भगसत्यराधः। भगेमां धियमुदवा

गएव भगवाः अस्तु देवाः। तेन वयं भगवंतस्याम॥१॥ तं त्वा भग सर्वइज्जोह

वीमि। स नो भग पुर एता भवेह। भगप्रणेतर्भगसत्यराधः। भगेमां धियमुदव

ददन्नः। भग प्रणो जनय गोभिरश्वैः भगप्र नृभिर्नृवंतः स्याम। शश्वतीः समा उ

पयंति लोकाः। शश्वतीः समा उपयंत्यापः। इत्यपूतं शश्वतीनां समानां

शाश्वतेन। हविषेष्ट्वानं लोकं परमा रोह॥२॥ इयमेव सा या प्रथमा व्यौ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा दि छेत। सारूपाणि कुरुते पंचदेवी॥ द्वेस्वसारौ वयतस्तंत्रमेतत्। सनातनं वितंतं॥ मा गो

६० घृ षण्मे [illegible]खं। अवान्यांस्तंतून्किरतौ धत्तौ अन्यान्। नावपृज्याते न गमातो अंतो। ष्टु ति

३ दे आवो यंतु वाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनंति। अयं यो अग्निर्मरुतः

समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥३॥ घारावरा मरुतो धृष्ण्वोजसः। मृगा न

भीमास्तविषेभिरूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भृमिं धमंतः

उप गा अवृण्वत॥ विश्वं के [illegible] आवेधसं नीलपृष्ठं बृहंतं। बृहस्पतिं सदने दें दे

सादयध्वं। सादद्योनिं दमआ दीदिवांसं। हिरण्यवर्णमरुषं सपेम। स राम

हि श्रुचिः शतपत्रः सशुंध्युः॥४॥ हिरण्यवाशीरिषिरः स्वर्षाः। बृहस्पतिः स॥ ६०

स्वावेश ऋष्वाः। पूरूसखिभ्य आसूतिं करिष्ठः। पृषत्स्तवंद्र तेवयं। नरिष्येमक

दाचन॥ स्तोतारस्त इह स्मसि। आयाता भूम्या वो अंतः समुद्रे। हिरण्ययी रंतरि

४ सि क्षे चरंति। याभिर्यासि दूत्यां सूर्यस्य। कामेन कृत श्रव इच्छमानः॥६॥ अ[illegible]न्यरण्यान्य न्

न्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृ[illegible]च्छसि न त्वा भीरिव विंदती ३। वृषारवाय वदते।

यदुपावति चिच्चिकः। आघाटिभिरिव धा[illegible]यन्नरण्यानिर्महीयते॥ उत गाव इवादन्।

उतो वेश्मेव दृश्यते॥७॥ उतो अरण्यानिः सायं। शकटीरिव सर्जति। गामंगैष आह्व

यति। दार्वंगैषो अपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां सायं अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्या

निर्हंति। अ[illegible]श्चेदन्यो नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। अत्र कामं प्रपद्यते॥ आं

प १ नि २

का ८६

ब्राह्मि०
६०
का ।
प्रा०णे
काति

जेनगंधीं सुरभीं। बह्वं नामकृषीवलां। प्राहं मृगाणां मातरं। अरण्यानीमशंसिषं॥१॥
स्यामरु। तोहयुवा नः श्रुष्य रिघमां नोद्दस्यते निपद्यते निचवारि च॥२॥ वाजैहस्याय
शंवसे। पतन्नासत्यायच। इंद्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्मणि वीरवंतं बहंतं। क्रतुंगं
भीरश्रुबुध्नं मिंद्र। श्रुतर्षिमुग्नमभिमातिषाहं। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिंदाः।
क्षेत्रियेत्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुंचामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥ शि
वे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्भिरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहो
षधीभिः। शमंतरिक्षं सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवंतु। या दैवीश्चतस्रः ६१
प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि॥ प्रयक्ष्मेतु ६९
निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्मो दुरितादवर्त्यै॥२॥ दुरूपाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। ६२
अहा अवर्तिमविदत्स्योनं। अप्यभद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्रा
न्ये३ ह्या यत्। देवा अमुंचन्नसृजन्व्ये नसः। एवमहमिमं क्षेत्रियाज्जामिशंसात्। द्रुहो
मुंचामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थि
वस्य। धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चित्॥ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवा
युधमिंद्रमाजोहुवाना। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। ये नहता दीर्घमध्वान
मायन्। अनंतमर्थमनिवर्त्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु भेषजं। मयोभूः
शंतमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

संस्त्रोमेमानाकन्यैवभुक्ते ॥४॥ तोत्वामुद्गृह्णाहविषां वर्द्धयंतास्तानेसीबले
नक्षिमाम्भोजये हो। एवं देदीअपरेणानुपश्यजन्मेभिः। जन्मान्यवैरैः पुराणि। देहो
नि देवा अयमस्मीति मां अहं हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रो
त्रं। वाचं मनसि संभृतां। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आभूतिं भूतिं वयमश्न
वामहै। इमा एव ताउषसो याः प्रथमा व्योछं। ता देव्यः कुर्वते पंचरूपा। शश्वती
नीवपद्यंति। न गमंत्यंतं ॥५॥ एकरोम्यवर्त्यैत्विचक्षुभ्ये अन्न वामहे चुत्वारिंच ॥६॥
वसूनां त्वाधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां क्रतु राम
नामरुतामेम्नाजुहोमिस्वाहा। अभिभूतिरहमागमं। इंद्रसखा स्वायुधः। ॥ ६१॥

आस्वा शो सुदुष्वहंनइंदं वनौ अग्निनोदत्तमागोत। यशोभर्गः सह ओजो बलं च ॥१॥
आस्वा शो सुदुष्वहंनइंदं वनौ अग्निनो दत्तमागोत। यशोभर्गः सह ओजो बलं च ॥१॥
दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वा
युरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषां भूयासु
॥२॥ प्र
वःसुवेः। अग्निर्धर्मणान्नादः। मृत्युर्धर्मणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा। ॥२॥ प्र
जापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरएता। यमः पंथाः। चंद्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोन्नपतिः।
अन्नाद्यमस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा राजपतिः। राज्यमस्मिन्यज्ञे य
जमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः सम्राट् सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मिन्यज्ञे यजमानाय दद
तु स्वाहा॥३॥ मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। इंद्रो बलं ब
लपतिः। बलमस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रा०गो०

श्रा०दं० स्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन्यज्ञे यति ५
६२ जमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां विट्पतिः। विशो मस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददा
प्राणो तुस्वाहा। सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टि मस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वा
रक्षाति हा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः। रूपेणास्मिन्यज्ञे यजमानाय
पशून्ददातु स्वाहा। ॥७॥ च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु राम
स्वाहा विशो मस्मिन्यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च ॥७॥ स ईं पाहि य ऋ
जीषी तरुत्रो यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनां। यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स घो २
इंद्र चित्रां अभि तृंधि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरा ॥६२

गा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभि समेत्वर्वाङ्। इंद्र द्युम्नं स्वर्वद्धेह्यस्मे। ओ यं स्तेन पुरो रथं। इंद्र
पशून् नव्यसे ॥१॥ अभीके चिदु लोककृत्। संगे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता। नभं
तामन्यकेषां। ज्याका अधि धन्वसु। इंद्र वयं शुनासीरं। अस्मिन्यज्ञे हवामहे। आ वाजेरुपनो
गमत्। इंद्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः ॥२॥ जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवंत्यस्मै।
हर्यश्वाय भरता सजोषाः। इंद्र ऋतुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा
उपसेदुरिंद्रं। प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वांतमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्नि
धयेव बद्धान् ॥ इंद्र हरिद्रायगा यत ॥३॥ मरुतो वृत्रहंतमं। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं दे
वाय जागृवि। कामिहे काः कइमे पतंगाः। मांथालः कुलि परि मापतंति। अनीक ते नान्नधमत्।
देवाः। सोपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेयाः। एवाव दस्व वरुणं बृहंतं नमस्या धीरममृतस्य गोपां। दिव्यं दे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा ६ स नः शर्म त्रिवरूथं वियंसव॥४॥ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुपय तिप
६२ त्पतंतं हृदा वेनंतो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं। यमस्य योनौ श
कुनं भुरण्युं। शन्नो देवीरभिष्टय। आपो भवंतु पीतये। शंयोरभिस्रवंतु नः। ई
शाना वार्याणां। क्षयंतीश्चर्षणीनां॥५॥ अपो याचामि भेषजं। अप्सु मे सो
मो अब्रवीत्। अंतर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशंभुवं। आपश्च विश्वभे ऽग्ने २
षजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु। तेन मे वाजिनीवति। मुखमंग्धि स राम
सरस्वति। या सरस्वती वैशंभल्या॥६॥ तस्यां मे रास्व। तस्यास्ते भक्षीय। तस्यास्ते ॥६३॥
भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि।

ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। इहैव संतत्र संतं त्वाग्ने।
प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥७॥ ज्योतिष्म
त्वा वैश्वानरेणोपलिप्ते। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्न
ग्न आरोह। अथा नो वर्द्धया रयिं। या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्मात्मानं।
अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद स्वां योनिं। जा
तवेदो भुव आजायमानः स क्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वं॥८॥ देवे
भ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजां रयिमस्मासु धेहि। अजस्रो दीदिहि नो
दुरोणे। तमद्य जोह वीमि मघवानमुग्रं। सत्रादधानमप्रतिष्कुतं शवांसि।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रा गोपाल क्ष

श्री द्वि

६४ मंहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री॥ त्रिकद्रुकेषु म त्रि ५
हिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथावशत्। स ईं ममाद महि
कर्म कर्तवे महामुरुं॥ ७॥ सैनं सश्चद्देवो देवं सत्यमिंदुं सत्य इंद्रः॥ दृषती सरमा कृ चिर
गणमद्रेः। महि पाथः पूर्व्यं सध्र्यक्कः। अग्रं नयत्सुपद्यक्षराणां। अच्छा
रवं प्रथमा जानती गात्॥ विद्द्व्यं सरमा दृढमूर्वमद्रेः। येना नु कं राम
मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासो अमृत
त्वाय गातुं। त्वं नृभिर्नृपते देववहूतौ॥ १०॥ भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि। त्वं नि दस्युं चुमुरिं धु
निं चास्वापयो दभीतये सुहंतु। एवा पाहि प्रत्नथा मंदतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गी ६४

र्भिः। आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः। जहि शत्रूँरभि गा इंद्र तृंधि। अग्ने बाधस्व वि मृधो
नुदस्व। अपामीवा अप रक्षांसि सेध। अस्मात्समुद्राद्बृहतो दिवो नः॥ ११॥ अपां भूमा
न्मुपनः सृजेह। यज्ञ प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसूनि पुरुधा विशंतु। दीर्घमायु
४ धु यजमानाय कृण्वन्। अधामृतेन जरितारमंग्धि। इंद्रः श्रुनावद्वितनोति सीरं। संवत्स
रस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठं। संवत्सरं श्रुनवत्सीरमेतत्। इंद्र
स्य राधः प्रयतं पुरस्तात्। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति तिष्ठतीद्वृषा। अश्वा
यंतो गव्यंतो वाजयंतो हवामहे त्वोपगंतवा उ। आभूषंतस्त्वा सुमतौ नवायां॥ वय
मिंद्र त्वा शुनं हुवेम॥ १२॥ अर्वत्तह विगायत यः सखा षणीनां विशोभुल्या होसी

श्रा द्वि०
६९ त्वमुरुं देव हूतो नस्त्वन्नाथ दूत्वं ॥ ८ ॥ प्राणदे हि पुनरानो भरयज्ञो राये वात्रैहु स्वाद्वी
त्वा यवस्त्वेनाऽसइ पाह्यस्ते ॥ ८ ॥ प्रणारे श्रेष्ठ्यमग्ने भीताचारा वयामरु तोदीर्घायु
त्वाय ज्योतिषा त्वा पंचचत्वारिंशत् ॥ ४९ ॥ हरिः ओम् ॥ ॥ स्वाद्वीं त्वा स्वादुना । तीव्रां
तीव्रेण । अमृतां ममृतेन । मधुमतीं मधुमता । सृजामि सं सोमेन । सोमोस्य श्विभ्यां
पच्यस्व । सरस्वत्यै पच्यस्व । इंद्राय सुत्राम्णे पच्यस्व । परीतो षिंचता सुतं । सोमो य उत्तमं
हविः ॥ १ ॥ दधन्वायो नर्यो अप्स्वंतरा । सुषाव सोमममद्रिभिः । पुनातु ते परिस्रुतं । सोमं
सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना । वायुः पूतः पवित्रेण । प्राङ् सोमो अतिद्रुतः । इंद्रस्य
युज्यः सखा । वायुः पूतः पवित्रेण । प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः ॥ २ ॥ इंद्रस्य युज्यः सखा ॥ ६९ ॥

ब्रह्म क्षत्रं पवते तेज इंद्रियं । सुरया सोमः सुत आसुतो मदाय । शुक्रेण देव देवताः पिपृग्धि ।
रसेनान्नं यजमानाय धेहि । कुविदंग यवमंतो यवं चित् । यथा दांत्यनुपूर्वं वियूय । इहे हैषां
कृणुहि भोजनानि । ये बर्हिषो नम उक्तिं न जग्मुः । उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वा
त इंद्राय त्वा सुत्राम्णे । एष ते योनिस्तेजसे त्वा । वीर्याय त्वा बलाय
त्वा ॥ तेजोसि तेजो मयि धेहि । वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि । बलमसि बलं मयि धेहि ।
ओजोसि ओजो मयि धेहि ॥ ३ ॥ नाना हि वां देवहितं सदस्कृतं । मा संसृक्षाथां परमे व्योमन् । सुरा त्वमसि शुष्मि
णी सोम एषः । मा मा हिंसीः स्वां योनिमाविशन् ॥ ४ ॥ उपयामगृहीतोस्याश्विनं तेजः ।
सारस्वतं वीर्यं ऐंद्रं बलं । एष ते योनिर्मोदाय त्वा । आनंदाय त्वा महसे त्वा । ओजोस्यो

श्रादि०

६६ जोमयिधेहि।मन्युरसिमन्युंमयिधेहि।महोसिमहोमयिधेहि।सहोसिसहोमयि
धेहि।याव्याघ्रंविषूचिकाउभौवृकंचरक्षति।श्येनंपतत्रिणंसिंहं।सेमं
पात्वंहसः।संपृचस्थसंमाभद्रेणपृंक्त।विपृचस्थविमापाप्मनापृंक्त।।८।।
हविःप्रसदुःसोमोअतिद्रुतोमद्धाम्यविशान्विश्वविक्रापचंच।।९।।सोमो
राजामृतंसुतः।ऋजीषेणाजहान्मृत्युं।ऋतेनसत्यमिंद्रियं।विपानंशुक्रमंध
सइंद्रस्येंद्रियं।इदंपयोमृतंमधु।सोममद्भ्योव्यपिबत्।छंदसाहंसःशुचिष
त्।ऋतेनसत्यमिंद्रियं।अद्भ्यःक्षीरंव्यपिबत्।।१।।क्रुङ्ङांगिरसोधिया।ऋतेन
सत्यमिंद्रियं।अन्नात्परिस्रुतोरसं।ब्रह्मणाव्यपिबत्क्षत्रं।ऋतेनसत्यमिंद्रियं।६६

रेतोमूत्रंविजहाति।योनिंप्रविशदिंद्रियं।गर्भोजरायुणावृतःउल्बंजहातिजन्मना।
ऋतेनसत्यमिंद्रियं।।२।।वेदेनरूपेव्यकरोत्।सतासतीप्रजापतिः।ऋतेनस
त्यमिंद्रियं।सोमेनसोमौव्यपिबत्।सुतासुतौप्रजापतिः।ऋतेनसत्यमिंद्रियं
दृष्ट्वारूपेव्याकरोत्सत्यानृतेप्रजापतिः।अश्रद्धामनृतेदधात्।श्रद्धांसत्येप्रजापतिः।ऋ
तेनसत्यमिंद्रियं।दृष्ट्वापरिस्रुतोरसं।शुक्रेणशुक्रंव्यपिबत्।पयःसोमंप्रजाप
तिः।ऋतेनसत्यमिंद्रियं।विपानंशुक्रमंधसः।इंद्रस्येंद्रियं।इदंपयोमृतंमधु।।२।।
अद्भ्यःक्षीरंव्यपिबत्क्रुङ्ङन्नात्तेनसत्यमिंद्रियंश्रद्धांसत्येप्रजापतिरष्टौच।।२।।
सत्यान्तं४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰द्वि॰
६७ सुरां वेनंत्रहिंषदें स्तुवीरां यन्नंरहिंन्वंतिमहिषा नमोभिः। दधानाः सोमंदिवि
देवतासु। मदे मेंद्रं यजमानास्वर्काः॥ यस्तेरसः संभृंतओषधीषु। सोमस्यशु
मु ष्मःसुरयांतस्य। तेनंजिन्वयजमानं मदेन। सरस्वती मश्विनाविंद्रमग्निं। य
मश्विनानमुंवेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिंद्रियाय॥१॥ इमंतंशुक्रंमधुम
तमिंदुं। सोमंराजानमिहभक्षयामि। यदत्र रि ...रसिनःसुतस्य। यदिंद्रोअ
पिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसाशिवेन। सोमंराजानमिहभक्षयामि। पित
भ्यःस्वधाविभ्यःस्वधानमः। पितामहेभ्यस्वधाविभ्यःस्वधानमः। प्रपितामहेभ्यः॥ ६७॥

७०

स्वधाविभ्यःस्वधानमः। अक्षन्पितरः॥२॥ अमीमदंत पितरः। अतीतृपंत
पितरः। अमीजंमंत पितरः। पितरःशुंधध्वं। पुनंतुमा पितरःसोम्यासः। पुनंतु
मा पितामहाः। पुनंतु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनंतुमा पितामहाः।
पुनंतुप्रपितामहाः॥३॥ पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्नआयूंषि
पवसे ...ग्नेपवस्व। पवमानःसुवर्जनः। पुनंतुमादेवजनाः। जातवेदःपवित्रवत्य
तेपवित्रमर्चिषि। उभाभ्यांदेवसवितर्वैश्वदेवीपुनती। येसमानाःसमनसः। पितरो
यमराज्ये। तेषांलोकःस्वधानमः। यज्ञो देवेषुकल्पतां॥४॥ येसजाताःसमनसः।
जीवाजीवेषुमामकाः। तेषांश्रीर्मयिकल्पतां। अस्मिल्लोकेशतंसमाः। देवसु

श्रौ. हि. ॥६८॥

श्रौ. हि. तीअशृणवंपितृणां।अहंदेवानामुतमर्त्यानां।ताभ्यामिदंविश्वमेजत्समेति।
॥६८॥यदंतरापितरंमातरंच।इदंहविःप्रजननंमेअस्तु।दशवीरंसर्वगणंस्वस्तये।
आत्मसनिप्रजासनिपशुसन्यभयसनिलोकसनि।अग्निःप्रजांबहुलांमेक
रोतु।अन्नंपयोरेतोअस्मासुधत्त।रायस्पोषमिषमूर्जं मस्मासुदीधरत्स्वाहा॥६९॥
इन्द्रियायपितरःशतायुषापुनंतुमापितामहाःपुनंतुप्रपितामहाःकल्पताःस्वस्त
येपंचचा॥७॥सीसेनतंत्रंमनसामनीषिणः।ऊर्णासूत्रेणकवयोवयंति।अश्विना
यज्ञंसवितासरस्वती।इंद्रस्यरूपंवरुणोभिषज्यन्।तदस्यरूपममृतंशची ॥८०॥
पु ६९ भिः।तिस्रोद *वताःसंरराणाः।लोमानिशष्पैर्बहुधानतोक्मभिःत्वगस्य

मांसमभवन्नलाजाः।तदश्विनाभिषजारुद्रवर्तनी।सरस्वतीवयतिपेशोअंत
रः॥१॥अस्थिमज्जानंमासरैः।कारोतरेणदधतोगवांत्वचि।सरस्वतीमनसा
पेशलंवसु।नासत्याभ्यांवयतिदर्शतंवपुःरसंपरिस्रुतानरोहितं।नग्नहुर्धी
रस्तसरंनवेमं।पयसाशुक्रममृतंजनित्रं।सुरयामूत्राज्जनयंतिरेतः।अ
पामतिंदुर्मतिंबाधमानाः।ऊवध्यंवातंसबुवंतदारात्॥२॥इंद्रःसुत्रामाहृ
दयेनसत्यं।पुरोडाशेनसविताजजान।यकृत्क्लोमानंवरुणोभिषज्यन्मत
स्नेवायव्यैर्नमिनातिपित्तं।आंत्राणिस्थालीर्मधुपिन्वमाना।गुदापात्राणि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा०टि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसंदी नाभिरुदरं न माता। कुंभो
६७ वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अंतः॥३॥ प्लाशीर्व्यक्तः शत
धारउत्सः दुहे न कुंभीः स्वधां पितृभ्यः। मुखं सदस्य शिर इत्सतेन। जिह्वा
पवित्रमश्विना सन्सरस्वती। चं नपायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेपो
हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्यां। छागेन तेजो हविषा शृ
तेन। पक्ष्माणि गोधूमैः कुवलैरुतानि पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥४॥ अविर्न
मेषो नसि वीर्याय प्राणस्य पंथा अमृतो ग्रहाभ्यां। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानं न ६९
स्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इंद्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्यां श्रोत्रममृतं

ग्रहाभ्यां। यवा न बर्हिर्भ्रुवि केसराणि। कर्कंधु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आ
त्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोम॥६॥ केशा न
शीर्षन्यशसे श्रियै शिखा। सिंहस्य लोम त्विषिरिंद्रियाणि। अंगान्या
त्मन्भिषजा तदश्विना। आत्मानमंगैः समधात्सरस्वती। इंद्रस्य रूपं श
तमानमायुः। चंद्रेण ज्योतिरमृतं दधानाः। सरस्वती योन्यां गर्भमंतः। अ
श्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपां रसेन वरुणो न साम्ना। इंद्रः श्रियै
जनयन्नप्सु राजा। तेजः पशूनां हविरिंद्रियावत्। परिस्रुता पयसा

श्राद्ध घ

सारुक्मसुधुं अश्विभ्यां दुग्धं भिषजा सरस्वसा सुतासुताभ्यां। अमर्तः सोम इंदुः॥
॥६॥ अंतं आरादंतर्वसा तेव्याघ्रलोमः राजा चत्वारि च॥७॥ मित्रोसि वरुणोसि।
समहं विश्वैर्देवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसि स्योनामासीद। सुषदा
मासीद। मात्वा हिंसीन्मा मा हिंसीत्। निषसाद धृतव्रतो वरुणः। पस्त्यां
स्वा॥१॥ साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्यां।
पूष्णो हस्ताभ्यां। अश्विनोर्भैषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिंचामि।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्यां। पूष्णो हस्ताभ्यां। सरस्वत्यै

भैषज्येन॥२॥ वीर्यायान्नाद्यायाभिषिंचामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्वि
नोर्बाहुभ्यां। पूष्णो हस्ताभ्यां। इंद्रस्येंद्रियेण। श्रियै यशसे बलायाभिषिंचामि।
कोसि कतमोसि। कस्मै त्वा काय त्वा। सुश्लोक ३ सुमंगल ३ सत्यराजा ३न्
शिरो मे श्रीः॥३॥ यशो मुखं। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणो अमृतं।
सम्राट् चक्षुः। विराट् श्रोत्रं। जिह्वा मे भद्रं। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराड्
मा। मोदाः प्रमोदा अंगुलीरंगानि॥४॥ चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिंद्रियं हस्तौ
मे कर्म वीर्यं। आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमंसौ। ग्रीवाश्च श्रो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्राद्धि न्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानं। पायु
र्मेपचितिर्भसत्। ९॥ आनंदनंदावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जंघाभ्यां
पद्भ्यां धर्मोस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्य
७१ श्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु। प्रत्यंगेषु प्रतितिष्ठाम्यात्मन्। प्रतिप्राणेषु प्रतिति
ष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः। प्रतितिष्ठामि यज्ञे। ६॥ त्रया देवा एकादश।
त्रयस्त्रिंशाः सुराधसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः ॥७१॥

सवे। देवा देवैरवंतु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृती

याः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः। ७॥ यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः॥
ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे
कामान्समर्धयंतु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म आनतिरागतिः।
मांसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः। ८॥ यत्त्वा सरस्व
त्यै भेषज्येन श्रीरंगानि भसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च। ९॥ यद्देवा
देवहेडनं। देवासश्चकृमा वयं। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुंचत्वंहसः।
यदि दिवा यदि नक्तं। एनांसि चकृमा वयं। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुं
चत्वंहसः। यदि जाग्रद्यदि स्व । एनांसि चकृमा वयं। १॥ सूर्यो मा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰ दि॰

तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वंहसः। यद्ग्रामे यदरण्ये। यत्सभायां यदिन्द्रिये। यच्छू-
द्रे यदर्ये। एनश्चकृमा वयं। यदेकस्याधि धर्मणि। तस्यावयजनमसि। यदा-
पो अघ्न्या इति वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥२॥ अवभृथ निचं-
कुण निचेरुरसि निचंकुण। अव देवैर्देवकृतमेनोयासिं। अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतं।
पुरो राव्णो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै
सन्तु योस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवन्मुमुचानः। स्विन्नः स्ना-
त्वी मलादिव॥३॥ पूतं पवित्रेणेवाज्यं। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि।

ज

पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरं। देवं देवत्रा सूर्यं। अगन्म ज्योतिरुत्तमं। प्रतियुतो वरुणस्य पा-
शः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोस्येधिषीमहि। समिदसि॥४॥ तेजोसि तेजो म-
यि धेहि। अपो अन्वचारिषं। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वान् अग्न आगमं। तं मा
संसृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समावर्त्ति पृथिवी। समुषाः। समु सू-
र्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासं। विभुं कामं व्यश्नवै। भूः
स्वाहा॥५॥ स्वधितेनासि चकृमा वयं मुञ्चकलादिव समिदसि जगाम्री गिरवा दि॥
होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्त्समिध्यते।
ओजिष्ठश्चर्षणीसहान्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातं। ऊति-

आ हि

भिर्जेतारमपराजितं। इंद्रं देवं सुवर्विदं। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशंसेन

तेजसा॥१॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिंद्रमीडितं। आजुह्वा

७३ नममर्त्यं। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरंदरः। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता य

क्षद्बर्हिषींद्रं निषद्वरं। वृषभं नर्यापसं। वसुभी रुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरा

सदत्॥२॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदोजो न वीर्यं। सहो द्वार इंद्रमवर्ध

यन्। सुप्रायणा विश्रयंतामृतावृधः। द्वार इंद्राय मीढुषे। व्यंत्वाज्यस्य होतर्य ॥८७३॥

जं। होता यक्षदुषे इंद्रस्य धेनू। सुदुघे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसा। वत्समि

द्रमवर्धतां॥३॥ वीतामाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजा

सखाया। हविषेंद्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इंद्राय धत्त इंद्रियं। वीतामाज्ये

स्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥४॥

मही इंद्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियंत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिंद्रं देवं भि

षजं सुयजं घृतश्रियं। पुरुरूपं सुरेतसं मघोनिं। इंद्राय त्वष्टा दधदिंद्रियाणि। वेत्वा

ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिं। शमितारं शतक्रतुं। धियो जोष्टारमिंद्रियं॥५॥

मध्वा समंजन्पथिभिः सुगेभिः। स्वदाति यज्ञं मधुना घृतेन। वेत्वाज्यस्य होतर्यज॥

होता यक्षदिंद्रं स्वाहाज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानां। स्वाहा स्वाहाकृती

नां। स्वाहा हव्यसूक्तीनां। स्वाहा देवा आज्यपान्। स्वाहेंद्रः होत्राजुं [illegible] णाः॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ.द्वि. वि१

इंद्र आज्यस्य वियंतु। होतर्यज ॥६॥ तेजं साम ददद्वृधंता भारती द्वियजुर्वाणा देवं ॥७॥
समिधेंद्र तनूनपात मिडाभिर्बर्हिष्यो जऽषे दत्ति स्त्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिंद्र।
७४ चतुर्वेत्वेकौ वियंतु द्विदेवी ता मेकौ वियंतु द्वे वेत्वेकौ वियंतु होतर्यज। समिद्धुतय
सोमनीके। पुरोरुचो पूर्वकृद्दो वृथानः। त्रिभिर्देवैः स्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघा
न वृत्रं विदुरो वंवार। नराशंसः सप्रति भृशोभिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम।
गोभिर्वपावान्मधुनास मंजन्। हिरण्यैश्चंद्री यजति प्रचेताः। इडितो देवैर्हरिवाँ
गोभिर्वपावान्मधुनास मंजन्। हिरण्यैश्चंद्री यजति प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाँ ७५
अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः ॥२॥ पुरंदरो मघवान्वज्रबाहुः। आ
यांनो जुषाणः। जुषाणो बर्हिर्हरिवान्न इंद्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः।

इंद्र समुपं १

उरुप्रथाः प्रथमानं स्योनं। आदित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः [illegible] इंद्र दुरः कवष्यो धावमा
नाः। वृषाणं यंतु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयंतां। सुवीरा वीरं प्रथमा
नामहोभिः ॥२॥ उषासानक्ता बृहती बृहंतं। पयस्वती सुदुघे शूरमिंद्रं। पेशस्व
तीतंतुना संव्ययंती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा ॥ होता
रा [illegible] थमा सुवाचा। मूर्धन्यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधा
ते। तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इंद्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः ॥३॥ अच्छिन्नं तंतुं प
यसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिंद्राय शुष्मं। अपाकोचि
ष्टः [illegible] सुपुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भरितः। मूर्धन्यज्ञस्य [illegible] मेनक्तु देवान्।

ऋ.द्वि.

८५

वनस्पातिर वृस्पष्टेन पाशैः॥ त्वान्यांस मंजन्त्के मिता न देवः। इंद्रं स्य हव्यैर्दृठरेप
वनस्पातिर वस्पष्टेन पाशैः॥ तान्यांस मंजन्छे मिता न देवः। इंद्रं स्य हव्येर्दुठरे प
णानः। स्वदांति हव्यं मधुनाघृतेन॥ स्तोका नामिंदु प्रति शूर इंद्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्॥ घृतप्रुषा मधुनाहव्यमुंदन्। मूर्धन्यशः स्वजुषतानः स्ता
हा॥४॥ शर्द्ध मा नो मघवन्नि पत्नी र्दृतेन चत्वारिंच॥ ना॥ आ चर्षणिप्रा विव
षयन्तो॥ तं स प्रीचीः। सत्यमित्तं न त्वावाँ अन्यो अस्ति। इंद्र देवो न मर्त्यो
ज्यायान्॥ अहं नाहिं परिशयानमर्णः। अवासृजो अपो अच्छा समुद्रं। प्र
ससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इंद्रा भर दक्षिणेना
वसूनि पतिः सिंधूनामसि रेवतीनां॥ स शेवृधमधिधा द्युम्नमस्मे महि क्ष

८५

त्रं जनाषाडिंद्र तव्यं। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥१॥ रेव
तीनां चत्वारिंच॥ ९॥ देवं बर्हिरिंद्रं सुदेवं देवैः। वीरवत्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्।
वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतं। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवी
र्द्वार इंद्रं संघाते। विड्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण च मीवता
पार्वाणं। रेणुककाटं नुदंतां। वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥२॥ देवी उषा
सानक्ता। इंद्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेतां। देवी विशः प्रायासिष्टां। सुप्रीते सुधिते अभूतां॥
वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती। देवमिंद्रमवर्धतां। अ
यान्यान्या द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥३॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रं वर्धतां। इषमूर्ज
मन्या वांक्षीत्। सग्धिं सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवं। अधातां
मूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वी
तां यज॥३॥ देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रं वर्धतां। हताघशंसावाभार्ष्टां वसु वार्याणि। य
जमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः पतिमिन्द्रम
वर्धयन्। अस्पृक्षद्भारती दिवं। रुद्रैर्यज्ञं सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥५॥ वसुवने
वसुधेयस्य व्यन्तु यज॥ देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथस्त्रिबन्धुरः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतः। बृहस्पति
स्तोत्रमश्विनाध्वर्यवं। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥६॥

देव बर्हिः ... देवी द्वारो ... उषासानक्ता ... देवी जोष्ट्री ... देवी ऊर्जाहुती ... दैव्या होतारा ... देवीस्तिस्रस्तिस्रः ...
देवो नराशंसः ... देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान् ...
वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः॥ देवमिन्द्रमवर्धयत्।
देव इन्द्रो ... ... अन्तरिक्षं पृथिवीमदृंहीत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वे
तु॥ दिवमग्रेणाप्रात्॥ आन्तरिक्षं पृथिवीमदृंहीत्॥ ... सस्य भिन्दुणा सं ...
तु यज॥ देवं बर्हिर्वारितीनां॥ देवमिन्द्रमवर्धयत्॥ स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नं ...
अन्या बर्हींष्यभ्यभूत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत्
तु॥ देवमिन्द्रमवर्धयत्॥ स्विष्टं कुर्वन् स्विष्टकृत्॥ स्विष्टमद्य करोतु नः॥ वसु
वने वसुधेयस्य वेतु यज॥९॥ ... यज शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधे
यस्य वीतां यज ... ॥१०॥ होता यक्षत् समिधानं ...
अश्विनेन्द्रं सरस्वती॥ अजो धूम्रो न गोधूमैः कुवलैर्भेषजं॥ मधु शष्पैर्न तेज इ
न्द्रियं॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्ष

७७ ५०

नूनपात्सरस्वती॥ अविर्मेषो न भेषजं॥ पथा मधुमता भरन्न॥ अश्विनेंद्रा
य वीर्यं॥ बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं म
धु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षन्नराशंसं न नग्नहुं॥ पतिं सुराय भे नग्नहुं
षजं॥ मेषः सरस्वती भिषक्॥ रथो न चंद्र्यश्विनोर्वपा इंद्रस्य वीर्यं॥ बदरैरुपवाका
भिर्भेषजं तोक्मभिः॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥
॥२॥ होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वती॥ इंद्रं बलेन वर्धयन्न॥ ऋषभेण
गवेंद्रियं॥ अश्विनेंद्राय वीर्यं॥ यवैः कर्कंधुभिः॥ मधुलाजैर्न मासरं॥ पयः
सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षद्बर्हिरू बर्हिर
र्णम्रदाः॥ भिषङ्नासत्या॥३॥ भिषजाश्विनाश्वा शिशुमती॥ भिषग्धेनुः स

॥७७॥

रस्वती॥ भिषग्दुह इंद्राय भेषजं॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होत
र्यज॥ होता यक्षद्दुरो दिशः॥ कवष्यो न व्यचस्वतीः॥ अश्विभ्यां न दुरो दिशः॥ इं
द्रो न रोदसी दुघे॥ दुहे धेनुः सरस्वती॥४॥ अश्विनेंद्राय भेषजं॥ शुक्रं
न ज्योतिरिंद्रियं॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥
होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा॥ अश्विना संजानाने॥ समंजाते सरस्व
त्या॥ त्विषिमिंद्रे न भेषजं॥ श्येनो न रंहसा हृदा॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं म
धु॥५॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजाश्विना॥ इंद्रं
न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः॥ शूषं सरस्वती भिषक्॥ सीसेन दुह इंद्रि
यं॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षत्तिस्रो दे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

७८

अश्विनेद्रा न भारं
वीनं भैषजं॥ इंद्रं स्त्रुपावंवोपसं॥ रूपमिंद्रे हिरण्ययं पौ॥७॥ पयसो मे परिस्रुता घृतं मधु॥ त्वार
तीं॥ वाचा सरस्वती॥ महइंद्राय दधुरिंद्रियं॥ पयसो मे॥ होतायक्षत्त्वष्टारमिंद्रमश्विना॥ भिषजेन सरस्वती॥
वियंत्वाज्यस्य होत र्यज॥ होता यक्षत्त्वष्टारमिंद्र॥ पशुः सुरया भेषजं॥७॥ त्रियान
ओजोनक्रतिमिंद्रियं॥ वृको न रभसो भिषक्॥ पशुः सुरया भेषजं॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होतायक्ष
मासरं॥ पयसो मे परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होतायक्ष
द्वनस्पतिं॥ शमितारं शतक्रतुं॥ भीमं न मन्युं राजानं व्याघ्रं मनसाश्वि
नाभामं॥ सरस्वती भिषक्॥ इंद्राय दुह इंद्रियं॥ पयः सोमः परिस्रुता घृतं
मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥८॥ होता यक्षदग्निं स्वाहाज्यस्य स्तोकानां
॥स्वाहा मेदसां पृथक्॥ स्वाहा छागमश्विभ्यां॥ स्वाहा मेषं सरस्वत्यै॥ स्वा
७८

स्वाहा सोममिंद्रियं॥ स्वाहाग्निं न भैषजं॥ स्वाहा सोममिंद्रियं॥ स्वा
हेंद्रमिंद्रेयसिंहाय सहसेंद्रियं॥ स्वाहाग्निं न भैषजं॥ स्वाहा वनस्पतिंप्रियं पाथो न
हेंद्रं सुत्रामाणं सवितारं वरुणं भिषजांपतिं॥ स्वाहा वनस्पतिंप्रियं पाथोन
भेषजं॥ स्वाहा देवा आज्यपा न॥९॥ स्वाहाग्निं होत्राज्जुषाणा अग्निं भैषजं॥
पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥ वियंत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षदश्विनास
रस्वती भिंद्रं सुत्रामाणं॥ इमे सोमाः सुरामाणः॥ छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः॥ शा
ष्पैर्न तोक्मभिः॥ लाजैर्महस्वन्तः॥ मदा मासरेण परिष्कृताः॥ शुक्राः पयस्व
न्तोमृताः॥ प्रस्थिता वो मधुश्चुतः॥ तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा॥
जुषन्तां सोम्यं मधु॥ पिबंतु मदंतु वियंतु सोमं॥ होतर्यज॥१०॥ वीयंवियं
त्वाज्यस्य होतर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्ययं भेषजं वियंत्वा
१८२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

७९ [illegible] ॥ सूक्ता ॥ [illegible]

[illegible] तमश्विना पंचर्चां ॥ ११ ॥ समिद्धो अग्निरश्विना ॥ तप्तो घ
र्मो विराट् सुतः ॥ दुहे धेनुः सरस्वती ॥ सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम् ॥ तनूपा भिषजा सु
ते ॥ अश्विनोभा सरस्वती ॥ मध्वा र[illegible] सीन्द्रियम् ॥ इन्द्राय पथिभिर्वहान् ॥
इन्द्रायेन्दुं सरस्वती ॥ नराशंसेन नग्नहुम् ॥ अधातामश्विना मधु ॥ भेषजं
भिषजा सुते ॥ आजुह्वाना सरस्वती ॥ इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् ॥ इडाभिरश्वि
नाविषम् ॥ समूर्जं सं रयिं दधुः ॥ अश्विना नमुचेः सुतम् ॥ सोमं शुक्रं परि
स्रुता ॥ सरस्वती तमाभरत् ॥ बर्हिषेन्द्राय पातवे ॥ २ ॥ कवष्यो न व्यचस्वतीः ॥
अश्विभ्यां न दुरो दिशः ॥ इन्द्रो न रोदसी दुघे ॥ दुहे कामान्त्सरस्वती ॥ ३ ॥
उषासानक्तमश्विना ॥ दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः ॥ संजानाने सुपेशसा ॥ सम

[illegible]

ञ्जाते सरस्वत्या ॥ पातं नो अश्विना दिवा ॥ पाहि नक्तं सरस्वति ॥ ३ ॥ दैव्या होतारा भि
षजा ॥ पातमिन्द्रं सचा सुते ॥ तिस्रस्त्रेधा सरस्वती ॥ अश्विना भारतीडा ॥ ती
व्रं परिस्रुता सोमम् ॥ इन्द्राय सुषुवुर्मदम् ॥ अश्विना भेषजं मधु ॥ भेषजं नः स
रस्वती ॥ इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम् ॥ रूपंरूपमधुः सुते ॥ ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः ॥
शशमानः परिस्रुता ॥ कीलालमश्विभ्यां मधु ॥ दुहे धेनुः सरस्वती ॥ गोभि
र्न सोममश्विना ॥ मासरेण परिस्रुता ॥ समधातं सरस्वत्या ॥ स्वाहेन्द्रे सु
तं मधु ॥ ४ ॥ [illegible] पातवे सरस्वत्य [illegible] ॥ १२ ॥ अश्विना हविरिन्द्रि
यम् ॥ नमुचेर्धिया सरस्वती ॥ आ शुक्रमासुराद्वसु ॥ मघमिन्द्राय जभ्रिरे ॥ यमश्
विना सरस्वती ॥ हविषेन्द्रमवर्धयन् ॥ स बिभेद वलं मघम् ॥ नमुचावासुरे

८०

सचौ॥तमिंद्रंपशवःसचा॥अश्विनोभासरस्वती॥१॥दधानाअभ्यनूषत॥
हविषायज्ञमिंद्रियं॥यइंद्रइंद्रियंदधुः॥सवितावरुणोभगः॥ससुत्रामाहवि
ष्पतिः॥यजमानायसश्चत॥सवितावरुणोदधत्॥यजमानायदाशुषे॥आ
दत्तनमुचेर्वसु॥सुत्रामाबलमिंद्रियं॥२॥वरुणःक्षत्रमिंद्रियं॥भगेनसविता
श्रियं॥सुत्रामायशसाबलं॥दधानायज्ञमाशत॥अश्विनागोभिरिंद्रियं॥
अश्वेभिर्वीर्यंबलं॥हविषेंद्रंसरस्वती॥यजमानमवर्धयन्॥ताना
सत्यासुपेशसा॥हिरण्यवर्तनीनरा॥सरस्वतीहविष्मती॥इंद्रकर्मसुनो
वत॥ताभिषजासुकर्मणा॥सासुदुघासरस्वती॥सवृत्रहाशतक्रतुः॥इंद्रा
यदधुरिंद्रियं॥३॥उभासरस्वतीबलमिंद्रियंनराबहूचा॥१३॥देवंबर्हिःस

७१

रस्वती॥सुदेवमिंद्रेअश्विना॥तेजोनचक्षुरक्ष्योः॥बर्हिषादधुरिंद्रियं॥वसुवने
वसुधेयस्यवियंतुयज॥देवीर्द्वारोअश्विना॥भिषजेंद्रसरस्वती॥प्राणंनवीर्यं
नसि॥द्वारोदधुरिंद्रियं॥वसुवनेवसुधेयस्यवियंतुयज॥१॥देवीउषासा
वश्विना॥भिषजेंद्रसरस्वती॥बलंनवाचमास्ये॥उषाभ्यांदधुरिंद्रियं॥वसु
वनेवसुधेयस्यवियंतुयज॥देवी[illegible]जोष्ट्रीअश्विना॥सुत्रा
मेंद्रेसरस्वती॥श्रोत्रंनकर्णयोर्यशः॥जोष्ट्रीभ्यांदधुरिंद्रियं॥वसुवनेवसुधे
यस्यवियंतुयज॥२॥देवीऊर्जाहुतीदुघेसुदुघे॥पयसेंद्रंसरस्वत्यश्विना
भिषजावत॥शुक्रंनज्योतिस्तनयोराहुतीधत्तइंद्रियं॥वसुवनेवसुधेय
स्यवियंतुयज॥देवादेवानांभिषजा॥होताराविंद्रमश्विना॥वषट्कारैःस

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रेस्वती॥ त्विषिं इन्द्रेपेमतिं॥ होतेन्यांद धुरिंद्रिय॥ वसुवनेवसुधेयस्य ज
रेस्वती॥ त्विषिं इद्दंपेमति॥ होत्ते म्यांद धुरिंद्रियं॥ वसुवनेवसुधेयस्यवि भारती ऽ॥
पंतु [illegible] यज॥३॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः॥ सरस्वत्यश्विना भारती ऽ॥
मूधनमद्येनाभ्यां॥ इन्द्राय दधुरिंद्रियं॥ वसुवने वसुधेयस्य वियंतुयज॥
देवइन्द्रो नराशंसः॥ त्रिवरूथः सरस्वत्याश्विभ्यामीयते रथः॥ रेतो नरूप
मृतं जनित्रं॥ इन्द्राय त्वष्टा दधदिंद्रियाणि॥ वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥
१०॥ देवइन्द्रो वनस्पतिः॥ हिरण्यपर्णो अश्विभ्यां॥ सरस्वत्या सुपिप्पलः॥
इंद्राय पच्यते मधु॥ ओजो न जूतिर्ऋषभो न भामं॥ वनस्पतिर्नो दधदिंद्रि
याणि॥ वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥ देवं बर्हिर्वारितीनां॥ अध्वरे

स्तीर्णमश्विभ्यां॥ ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥ स्योनमिंद्र ते सदः॥ ईशायै म
न्युं राजानं [illegible] बर्हिषा दधुरिंद्रियं॥ वसुवने व
सुधेयस्य वियंतु यज॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत्॥ देवान्यक्षद्यथायथं॥ होता
रा विंद्रमश्विना॥ वाचा वाचं सरस्वती॥ अग्निः सोमं स्विष्टकृत्॥ स्वि
ष्ट इंद्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्॥ इष्टो देवो वनस्पतिः॥ स्वि
ष्टा देवा आज्यपाः॥ इष्टो अग्निरग्निना॥ होता होत्रे स्विष्टकृत्॥ यशो
न दधदिंद्रियं॥ ऊर्जमपचितिं स्वधां॥ वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥
॥६॥ होता दधुरिंद्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥ अग्निमद्य होतारमवृणीत

नो देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासा अश्विनेन्द्रं देवीत्योर्द्देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे ... देवानो दैवी ... देवं बर्हिर्देवी
॥ इति प्रथम ... यद्देवो ... इन्द्रं च सुवनं च - द्वितीयां
द्रियं श्रं च सुवनं वसुधेयस्य वियंतु यजे ... वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज सरस्वते ...
सुधेयस्य वियंतु यजे ॥ इन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य ... ॥ अध्वर्यो स्तोतारम् प्रणीत ॥ अपः स्तन्नासु ... ग्निः स्विष्ट
त्या वनस्पतिः पङ्क्ति ॥१४॥ अग्निमद्य होतारमवृणीत ॥ गृहं छत्त्रं ... ॥ वयम् ... कृद्भानुः
तो यजमानः ॥ पचन्पक्तीः ॥ पचन्पुरोडाशान् ॥ गृह्णंश्च ... सरस्वत्यै मेषमिन्द्राय अश्विभ्यां ॥ इन्द्राय ...
अश्विभ्यां छागं सरस्वत्या इन्द्राय ॥ वभ्रुः सरस्वत्यै ... ॥ सूपस्था अद्य देवो वनस्पति सरस्वत्य
वभ्रु निन्द्राय पशुमश्विभ्यां सरस्वत्यै ॥ ... सरस्वत्या इन्द्राय ॥१॥ सरस्वत्यै मेषेणेन्द्राय ... अश्विभ्यां
रमवत ॥ अश्विभ्यां ... सरस्वत्या इन्द्राय ... सरस्वत्यै ॥ अक्षन्स्तान्मेदस्तः प्रतिपचतं ... जियं
श्विभ्यां ॥ इन्द्राय ऋषभेणाश्विभ्यां सरस्वत्यै ॥ ... २ ३ २ ...

चनाग्ने भीषु ॥ अवीरधंतुम्नैः ॥ अपां तामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा रक्षक ॥
सोमोस्तु रामंत ॥ उपोउष्याम दाश्रौद्दिन दाजदन्तु ॥ अवीरधं तां गृपे ॥ सोमध
पीआर्षेयपीशान पाद रणीत ॥ अपः स्तनास्तु नी यजमानः ॥ बृहस्पत आसीत
तेभ्यः ॥ एष मे देवेषु वसु वार्यायक्ष्यत इति ॥ ता याद्देवा देवयद्दानान्यदुः ॥ ता
न्यस्मा आ च शास्व ॥ आ च गुरस्व ॥ इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषि
तो मानुषः ॥ सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि ॥ ५ ॥ इन्द्राय यजमानः समस्य ॥ ५ ॥
ह उशन्तस्त्वा हवामहे आ नो अग्ने सुकेतुना ॥ त्वं सोम महे भगं त्वं सो
म प्र चिकितो मनीषा ॥ त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्वं सोम पितृभिः

८३

संविदानः॥ बर्हिषदः पितर आहं पितॄन्॥ उपहूताः पितरोग्निष्वात्ताः
पितरः॥ अग्निष्वात्तान्नृतुमतो हवामहे॥ नराशंसे सोमपीथं य आ
शुः॥ ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु॥ शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे॥
ये अग्निष्वात्ता येनग्निष्वात्ताः॥१९॥ अंहोमुचः पितरः सोम्यासः॥
पूर्वे वरे न्नो सोम वैतः॥ अपि कुर्वन्तु ते अवन्तस्मान्॥ आन्यो पेड
न्धे जुषमाणाः कृदूमं॥ उदीरतामवर उत्परेच॥ अग्निष्वात्ता ऋतुभिः
संविदाना॥ इंद्रवन्तो हविरिदं जुषन्तां॥ यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्न ईडितो जा
तवेदः॥ मातली कव्यैः॥ ये तातृपुर्देवत्रा जेहमाना॥ होत्राः स्तोम

८३

तष्टासो अर्कैः॥ आग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ्॥ सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मस
द्भिः॥ कव्यवाहन सरस्फुरु ब्रियं॥ अग्नि एतेन हविषा सपर्यन्॥ उपास
दं कव्यवाहं पितृणां॥ स नः प्रजां वीरवतीः समन्यन्तु॥२॥ अग्ने निष्वा
त्ताः जेहमानाः सहस्तचं॥१५॥ होता यक्षत् इडस्पदे॥ समिधानं महद्यशः
ऋाः॥ सुषमिद्धं वरेण्यं॥ अग्निमिन्द्रं वयोधसं॥ गायत्रीं छन्द इन्द्रियं॥ त्र्य
विंगां वयो दधत्॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्षत्तछ्चिव्रतं॥ त
नूनपातमुद्भिदं॥ यं गर्भमदितिर्दधे॥१॥ शुचिमिन्द्रं वयोधसं॥ उष्णि
हं छन्द इन्द्रियं॥ दित्यवाहं गां वयो दधत्॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज॥ होता यक्ष
दीडेन्यं॥ ईडितं वृत्रहन्तमं॥ इडाभिरीड्यं सहः॥ सोममिन्द्रं वयोधसं॥ अनु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

८४ ॥श्री॰ज॰॥ द्विपदं छंद इंद्रियं ॥ त्रिवत्सं गां वयो दधत् ॥२॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्सु
बर्हिषं ॥ पूषण्वतममर्त्यं ॥ सीदन्तं बर्हिषि प्रिये ॥ अमृतेंद्रं वयो धसं ॥ बृहती
छंद इंद्रियं ॥ पंचाविं गां वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद्व्यचस्व
तीः ॥ सुप्रायणा ऋतावृधः ॥२॥ द्वारो देवीर्हिरण्ययीः ॥ ब्रह्माणमिंद्रं व
यो धसं ॥ पंक्तिं छंद इहेंद्रियं ॥ तुर्यवाहं गां वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य
होतर्यज ॥ होता यक्षत्सुपेशसा ॥ सुशिल्पे बृहती उभे ॥ नक्तोषा धर्म २
सा न दर्शते ॥ विश्वमिंद्रं वयो धसं ॥ त्रिष्टुभं छंद इहेंद्रियं ॥४॥ पष्ठवाहं गां
वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्प्रचेतसा ॥ देवानामुत्तमं
यशः ॥ होतारा दैव्या कवी ॥ सयुजेंद्रं वयो धसं ॥ जगतीं छंद इहेंद्रियं ॥

८७

अनड्वाहं गां वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्पेशस्वतीः ॥५॥
तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः ॥ भारतीर्बृहतीर्महीः ॥ पतिमिंद्रं वयो धसं ॥ विरा
जं छंद इहेंद्रियं ॥ धेनुं गां न वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता य
क्षत्सुरेतसं ॥ त्वष्टारं पुष्टिवर्धनं ॥ रूपाणि बिभ्रतं पृथक् ॥ पुष्टिमिंद्रं वयो धसं ॥
॥६॥ द्विपदं छंद इहेंद्रियं ॥ उक्षाणं गां न वयो दधत् ॥ वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता
यक्षद्वनस्पतिं ॥ शमितारं शतक्रतुं ॥ हिरण्यपर्णमुक्थिनं ॥ रशनां बिभ्रतं वशिं ॥ भगमिं
द्रं वयो धसं ॥ ककुभं छंद इहेंद्रियं ॥ वशां वेहतं गां न वयो दधत् ॥ वेत्वाज्य
स्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्स्वाहाकृतीः ॥ अग्निं गृहपतिं पृथक् ॥ वरुणं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दे ॥ इडसुरैंति... यत्रीं स्थि । अचित्रत ... चिमुचि हैदिसवा... दृडे ... सोमेन ...

यजोरवत ...

...पजेकविं ॥ ... मिंद्र यंत्र ... ॥ अग्निं ... दे इंद्रियं ॥ इह देवम ॥

...व योदधैतु ॥ मे ... होतमेजं ॥७॥ दधे ... इंद्रियं पेशस्वतीवं

चो धरंच त्वा ... होतर्य ... च ॥२॥ समिद्धो अग्निः समिध्या ॥ सुष

मिद्धो वरेण्यः ॥ गायत्री छंद इंद्रियं ॥ त्र्यविर्गौर्वयो दधुः ॥ तनूनपाच्छुचि

...तः ॥ तनूनपाच्च सरस्वती ॥ उष्णिक् छंद इंद्रियं ॥ दित्यवाड्गौर्वयो दधुः ॥ इडा

...मिरग्निरीड्यः ॥ सोमो देवो अमर्त्यः ॥१॥ अनुष्टुप् छंद इंद्रियं ॥ त्रिवत्सो गौ

...वयो दधुः ॥ सुबर्हिरग्निः पूषण्वान् ॥ स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः ॥ बृहती छंद इंद्रि

...मा ॥ पंचाविर्गौर्वयो दधुः ॥ दुरो देवी ... शो महीः ॥ ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः ॥

... पंक्ति... दइंद्रियं ॥ तुर्यवाड्गौर्वयो दधुः ॥ ६२ ॥ उषे यह्वी सुपेशसा ॥

१ॐ

विश्वे देवा अमर्त्याः ॥ त्रिष्टुप् छंद इंद्रियं ॥ पष्ठवाड्गौर्वयो दधुः ॥ दैव्या होतारा भिषजा ॥
इंद्रेण सयुजा युजा ॥ जगती छंद इंद्रियं ॥ अनड्वान्गौर्वयो दधुः ॥ तिस्र इडा
सरस्वती ॥ भारती मरुतो विशः ॥ विराट् छंद इंद्रियं ॥ धेनुर्गौर्न वयो द
धुः ॥ त्वष्टा तुरीपो अद्भुतः ॥ इंद्राग्नी पुष्टिवर्धना ॥ द्विपाच्छंद इंद्रियं ॥ उक्षा
गौर्न वयो दधुः ॥ शमिता नो वनस्पतिः ॥ सविता प्रसुवन्भगं ॥ ककुप् छं
द इंद्रियं ॥ वशा वेहद्गौर्न वयो दधुः ॥ स्वाहा यज्ञं वरुणः ॥ सुक्षत्रो भेष
जं करत् ॥ अति... दइंद्रियं ॥ बृहदृषभो गौर्वयो दधुः ॥ ४ ॥ अग्निम
द्य ... ऋक्पंक्तिश्छंद ... गौर्वयो दधुः विराड्वशा बेहद्गौर्न वयो दधुः ... ॥ १८ ॥ व

तेजैतेन श्रीः [illegible] चैत्राउदेन देवंते नंदशोभि रित्याह्।।१ ॥८७॥

॥८६॥ सतेनन्तुनोदेवाः॥ वसंतरश्मिर्द्वनोस्तुतं॥ रथंतरेणतेजसा॥ हविरिंद्रेव
सतेनन्तुनोदेवाः॥ वसंतरश्मिर्दूनोस्तुतं॥ रुद्रापंचदशेस्तुतं॥ बृहतायशसाबलं॥
योदधु॥ ग्रीष्मेणदेवाऋतुना॥ रुद्राःपंचदशेस्तुतं॥ बृहतायशसाबलं॥
हविरिंद्रेवयोदधुः॥ वर्षाभिऋतुनादित्याः॥ स्तोमेसप्तदशेस्तुतं॥१॥ वैरू
हविरिंद्रेवयोदधुः॥ शारदेनऋतुनादेवाः॥ एकविंशऋभ
वेणविशौजसा॥ हविरिंद्रेवयोदधुः॥ हेमंतेनऋतुनादेवाः॥
वेस्तुतं॥ वैराजेनश्रियाश्रियं॥ हविरिंद्रेवयोदधुः॥ हेमंतेनऋतुनादेवाः॥
मरुतस्त्रिणवेस्तुतं॥ बलेनशक्वरीःसहः॥ हविरिंद्रेवयोदधुः॥ शैशिरेणऋ
नादेवाः॥ त्रयस्त्रिंशेमृतंस्तुतं॥ सत्येनरेवतीःक्षत्रं॥ हविरिंद्रेवयो ॥८८॥
दधुः॥२॥ स्तोमेसप्तदशेस्तुतं सहो हविरिंद्रेवयोदधुः ऋतुभिरेवं॥१२॥

॥श्री०२॥१

देवंवर्हिरिंद्रंवयोधसं॥ देवंदेवमवर्धयत्॥ गायत्रियाछंदसेंद्रियं॥ तेजइंद्रेवयोदधत्॥ वसुवनेवसुधेयस्यवेतुयज॥ देवीद्वारोदेवमिंद्रंवयो
धसं॥ देवीर्देवमवर्धयन्॥ उष्णिहाछंदसेंद्रियं॥ प्राणमिंद्रेवयोदध
तु॥ वसुवनेवसुधेयस्यवियंतुयज॥ देवीदेवंवयोधसं॥ उ
षेइंद्रमवर्धतां॥ अनुष्टुभाछंदसेंद्रियं॥ वाचमिंद्रेवयोदधत्॥ व
सुवनेवसुधेयस्यवीतांयज॥ देवीजोष्ट्रीदेवमिंद्रंवयोधसं॥
देवीर्देवमवर्धतां॥ बृहत्याछंदसेंद्रियं॥ श्रोत्रमिंद्रेवयोदध
तां॥ वसुवनेवसुधेयस्यवीतांयज॥२॥ देवीऊर्जाहुतीदेवमिंद्रंवयो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री॥

७॥

धसं॥ देवी देवमं वर्धतां॥ पंक्त्या छंदसेंद्रियं॥ शुक्रमिंद्रे वयो दधेत॥
वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥ देवी देव्या होतारा देवमिंद्रं वयो
धसं॥ देवा देवं नेवर्धतां॥ त्रिष्टुभा छंदसेंद्रियं॥ त्विषिमिंद्रे वयो दधत॥ वसु
वने वसुधेयस्य वीतां यज॥२॥ देवी तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयो धसं॥
पतिमिंद्रमवर्धयन्॥ जगत्या छंदसेंद्रियं॥ बलमिंद्रे वयो दधत॥ ...
वसुवने वसुधेयस्य वियंतु यज॥ देवो नराशंसो देवमिंद्रं वयो
धसं॥ देवो देवमवर्धयत्॥ विराजा छंदसेंद्रियं॥ रेत इंद्रे
वयो दधत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४॥ देवो वनस्प

॥८॥

[illegible] ... देवी ... जोष्ट्री ... ॥
तिर्देवमिंद्रं वयो धसं॥ देवो देवमवर्धयत्॥ द्विपदा छंदसेंद्रियं॥ भग
मिंद्रे वयो दधत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवं बर्हिर्वारितीनां
नां देवमिंद्रं वयो धसं॥ देवो देवमवर्धयत्॥ ककुभा छंदसेंद्रियं॥ य
श इंद्रे वयो दधत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवो अग्निः स्विष्ट
कृद्देवमिंद्रं वयो धसं॥ देवो देवमवर्धयत्॥ अतिछंदसा छंदसेंद्रि
यं॥ क्षत्रमिंद्रे वयो दधत्॥ वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥५॥ [illegible]
यंतु यज वीतां यज वीतां यज वेतु यज वेतु यज यंतु यज पंच च॥२०॥ स्वा [illegible]
त्वा सोमः सुरावान् ... स्तेनमिंद्रो सिषद् देवा होता यक्षत्समिधेन्द्र [illegible]

National Centre for the Arts

८८ [illegible]

॥श्रीः॥ समिद्ध आ चर्षणिप्रा देवं बर्हिरिडः होता यक्षत्समिद्धो अग्निरे
श्विना श्विना हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्य ओतो नेऽस्वाहो
ता यक्षत्समिद्धो अग्निः समिधा वसन्ते नु देवं बर्हिरिन्द्रियं रातिः॥२०॥
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥हरिः॥ ओम्॥ श्रीगजाननन॥ शुभमस्तु॥ ॥
ओम्॥ त्रिवृत्स्तोमो भवति॥ ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्॥ ब्रह्मवर्चसमेवा
वरुन्धे॥ अग्निष्टोमः सोमो भवति॥ ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः॥ ॥८८॥

॥८८॥

ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। रथन्तरं साम भवति॥ ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरं॥ ब्रह्मवर्चसमेवे
चा वरुन्धे॥ पुरिस्तुज्ज्योतिषाम भवति॥१॥ अनूणोभिर्मिरस्त्रि श्चकः॥ एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्ये चे
वावरुन्धे॥ बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेय
रूपं॥ रूपेणो न ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे॥ बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेय
मिति॥ स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्॥ तमाहरत्॥ तेनायजत॥ ततो वै स देवा
नां पुरोधामगच्छत्॥ यः पुरोधाकामः स्यात्॥ स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥
पुरोधामेव गच्छति॥ तस्य प्रातःसवने सन्ने पुनाराशंसेषु॥ एकादश दक्षि
णा नीयन्त॥ एकादश माध्यंदिने सवने सन्ने पुनाराशंसेषु॥ एकादश तृतीय
सवने सन्ने नाराशंसेषु॥ त्रयस्त्रिंशत्संपद्यते॥ त्रयस्त्रिंशद्देवताः॥ देवता
एवावरुन्धे॥ अश्वस्त्रिंशः॥ प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥ प्राजापतिम

[redacted]

२९ ॥श्री॥दि॰
तु स्त्रिंशो दूवनांनां॥ यावंतीरुवदेवतौः॥ नाएवावरुंधे॥ रुक्माच्छिनत्त्यभिषिंचति॥
२णो रब्रह्मणे वा एतद्रूपं॥ यद्रुक्म्य छिनं॥ ब्रह्मवर्चसेनैवैनं संमर्धयति॥ आ
ज्येनाभिषिंचति॥ तेजो वा आज्यं॥ तेजएवास्मिंदधाति॥४॥ होतीन
वति य जेलवा अभ्योदधाति॥१॥ यदाग्नेया भवति॥ अग्निर्वैरथा स्फुर्तिः॥ ध५१
अथयसौम्यः॥ उष्टियैपूषा॥ उष्टिवैरर्क्स्य॥ उष्टिमेवावरुंधे॥ प्रसूता यै स्यातिन॥ ५
अथ यत्वाष्ट्रः॥ त्वष्टाहि रूपाणि विकरोति॥ निर्वरुणत्वाय वारुणः॥१॥ अथोय
एवक अस्रस्नुपते॥ साहि वारुणः॥ अथयद्वैश्वदेवः॥ वैश्वदेवो हि वैरपः॥ अथयन्मा
रुतः॥ मारुतो हि वैरपः॥ सर्वैनाभिषिंचति॥ रामगणा वै मरुतः॥ एष्मि राम
पत्नीहा मारुत्यानाभ्यनः॥ विड्डू मरुतः॥ विशैएवैतमन्नाद्ये जो भिषिच्यते॥ तस्माद्वाए २९

यविशःप्रियः॥ विशोहिमन्नानोभिषिच्यते॥ अथ भर्ग चर्मण्यभिषिंचति॥ स हि प्रजा
पतिरूपः॥ दिशो हि मन्नो भिषिच्यते॥ अथ मनुचर्मण्यभिषिंचति॥२॥ वारुणो वि...
नयिना॥ दधा भिषिंचति॥ उर्णाअन्नाद्यदर्भि॥ उर्जैवैन आदेन समर्धयति॥२॥ वारुणो वि...
ढैमरुतो ऐच॥२॥ यदाग्नेया भवति॥ आग्नेयो वै ब्राह्मण॥ अथ यत्सौम्यः॥ सौम्या
हि ब्राह्मणः॥ प्रसवाय चसो वित्र॥ अथयद्वार्हस्पत्यः॥ एतद्वै ब्राह्मणस्य वा स्पती
यं॥ अथयदैन्द्राग्नीयः॥ आग्नेयो वै ब्राह्मणः॥ तौ यदा संगच्छेते॥१॥ अग्नीमेन ५७५
त्रो भवति॥ अथयत्सौरस्वतः॥ एतद्वि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वा स्पतीयं॥ निरुण ६९
त्यायैव वारुणः॥ अथो य एवक अस्रस्नुयते॥ साहि वारुणः॥ अथ यद्यावापृथि
व्यः॥ इन्द्रो वृत्रायवज्रमुद्यय च्छतां॥ तद्यावापृथिवीनान्वमन्येतां॥ तमुतेनैव भाग
ने प्रेता न्वमन्येतां॥२॥ वज्रस्य वा एषोनुमानाय॥ अनुमतवज्रः सूयानाइति॥
गलेप

६
श्री

भवंति॥ अथ कौशाम्बमश्री॥ गायत्री ब्रह्मवर्चसं॥ गायत्रिये व ब्रह्म
अनयतो निरूप्यासि
वर्चसं संवरुपे॥ हिरण्येन घृतमुत्पुनाति॥ तेजसा एव रुचे॥ राज्ञा हि नेमि षिंच
ति॥ ब्रह्मणो वा एतद्वर्चसा मयोरूपं॥ यत्को मातिने॥ ब्रह्मणैवेनं तत्सा मश्नु
ते॥ अभिषिंचति॥ घृतेनाभिषिंचति॥ तथा वीर्यावत्तरो भवति॥ ३॥ संगच्छेति
ग ध्येयेनान्येन न्येता ऽरूपे हत्यारिचा॥ ३॥ नवैसो मेनन्सो नस्यसवोस्ति॥ हुतो
हि वः॥ अभिषुतो सोमः॥ नहि हुतः सूयते॥ सोमी ऽसूत व शात्मान्न मेना॥ सोमो वै
ता धाः॥ रेत एवा न ह्यधामि॥ सो म्य यो निषिंचति॥ रेतोधा येषा॥ रेतः सोमः॥ रेत
एवा स्मिन्दधाति॥ यत्कि यरा तस्य भन्ते सोमे॥ तस्मै वै भवति॥ अपा दद्यु त्सु [illegible] च
तेनास्तु पद्धि॥ स्तुवर्षा मपर्त्ता च जनस्य गोपा॥ भरेषु जा ऽस्तु क्षिति ऽस्तु अनसा॥ ॥रान॥
मर्यं तं गामनु मदेम सोम॥ २॥ रेतः सोमः समर्चा॥ ४॥ यो वै सोमेन सूयते॥ सदेवसू १०

वः॥ यः पशुनो सूयते॥ स देवसवः॥ यद्ध्यो सूयते॥ स मनुष्यसवः॥ एतं वै एषपि द्याप्रा
यं घ्नः॥ नत तो वैसो प्पार व्या न पशूना नेस्य यत॥ या वतीः क्रियतीं औषधी [illegible] वा यं वदंति॥ जा२
तासास्त औमसा ऽसूयते॥ १॥ य एतेनुयजते॥ यः उ चैनमेवं वेद॥ तान् राशस्य चाभिषिं
चति॥ मनुष्यो वै नराशंसः॥ निद्धुत्यथा वैतत्॥ अथाभिषिंचति॥ यत्किंचेरा तस्य
यं मन्तुतरवेदीकं॥ तत्सर्वं भवति॥ येमे पंचाशतं दुः॥ अश्वानां सत्य सस्तुतिः॥ घृत क्ष
दानमहि श्वचः॥ बृहत्तं श्रिमस्य नो॥ [illegible] वेद च ततन्त पो॥ २॥ सूयते सत्यस्तेति स्त्री
र्णिचा॥ ५॥ एषगोसवः॥ पृष्ठिः शकुन्यो बृहत्सो मा॥ पन्नैमाने क पवरथं तरं ते
वति॥ यो वै नो ऽपेयः॥ सोसंम्राड्सवः॥ यो राज्ञेस्यर्यः॥ स वरुणसवः॥ प्रजापतिः
स्वाराज्यं परमेष्ठ्या॥ स्वाराज्यं गौरेव॥ गोविंद मनयति॥ १॥ य एतेन यजते॥ यउ चैवं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्रा॰ द्वि॰७

९१

मेवंवदे॥ इमेरोहद्रथंतरे नेवत॥ तद्धि स्वाराज्यं॥ अयुतं दक्षिणाः॥ तद्धि स्वारा
मेवंवदे॥ इमे रोहद्रथंतरे नेवत॥ तद्धि स्वाराज्यं॥ अनेडुत्तेयंदक्षिणा जोहं यजनीपं स्व
ज्ये॥ प्रति दुषा निषिंचति॥ तद्धि स्वाराज्ये॥ अनेडुत्तेयं दक्षिणा जोह यजनीपंस्य
ज्ये॥ प्रति धुषा निषिंचति॥ तद्धि स्वाराज्ये॥ अनेडु तेयं दक्षिणा जो ह युञ्जी पं स्य

३ इयं रहुत स्तोत्रेस त्याभिषिंचनि॥ वायरं थंतरे॥२॥ अस्तो रहन्त॥ अनयोरवैनम नेत
हिंनमभिषिंचति॥ पशुस्तोमो वा एषः॥ तेन गोस्तवः॥ पुरुत्रिंशः सर्वः॥ देवजातः
सहस्रा इयः॥ क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः॥ महान्महित्वे तंस्तभाना॥ क्षत्रेरा
इचं आद हि॥ प्रजापते स्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिंचामी त्याह॥ स्वारा
ज्यमेवैनं गमयति॥३॥ इयमन्वतिरथंतर मारुकंच॥५॥ सिंहे व्याघ्र उतया
पृदाकौ॥ त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या॥ इंद्रं या देवी सुभगा जजान॥ सानु आगन्
वर्चसा संविदाना॥ या राजन्ये दुन्दुभावायतायां॥ अश्वस्य क्रंदे पुरुषस्य मायो॥ इंद्रं ९१
वर्चसा संविदाना॥ या हस्तिनि द्वीपिनि या

यादेवी सुभगा जजान॥ सानु आगन्वर्चसा संविदाना॥ या हस्तिनि द्वीपिनि या
हिरण्ये॥ त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१॥ इंद्रं या देवी सुभगा जजान॥ सानु आगन्व
र्चसा संविदाना॥ रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे॥ वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे॥
इंद्रं या देवी सुभगा जजान॥ सानु आगन्वर्चसा संविदाना॥ राडसि विराडसि॥
३अ सम्राडसि स्वराडसि॥ इंद्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तं श्रीणामि॥ इंद्राय त्वौजस्व
ते ओजस्वन्तं श्रीणामि॥२॥ इंद्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तं श्रीणामि॥ इंद्राय त्वा
युष्मते आयुष्मन्तं श्रीणामि॥ तेजोसि॥ तत्ते प्रयच्छामि॥ तेजस्वदस्तु मे मुखं॥
तेजस्वच्छिरो अस्तु मे॥ तेजस्वान्विश्वतः प्रत्यङ्॥ तेजसा संपिपृग्धि मा॥
ओजोसि॥ तत्ते प्रयच्छामि॥३॥ ओ[illegible]दस्तु मे मुखं॥ ओजस्वच्छिरो अस्तु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

[redacted]

१२ ॥आ॰ द्वि॰ ७

तः मे॥ ओजे॑स्या ग्निःवि॒श्वतः॑ प्रत्य॒ङ्॥ ओजे॑ष्टाः सं॑पि॒ष्टभि॑मा॥ पयो॑ऽसि॥ तत्ते॑ प्रयं॑छा

मि॥ पये॑स्व दस्तु मे मुख॑॥ पये॑स्य छिरो॑ अस्तु मे॥ पयं॑स्या ग्निवि॒श्वतः॑ प्रत्य॒ङ्॥ पयं॑सा

सं॑पि॑ष्टभि॑मा॥ ५॥ आयु॑रसि॥ तत्ते॑ प्रयं॑छामि॥ आयु॑ मे॑ दस्तु मे मुखे॑॥ आ

यु॑ष्क॒ छिरो॑ अस्तु मे॥ आयु॑ष्मा ग्निवि॒श्वतः॑ प्रत्य॒ङ्॥ आयु॑षा सं॑पि॑ष्टभि॑मा॥

छि॰७ इ॒म मे॑न आयु॑षे वर्च॑से कृधि॥ प्रि॑यं रेतो॑ वरुण सो॑म राजन्॥ मा॒ते॑वास्मा

अदिते॑ शर्म॑ यच्छ॥ वि॑श्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा सं॑दत्॥ ५॥ आयु॑रसि वि॒श्व ॥२॰॥

यु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि स॒र्वम् आयु॑रसि॥ यतो॑ वा॒तो॑ मनो॑ज॒वाः॥ यत॒ः क्षरं॑ति

सिंधवः॥ तां त्वा॒ ब्र॑ह्म॒णा॑ हवा॒महे॥ अग्नि॑ष्वि॒चामि॑व चे॑सा॥ स॒स्त्कृ॑इयाः ॥ सा म॰ १२

सू॰ १

सि॒ज्यु॒ज॒ता॥ सोमं॑ इव रा॒स्त्र॑ दोभ्यः॥ अ॒ग्निरि॑व वि॒श्वतः॑ प्रत्य॒ङ्॥ सूर्य॑ इव ज्योति॑षा

सि॒ज्जु॒ल॒ता॥ सोमं॑ इव॒स्त्र॑ रो॑भ्यः॥ अपां यो द्र॒वणे॑ र॒सः॥ तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑॥ तेज॑से ब्रह्म

वि॒र्चस॥ ६॥ अपां यो॑ द्र॒वणे॑ र॒सः॥ तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑॥ ओज॑से वी

चुं॰ र्या॑य वं॑र्दहाँमि॥ अपां य॒ऊ॒र्मौ र॒सः॥ तम॒ह म॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑॥ ओज॑से वी

र्या॑य द॒हा॑मि॥ अपां यो॑ मध्य॒तो र॒सः॥ तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्या॑य॒णाय॑॥ पु॒ष्ट्यै प्र ॥४

जन॑नाय॒ गृह्णा॑मि॥ अपां यः॑ प॒र्जि यो॑ र॒सः॥ तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑॥

आयु॑षे वर्च॑से प्रजा॑दं॑ हरा॑मि॥ ७॥ गो॒षु गौं लक्ष्मी॑णा॒भि॥ ओं सि॑न॒त्ते प्र ॥ मा

का॒भि॒प॒र्य॑स्ता॒पि॑ष्ट॒भिमा॑ सं॒प्रि॒न्न॒र्व॑रसि यो॑ र॒स्तो ह॑र्च॒॥ ७॥ अ॒भि॒प्रेहिं वीर॒य॑स्वा

उ॒ग्र॒चे॑तां स॒पत्न॒हा॥ आति॑ष्ठ मित्र॒ वर्ध॑नः॥ तु॒भ्यं दे॒वा अधि॑ब्रुवन्॥ ओं

स्वरः

॥श्री॰ तै॰ ७
२३

कौन्युं काव्यं मितुं आनिष्ठ रचहृत्रथां॥ आनिष्ठंतं परिविश्वेंग नूपन॥ त्रिवृं
सोनश्वर त्रिस्चरो वा॥ मृहत्तहृस्य स्वेरस्यना को॥ आवृत्रिस्य रू. पो अ
तानितस्यो॥ भद्रुसेंद्रोमदुत्वतुवहृस्पतिं॥१॥ अनु सोमो अन्नुमिरावी
त॥ अनुंत्या विश्वेदेवा मं वंतु॥ अनुंसप्तराजो नो यदु नाभिपिंक्ता॥ अनं
तामित्रा वरुणाविहावं तं॥ अनु ● वीपृथिवीविश्वेसं म॥ सूर्यो अहो भिरनु
त्वावतु॥ चंद्रमा नक्षत्रैरनुंसा चतु॥ द्यो श्च वा पृथिवी च प्रचेतसा॥ शुक्रोबृ
हद्दक्षिणात्वापिपर्तु॥ अनुंस्वधा चिंकितां सोमों अग्निः॥ आ पं इं त्तः
अंसीतु नस्यं॥२॥ बृहस्पतिः सो सों अग्निरेकं चा॥८॥ प्रजापतिः प्रजा असृ
या॥ ७३

राम

जत॥ ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन॥ स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत॥ सो न्नं भू
तं॥ ता अस्मात्मृष्टाः पराचीरायन ... प्रजापतिं प्रजाः उपावर्तंत॥ अन्नमेवैनं
तोनिष्ठत॥ ता अन्यत्रान्ना घ्न विन्दा॥ प्रजापतिं प्रजाः उपावर्तंत॥ अन्नमेवैनं
भूतं पश्यं ती: प्रजा उपावर्तंते॥ य एतेन यजंते॥ य उ चैनमेवं वेद॥ सर्वाण्यन्नानि म
वंति॥१॥ सर्वपुरुषा॥ सर्वाण्यु वा अन्नान्यवरुंधे॥ सर्वान्पुरुषान्॥ राडसि विराडसी
त्याह॥ स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥ यद्धिरण्यं ददाति॥ तेजस्तेनावरुंधे॥ यत्तिस्रः प्र
वीयेतनं॥ य दद्ध्रा॥२॥ पुष्टिं तेन॥ यत्कं सं तनुं॥ आयुष्टेन॥ यद्धिरण्यमाबध्नाति॥
ज्योतिर्वै हिरण्यं॥ ज्योतिरेवास्मिन्दधाति॥ अथो तेजो वै हिरण्यं॥ तेज एवात्मन्धत्ते॥
यदोदनं प्राश्नाति॥ एतदेव सर्वं मिवरुंध्ये॥३॥ तदस्मिन्ने कु प्याप्यां॥ रोहिण्याकृ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

[redacted]

१४ ॥ ब्रा॰ह्रि॰७

यसमानानां करोति॥

र्यः॥ यद्ब्राह्मण एव रौहिणौ॥ तस्मादेव॥ अथो व र्ष्मैवैनं समानानां करोति॥ ...दिदृक्षेण्योदर्श

उपनास्त्र्यैणा कार्यः॥ उद्यंतं वा एतं सर्वाः प्रजाः प्रतिनंदंति॥ दिदृक्षेण्योदर्श

नीयो भवति॥ य एवं वेद॥ ब्रह्मवादिनो वदंति॥४॥ अवेत्यौ वसुथा श्नाइति॥

नीयो भवति॥ य एवं वेद॥ ब्रह्मवादिनो वदंति॥ त्रिभिः पंचयति॥ त्रयं इमे

यद्गर्भं पुंजीलैः पवयंति॥ तस्विदेपा वैति॥ तान्त्वा वैति॥ त्रिभिः पंचयति॥ त्रयं इमे

लोकाः॥ एभिरेवैनं लोकैः पवयति॥ अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः॥ यद्दर्भाः॥ य

द्दर्भपुंजीलैः पवयंति॥ अपामेवैनं तेजसा वर्चसाभिषिंचति॥५॥ नुवंत्यं एनमव

रुध्यैव वदंति दर्भायद्दर्भपुंजीलैः पवय... एकं च॥१॥ प्रजापतिरकामयतब्र

राम

१४

ह्मर्यां स्यामिति॥ स एतं पंचशारदीयं मपश्यत्॥ तमाहरत्तेना यजत॥

ततो वै स ब्रह्मर्यां स्यामिति॥ स पंच

ततो वै स ब्रह्मर्यां स्यामिति॥ य कामयेत ब्रह्मर्यां स्यामिति॥ स पंच

शारदीयेन यजेत॥ ब्रह्मैव ब्रह्मर्यां भवति॥ मरुत्स्तोमो वा एषः॥ मरुतो हि दे

॥१३॰ वानां भूयिष्ठाः॥१॥ भूयान्भवति॥ य एतेन यजते॥ य उ चैनमेवं वेद॥ पंचशार

दीयो भवति॥ पंच वा ऋतवः संवत्सरः॥ ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठ

ति॥ अथो पंचाक्षरा पंक्तिः॥ पांक्तो यज्ञः॥ यज्ञमेवावरुंधे॥ सप्तदशा

स्तोमा नातियंति॥ सप्तदशः प्रजापतिः॥ प्रजापतेराप्त्यै॥२॥ भूयिष्ठा

ति देवा॥१०॥ अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्॥ तानिंद्र आदत्त॥ त एनं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२७ ॥ग्रा.द्वि.७

यजं सुपत्याभ्यां यंता।।ता नु मरुत्वं श्चैतेद्दं श्च कया शुभी येनानामयद्रां ।।
तां छंदा नानुपांद्र वता। यत्कं या शुभी यं भवति शां त्यै।।तस्मां देतदैं द्रामा
रुतं ब्रह्माणः स्तवनी यं भवति।।चपंप्रथमेहं नालं स्येत।।एवंद्वितीयं।।एवं
तृतीयं।।१।।एवं सलर्थे पंचां तमेहुना कलं स्यात।।न र्षिंछ मिश्र ष्टे तद हो।।व
र्षिष्ठः स मानानां भवति।। य एतेन यजते।। यउंचैन मेवं वेद।।स्वारं ज्यं वा
एष यज्ञः।।एतेन वा एकयावां कां दमः स्वारांज्य मगच्छत्।।स्वारां ज्यं
गच्छति।। य एतेन यज्ञते।।२।। यउं चैनमेवं वेद।।मारुतो वा एष स्तोमः।।
एतेन वै मरुतोदेवानां भूयिष्ठा अभवन्।।भूयिष्ठः समानानां भवति।।
२८ शुभं

य एतेन यजते।।यउंचैनमेवं वेद।।पंचशारदीयो वा एष यज्ञः।।आपं चशा
रदुरुपादन्नंयन्ति।।य एतेन यजते।।यउं चैनमेवं वेद।।समुद्रात्सोमा नामेति
यंति।।समुद्राः प्रजापतिः।।प्रजापतेरेव नैनिं।।आं तृतीयं गच्छति य ए
तेन यजते त्रिपर्दे न यजं ते यउं चै नमेवं वेद त्रीणिं च।।११।।अस्माकं वो
सोदमा सुरित्रं।।अर्चदं मांसो अग्नये पावकाः।।श्रिचीचयं सा
सो मुरुण्वयंः।।वनं ऋषदो वायवो न सोम्सोः।।यज्ञा नो मित्रावरुणा
यज्ञा देवां ऋतं बृहत्।।अग्ने यक्षि स्वं दमं।।अश्वि नापिबं तं सुतं
दीद्यग्नी शुचिव्रता।।ऋतुनां यज्ञवाहसा।।२।।६ विरूपचरत्रस्व थौ।।अ
३ अगस्त्यास्यांसमाकतः पंचशारदीयो वास

[redacted]

ऋ१ को१

आ॰ ट॰ अन्यान्यो वत्समुपधापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सु

वर्चाः॥ पूर्वापरं चरतो माययैतौ॥ शिशू क्रीडन्तौ परियातो अध्वरं। विश्वान्यन्यो भुव को२

नाभिचष्टे। ऋतूँरन्यो विदधज्जायते पुनः। त्री॥ किंशुना त्री १ह स्तांण्यग्नेः। त्रिष्टुप् त्रा

८५ यं देवा न वचांसपर्यन्॥२॥ ओक्षन्घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषाद

यंत। अग्निनाग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाड्जुह्वास्यः। अग्निर्दे ऋ४

वानां जठरं। पूतदक्षः कविक्रतुः॥ देवो देवेभिरागमत्॥ अग्निश्रियो म

रुतो विश्वकृष्टयः॥ आत्वेषमुग्रमव ईमहे वयं॥३॥ ते स्वानिनो

रुद्रिया वर्षनिर्णिजः॥ सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः॥ यदुत्तमे मरुतो म रास

८५

ध्यमे वा॥ यद्वावमे सुभगासो दिविष्ठ॥ ततो नो रुद्रा उत वा न्वस्या॥ अ

ग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजाम॥ ईडे अग्निं स्ववसं नमोभिः॥ इह प्रसत्तो विचयत्कृ वि२

तं नः॥ रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः॥ प्र दक्षिणिन्मरुतां स्तोममृध्यां॥५॥ श्रुधि दु३

श्रुत्कर्ण वह्निभिः॥ देवैरग्ने सयावभिः॥ आसीदंतु बर्हिषि॥ मित्रो अर्यमा प्रातर्यावाणो अध्वरं॥ विश्वैषामदितिर्यज्ञियानां॥ विश्वैषामतिथिर्मा

नुषाणां॥ अग्निर्देवानामव आवृणानः॥ सुमृडीको भवतु जातवेदाः॥

त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥५॥ दिवि क्षयंतो रजसः पृथिव्यां॥ नकी

वत्तु कुरुषसाविरूप॥ कृष्णं च वर्णमरुणं च संधुः॥ त्वामग्न आदित्यास

ऋ१ वि१

वि२ वि१

[redacted]

॥ऋ०॥दि०१ २

मं२

सेयते वा अग्निरेक वे॥ त्वां यांतिषा चो अध्वरेषु सक्षि
आस्वं त्वां त्रिका ऋचं य अग्नि रेक वे॥ नितो यज्ञस्य साधनं॥ अग्ने हो तारमृत्विजं॥ वनु
रो वेद या हवि र्दत्या कुं॥ नितो यज्ञस्य साधनं॥ अग्ने हो तारमृत्विजं॥ वनु
रो॥ त्वेदया हविरंदत्याकुं॥ नीरदूतमनं त्थं॥ ५॥ प्रत्नवा हुता सपर्यांच पन्ने च्यवतो मि
यहं व च्छी महिप्र वेतसं॥ नीर द्यु म नं त्थं॥ ५॥ प्रत्नवा हुता सपर्यांच पन्ने च्यवतो मि
कं त्वं ना था ना प्रचेत सुनेंच॥१२॥ तिग्रु रुरी गथ आ मुज्य मां ना या हि॥ वा यु र्न ति
वोधु को नो अग्ध॥ पिबास्य अभिस्ट टो अम्रुने॥ इंद्रस्वा हो रारिन्ता ते मदां य॥ न
स्य घोसु तेस्त चां॥ तिपु त्वां य पु मो पातु॥ यज्ञ हा सो मंपीत य॥ इंद्र य १
नेहा थुने॥ इद्र मनेरु वा महे॥ युजे त्रृने पु व्या क्षि णां॥२॥ हिता यो यंत्र हतं न॥
विरइंद्र: शतक तुः॥ उपनोहरि भिः सुतं॥ ~~...~~ रा म

४ प्या०

या१
सुसर आजनत्यो तिरिंदं॥ अ धि या तु रपि र इं ब र्हाः॥ स्तेनं रुद्धी
२न मे मा नो अमैः॥ यं शि यो अस्मा अद्रि बिनेद॥ उ तत्य दु ध्च त्थियं॥ यदिंद्र नाकुषी
दी२ पा॥ अग्ने विश्व प्रदेवन॥२॥ मेरुविंद्र सुरुपरुत्वा महे॥ अरंत्ते नुचरं स्तु के नु देव्य जने॥
अग्निमिनं वरुणं सातये भगं॥ द्यावा पृथिवी मरुतः स्वस्तये॥ महि क्षेत्रं पुरु श्चंद्र वि
विद्वान्॥ आदित्य स्विन्य घरथं समेरत॥ इद्रोच भिंर जन्य दी यां नः सा यकं॥ सुमुष सं
गानुमग्निं॥ उरु ज्यो त्यो कामुं नेपि विद्वा न्यास्वंवे अनिरमे पर स्वरिन॥३॥ नुपा ऋो०२
तं इंद्र स्य विरस्य बाहू॥ उपस्थया मशरुणा बृहंतो॥ आ नो विश्वा भिरूति भिः सजोषा॥
यं जुषाणो यिन्धयाहि॥ वरीयज्ञ त्वम् विरे भिः सुशिप॥ असमद्युह दृषंणा
ह्रौ१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

[redacted]

कां० दि० १
९९

रुक्मेभिंद्र॥इंद्रापुगा वंआ शिरं॥कुकुके यजिया मधुं॥यत्सी सुपकुरे विद त॥तास्तैव
जिष्टेन वो जोष्ट जयुन॥गभंस्त यो निधु तो धि श्च वो राः॥अरुंरहभूयुइज्जोगु वा ना॥
त्रि वेन वो जोष्ट जयुनः॥
पूर्णाई द्रक्षु मता मोजे नस्य॥दुं मोतपि यंप्र भरेम हो मुहो॥अस्य रता अभिषणायत्तंआ
नुजे॥वमुंत्स वेचं प्रस्तु ने चं सासु हि॥इंद्र दूवासुः शव साम दूनन्तं॥४॥वृजिर्तमय
त्स्वस्ति जौत युनः सुत चं॥१३॥प्रजापतिः पुरुनं स्सृजन॥वैस्मात्सृष्टाः परांच आयन॥
तानं मि षोमेन ना मांन॥तानुक्थ्यां नुना मो न॥ता स्मो दुशि ना ना जां न॥ता न्ता वि
या ना प्रां न॥तान् सुषि ना ना प्रां न॥सोग्निमंत्र वीत॥इमा नंई प्स तिं॥तानुग्नि खि
र ता स्तोमेन ना मो न॥२॥सइंद्रमब्रवीत॥इमा नंई प्स तिं॥तानिंद्रः पंचदशेन स्तो ९८
मेन ना प्रां न॥स विश्वान्देवानब्रवीत॥इमा नंई प्स ते तिं॥तान्विश्वेदेवाः सप्तदशे

२२२

नस्तोमेन ना मु वन॥स विष्णुमब्रवीत॥इमा नंइ प्स तिं॥तान्विष्णुरेक विंशेन स्तो
मे नामोत॥यारन्तेती वैना नाश्व न॥५॥दृष्विष्णु र्विवेत्र, प्रद तिष्ठ्यं क म न॥यस्मा सु
शव नुः प्र प्र वजः शोरन॥स एतेनं यजेत॥यदीक्षेत॥नदृष्टो पामेस्या मा यी नुच॥ प्रो३
एते नु वै देवा जैत्वा नि त्रिष्वा॥यं कामुम कामं यंतुन मां नुवनु॥य कामं कामय प्रो३
तामो ते॥ते॥नमेनेनांष्ता नि॥३॥स्तोमौ दनार पतुन वंच॥२६॥व्या घो यमुग्नो चेरति
प निष्ट॥रूपी णं पुत्रो अग्नि शास्ति पा श्रयं॥नमस्कारेण नमं सातेजु
होमि॥मा देवानां मिथुया कमे भाग॥सा धीः हिं देव प्रसु ना यंसपित्रं॥चु
र्मी णं मरसे न रिमा णं मस्मे॥अथास्मभ्यं स्व धि नः सु तोवा॥दिवेदि
वु आ स्तु वा॥भूरिं पुश्न॥भूता भूतेषु चरति प्रविष्टः॥सभूता नामधि पतिं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीगणे श्रीगणे

यस्त्यादयो राजसूयं॥ सराजो राज्यमकुर्वन्यनातिदं॥
पतिर्बभूव॥१८॥तस्य प्रत्यो चंद्रातिराजसूयं॥ सराजो राज्यमकुर्वन्यनातिदं॥
येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृहद्दृत॥ येभिर्द्यामभ्यपिंशत्प्रजापतिः॥
येभिःशिल्पैः पप्रथानामदृहद्दृत॥ तेनेममग्नरुह्वर्चसा सहं द्विं॥ येभिस्तादित्य
यभिर्वाचं विश्वरूपांसमव्ययव॥ तेनेममग्नरुह्वर्चसा सहं द्विं॥ येभिर्वायुरिषुप्रेषितोभिरग्नीस
स्तपंतिप्रकेतुभिः॥ येभिःसूर्योददृशेजितभानुः॥ येभिर्वायुश्पुष्पंतेनेभिरग्नीस
त॥ तेनेममग्नइहवर्चसा समेद्धि॥२॥ आपभोनुरादीसःपंचेकुरीः॥ इंद्र
वज्येष्ठाभंचकप्रजाना॥ अस्मा अंसल्पपुष्कलं चित्रभानुः॥ आसंदंपाकुरुंजं
श्रीकृपस्यं॥ यस्तेशिल्पैः कश्यपरोचनावंत॥ इंद्रियावंतपुष्कलं चित्रभानुः॥ यस्मि
सूर्यीअर्पिताःसप्तसाकं॥ तस्मिन्नाजानमधिविश्रये मं॥ घोरं सिएथिव्यंसि॥ रान
श्रीगणेशायनमः॥ ॐ नामासी ११

म१

मा१ ५०

याचोये ब्रह्मार्षे॥ ॐ॥ विश्वंयस्य दिशोमही॥ विशो ख्यासखौर्वाव्रतं॥ मातामाश्रम पि
नराल्या॥ यौदिव्या आपः परंसाः सवभूवुः॥ या अंतरिक्षउत पार्थिवीर्याः॥ तासांत्यास
र्वीसर्वासाहूता॥ अभिषिंचामि वर्चसा॥ अभिलावर्चसा सिंचेदिव्येना पयेसा
सह॥ यथा सोराष्ट्रवर्धनाय॥ तथासा सवितारकरत्॥ इंद्रविशो अवीवृधन्॥
समुद्रव्यचसं गिरः॥ रथीतमंरथीनांवाजानांसत्पतिं पतिं॥ यसं वस्ताफुर
४ शीर्षणंस्तां दुमि पिंचेतु मा पुत्रेण देसा॥ रुद्रास्त्वां दभिषिंचंतु त्रैष्टुभेन छंदसा॥ आदित्या
पश्चा स्त्वीदुमि षिंचेतु जागतेन छंदसा॥ विश्वेदेवाउत्तरतोभिषिंचंतु त्वा नुष्टुभेन छंदसा॥ रह
हस्पतिस्त्वा पर्यस्तादभिषिंचतु पांक्तेनछंदसा॥५॥ अरुणत्वा वृकोमुगर्व्वंजनकरोः
चेमानेमुरुत्नमम्ने अभिषिंचं॥ स्त्रदेवंतमुपयोनंदिवासहिं॥ इंद्रमुषिनाम्ना

सा२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०॥श्री हि० ७ ३०८

श्रु

तेमः [illegible] वेम॥ [illegible] पांसि स्ट नं श्री पर्श्च नः॥ आनो गव्यूंति मधुना [illegible] ते नं॥ आ
तेमः [illegible] वेम॥ [illegible] पांसि स्ट नं श्रीवसं नः॥ [illegible] ते वीर्यं कृत्व॥ बा हु
नो जनैश्च वयन्त [illegible]॥ श्रुतं मे मित्रावरुणा [illegible] मा॥ [illegible] ते वीर्यं [illegible] राष्ट्र न
पावेह रा भि॥ ५॥ व मूना व्यं युक्ते न मम गन्त [illegible] समं [illegible] ये पा [illegible] राष्ट्र न
[illegible] पान्के नु [illegible] दसो पावेह रा भि॥ ६॥ अभि प्रेहि वीरयं स्व॥ ३ग्न [illegible] सप
[illegible]॥ आति [illegible] तं मः॥ व [illegible] अधि ब्रवन्॥ ८॥ [illegible] काव [illegible] थं
चा॥ ध्यातं [illegible] चरं तो॥ [illegible] वां [illegible] त्री॥ तेनो ३ग्न पुः
प्रेमः पारयं [illegible]॥ नमं [illegible]॥ अन्ये [illegible] पैत्वा॥ १॥ मः नं इन्द्राभि
तुस्वद [illegible] रि [illegible]॥ एवा [illegible] न वे दस्तु॥ [illegible] रथे अप्रिय [illegible]॥ आर

रामा १००

×२ था २×

[illegible] रमी [illegible] व्रत [illegible]॥ आ [illegible]॥ [illegible]
मि त्रावरुणौ॥ यो [illegible] पृथिवी [illegible] चेतन्ता॥ [illegible]॥ अन्
[illegible]॥ अनुत्वा [illegible]॥ २॥ इन्द्र [illegible] ध्या
समुद्र [illegible]॥ रथीतमं [illegible]॥ वाजो [illegible] निपतिं॥ परि [illegible]॥ प्रा ५
आनो [illegible]॥ मे [illegible]॥ [illegible] पतिं [illegible] शतु॥ न [illegible]
[illegible] तां॥ तन्मा [illegible] तो [illegible]॥ ३॥ तद्धा [illegible] स्तु तो मपो चौ ४
[illegible]॥ आ वेतु [illegible]॥ ए ना [illegible]
स्वजा [illegible]॥ [illegible]॥ समुद्र [illegible]॥ मुर्
[illegible]॥ उ [illegible]॥ उ [illegible]॥ [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०१ श्री·दि०१

मनाममः॥ अहं वा को मिना चेनं॥ प्रपिबागंस्तु घणसिः॥ येते नुदचो वर्ष लपुज मैं॥ रु
मुना मम॥ अहं वा को विना चेनं॥ पपिबा गं खु घर्णसिः॥ येते नुदयो वर्षे लपुजन्मैः॥
पिपुला ओषं धयो भवंतु॥ अनेन त्वा आ दूनवं नाम्ना मिक्षंवतो॥ एषा ह यं गौ नृतो
सा बौ॥ स्व धा पैत्वा सुबेनु चैः सं दं स मवा॥ १५॥ ये कोश नेः प्र धुनेः स जं मा सं तः॥
ये मि रा चंनु य दि दं वि रो चे तः॥ ते भ्यो ज्ञ हो मि ब कु जा व ने न॥ रा यस्पो षेणं म न वं
सा स स्वं जा थ॥ नु तं अ र्व णस्व पे सा वि मा क॥ द्विनाम्नी दीक्षा व शिनी सुंष॥ प्र के शं
सुनतं का डिनं भ [illegible]॥ ते षां ञ्ह ल दी रा व पं न स्वना त्य॥ आ रो ह ब्राह्मणि दं ह स्वरा त्रं॥
४ ति अ बो स्ता दी क्षा व शि नी सुं मा॥ १॥ दू र्दि द क्षिं णा प्रति [illegible] वुः॥ अथा मन्य सुदुरं
जस्यु पा शं न्॥ ये ना यं पत्स वि ना कुर्णं॥ सो मं स्य रा ज्ञो वरुण स्व विद्वा न्॥ ते नं
अं ला ना न पतु द मु स्या जेम॥ रु ख्या न थै सा स स्वं जा थ॥ प्रो तो के शा नं [illegible] दर्वं
राम
१०१

एतत्॥ न भो घा ना कं रो तु वि॥ तु भ्य मि ह्ना रह स्पति॥ स वि ता व सुं आ दं घा व॥ शा ते
ज्यो ति र्धा ने व कु ध्या भ्ये च॥ अं त रा घा बो पृ थि वी अ पः स्व॥ दर्भस्तं ब वी र्य कृते
नि धा पे॥ पो ष स्यं ते नं न थ वं सा सस्वं जा था॥ ये [illegible] ने ना कु [illegible] सं पि ता दं धा न्तु॥ सा सुं
मं स्या न कु पयं सा धनेनं॥ स्त्री पु रू प सं भि नैं दं न्ति पंते॥ पो ष स्यं नु मं च वं सा स स्वं ३
ति ५ सं जा था॥ य स्मी मं तं वे कं नं त्य [illegible] ल खं॥ य ह्यं क्षु रः प रि वृ ज द्वप ईं स्त॥ स्त्री पु
रू प मं श्वि नं ते नि धे त॥ पो ष स्यं नु मं स स्सं जा था बी पे गा॥ २॥ अ बो स्ता दी क्षा व
द व शि नी सुं मा दे धौ [illegible] व पं स्व द्वि नं॥ २०॥ इं दु वै स्वा वि रो मु रु तो ना पं च म न्यु॥
ऊर्ज्य ता नं य चा यं या न एतं दि पुनं नं प स्य द्॥ न मा हं र त्॥ ते नां म ज द्॥ ते ने वो [illegible] न स्प हं
स्त मं थो रू प॥ य ह्यं ह् र॥ न द्वि पुन स्यं वि च न्तु वं॥ वि पा मा नं ह्मा त्न्य ईं स्तं॥ सु २
॥ वेद्कु शि ना नं तु मा नु व लं तु य स्मी मं तं पं च य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अर्थपाद्भाद्भ्यात्मेतन्तं ॥ पएतन्नुमतेन ॥ यमेनमुपंवंदे

[redacted] १०२

यएतेनयजंते ॥ यऊँ वै नमेदं वेदां ॥१॥ यस्त्रा जों नं यि सोनायतं पेपुः ॥ या नां प्राख
यएतेनयजंते ॥ यऊँ वै नमेदं वेदा ॥१॥ यस्त्रा जों नं यि सोनायत्तं पेपुः ॥ या नां प्राख
णास्त मेसा पाप्मना प्रा रंतुस्यात्त ॥ सएतेनं यत्तेन ॥ विघ्ननेचेनं छिन्दरां ॥ वि
रा मा छिंपत्तं गच्छति ॥ तस्यैद्वांदुरोस्ता त्रमवंतः ॥ द्वैचं लुलिंरो ॥ औ द्वि यमेव
नन ॥ एत द्वैस्तत्रस्यो द्वि द्यौ ॥ यदेसम्स्वाभिशो नौ [illegible] हरं ति ॥२॥ हरैत्यस्मै विरोन्न
ति ॥ एनमप्रोनिरुच्यातं गच्छति ॥ यएनं वेदं ॥ प्रबाकु म्या अग्नेद्दत्रा व्या तेपुः ॥ तेषा
भिदेःक्षत्रा व्यादेजः ॥ ननाहुव्या नि दत्रा ण्यप्रयु नि नि ॥ तन्नदां जा णानक्षत्र तिर
त्वं ॥ भौ श्रेयेसो भ्रा तृव्यस्पन जंर दुदिं दत्ते ॥ यएतेन यजते ॥ यऊँ चेनमुवं वेदं ॥३॥
न घ थो रुवे सच्च क्रिया कालं रावुया वं क्तिं तोस्या नाप एवमे तो युक्ते नां स्तो मां ॥ ज
यु स्तु स्तोमेयु क्रियेते ॥ पाप्मनौ पेरुन्ये ॥ न यथां हु वैरमेस म्रा तुव्यः ॥ एवं इतन २२

ओंनृपा ३

वं दावं स्मि ॥ नेष्ठ सा दां दुसा हंतु रम्यूढ ॥ या ॥ सा लोकं ह नीयुस्तु मनं स्तु कारे
हन ॥ प्रजमा पश्रु भिरसा लीत्युवा ॥ व्य लिंष का भिरुहन ते ॥ व्य लिंष कुशेत्र त्रेषि
रा ॥ विरोक्षत्रेण व्यतिंपजा ते ॥ व्यतिंष का भिरुवते ॥ व्य लिंष क्रो वेत्रां न णीः
से जा ने ॥ सज्जा वेरुबेन व्याति प जति ॥ व्य लिंष का भिरलु व ते ॥ व्य लिंष स्तो
वे पुरुषः पाप्म भिः ॥ व्य लिंष का भिरुनास्य प्म नों नुद ते ॥ पा वे दु हरं ला
न मे व वे दा भ्यूढः पा प्म भिरं वं च ॥१८॥ त्रिष्टु पदां त्रिशं [redacted]
[redacted] न वैसा मेनु या वद्यो मेने ॥ षगौः सुवः स्मिः हं मि प्रहिमि नुनधेनः पुजा
यनिस्माः प्रतार्दि तिरकामयतबहो र्यानु गम सा स्या अरां सु स्तिष्ठा

१०२ ॥श्री०ह्रि०

री प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्यौ मित्रेहिरण्यगर्भं भागेके शिन इंदुं वा अंशुमादेश॥
री प्रजापतिः पुरुषश्चापो मित्रे हिरण्मयं तेज आपुर्वैकं मैवतु निष्ठो हरी रथश्रा
॥१८॥ त्रिष्टुप्धा वै सामना ऽरस्ति विश्वा पुर्वेकं मैवतु निष्ठो हरीरथश्रा
मे४ यभो लुने भ्यो त्रिष्टानः षट्पदि ॥ ५॥ ॥हरिः ओम्॥ ॥शुभमस्तु॥
पीवोन्नाऽरयिवृधः सुमेधाः श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिश्रीः॥ ते वायवे समनसो
वीतस्थुर्विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः॥ ग्रायेनु यं जज्ञतू रोदसी इमे॥ राये देवी
धिषणा धाति देवं॥ अध वायुं नियुतः सश्चत स्वा॥ उत श्वेतं वसु धितिं नि
रेके॥ आ वां यो प्र यामिः॥ प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा॥ १॥ बृहद्रयिं विश्व
वीराः रथप्रां॥ द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः॥ कविः कविमियक्षसि प्रय॥ वाम॥ १०२

ज्यो॥ आनौनियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं॥ सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञं॥ वायो अस्मिन्
सवने मादयस्व॥ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः॥ विश्वा
जातानि परि ता बभूव॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु॥ ३॥ वयं स्याम पतयो र
यीणां॥ प्रयी प्रजापतिर्यज्ञं तं बृहंतं॥ अस्मिन्नरेन्तम्॥ वाजसातौ॥ प्रजापति
प्रथमजा ऋतस्य॥ यजाम देवमधि नो ब्रवीतु॥ प्रजापते त्वं निधिपाः पुरा
णः॥ देवानां पिता जनिता प्रजानां॥ पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः॥ हवि
व नो देवि हव्यं जुषस्व॥ तव इमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥ ३॥ परावतो निवत
उद्वतश्च॥ प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव॥ प्रतिहर्य हव्यं॥ प्रजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥आ०द्वि०२
१०४

८२

पतिप्रथमेयज्ञियानां॥देवानामग्नेयजतंयजध्वं॥सनोददातुद्रविणंसुवी
र्यं॥रायस्पोषंविष्यतुनाभिमस्मे॥योरा[illegible]ईशेशतदायउक्थ्यः॥यःपशू
नांरक्षिताविष्ठितानां॥प्रजापतिःप्रथमजाऋतस्य॥४॥सहस्रधामा
ऋषनाःहविर्नः॥सोमापूषणोमोदेवौ॥सोमापूषणारजसोविमानं॥
सप्तचक्रंरथमविश्वमिन्वं॥विषूवृतंमनसायुज्यमानं॥तंजिन्वथोवृष
णापंचरश्मिं॥दिव्यन्यःसदनंचक्रउच्चा॥पृथिव्यामन्योअध्यंतरिक्षे॥
तावस्मभ्यंपुरुवारंपुरुक्षुं॥रायस्पोषंविष्यतांनाभिमस्मे॥५॥धियंपूषाजि
न्वतुविश्वमिन्वः॥रयिंसोमोरयिपतिर्दधातु॥अवतुदेव्यदितिरनर्वा॥बृ
हद्वदेमविदथेसुवीराः॥विश्वान्यन्योभुवनाजजान॥विश्वमन्योअभि

याम
१०४

चक्षाणएति॥सोमापूषणावबंतधियंमे॥युवभ्यांविश्वाःपृतनाजयेम॥
उडुत्तमंवरुणपाशमस्मद्यां॥यत्किंचेदंकितवासः॥अवंतेहेडस्त्वबाया
मि॥आदित्यानामवसानदक्षिणा॥धारयंतआदित्यासेक्षित्राभू
मीधारयन्॥यज्ञोदेवानांस्तुविरपः॥५॥मनीषास्त्वचर्चस्यास्मे
कितवासंस्त्रवादिच॥१॥नेस्तुकासःस्तुवैयोरश्मिवंलेः॥सीदंत्वादि
[illegible]अधिबर्हिषिप्रिये॥कामेनदेवाःसरथंदिवोनः॥आस्कंतुयज्ञमुप
३ स्वा नोजुषाणः॥तेसूनवोअदितेःपीवसामिषं॥घृतंपिन्वप्रतिहर्यन्तेज्ञाः॥प्रयज्ञि
यायजमानाययेमुरे॥आदित्याःकाममपिन्वंतमस्मे॥आनंद्युताअदिते

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ब्रा॰ दि॰
१०५ पीतु यज्ञं॥ आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥१॥ अस्मे कामं दाशुषे सन्नमंतः॥ पुरोडाशं घृतवंतं जुषंतां॥ स्कभायत निर्ऋतिं सेधतामतिं॥ परश्मिभिर्ज्ञ यदा
३ते सुमाना अम्यक्राः॥ आदित्याः कामं प्रयंता वषट्कृतिं॥ जुषध्वंनो हव्यदा तिं यजत्राः॥ आदित्याः काम मनसोरु बेन॥ ये भूतानि जनयंतो विचिरच्युः॥ स्तीर्णं बर्हिः सीदंतु पुत्रा अदितेरुपस्थं॥ स्तीर्णं बर्हिर्हविरध्याय देवाः॥२॥ स्तीर्णं बर्हिः सीदता पुत्रोत्र स्मिन्॥ आजाः सेधंतो अमतिं दुरेवां॥ अस्मभ्यं पुत्रा अदि तेः प्रयंसत॥ आदित्याः काम हविषो जुषाणाः॥ अग्ने नय सुपथा राये अ स्मान्॥ विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः॥ भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेम॥ प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं॥ हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतं॥३॥ यो दैव्यानि मानुषा जनूंषि॥ अंतर्विश्वानि विद्मना जिगाति॥ अ च्छा गिरो मतयो देवयंतीः॥ अग्निं यंति द्रविणं भिक्षमाणाः॥ सुसंदृशं सुप्रतीकं स्वंचं॥ हव्यवाहमरतिं मानुषाणां॥ अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः॥ अनग्नित्रा अभ्यमंत कृष्टीः॥ पुनरस्मभ्यं सुविताय देव॥ क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥४॥ अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्॥ स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा॥ पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी॥ भवा तोकाय तनयाय शं योः॥ प्र कार वो मनना वचन्तः॥ अदिवाद्रीं न यथदेवयंतः॥ दक्षिणावा वाजिनी प्राच्येति॥ हविर्भरंत्यग्नये घृताची॥ इंद्रं नरो युजे रथं॥ जैत्रां तेद्यामिंद्र स्तो॥ प॥ वृ सूपनो वस्तुपते वसूनां॥ विद्मा हि त्वा गोपतिं शूर गोनां॥ अस्मभ्यं चि

३२ पृ॰

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०४ अ व्यर्षं पां रयिं दाः॥ न वेद विश्वे मुनितः पराऌ्यां॥ यस्य रथं स्ति चक्षे सासूर्य
॥श्री॰ढि॰ स्या॥ गवा मसिगोपतिरेक इंद्र॥ भक्षीमहि तुप्रयंतो न स्वः॥ समिंद्रणामने
१॥ स्मानपि गोभिः॥ सं सूरिभिर्धवंत्सं स्वस्त्या॥ सं ब्रह्मणा देव कृतं यदस्ति॥
॥६॥ सं देवानां सुमत्या यज्ञियानां॥ आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरं॥ उग्रो यः
शंबः पुरुहूत तेन॥ अस्मे धेहि यवमद्गोमदिंद्र॥ कृधी धियं जरित्रे वाज रत्नां॥ आ वेधसं स शिशुं श्रुचिः॥ बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः॥ महो ज्योति
षः परमे व्योमन्॥ सप्तास्यस्तुविजातो रवेण॥ वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥ ॥७॥
बृहस्पतिः समजयद्वसूनि॥ महो व्रजान्गोमतो देव एषः॥ अपः सिषासन्त्स्वरप्रतीतः॥ प॰३
बृहस्पतिर्हं त्यमित्रमर्कैः॥ बृहस्पते परि पाहि॥ आ नो दिवः पावीरवी॥ इमा जुह्वाना युष्म १०५

स्पु१

वनं॥ सरस्वत्यभि नो नेषि॥ इमं स्तोममर्हते जातवेदसे॥ सा नो अभि श्री या नोविपर्भिर्भिः॥
पा सरस्वतीमवसे॥ सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥ ॥२४॥ देवयानं दिवा सुपूतप
जेन॥ सुम्न सरस्वतीमाभिर्भिर्दवः॥ त्वां सोमो भुवः सोमो अभि नमामुं॥ त्वं सोमीदरं केपुण्यं दस्तु॥
सादस्य विदथ्यं सभेयं॥ पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै॥ अषाढं युत्सु पृतनासु सोम क्रतुभिः॥ या ते धामा
के५ नि हवि षा यजंति॥ त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः॥ त्वमपो अजनयस्त्वं गाः॥ त्वमा ततन्थोर्वंत पा॰
रिक्षं॥ त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१॥ या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां॥ या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु॥ ते
भिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्॥ राजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय॥ विश्वाः सुकृतं दस्य प्रियं॥ प्रत हिन्वु॥
परो मा संयात तनुवोरध्याना॥ नतेमाह सम नभु यंति॥ दुमेवेवि परस्सीर पिव्यारेरोदसी॥ प्र
वस्य विसे॥२॥ दिवं कर्म निर्देवः॥ आ नो मरुतो योजा तुन॥ अभिगो मणि॥ आभि स्व योनिमथ
रिवरुण न॥ अभित्वं सजा यामस्य मिंद्र॥ आ निविश्वो अभिष्टु गोनिष्टवीः॥ आत्मीयविशो वता तारीय
सीः॥ अपत्यस्पते अभिवर्धमानं त्वम्॥ अपतस्मरुत्ते पाम॥ यत्र स्यंदं पुत्रे मन्युमिंद्र॥३॥ विश्वे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्री॰दि॰२
१०५

ग्रामे श्वान्ना पोंअस्म॥अचे पंतम स्नुआना पो नो॥ स्तु श्रीची नैन म
दंडं मे पतुएजंदस्मान्॥अंकु स्नु पा मे शारन्ना पों अस्म॥ अते पंतम स्यु आना पों नो॥ तु श्री ची नै
नैसा न मिंदूओ लिष्ठे न॥ हन्मे ना हनुमियून॥ मरुत्वंतं दृष्ट मे रा रथाने॥अके वारिंदुयः श्रूसा मंदू॥
भिश्रा सा हूमनंसेन्तं ना मा॥ उमस्संहो दा मिद्य नइंदेम॥ जभिष्ठाउम स्मसेनुरत पो॥ ५॥ मुंदओ
जिआयुन्नामि मान॥ अवं धानिदंमन्न ने भिद्रं॥ माना मदीरं दर्वेन मनिष्ठां॥ स्मा बोमरु तस्स चाध
सीत्॥ ७॥ अन्मामेकंर्दं सुमधंन्ना हिह सं॥ अहदंहुं गरसनं विषरत्नं विषानूं॥ विश्व स्यथा चोर कं
नं मंव धस्ने॥ दन्नस्य त्वा श्च स धा दीर्घमायाः॥ विश्वे देवा अंजरुर्ये सखाय॥ मरु
द्दि रिंद्र सख्यं ते अस्तु॥ ५॥ अथेमा विश्वाः पृतना जयासि॥ व धीं दृत्रं मरुत
इंद्रियेण॥ सेन मामे न नविषो वे मूनान्॥ अहमेता मनंवे विश्व श्चंद्राः॥
सुगा अप श्चकर वज्र बाहुः॥ सयो रषा व ह्लिये भिः सनो कः॥ महो दिवः
रंधिव्या श्च सम्राट्॥ सतीन सत्वा हव्यो भरेषु॥ मरुत्वान्नो भवत्विंद्र ऊती॥ श्री
रा॰

इंद्रो वृत्रमंतरद्वृत्रतूर्ये॥ ६॥ अ[illegible]नाजयास्मि मधुप्यो मच
वा च्छूर इंद्र॥ अन्वेनं विश्वो अमदंनपूर्वीः॥ अयं राजा जगत श्चर्षणीनां॥
स एवं वीर स उनी यो वान्॥ सएक राजा जगतः परस्याः॥ यदा वृत्रम तर
सुरं इंद्रः॥ अथा भव द्दमितामिक्रंतूनां॥ इंद्रो यत्तं वर्धयं विश्ववेदाः॥ पुरो
डारस्मच्छु पता हत्विने॥ वृत्रं तीत्वा दानवं जनाकुः॥ ७॥ द्दि शोदं सं ह
दृह्हिता दं हेचोनं॥ इमं यज्ञं वर्धयं विश्ववेदाः॥ पुरोज शं न तिर स्मा
त्विंद्रः॥ यदा वृत्र मतरच्छूर इंद्रः॥ अथैक राजो अभवज्जनानां॥ इंद्रो
देवा स्व वरह त्वं आनत॥ इंद्रो देवानाम भवत्पुरोगाः॥ इंद्रो पूषो हवि
र्धाना व्यानः॥ क व्रजूनौ अभयः शर्म यं सत्॥ यस्तु म सिंधूंरदधा

Gandhi National
Centre for the Arts

[redacted]

१०७ त्वाचिम्यां॥ यः सप्तलो कान [illegible] पा दिरां स्व॥ इंद्रो ह विश्वा न्तरं णो मरु द्भिः॥ (बिस्तर)
वृत्रत्नो यस्त भिशोपयासरू॥ २॥ प्रव र्थ इंद्रः स्करायी रेत स्व चन यैव त्ने
बाहुः ए थिव्या त्रिपिच॥ ३॥ इंद्रस्त रेस्वा नभि मा तिहोग्नः॥ हिरं [illegible] नारी
शिपिरः सुव र्षाः॥ तस्यं व यं स्मुमतौ यज्ञियस्य॥ अपि भद्रे सौ मनु सेस्या म॥ हिरण्यय
यो अभं यरु पोतु॥ अभिमाति [illegible] एत नासं [illegible] षुः॥ सनु शर्म त्रिवरू थं जिय
त्रियं स्तत्॥ सूर्यं पान सा स्त्रिभिः स पान॥ इंद्रं स्तु हि वज्रिणं सोमपृष्ठ॥ पुरो
यो स्पन्तु पता हविर्न॥ ५॥ हत्वा भिमाती पृतना सहस्वान॥ अथा म यं कृणुहि
हि विश्वतोन॥ स्तुस्रं विज्रिणमप्रतीतं॥ अभिमाति ह्नं पुरुहूत मिंद्रं॥ य एक इच्छत
पतिर्ई निष्ठु॥ तस्माइंद्राय यत्नु विरा जुहोत॥ इंद्रो देवानाम धिपाः पुरो हितः॥ दिशां पति मिंः १०८

रम वच्छा जिनी वान॥ अभि मा तिहा तं विष स्तु विश्वा न॥ अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रं
यिं दात्॥ ५॥ यइमे द्यावा पृथिवी महि त्वा॥ बल्ले नाहं हृद भिमा तिहेंद्र॥ स नो हि विभ्रति
स्म त्स्वनुरा त्वये॥ देवानो देवो निसिपा नोअ न्यान॥ नै अवस्तर थं सूलुपते॥ इंद्रस्य नुवी
र्याण्यपरु न्वहिं॥ इंद्रोपा तां बस्ति स्य राजा॥ शामस्य च श्रृंगिणो वज्र बाहुः॥ सेदु
राजो क्षेति चर्षणी नो पुअरा न्नने मिः परिता बभूव॥ ३॥ अभि सिध्मो अजिगाद
स्य शत्रून॥ वि तिग्मेन वृषभेणा पुरो भेच॥ सं च जेणा सृजद्वृत्रमिंद्रः॥ प्र स्वां मति
म तिरच्छा शदान॥ विष्णुं देवं वरुणमूतये भगं॥ मेद सा देवी वपया यजध्वं॥ ता
नो यज्ञमा गतं विश्वधेना॥ प्रजा व दस्मे द्रविणोह धत्तं॥ मेदसा देवा वपया यजध्वं॥
विष्णुं च देवं वरुणं च रातिं॥ ७॥ ता नो अमी वां अपवा धमानौ॥ इमं यज्ञं जुषमा
णा वुपेतं॥ विष्णु वरुणा युव मध्वराय [illegible]॥ विशो जनाय महि शर्म यच्छतं॥ दीर्घ
तः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

९०८

ये यो स्ते अंसा स्कभिता

यं पञ्चरु हविषां कृण्वाना ॥ज्यो तिषा रो नी र्दह तेतमा ंसि ॥ पयो स्ते अंसा स्कभिता

पं पञ्चरुहविषां कृण्वाना ॥ ज्यो तिषा रो नी दह तंतमांसि ॥ पयो स्ते अंसास्कभिता
रजां ंसि ॥ वीर्ये भिर्वीरतमा रा विष्ठा ॥ या पत्येते अप्रतीता सहो भिः ॥ विष्णु अग
रजां ंसि ॥ वीर्येभिर्वीरतमा रा विष्ठा ॥ या पत्येते अप्रतीता सहोभिः ॥ विष्णू अग
न्वरुणा पूर्वहूतौ ॥५॥ विष्णुवरुणावभिशस्तिपावा ॥ देवा यजं तहविषा घृतेन ॥
अपामीवां ंसे धतं ंरक्षस्वथ ॥ अथो धत्तं यजमानाय शं योः ॥ अंहो मुचा रथ
मास्तु प्रदें[illegible]द्वानां दवतमा राविष्ठा ॥ विष्णु वरुणा [illegible] प्रतिहर्यतं न ॥ इदं न
रा प्रयतमूत ये ... रु भिः ॥ नहा सु द्यावा पृथिवी इह श्रेष्ठे ॥ रुचा भव [illegible] ंमु चयं ताय
३ द्वि [illegible] र कैः ॥ ६ ॥ यत्सीव रिष्ठ रहनी विमित्वन्य ॥ त वरुतीषप्रथाने भिरेवैः ॥
प्रपूर्वजे पितरा नव्यसी भिः ॥ गीर्भिः कृणुध्वं सदने ऋतस्य ॥ आ नो द्यावा पृथिवी
दै व्येन ॥ जनेन यातं महि वां वरूथं ॥ स्वस्त्यग्ना नु जनै [illegible]स ॥ [illegible] वा पृथिवी
म्या १ यमे गौ वा प्रश्नी रान ॥

दि २ ॥ सूरिह्दे अंचरंती चरंतं ॥
जज्ञा नो ॥ उर्वी गंभीर रजसी सुमेके ॥ अवंशे धीरः शच्या समैरत् ॥ ७ ॥ इदं द्यावा
पृथ्वी तंग र्भमुदधाद वाने ॥ नित्य न सूनुं पित्रो रुपस्थे ॥ नं पिपर्तं रोदसी सत्यवाचं ॥ इदं द्यावा
पृथिवी सत्यमस्तु ॥ पितर्मातर्यदि होप ब्रुवेवां ॥ भूतं देवानामवमे अवो भिः ॥ विद्या मे
षं वृजनं जीरदानुं ॥ उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अंते ॥ उपब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन् ॥ दधाते ये
सुभगे सुप्रतूर्ती ॥ द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ॥
उत्ता ओषधयः सोम राज्ञी रश्वावतीः सोमवतीः ॥ ओषधीरिति मातरो न्या वो अन्या
मेवतु ॥ १० ॥ हविर्नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ ... भिर्विप्रः ॥ ब्रह्म यास
मं ... अग्नी प्र चर्षणिभ्यः ॥ आरे त्रर्णपा गीर्भि विप्रः ॥ ... दिवा ॥
ते त्वमस्य येना ॥ सूक्तस्य ... पितनं यंच जिन्व ॥ विश्वेन द्रूं यद वे तद्दिवा ॥ ३
विदथे सुवीराः ॥ सइंस ... भिः स्वस्तिभिः सदा नः ॥ गो धा य संधि व्यनं सैर नदति ॥ ३
२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ हि॰ ८
१०१

ह्मणस्पति र्वपिर्वराहैः ॥२॥ दर्भस्येदभिदृष्णियां नद् ॥ ब्रह्मणस्पतेरं नव घ्याथाकृशं ॥
ससोमकृ मर्हिकर्मीकरिष्यतः ॥ याग्रादाब्रस्सदि वेविचोभजेत् ॥ महीवरीतिः शर्व
सासरत्स्थंकृ ॥ इंधानोअग्निंवनवद्वनुष्यतः ॥ कृतब्रह्माशूशुवद्रातहव्य इत् ॥ जाते
नजातमतिसस्त्रसर्स्रते ॥ यंयं युजंकृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ब्रह्मणस्पतेसुय मस्यविश्व ते४
हा ॥२॥ सायस्यामरुत्वांपिबं स्वतः ॥ वीरेषुवीरां उपपृद्धि नस्त्वं ॥ यदीशानो ब्रह्मणा
वेषिमेहवं ॥ सइज्जनेनसविशासजन्मना ॥ सपुत्रैर्वाजं भरते धनानृभिः ॥ देवानां यः
पितरमाविवासति ॥ श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिं ॥ यासेपूषन्नावोअंतः ॥
शुके तेअन्यसूपेमाआधाः ॥ प्रपथेपथामजनिष्ट पूषा ॥३॥ प्रपथेदिवः प्रपथेःपृथिव्याः ॥ उभेअ
न॰ निप्रियतमेसधस्थे ॥ आचपराचचरति प्रजानन् ॥ पूषासुबंधुर्दिवआपृथिव्याः ॥ इळस्पतिर्म
घवादस्मवर्चाः ॥ तेदेवासोअरदुःसूर्यायै ॥ कामेनकृततंतजेसंस्वचं ॥ अज्ञा :पमुमीवा राम
१००

स्पु२५३

धियपर्जन्यो विश्वे नुवेनेआपिंवः ॥ अ
अवस्युः ॥ तेदेवासोअरदुःसूर्यायै ॥ कामेनकृततवसःस्वंचं ॥ शुचीजोहव्यामरुतःशु
शुभ्रांयामपारिंथिरासुदरीवजत् ॥४॥ सचक्षाणोभुवनादेवईयते ॥ शुचिजन्मानःशुचयः
चीनां ॥ उदिरेहिनोम्वस्वरःशुचिस्मा ॥ ऋतेनसत्यमृतसापआयन् ॥ येसहांसिसहसासहं
पाचकाः ॥ प्रचित्रमर्कंगृणतेतुरायं ॥ मारुतायस्वतवसेभरध्वं ॥ येसहांसिसहसासह
ते ॥ रेजतेअग्नेपृथिवीमखेभ्यः ॥ अंसेषुमामरुतःखादयोवः ॥५॥ वक्षःसुरुक्माउपशि
श्रियाणाः ॥ विविद्युतानवृष्टिभीरुचानाः ॥ अनुस्वधामायुधैर्यछमानाः ॥ यावःशर्मश
शमानायसन्ति ॥ त्रिधातूनिदाशुषेयछताधि ॥ अस्मभ्यंतानिमरुतोवियंत ॥ रयिंनो
धत्तवृषणःसुवीरं ॥ इमेतुरंमरुतोरामयंति ॥ इमेसहःसहसआनमंति ॥ इमेशंसंवनु
ष्यतोनिपांति ॥६॥ गुरुद्वेषोअररुषेदधंति ॥ अराइवेदचरमाअहेव ॥ प्रप्रजा
यंतेअकवामहोभिः ॥ पृश्नेःपुत्राउपमासोरभिष्ठाः ॥ स्वयामत्यामरुतःसंमिमिक्षुः ॥

श्री हि० ८

१०१० अनु ते दायि मह इन्द्रियाय ॥ सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ॥ अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र ॥ इन्द्र दे-
वेभिरनु ते नृषह्ये ॥ एवेन्द्र रुण्मा मघवन्ते अस्मि ॥७॥ शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः ॥ त्वं हि
दृढा मघवन् विचेताः ॥ अपावृधि परिवृतिं न राधः ॥ इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनां ॥
तु४ अधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति ॥ ततो ददाति दाशुषे वसूनि ॥ चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक् ॥ ९ ॥
नमं शुक्रियो अभिद्युं स्योनाः ॥ यन्त्वन्नवानः पुरुहूत इन्द्र ॥ अषाढमुग्रं सहमानमाभिः ॥ गी-
र्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनां ॥ स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे ॥ तमु ष्टवाम विदथेष्विन्द्रं ॥ यो वा- ६५
युना जयति गोमतीषु ॥ प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ ॥ आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात् ॥ आ-
त्तराद् अधराद् आ पुरस्तात् ॥ आ विश्वतो अभि समेत्वर्वाङ् ॥ इन्द्र द्युम्नं स्वर्वद्धेह्यस्मे ॥
॥३॥ वराहे विश्वं तां जमित्र पूषा हरीर ज्ञक रवा यो भिपांत्ये स्या भिर्नवंचा ॥५॥ ॥
आ देवो यातु सविता सुरत्नः ॥ अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः ॥ हस्ते दधानो नर्या पुरू- दसा

ॐ

रूणि ॥ निवेशयंश्च प्रसुवंश्च भूम ॥ अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपं ॥ हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तं ॥ आस्था-
द्रथं सविता चित्रभानुः ॥ कृष्णा रजांसि तविषीं दधानः ॥ स घा नो देवः सविता सवाय ॥ आ सावि-
षद्वसुपतिर्वसूनि ॥ विश्रयमाणो अमतिमुरूचीं ॥ मर्तभोजनमध रासते नः ॥ वि जना श्या-
वाः शितिपादो अख्यन् ॥ रथं हिरण्यप्रउगं वहन्तः ॥ शश्वद्विशः सवितुर्दैव्यस्य ॥ उपस्थे वि-
॥१॥ श्वा भुवनानि तस्थुः ॥ वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत् ॥ गभीरवेपा असुरः सुनीथः ॥ क्वेदानीं
॥५॥ सूर्यः कश्चिकेत ॥ कतमां द्यां रश्मिरस्या ततान ॥२॥ भगं धियं वाजयन्तः पुरंधिं ॥ नराशं-
सो ग्नास्पतिर्नो अव्याः ॥ आये वामस्य संगथे रयीणां ॥ प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥ आ नो वि-
श्वे अस्क्रा गमन्तु देवाः ॥ मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः ॥ भुवन्यथा नो विश्वे वृधासः ॥ करन्तु सु-
षाहा विथुरं न शवः ॥ शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु ॥ शं सरस्वती सह धीभिरस्तु ॥३॥ शमभिषा-
चः शमु रातिषाचः ॥ शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥ ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे ॥ मि-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ऋ॰ हि॰
२०११

अस्यं व्रते वरुण स्वदवाः। नौ सो मे गो वीरवज्ज्ञो गृदमे॥ दधात न द्रविणं चित्रमस्मे॥ अग्ने
यास्ति त्वं त्वा शिवन्पः। दिवाः अ पो व्रलरु तो नयात्रं॥ सरस्वती मरुतो अश्विनापः॥ य
१० क्षि देवा त्रलै राधो पृथिवी नः॥४॥ द्यौः पितः पृथिवि मातुरध्रुक्॥ अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता
नः॥ विश्वआदित्या अदिते सजोषाः॥ अस्मभ्यं शर्म बहुलं वियंत॥ विश्वे देवाः स्वपुतेमं अ६
हवेमे॥ ये अंतरिक्षे य उप द्यविष्ठ॥ ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः॥ सद्या स्मिन्बर्हि
षि मादयध्वं॥ आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं॥ नमसा देवाववसा ववृत्यां॥ अस्माकं अ॰
ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकं॥ वृष्टिर्दिव्या सुपारा॥ युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे॥ युवो
रच्छिद्रा मंतवो ह सर्गाः॥ अवातिरतमनृतानि विश्वा॥ ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे॥ त
त्सु वां मित्रावरुणा महित्वं॥ ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे॥ विश्वाः पिन्वथः स्वसरस्य धेनाः॥ अनु वा
मेकः पविरा ववर्ति॥५॥ यद्बंहिष्ठं नातिविधे सुदानू॥ अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा॥ दल
तेन नो मित्रावरुणा अविष्टं॥ सिषासंतो जीगिवांसः स्याम॥ आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिं॥

घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिळाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय॥ पृणीतमुद्नो दिव्यस्य चारोः॥ प्र
बाहवा सिसृतं जीवसे न॥ आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥७॥ आ नो जने श्रवयतं युवाना॥
श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा॥ [illegible] प्र यस्य रभ्यं न्वेनेभिरः॥ स्थिरधन्वने क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाव्ने॥ त्मे
अषाढाय सहमानाय मीढुषे॥ तिग्मायुधाय भरता शृणोतन॥ स हि क्षयेण क्षम्यस्य जन्मनः॥ सा अ
म्राज्येन दिव्यस्य चेतति॥ अवन्नवन्तीरुप नो दुरश्चरानमीवो रुद्र जासु नो भव॥ रुद्रस्य
अहं विभर्मि ताने स्तोके। आ ते पितर्मरुतां सुम्नमेतु॥ मा नः सूर्यस्य संदृशो युयोथाः॥ अ
मिनो वीरो अर्वति क्षमेत॥ प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः॥ एवा बभ्रो वृषभ चेकितान॥ यथा २
देव न हृणीषे न हंसि॥ हवनश्रुन्नो रुद्रेह बोधि॥ बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ परि णो रुद्र

आ॰ द्वि॰ ८

१०९२

॥७॥

॥२॥ रुद्र आ नो राजानं॥४५॥ करं नि न ता ना
स्यो हति स्तु हि श्रुतं॥ मीढुष्टमार्हन्वि भर्षि॥ त्वमग्ने रुद्र॥ ६॥ सूर्यो देवी मुषसं रोचमा
नां विश्वा स्वाचर न्यां वनन्ति॥ यतेन न विषू चीः कृतं देवं॥ ध॥ सूर्यो देवी मनुष्य समुद्रा॥ भ्रूनुतेय
ना मर्या न योषाम भ्यति पश्चात्॥ यत्रा नरो देव यन्तो युगानि॥ वितन्वते प्रति भद्राय भद्रं॥ भ
द्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य॥ चित्रा एतग्वा अनु माद्यास॥ नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः॥ ४ नम
८।३ ी परि द्यावा पृथिवी यन्ति सद्यः॥ तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं॥ मध्या कर्तोर्वितत्तं संजभार॥ ४॥ नाभिरे
यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्॥ आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै॥ तन्मित्रस्य वरुणस्याभि आय
चक्षे॥ सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे॥ अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः॥ कृष्णमन्यद्धरितः पिश
संभरन्ति॥ अद्या देवा उदिता सूर्यस्य॥ निरंहसः [illegible] वद्यात्॥ तन्नो मित्रो ॥५०॥
अर वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥ दिवो रुक्म उरु चक्षा उदेति॥ दू
रेअर्थस्तरणिर्भ्राजमानः॥ नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः॥ आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि॥

यथा शमस्मै
गां सि॥ शन्नो भवु चक्षसा शन्नो अह्ना॥ शं भानुना शं हिमा शं घृणेन॥ यथा श्लोके॥ चक्षुर्मित्रस्य
शामसेदुरोणा॥ तत्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रं॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं॥ चक्षुर्मित्रस्य॥ व
वरुणस्याग्नेः॥ आ प्रा द्यावा पृथिवी अन्तरिक्षं॥ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च॥ व
अतेरा न पद पूतं त्वे सुकीर्तिं॥ त्वष्टा वीरं पिशाङ्गरूप॥ दशमं त्वष्टुर्जनयन्त गर्भं॥ अतन्द्रा
सा युवतयो बिभर्त्रं॥ तिग्मानीकं स्वयशसं जनेषु॥ विरोचमानं परिषीं नयन्ति॥ भा उ भेत्वष्टुर्वि
ति॥ आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु॥ जिह्मानामूर्ध्वः स्वयशा उपस्थे॥ ८॥ मित्रो जनान्यातयति मित्रं॥ अयं मि तेय
त्युत जीयमाना त्रु॥ प्रती ची सिंहं प्रतिजोषयेते॥ मित्रो जनान्प्रसमित्र॥ अयं मि
त्र ानमस्य सुशेवः॥ राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः॥ तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्य॥
अपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ अनमीवास इळया मदन्तः॥ मितज्ञवो वरिमन्ना पृथिव्याः॥
आदित्यस्य व्रतमुपक्षियन्तः॥ ५॥ वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम॥ मित्रन्नल्इद् शिम्युगोषु

आ० ह्रि०८
१०७२

५८

गव्यवेत॥स्वा धि यो विदथे अप्सु जीजनत्॥ जयता रोदसी पाजसा गिरः॥प्र ति
प्रियं यजतं जनुषामवः॥मृ ळा रोदसी नमसा प्रसंद्य॥या तू पतीना रमणतेसु शेवं॥ ५८
तस्या एतस्य तमा पजुष्टं॥अग्नीषोमाविमापेत हविराकृ तात॥आ वारं रथो रोदसी वद्ध धाना॥५॥
यो हिरण्येन्दषं भिपीत्वच्यैः॥ पूतनवर्ते निः पवभीरुद्यानः॥इषा वोपान्त्याजि बीजिनीवानः॥स
य प्रथानो मूनि पंचकुसं॥त्रिं पुरा मनसा योतुयुक्तः॥वि शोपेनगच्छं देवयंती॥कु थो५
त्रा चिद्यामं मन्वि नादधानः॥स भ्वो यशसा यांतमन्वीं कु॥दस्रो निधिमधुमंत पिबाथः॥
वि वा रथो वध्वा यादमानः॥७॥अं तां दिवो नो घृतेषत्नि मृष्ट्यो॥युवोः श्रियं परियो
षा वृणीत॥सरा दुहिता परितक्मायां॥यद्देवयंत मवथः शचीभिः॥परिघ्रं
सवा मनां वा वयो गां॥ यो वा स्य वा रं रथि रावसुं तु स्तोः॥ रथी युजानः परियाति वर्तिः॥ दसार
५८ः२

६१

तेनेव नः वा यारूप स्याहेषः॥ यं स्विनानरत पुरो अस्मिन्॥युवं मुहुमवं विद्धं समुद्रे॥८॥उद्दह
थुरर्णसो अस्त्रिध्यानैः॥पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः॥दं सनाभिरश्विना पारयंता॥अग्नी
षोमा यो अद्य वां॥इदं वचः सपर्यति॥तस्मै धत्तं सुवीर्यं॥गवां पोषं स्वश्व्यं॥यो अग्नी
षोमा हविषा सपर्याद्॥देवद्रीचा मनसा यो घृतेन॥तस्य व्रतं रक्षतं पातमंहसः॥२॥ विशे जना
य महि शर्म यच्छतं॥३॥अग्नीषोमा य आहुतिं॥यो वां दाशाद्धविष्कृतिं॥स प्रजया सुवीर्यं॥वि
श्वमायुर्व्यश्नवत्॥अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वां॥यदमुष्णीतमवसं पणिं गाः॥अवातिरतं
प्रयथस्य शेषः॥अविंदतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः॥अग्नीषोमाविमं सु मे॥४॥
न स्पिंतस्य॥१०॥अ भार द्यो रूप स्यसु स्य नो चद्धु स्नानो यापदमानः सम हे हसः
न स्पिनस्य॥७॥अरुमे स्मि प्रथमा जानतस्ये॥पूर्वेद्युर्वेभ्यो अग्ने तस्य ना मिः॥ योमा

ब्रा० दि०

१०१५॥ दधाति स इदेव मावा:। अहमन्नमन्नमदंतमद्मि। पूर्वं मन्नेर पिदहसन्ने॥ युञ्जो हा साने अहमुन
रेणु प्यात्वं मे स्य पुत्रा वे: सुअं भं। पश्यति धीरा: श्वरेति पा कोः। अहोम्यन्यन्नअहाम्यन्ना। अह
मन्नं वन्नाभिश्च रामि॥१॥ समानमर्थं पर्यै मिसुंजत:। को मामन्नं मनुष्यो रयेनुपिरां केश्च
न्ने निहितं लोक एतत्। विश्वै देवै: पितृभिर्गुप्तमन्नं। यदद्यते लुप्यते यस्य राप्यते। यातन्
मी सा तन्मे बभूव। महान्तौ चरुसकृदुग्ध्येन पप्रौ। दिवं च पृथ्वीं पृथिवीं च साकं। तत्सं
पिबंतो न भिनंति वेधस:। नैतद्भूयो भवति नो कनीय:॥२॥ अन्नं प्राणमन्नमपानमाहु:।
अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहु:। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदंति। अन्नमाहु: प्रजननं प्रजानां। मो
घमन्नं विंदते। अप्रचेता:। सत्यं ब्रवीमि वध इत्स तस्य। नार्यमणं पुष्यति नो सखायं। केवला
घो भवति केवलादी। अहं मेघ स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदंत्यहमद्म्यन्यान्॥३॥ अहं सद्

मृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपंति। देवीं वाचमजनयंत यद्वाग्वदंती। अनंतामं
तादधि निर्मितां महीं। यस्यां देवा अधि विश्वे भुवनानि। एकाक्षरा द्विपदा षट्पदा च। वाचं दे
वा उपजीवंति विश्वे। वाचं देवा उपजीवंति विश्वे। वाचं गंधर्वा: पशवो मनुष्या:। वाचीमा
४ ला विश्वा भुवनान्यर्पिता॥४॥ सा नो हवं जुषतामिंद्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदा
नां माताऽमृतस्य नाभि:। सा नो जुषाणोपयज्ञमागात्। अवंती देवी सुहवा मे अस्तु। याम्
षयो मंत्रकृतो मनीषिण:। अन्वैच्छन्देवास्तपसा श्रमेण। तां देवीं वाचं हविषा यजा
महे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥५॥ तानि विदुर्ब्रा
ह्मणा ये मनीषिण:। गुहा त्रीणि निहिता नेंगयंति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदंति। अथ
द्युभि: समिध्यते। अधायां विंदते हवि:। अथो नाभमस्य मूर्धनि। वचसा वेदयामसि॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री.वि.
१०१५

अयं अग्ने रुद्रं तः । प्रियं अग्ने धौ रदा सतः । प्रियं भोजेषु यज्वसु ॥ ६ ॥ इदं मंदु रिनं कृधि ।
स्त्रथांदेवा असुरेषु । श्रद्धानुग्रेषु चक्रिरे । एवं भोजेषु यज्वसु । अस्माकं तु दितं कृधि । श्रद्धां
देवा यजमाना वायुर्गोपा उपासते । श्रद्धां हृदय्य याकूत्या । श्रद्धया कूयते हविः । श्रद्धां
प्रातर्हवामहे ॥ ७ ॥ श्रद्धां मध्यंदिनं परि । श्रद्धां सूर्यस्य निम्रुचि । श्रद्धे श्रद्धापयेह
मा । श्रद्धा देवा न धि वस्ता । श्रद्धा विश्वमिदं जगत् । श्रद्धा कामस्य मातरं हविषा वर्ध
यामसि । ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात् । विसीमतः सुरुचो वेन आवः । स बुध्निया उप
मा अस्य विष्ठाः ॥ ८ ॥ सतश्च योनिमसतश्च विवः । पिता विराजामृषभो रयीणां ।
अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश । तमर्कैरभ्यर्चन्ति निचृतः । ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः ।
ब्रह्म देवानजनयत् । ब्रह्म विश्वमिदं जगत् । ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितं । ब्रह्म ब्राह्मण आत्म
ना ॥ अन्तरस्मिन्निमे लोकाः ॥ ९ ॥ अन्तर्विश्वमिदं जगत् । ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठं ॥ ते
१०१५

१८
नु कोई त्रिस्य धिंतुं ॥ ब्रह्मेदु जा स्वयं स्थिरं शाच ॥ ब्रह्माग्निंद्र प्रजापती ॥ ब्रह्मेकुपि
उमर श्वा भूतानि ॥ ना वी वां त स्तु माहिं नावत स्व आशुः प्रचरंस्तु तयं ॥ इमे नो य
ज्ञं न यतु प्रजानन्त्र ॥ पुतं पिन्वे न्तुआरंः स्तु धीरं ॥ १० ॥ ब्रह्म सत्समिद्धं त्याकुं ती नो
क आ गा बोः अन स्यैं तुन नद्र मे [illegible] न ॥ सीदं तु गो ष्ठ [illegible] ण यं तु स्मे ॥ प्रजावती पुरु
रूपा इह स्युः ॥ इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः ॥ इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्ष
मि ति ॥ उपेद्ददाति न स्वं मुषायति ॥ भूयो भूयो रयिमिदस्य वर्धयन्न ॥ अभि
ने खिल्ले निदधाति देवयुं ॥ न ता नेशंति न ता अर्वा ॥ ११ ॥ गावो भगो गाव
इन्द्रो मे अच्छान्न ॥ गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ॥ इमा या गावः स जनास
इन्द्रः ॥ इच्छामी हृदा मनसाश्चिदिंद्रं ॥ पूयं गावो मेदयथा कृशं चित् [illegible]
१८ २१

आ०६०

११५

०१३ ०९

नीलं चित्ररूपं तां सुप्रतीकं ॥ भद्रं गृहं कृण्वती मन्द्रजाया ॥ स्तुह द्वा नयंत्वन्य
ते सभा सु ॥ प्रजावतीः सूयवं सौं रिशंतीः ॥ २ स्तु भ्न स्त्र पः सुप्रपा णोपि
बंतीः ॥ मा व स्तेन ईशत मा घशंसः ॥ परि वो हेती रुद्रस्य वृज्यात् ॥ उ
पेद्रमुप पचने ॥ आसु गो षूपं ए च्यतां ॥ उप र्षभस्य रेतसि ॥ उपेंद्र तव वी
॥१२॥ र्ये ॥ ७० ॥ चरामि क नीयान्यान पिता पृतानि यज्ञं स्तुहवामहे सिद्धालो काः
सुवीरं नवी पिबंतीः षट्चा ॥ ८ ॥ ता सूर्याचंद्रमसा विधुम्नचे मामहुह ॥
ते ओजस्व मन्नाजतो दिवि ॥ सा मौसा नाचरतः साम चारिणा ॥ प वो नृतं
न मुमे जातु देव यो ॥ उ भायं तो परि यातु अर्म्या ॥ दिवान रश्मीं स्तनुतो व्यर्णस्त्री
वा ॥ उभा भुवंती भुवना कविक्रतू ॥ सूर्यान चंद्रा चरतो हुता मती ॥ पती द्युमद्दिसाराम ०१

८:४

चरित दोउ माद्रिवः ॥ सूर्यंतु भा चंद्रमसा विचक्षणा ॥ १ ॥ विश्व जोरा न रिवो भाव
देवपा ॥ ता नो व तं मतिमंता महिव्रता ॥ विश्ववपरीप्रतरणा तरंता ॥ सुवृ
विंदो दृशा यु श्रि रश्मी ॥ सूर्या हि चंद्रा वसुत्वे प दर्शता ॥ मनस्विना भा नु चरतो
नु सं दिवं ॥ अस्य श्रवो नद्यः [illegible] सप्त बिभ्रति ॥ द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः ॥
अस्मे सूर्याचंद्रमसा भिचक्षे ॥ श्रद्धे कमिंद्र चरतो विचर्तुरं ॥ २ ॥ पूर्वापरं चरतो माय यैतौ ॥
शिशू क्रीडंतौ परि यातो अध्वरं ॥ विश्वान्यन्यो भुवना भिचष्टे ॥ ऋतूनन्यो विदधज्जा
यते पुनः ॥ हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां राजा ॥ यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा
पश्यत ॥ आपो भद्रा आदित्पश्यामि ॥ नासदासीन्नो सदासीत्तदानीं ॥ नासीद्रजो नो व्यो
मा परो यत् ॥ किमावरीवः कुह कस्य शर्मन् ॥ ३ ॥ अंभः किमासीद्गहनं गभीरं ॥ न मृ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्युरु मह तूंतदा॥ रात्र्या अन्ह आसीत्प्रकेतः॥ आनीदवातं स्वधया तदेकं॥
तस्माद्धान्यं न परः किंचनास॥ तम आसीत्तमसा गूढमग्रेऽप्रकेतं॥ सलि
लं सर्वमा इदं॥ तुच्छ्येनाभ्वपिहितं यदासीत्॥ तपसस्तन्महिना जायतैकं॥ कामस्त
दग्रे समवर्तताधि॥४॥ मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥ सतो बंधुमसति नि
रविंदन्॥ हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा॥ अधः स्विदासी३दुपरि स्विदासी३त्॥ रेतो
धा आसन्महिमान आसन्॥ स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्॥ को अद्धा वेद
क इह प्र वोचत्॥ कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः॥ अर्वाग्देवा अस्य विस
र्जनाय॥५॥ अथा को वेद यत आबभूव॥ इयं विसृष्टिर्यत आबभूव॥ यदि

वा दधे यदि वा न॥ यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्॥ सो अंग वेद यदि वा न वेद॥ कि
स्विद्वनं क उ स वृक्ष आसीत्॥ यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः॥ मनीषिणो म
नसा पृच्छतेदु तत्॥ यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्॥ ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥
॥६॥ यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः॥ मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः॥ ब्रह्माध्यतिष्ठ
द्भुवनानि धारयन्॥ प्रातरग्निं प्रातरिंद्रं हवामहे॥ प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना॥ प्रा
तर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं॥ प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम॥ प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम॥ व
यं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता॥ आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७॥ राजा चिद्यं भगं भक्षी
त्याह॥ भग प्रणेतर्भग सत्यराधः॥ भगेमां धियमुदवा ददन्नः॥ भग प्र णो जनय गोभि
रश्वैः॥ भग प्र नृभिर्नृवंतः स्याम॥ उतेदानीं भगवंतः स्याम॥ उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नां॥
उतोदिता मघवन्सूर्यस्य॥ वयं देवानां सुमतौ स्याम॥ भग एव भगवां अस्तु देवाः॥८॥

India Gandhi National Centre for the Arts

आ॰ द्वि॰ क॰ भ॰ सा॰ सं॰ ३०८ ६१

२१८ ॥ तवनोमगपुरपुत्ता नमोहे॥ समेष्य तेनेवयं मगोवेतः स्याम॥ तं त्वामगा सर्वेदुरोह्मी॥ मि॥ रथमिता
रयोषस्सोनमेत॥ दक्षिणा वेवस्य वेपूष्य॥ अर्वा वीनवेरु विदं मगमः॥ घ्नं
अश्वा नाजिन आवहन्तु॥ अश्वावती गोमती र्नकुर्दा सं॥ वीरवती सदमुच्छन्तु भद्रा॥ वि
दुहाना विश्वतः प्रपीना॥ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥१॥७१॥ ॥प्रिचुक्ष पा विच
तुरश्चात् जपिविस्त्रं नाय ब्रह्मवन्तु अल्पसच्च क्षत्रामी कुर श्रिडेपाः प्रपीनाए कुर्वा॥१॥
पीनो नीनेधुक्ता सुः सा दो ध्रुवेन्तु मिंद्रलवं सोम्छुविमादे नादान्तु सूयो देवी महस्म
जा सूर्या चेदमस्मान वा॥२॥ पीनो न्ना न जेलंना रथा ना पूष्याः पु निविश्वयगा
वियारु क्या न्नं धा पा तास पा चंद्रमस्सानवे स न नि॥ ७२॥ ह॰ रि॰ ओम॥ ॥ ॥

५६४

इन्द्र स्तारा

३०८

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

न॰ ब्रा॰ १

॥श्रीगणेशाय नमः॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥श्रीगुरुभ्योनमः॥हरिः ॐ॥ अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः।
नक्षत्रं देवमिन्द्रियं॥इदमासां विचक्षणं॥हविरासंजुहोतन।यस्य भांतिरश्मयो यस्य केतवः।य
स्येमा विश्वाभुवनानि सर्वा॥सकृत्तिकाभिरभिसंवसानः।अग्निर्नो देवः सुविते दधातु।प्रजाप
तेरोहिणीवेतु पत्नी।विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः।सानो यज्ञस्य सुविते दधातु।यथाजी
वेमशरदः सवीराः।रोहिणीदेव्युदगात्पुरस्तात्।विश्वारूपाणि प्रतिमोदमाना॥प्रजाप
तिं हविषावर्धयंती।प्रियादेवानामुपयातु यज्ञं।सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्।शि १
वं नक्षत्रं प्रियमस्यधाम।आप्यायमानो बहुधा जनेषु।रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥यत्ते

नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति।प्रियं राजन् प्रियतमं प्रियाणां।तस्मै ते सोम हविषा विधेम।शं न एधि द्विप
दे शं चतुष्पदे।आर्द्रया रुद्रः प्रथमान एति।श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानां।नक्षत्रमस्य
हविषा विधेम।मा नः प्रजां रीरिषन्मोत वीरान्।हेती रुद्रस्य परिणो वृणक्तु।आर्द्रा
नक्षत्रं जुषतां हविर्नः॥३॥प्रमुंचमानो दुरितानि विश्वा।अपाघशंसं नुदता
दि॰२ मरातिं।पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु।पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञं।पुनर्नो देवा अ
भियंतु सर्वे।पुनः पुनर्वो हविषा यजाम।एवा न देव्यदितिरनर्वा।विश्व
स्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा।पुनर्वसू हविषा वर्धयंती।प्रियं देवानामप्येतु पा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा०त्८०

२

थः॥४॥ बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रम् अभिसंबभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुतां। सुवीर्यस्य पतयः स्याम॥ इदं सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टं। आश्रेषा येषामनुयंति चेतः॥५॥ ये अंतरिक्षं पृथिवीं क्षियंति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु संचरंति। येषामाश्रेषा अनुयंति कामं। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः।

२

ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषंतां॥६॥ ये अग्निदग्धा ये नग्निदग्धाः। ये मुं लोकं पितरः क्षियंति। यां श्च [illegible] मघासु यज्ञं सुकृतं जुषंतां। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वं। तदर्यमन्वरुण [illegible] तं त्वा वयं सनितारं सनीनां। जीवा जीवंतमुपसंविशेम। येनेमा विश्वा भुवना निसंजिता। यस्य देवा अनुसंयंति चेतः॥७॥ अर्यमा राजाजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्॥

४ मित्र २ यार॥४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ब्रा०त०

३ अस्मभ्यंक्षत्रमजरंसुवीर्यं।गोमदश्ववदुपसन्नुदेह।भगोहदाताभगइत्प्रदाता।
भगोदेवीःफल्गुनीराविवेश।भगस्येत्तंप्रसवंगमेम।यत्रदेवैःसधमादंमदे
म॥८॥आयातुदेवःसवितोपयातु।हिरण्ययेनसुवृतारथेन।वहन्हस्तंसुभ
पु४ गंविद्मनापसं।प्रयच्छन्तंपपुरिंपुण्यमच्छ।हस्तःप्रयच्छत्वमृतंवसीयः।दक्षि
णेनप्रतिगृ[illegible]मएनत्।दातारमद्यसविताविदेय।योनोहस्तायप्रसुवातियज्ञं।
मगीर त्वष्टानक्षत्रमभ्येतिचित्रां।सुभंससंयुवतिंरोचमानां॥९॥निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्
च।रूपाणिपिंशन्भुवनानिविश्वा।तन्नस्त्वष्टातदुचित्राविचष्टां।तन्नक्षत्रंभूरिदाअस्तुम ३॥ श्री
ह्यं।तन्नःप्रजांवीरवतींसनोतु।गोभिर्नोअश्वैःसमनक्तुयज्ञं।वायुर्नक्षत्रमभ्येतिनिष्ट्यां॥
तिग्मशृंगोवृषभोरोरुवाणः।समीरयन्भुवनामातरिश्वा।अपद्वेषांसिनुदतामरातीः॥१०॥

तन्नोवायुस्तदुनिष्ट्याशृणोतु।तन्नक्षत्रंभूरिदाअस्तुमह्यं।तन्नोदेवासोअनुजानन्तुकामं।यथातरे
मदुरितानिविश्वा।दूरमस्मच्छत्रवोयन्तुभीताः।तदिन्द्राग्नीकृणुतांतद्विशाखे।तन्नोदेवाअनुमदन्तु
यज्ञं।पश्चात्पुरस्तादभयंनोअस्तु।नक्षत्राणामधिपत्नीविशाखे।श्रेष्ठाविन्द्राग्नीभुवनस्यगोपौ॥११॥वि
षूचःशत्रूनपबाधमानौ।अपक्षुधंनुदतामरातिं।पूर्णापश्चादुतपूर्णापुरस्तात्।उन्मध्यतःपौर्णमासी
जिगाय।तस्यांदेवाअधिसंवसन्तः।उत्तमेनाकइहमादयन्तां।पृथ्वीसुवर्चायुवतिःसजोषाः।पौर्णमास्युदगा-
च्छोभमाना।आप्याययन्तीदुरितानिविश्वा।उरुंदुहांयजमानाययज्ञं॥१२॥चित्रभानुयजमानेदधातुह
क्षेमंमाना।आप्याययन्तीदुरितानिविश्वा।उरुंदुहांयजमानाययज्ञं॥
विनीःपाथश्चतोनुपन्ता।येनोमदेमशंचमानामरातीर्गोपायज्ञं॥१॥ऋध्यास्महव्यैर्नमसोपस
द्य।मित्रंदेवंमित्रधेयंनोअस्तु।अनूराधान्हविषावर्धयन्तः।शतंजीवेमशरदःसवीराः।चित्रम

जीषां। ५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰त॰१
४

क्षत्रमुदगात्पुरस्तात् । अनूराधास इति यद्वदंति । तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः । हिरण्ययैर्विततैरंतरिक्षे । इंद्रो ज्येष्ठामनु न-
क्षत्रमेति । यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्ये ततार ॥१॥ तस्मिन्वयममृतं दुहानाः । क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिं । पुरंदराय वृषभाय धृष्ण-
वे । अषाढाय सहमानाय मीढुषे । इंद्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना । उरुं कृणोतु यजमानाय लोकं । मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय ।
पराच्येतु निरृतिः पराचा । गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तं । अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यं ॥२॥ अहर्नो अद्य सुविते दधातु । मू-
लं नक्षत्रमिति यद्वदंति । पराचीं वाचा निरृतिं नुदामि । शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यं । या दिव्या आपः पयसा संबभूवुः ।
या अंतरिक्ष उत पार्थिवीर्याः । यासामषाढा अनुयंति कामं । ता न आपः शं स्योना भवंतु । याश्च कूप्या याश्च नाद्याः
समुद्रियाः । याश्च वैशंतीरुत प्रासचीर्याः ॥३॥ यासामषाढा मधु भक्षयंति । ता न आपः शं स्योना भवंतु । तन्नो विश्वे उ-
प शृण्वंतु देवाः । तदषाढा अभिसंयंतु यज्ञं । तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः । कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पतां । शुभ्राः कन्या
युवतयः सुपेशसः । कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः । विश्वान्देवान्हविषा वर्धयंतीः । अषाढाः काममुपयांतु य- हेरंब
ज्ञं ॥४॥ यस्मिन्ब्रह्माभ्यजयत्सर्वमेतत् । अमुं च लोकमिदमू च सर्वं । तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य । श्रियं दधा- राम
४

त्वहृणीयमानं । उभौ लोकौ ब्रह्मणा संजितेमौ । तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टां । तस्मिन्वयं पृतनाः संजयेम । तन्नो देवासो अ-
नुजानंतु कामं । शृण्वंति श्रोणाममृतस्य गोपां । पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचं ॥५॥ महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्यां । प्र-
तीचीमेनां हविषा यजामः । त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे । महीं दिवं पृथिवीमंतरिक्षं । तच्छ्रोणैति श्रव इच्छमा-
ना । पुण्यं श्लोकं यजमानाय कृण्वती । अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः । चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः । ते यज्ञं पांतु रजसः
पुरस्तात् । संवत्सरीणममृतं स्वस्ति ॥६॥ यज्ञं नः पांतु वसवः पुरस्तात् । दक्षिणतोऽभियंतु श्रविष्ठाः । पुण्यं नक्ष-
त्रमभिसंविशाम । मा नो अरातिरघशंसागन् । क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः । नक्षत्राणां शतभिषग्वसि-
ष्ठः । तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः । शतं सहस्रा भेषजानि धत्तः । यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु । तन्नो विश्वे अभि
संयंतु देवाः ॥७॥ तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणं । दीर्घमायुः प्रतिरद्भेषजानि । अज एकपादुदगात्पुरस्तात् ।
विश्वा भूतानि प्रतिमोदमानः । तस्य देवाः प्रसवं यंति सर्वे । प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः । विभ्राजमानः समि-

ते

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री०२०९

५ नीर धान्तुग्रः । आंतरिक्षमरुहद्गन्द्यां । तꣳ सूर्यं देवमजमेकपादं । प्रोष्ठपदासो अनुयंति सर्वे ॥ ८ ॥ अहिर्बुध्नि
यः प्रथमान एति । श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणां । तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः । प्रोष्ठपदासो अभिरक्षंति सर्वे । च
त्वार एकमभि कर्म देवाः । प्रोष्ठपदास इति यान्वदंति । ते बुध्नियं परिषद्यꣳ स्तुवंतः । अहिꣳ रक्षंति नम
सोपसद्य ॥ ९ ॥ पूषा रेवत्यन्वेति पंथां । पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ । इमानि हव्या प्रयता जुषाणा । सुगैर्नो
यानैरुपयातां यज्ञं । क्षुद्रान्पशून्रक्षतु रेवती नः । गावो नो अश्वाꣳ अन्वेतु पूषा । अन्नꣳ रक्षंतौ बहुधा वि
रूपं । वाजꣳ सनुतां यजमानाय यज्ञं । तदश्विनावश्वयुजोपयातां । शुभं गमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः । स्वं नक्ष
त्रꣳ हविषा यजंतौ । मध्वा संपृक्तौ यजुषा समक्तौ ॥ १० ॥ यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ । विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ ।
तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयातां । नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्यां । अप पाप्मानं भरणीर्भरंतु । तद्यमो राजा भ
गवान्विचष्टां । लोकस्य राजा महतो महान्हि । सुगं नः पंथामभयं कृणोतु । यस्मिन्नक्षत्रे यम एति रा ॥ राम ॥

५

जा । यस्मिन्नेनमभ्यषिंचंत देवाः । तदस्य चित्रꣳ हविषा यजाम । अप पाप्मानं भरणीर्भरंतु । निवेशनीय
नैदेवा अदधुः ॥ ११ ॥ नूतनमहं प्रासवचीर्धानुयज्ञं वाचं स्व ... अनुयंति सर्वे वाजं जयेम स्मै
प्रेवा स्त्री नित्य ॥ २ ॥ नवोनवो भवति जायमानः । यमादित्या अꣳशुमाप्याययंति । ये निरुद्धे ... मनसा
सं जयंती । सुमनाने तर्लुप दितावनौते । भिमुञ्च भूः अनु भूमि अनो ... तेनोनक्षत्रेहवानां गमेतां । बृहद्देवी
ब्रह्मणा सं विदानाः । सुरलोको देववीतिं ... नाः । अहोरात्रे हविषा वर्धयंतः । अतिपाप्मानमति [illegible] कां ५
२धा ५ मेमामलुवदस्यायुती ॥ १ ॥ ... ऽतीडचिता दिवः । अपो मही दण्डवे च क्षुमा । नमो ज्यो चिक्कणो तिसुनरी । उदु शि
चो । ख चन्द्रे सूर्यः । सचोउ यंनक्षत्रमच्छिमता । तवेड प्रो ध्रुवस्त्रित्सर्वेस्य ना । संधके नाम मे महि । तत्रोनक्षत्र
अमचि मवामानुम हेजंक्षरेत । उपयुम भ्रिहागं मत ॥ २ ॥ प्रनुक्षत्रायदेवाये । इन्द्रायेंदुं हवामहे । स
नः सविता सुवत्सनिं । पुष्टिदां वीरवत्तमं । उदु त्यं चित्रं । अदितिर्नऊरुष्यत्वमहीमूषु मातरं । इन्द्रं वि

आ॰ ८०

५

हुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वं हव्यवाहं स्विष्टं॥२॥ आयुषे गम्भ
ल्लिवष्टं॥३॥ अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशम
ष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्दे
वानामन्नादः। एवं ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जु
होति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्न्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा।
मेघयन्त्यै स्वाहा वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥१॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मा
त्सृष्टाः पराचीरायन्। तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मावर्तेत। समेनया ग
च्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनेनागच्छत। उप
ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२॥ सोमो वा अका

५

मयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो
वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैन
देवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा।
राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३॥ रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतं रुद्रायार्द्रायै प्रैय
ङ्गवं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान्ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥४॥ ऋ
क्षा वा इयमलोमकासीत्। साकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां
चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हवि
षा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्यां स्वाहा। भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥५॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ ३०
६
बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्।
ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहो
ति। बृहस्पतये स्वाहा। तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति ॥६॥ देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः
सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देव
ताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। स
र्पेभ्यः स्वाहा। आश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति ॥७॥ पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋ
ध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पि
तृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा। मघाभ्यः स्वाहा। अनघा हरिः हो३
भ्यः स्वाहा। अगदाभ्यः स्वाहा। अरुन्धतीभ्यः स्वाहेति ॥८॥ अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतमर्यम्णे
फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदे ॥राम॥
६

वं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा। फल्गुनीभ्यां स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति ॥९॥ भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी
देवानां स्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै
श्रेष्ठी समानानां भ[illegible]वति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा। फल्गुनीभ्यां स्वाहा।
२ सेमा श्रैष्ठ्याय स्वाहेति ॥१०॥ सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतं सवित्रे हस्ता
४ व य पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधत। सविता
अभवत्। श्रद्धा वा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानां भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा। हस्ताय स्वाहा। ददते स्वाहा। पृणते हो ३
स्वाहा। प्रयच्छते स्वाहा। प्रतिगृभ्णते स्वाहेति ॥११॥ त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां वि
न्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रां०त०२
८

प्रजापतिं दते ।।य एतेनेह विषायजेते। यउचैनदेवंवेद।सो त्रजुहोति।।त्वष्ट्रे स्वाहाभिजायै स्वाहा। चैत्रो व
स्वाहा प्रजायै स्वाहेति।।२२।।वायुर्वा अकामयत। काम चारं मे षु लोकेषु भिजयेयमिति। स एतद्धा
यवेनि र्याथ गृहे द्गंधपयो निरवपत। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत। कामचारं ह
वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेनेह विषायजेते। यउचैनदेवंवेद।सो त्रजुहोति।।वायवे स्वाहाभि
काम चारायस्वाहाभिजित्यै स्वाहेति।।२४।।इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानाम
भिजयेयमिति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपत। ततो
वै तौ ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयतां। ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेनेह
विषायजेते। यउचैनदेवंवेद।सो त्रजुहोति।इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां एम

८

यं
विशाखाभ्यां स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति।।५।।अथैतद्धौर्णमास्या आशिषंनिर्वपति। काम्यो वै
पौर्णमासी। कामम आसी। कामं नैनं कामं स्तनं धयति। क्षिप्रमेनं स कामउपनमति येन कामेन यजते।सो
त्रजुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहागत्यै स्वाहेति।।१५।।मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एत
मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत। मित्रधेयं ह वा
ति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यः स्वा
षु लोकेष्वभिजयति। य एतेनेह विषायजते। यउचैनदेवंवेद।सो त्रजुहोति। मित्राय स्वाहानूराधेभ्यः स्वा
हा मित्रधेयाय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति।।१६।।इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतं
मिन्द्राय ज्येष्ठायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणां। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत।
ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेनेह विषायजते। यउचैनदेवंवेद।सो त्रजुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्ये
ष्ठायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति।।१७।।प्रजापतिर्वा अकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति।स एतं प्रजाप

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रा० नं०

९

तयेमूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैन
देवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा। मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥१८॥ आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभि
जयेमेति। ता एतमषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजि मु२
यति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः स्वाहा। अषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा। कामा
य स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥१९॥ विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपजय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषा
ढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपजय्यमजयन्। अनपजय्यं ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। अषाढाभ्यः स्वाहा। अनपजय्याय स्वाहा। जित्यै स्वा
हेति॥२०॥ ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्म ।सम।
लोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र ९

जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहा। अभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥२१॥ विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यं श्लो
कं शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्
लोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हवि
षा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा। श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा। श्रुताय स्वाहे
ति॥२२॥ वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडा
शमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा। श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा। परीत्यै
स्वाहेति॥२३॥ इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतमिन्द्राय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडा
दशकपाले शं निरवपत् कृष्णानां व्रीहीणां। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आ० ८०१

हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा। शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥२४॥
१० अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवप
त्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा। प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहे
ति॥२५॥ अहिर्वै बुध्नियो ऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्नियाय प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं
भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। अहये बुध्नियाय स्वाहा। प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥२६॥ पूषा
वा अकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमा
न् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा। रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेतिं।
२०

हेति॥२७॥ अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरौ स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं
द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन ह
विषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहा। अश्वयुग्भ्यां स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा। श्रुत्यै स्वा
हेति॥२८॥ यमो वा अकामयत। पितॄणां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं नि
रवपत्। ततो वै स पितॄणां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सो ऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहा। अपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥
अथैतस्मा अमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्ध
यति। क्षिप्रमेनं स काम उपनमति। येन कामेन यजते। सो ऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा। कामाय
स्वाहा। आगत्यै स्वाहेति॥३०॥ चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्संवत्सरमा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

११ स्या चंद्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चंद्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पंच
दशकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्संवत्सरमाप्त्वा चंद्रमसः सा
युज्यं सलोकतामाप्नोत्॥ अहोरात्रान्ह वा अर्धमासान्मासानृतून्संवत्सरमाप्त्वा चंद्रमसः सा
युज्यं सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चंद्रमसे
स्वाहा। प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहा। अर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहा। ऋतुभ्यः स्वाहा। सं स्वाहा।५
वत्सराय स्वाहेति॥१॥ अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवाहि। न नावहोरात्रे आ
प्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च।
सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येताम्। नैने अहोरात्रे आप्नुताम्।
अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
११

अह्ने स्वाहा। रात्र्यै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥२॥ उषा वा अकामयत। प्रियादित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमु
षसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियादित्यस्य सुभगाभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो भवति। य एतेन हवि
षा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा। व्युष्ट्यै स्वाहा। व्युष्यन्त्यै स्वाहा। व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै
स्वाहेति॥३॥ अथैतं स्मेन नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा ह देवानां नामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमि
ति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एवं ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहा। उदेष्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहा। उदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा। भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा।
तपसे स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥४॥ सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा
स्यामिति। स एतं सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाभवत्। प्रतिष्ठा ह वै

श्रा० न्८९

९२ सेनानानां भवति। यदु तेनेह विभ्राजंते। यश्चैनं देवैवेदं। सोत्रंजुहोति। सू र्यायुस्वाहान इंजे स्वाहा। प्रति
ष्ठायै स्वाहेति॥५॥ अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयंवा अदिति। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। सोत्रंजुहोति। अ
दित्यै स्वाहौजसि प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६॥ अथैतं विश्वेभ्यश्चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विश्वः। यज्ञ एवांतत प्रतितिष्ठति
सोत्रंजुहोति। विश्वैर्स्वाहा। यज्ञाय स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥७॥ अग्निं पंचदश प्रजापतिः षोडश सोमाए
मरुत्वान्द्विर्दशो कादश रुद्रो दश श्रीः कादशी दिवास्तुरानमेषिनदुए कादशी पूमाभगो दशोदश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायु
रिंद्राग्नी दशोदश यो र्वम स्वाम्रष्टौ पंचदश त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिर्द्वादशा प्र एकादश विश्वेदेवाद्व दशोदश
विष्णुस्त्रयोदश वसवो रुद्रो सोहि वैं बृहि पूषाग्निनौ सोमोदश दशामावास्या पाअष्टौ पंचदश चंद्रमाः
पंचदशाहो रात्रेस्तु दश प्राए कादश ... नक्षत्रा त्रयोदश सूर्यो दश दित्यै पं चवित्वे वसु

९३

[illegible]

स ता अग्निर्न क्र व्यास्मन वो न नो मित्रः चंद्रमाः षड्। अग्निर्न नो वायु राह पिपक्षा वाह्यम
यैतत्पौर्णमास्या अजो वाए कपालं यौर्मिष्टिः॥८३॥ हरिः ओम्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
पितर आ विश्वे वसवो कामयंत मे ति तएत निरवपन्। इंद्राग्नी अश्विना न कामयेतां तावेतिनएत निरवपतां।
अहोरात्रेनाअकामयेतामिति निरवपतां। अन्य मा कामयत मि ति निरवपतां॥ सविता भूनां बीहीणां। इंद्रो मेद्यं। व्रीही
णा मिंद्रः स्थूलानां व्रीहीणामहोरात्रे ह्यमानां व्रीहीणां पितरः षट् कपालं सविता द्वादश कपालं मिंद्राग्नी एका
दश कपालमिंद्र एकालं विष्णुस्त्रिकपालं मित्रो दश कपालमहीभूमि कपालमाश्विनौ द्विकपालं चंद्रमाः
पंचदश कपालमन्यत्राष्टाकपालं। रुद्रो यमा प्रजापतिमा सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पयसि। वायुः पयः। सोमो वायु
रिंद्राग्नि मित्र इंद्र आपो बल यमो भिजि त्यै। त्वष्टाः प्रजापतिः प्रजायै। पौर्णमास्या अमा वास्याया आप्त्यै। विश्वे
भित्यैषा मी स्वैष्य इंद्रो दधः अश्वतरेतं विष्णु मएतं वायुः साएतं त आपस्ताः॥ ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible]

[library stamp]

९३

ॐ नमः॥ तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तंगा यत्र्याहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्।
तत्पर्णस्य पर्णत्वं। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वत्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गाय
त्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥ तस्मात्त्रीणि त्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशा
खया गाः प्रार्पयति। स्वयैवैना देवतया प्रार्पयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णां तस्मै
शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्स्यादिति। बहुपर्णां तस्मै बहुशाखामा
हरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥ यत्प्राचीमाहरेत्। देवलोकमभिजयेत्। यदुदीचीं मनुष्य
लोकं। प्राचीमुदीचीमाहरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमा
ने दधाति। वायव स्थेत्याह। वायुर्वा अंतरिक्षस्याध्यक्षाः। अंतरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥ वा

९३

यव एवैनान्परिददाति। प्रवा एनानेतदाकरोति। यदाह। वायव स्थ उपायव स्थेत्याह। य
जमानायैव पशूनुपह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्म
ण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमघ्निया देवभा
गमित्याह॥४॥ वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायते। देवेभ्य
एवैना इंद्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जं हि पयः संभ
रंति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा व स्तेन ईशत माघशंस इत्याह
गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्वित्याह। रुद्रादेवैनास्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

एका

स्यात वृद्धारि त्याह । ध्रुवासि स्त्री करोति ॥ ५ ॥ यजमानस्य त्वं स्त्या हीत्याह । पशूनां गोपीथाय । तस्माल्ला
म पशानत्य समावर्तते । अनध्वसादयति । गर्भिणीं ध्रुत्वा प्रयापाय्य । तस्मात्कर्भीः प्रजानाम प्रपाद
म पशानत्य समावर्तते । अनथ सादयति गर्भिणीं ध्रुत्वा । उपवीरसि त्याहोपवी हि सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ ६ ॥ पशुर्वः
का । उपवीव निदधाति । उपवीव हि सुवर्गो लोकः । सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ ६ ॥ पशुवः
करोति पशावो देवभाग मित्याह करोति नव चम ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्र्यां पर्शुं
करोति । पशवो देवभागमित्याह । अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह । अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां । पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
मादत्ते प्रसूत्यै । अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह । अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां । पूष्णो हस्ता
स्ताभ्यामित्याह यत्यै । यो वा ओषधीः पर्वशो वेद नैनाः स हिनस्ति । प्रजापतिर्वा ओषधीः
पर्वशो वेद । स एना न हिनस्ति । अश्रिं पर्णो न हिंसिष्यति । प्राजापत्यो वा अश्वः स यो नि
वायाः ॥ २ ॥ ओषधीनामहिंसायै । यत स्पर्धा पर्णाह । यजमान एवं रयिं दधाति ।

१४

यमगा विषणा बर्हिरच्छेत्याह । विद्या वै धिषणा । विद्ययैवै
नमुदूहं रक्षः पत्युराअराति मरत्याह । रक्षसामपहत्यै । प्रेः
न स्वुहृत् रक्षः प्रत्युष्टा अरातिमरत्याह । रक्षसामपहत्यै । मानमो हि प्रमुखमा रुतान आबहंति कवचः प्रस्तादित्याह । सु ॥ २ ॥
नदछेति । नतु नाहुता स्वधया नितष्ठेत्याह । मानमो हि पर्मुख पारुतोन आबहंति कवचः प्रस्तादित्याह । सु ॥ २ ॥
क्रुवाहं सो वै कनयः । यत उरस्मात् । सुखव एनमतमारभते । अथो यदेतद्दक्षायत कुत आहरति । नता व्याए
वक्षिगो भवति । देवेभ्यो जुष्टमित् बर्हिरा स्वदस्त्याह । बर्हिषः सम्द्यै । कर्मणो नपराधाय । देवानां परिषूतमसी
स्नाह ॥ ५ ॥ यमरदं किंचा तद्देवानां परिषूतं अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति । एवमेवैतदध्वर्यु
देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य नाहर्दीति । आत्मनो हिंसायै । यावतस्त्वा पयरिष्टि शैत्यं यत्ते पाउष्य हिंसायै । मांतित
यजस्परे चयेत् । एकं स्तम्बं परिदिशेत् । तं स्ववँ दायात् ॥ ४ ॥ मज्जस्यानतिरेकाय । वर्षवृद्धमसीत्याह । वर्ष
वृक्षा वा ओषधः । देव बर्हिरित्याह । देवेभ्य एवैनत्करोति । मा त्वान्वङ्मा तिर्यगित्याह हिंसायै । पर्व ते राध्या
१२५ समित्याह धृत्यै । आछेत्ता ते मा रिषमित्याह । नास्यात्मनो मीयते । य एवं वेद ॥ ५ ॥ देव बर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह ।

९५

प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा विवयꣳ रुहेमेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। पृथिव्याः संपृचः
पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुंगायुंगा मुष्टीँल्लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसंभृता त्वा संभरामीत्याह।
ब्रह्मणैवैनत् संभरति॥४॥ अदित्यै रास्नासीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै
संनहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानाꣳ समनह्यत। सार्ध्नोत्। ऋद्ध्यै संनह्यति। प्रजा वै बर्हिः।
प्रजानामपरावापाय। तस्मात् स्नावसंतताः प्रजा जायन्ते॥५॥ पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नात्वित्याह। पुष्टिमेव
यजमाने दधाति। स ते मास्थादित्याह। अहिꣳसायै। पश्चात् प्राञ्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनꣳ रेतो धीय
ते। पश्चादेवास्मै प्राचीनꣳ रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छ इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधा
ति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥६॥ ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्ष ९५

मन्विहीत्याह गत्यै। देवंगममसीत्याह। देवानेवैनद्गमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्मा
द्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥ स यै
नित्वा यज्ञस्याव्रतासीत्याह। यादृक् सरति जायेत बृहस्पतिः समष्ट्यै॥२॥ पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। य
ज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रꣳसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सा
न्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रꣳसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्या
ह। देवयज्याया एवैना निशुम्भति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१॥ अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः।
एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च संभृता। यदुखा। तस्मादेव
माह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्या
ह धृत्यै॥२॥ वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करो

तै०ब्रा०२

१५

ति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रि
वृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥३॥ सौम्यः पर्णः सयोनित्वाय। साक्षात्स्व वित्रं दमो।
प्राक्सायमपि निदधाति। तत्प्राणापानयो रूपं। तिर्यक्सन्तः। तदूर्ध्वस्य रूपं। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अ
न्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥४॥ तस्माद्वयं सर्वतः पवते। कृतस्त्वोकोर्जोऽप्स इत्याह। प्रतिष्ठित्यै। ह
विषो स्कंदाय। न हि तं स्वाहाकृतं स्कंदति। दविनाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयं। अग्नये ह तेन
स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। धारावाहे विश्वोरे
क्षायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। अथो ओषधीषु वपमनुजिघ्रा
थैन प्रतिष्ठापयति॥५॥ पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसं संसृजति। कामधुक्ष इत्याह। तृतीयस्यै। त्रय
पयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयंत इव हि दुहंति। कामधुक्ष इत्याह। साविश्वायुः सा हरं।
मि लोकाः। इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥६॥ उन्नीतिमामगच्छाति। अमूमेवासौ कर्मा विश्वकर्मेति। सा विश्वायुः सा

विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वव्यचाः। अंतरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान्यथा
पूर्वं यजमानो दुहे। अथो यथाप्रदानमेवैनाः। एवमेवैनाः तदुपास्ते। तस्माद्यथादित्युदेति यजमानस्तप
दुहे। अथो यथाप्रदानमेव पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपास्तौति। तस्मादादित्योऽमृतं यजमानस्तप
स्तं नतःप्रभुतं हि॥७॥ बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य
च व्यावृत्त्यै। तिरोऽह्नि। ब्रह्म वा हि देवाः। अनाभ्यमीना न्वारभ्याः। अपरिमितमेवावरुंधे। न दारुपात्रेण दुह्यात्।
अग्निवै दारुपात्रं यदारुपात्रेण दुह्यात्॥८॥ पातव्यामाह विषा यतेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि
वै हवींषि। मेनेनदत पुरोडाशं हविषो यामोसीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। भरूपेण दुह्यात्। अमृतो वाए
सवितास्त्वेदुह्यात्। यस्यभरूः। अह विश्वतः स्नेदूषाऽ। यथाक्षोदुर्भीति॥९॥ अग्निहोत्रमेवेन दुह्यात्॥ तद्वि नोऽस्तु नंति। पय
तनुषेय विजयते ति। अपाञ्चैवोषधीनां च रसं संसृजति। सरसत्वाय
ति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मंत्रः यत्नस्य सातयइत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सो

हे० चि० ग्रं० सं०

त० ब्रा० २

मेनखातनमीत्यायदधीत्याह॥१॥ सोममेवैनं करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरः सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योस्य
सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सांनाय्यं। य एवं विद्वान् सांनाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योस्य सोमपीथो भवति। नम्
मयेनापिदध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यं स्यात्॥११॥ अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वापिदध्याति।
तद्दिस्यदेवं। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। य
ज्ञायैवैनदस्तं करोति। विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्मा
द्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥ असीत्या
दुह्लेत्याह ... यजमाने दधाति। प्रजामिखाय स्थापयति दुहे दुहं तिऽस्माद्द्भौ तिदधीत्याह स्यात्सादयति पंच च॥३॥
... यज्ञस्यैव संततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य संतायन्ते। यज्ञस्य वि
च्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संततिमनु संतनोमीत्याह। कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्यैव संततिमनु संतायते। हेरंब। राम।
बा ९७

बा तस्मिंल्लवनीयात्संतनोमीति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां संतत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्र
णीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥१॥ यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव
भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवा
नां प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२॥ अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय प्र
चरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै
धुर्योग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३॥ अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च यजमानस्य चा
प्रदाहाय। धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वाम इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावुभौ
शुचार्पयति। देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥४॥
अह्रुतमसि हविर्धानं दृंहस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय।
मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिंसिषमित्याह अहिंसायै। यद्वै किंच वातो नाभिवाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यं। उरु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

।।१२५।। वालायेत्याह अचारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।।५।।अश्वि
नौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं निर्वपति।
त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थं। अपरिमितमेवावरुन्धे। स एवमेवान्नपूर्वं हवींषि
निर्वपति।।६।। इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्त्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चर
ति। यः परीणहि। स्वरभिविख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। स्वरेवाभिविपश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृ
थिवी ह विविग्ने हीव उदवेपेतां। दृंहन्तां दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्व
न्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सा
दयति। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै।।७।। यज्ञो वा आपो यामजनीपप्र चरन्त्यनीयादेवदूकृष्णा
मित्याहुश्चविङ् पितृर्वपतिगत्यै चत्वारिंश।।८।। इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं य

हेरंब

।। ।।

ज्ञियं सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। तदभ्यमनन्। यदद्भिरवउत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः।
ताभिरेवैनाउत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति।।१।। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। स
वितृप्रसूत एवैनाउत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रं। तेनैवैनाउत्पुनाति।
वित्रस्य सत्य एवैनाउत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः।।२।। प्राणैरेव प्राणान्संपृणक्ति। स्व
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पिष्टो गामग्नि यज्ञिया जिघ्नमध
विश्रियन्तां। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्न इमं यज्ञं नयतामिति यत्पतिमित्याह।
त्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्न इमं यज्ञं नयतेत्याह
अग्न इमं यज्ञं नयन्ति। अग्रेय जपति।।३।। पुष्पानिन्द्रो वृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये
इत्याह। वृत्रं ह्येतदिन्द्रो निघ्नन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रो
क्षितास्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैना प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्ष

श्री॰ त॰ २

११

ति। स्याद्धृद्यज्ञः॥४॥ अथोरक्षसामपहत्यै। सुंदुःखं रैव्याघकर्नीणे देवस्यज्या यामृत्यात्। देवयज्या या एवैना। नि
र्धुं धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोवधूता अरातय इत्याह। रक्षसा
मपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥५॥ अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रतित्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह। प्रतिष्ठित्यै। पु
रस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेध्यमुपतिष्ठंते। तस्मात्स
जामेध्यं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहंति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्र
युंक्ते। हविषोस्कन्दाय॥६॥ अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रतित्वादित्यास्त्वग्वे
त्त्वित्याह। सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि
प्रजा ओषधीनामश्नंति। अथ वाचं विसृजंते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥७॥ देवताभिरेवैनत्समर्ध हेयंवु

यति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि शमिष्वेत्याह। शांत्यै।
हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां हविष्कृतः। तान्ह्वयति। त्रिर्ह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्या
ह॥८॥ इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं संघातं जेष्मेत्याह। भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य
यजमानस्यासुरघ्नी वागासीत्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टासीत्। तेऽसुरा यावंतो यज्ञायुधानामुद्वदतामुप
श्रृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां मध्ये न सायं यजेत। यावंतोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वंति।
ते पराभवंति। उच्चैः समाहंतवा आह विजित्यै॥९॥ वृद्धमेषां मिंद्रियं वीर्यं। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति
त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञं रक्षांस्यनुप्राविशन्। ता
न्यस्रा पशुभ्यो निरवादयंत। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥१०॥
रक्षसां भागोसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविन
क्तित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अंतरिक्षाद्दिवा एते अंदंति। ये शूर्पात्। देवो वः सविता [illegible]

आ.ट.२

॥२०॥

हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मे
ध्यत्वाय॥४॥ रू॥ भ्रातृव्यस्तु ना निरस्मयोनयं यज्ञेयज्ञप तिं यज्ञो दिनिरस्कंदाय गृह्णामि त्वाह बर्हिषा
रक्षसां विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय जिणित्व॥५॥ अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्ष
सामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी
वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः प
शवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजामस्यं प्रकुर्काः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥१॥ कृष्णोरूपं कृत्वा। यत्कृष्णा
जिने हविरध्यवस्यति। यज्ञादेव न प्रयंस्तु ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्तां। ते शम्यामा
त्रमेकमहर्व्यैतां शम्यामात्रमेकमहः। दिवस्कम्भनिरसि प्रतिष्ठा दित्या स्वग्भिर्ज्ञित्याह। ८॥ वाप
थिव्योर्वीत्यै। धिषणासि पर्वत्या प्रतित्वा दिवस्कम्भनिर्वेत्वित्याह। द्यावापृ। थिव्योर्धृत्यै।॥ २॥ धि ॥ रो॥

॥ ॥

षणासि पार्वतेयी प्रतित्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनो
र्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह। यथा देवनेमैनं
नधिवपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य वै रूपो वीर्येण॥ २॥ यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाह्ति
नधिवपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्र
प्रथते। नहि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति। प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याह। यानि द्वेषः। देवो वः सविताहिर
ण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिंषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥ ४॥ निला
ण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिंषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥ ४॥ निला
यनवद्धि ते वीर्येण स्कंदति चेत्सासि॥ ५॥ प्रदिवस्त्रिवृत यज्ञेत्याह धृत्यै। अपाग्ने अग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं सेधा
देवयजं वहेत्याह। यएवामामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्ये कपाल उपदधाति। निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्या
ह। रक्षसामेव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधिवर्तयति। ध्रुवमसि पृथि
वीं दृंह। रक्षसां स्थेवनिर्दहति। अग्निवत्कपालमुपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधिवर्तयति॥ ६॥ अन्तरिक्ष एवा
तिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिंल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं

श्री॰रु॰

॥२॥

दृंहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृंहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृंहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृंहति। धरुणमसि दिवं
दृंहेत्याह। दिवमेवैतेन दृंहति॥२॥ धर्मासि दिशो दृंहेत्याह। दिश एवैतेन दृंहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृंहति।
दृंहन्तेस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यत्रैकपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेलो
कानामाप्त्यै। एकमग्नेः कपालमुपदधाति। एकं नाभ्यैः कपालं तु रूपस्य संभवति॥३॥ अथ द्वे अथ त्री
णि। अथ सप्तादि। अथाष्टौ। तस्माद्ष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजाप
तिः। यज्ञमेव प्रजापतिं संस्करोति। आसानमेव तं संस्करोति। तं संस्कृतमासाते॥४॥ अनुष्टि
केनुपरैति। यदष्टाकपालं...ति। गायत्रियातयामिता। यलवा। त्रिष्टुनाततः। षड्दश। विराजा ततः। यदेका
दश। त्रिष्टुभा ततः। यद्द्वादश॥५॥ जगत्या ततः। छंदः संमितानि स उपदधत्कपालानि। इमांल्लोकाननु
दिशो विधृत्यै दृंहति। अथाष्टः प्राणान्प्रजां पशून्यजमाने दधाति। स जातान्नत्साभ्नितो नकुलान्करोति।

२५।३

थितस्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामंगिरसां तपसा तपध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि
ततः संस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः [illegible] तिष्ठतु ध्यद यच्चाविमुंचति। चतुष्पादः पशवः।
पशुभ्योपरिष्टात्प्रतितिष्ठति॥६॥ वर्तयति दिवमेवैतेन दृंहति संभवति स्वं स्कृतमासमानं छादयति। संस्थितेत्रि
णि च॥७॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां।
वृत्तिहस्ताभ्यामित्याह यत्यै। संवपामीत्याह। यथा देवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्भिरग्मत समोषध
योरसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वति। ओषधयोपो जिन्वति। अन्या वा एता सान्या जिन्वति॥७॥ तस्मोदे
वमाह। सं रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओष
धयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा संसृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परिप्रजाता स्थ
समद्भिः पृच्यध्वमिति [illegible] ति पर्याप्रायमति। यथासु वसुश्चमामनु विसृत्य॥२॥ आप ओषधीर्महयन्ति। ता
दृगेव तत्। जनयत्यै। सं त्वे सं योमीत्याह। अग्नये त्वाग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मखस्य शिरोसीत्याह।

प्रजाएवैतेन दाधार।९

श्रा॰त॰
॥२१॥

यज्ञो वै मखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥३॥ घर्मोसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमा
ने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वे
त्याह। सर्वमेवैनꣳ सतनुं करोति। अथाप आनीय परिमार्ष्टि। मांसमेवास्मिन्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं
संछन्नं। घर्मो वा एषोशांतः॥४॥ अर्धमासेर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानꣳ शुचा
प्रदहः। पर्यग्निकरोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
रक्षसामपहत्यै। अंतरितꣳ रक्षोंतरिता अरातय इत्याह॥५॥ रक्षसामंतर्हित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रि
तꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। दिविनाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाꣳस्यपाहन्। देवस्त्वा सवि
ता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनꣳ श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नि
स्ते तनुवं माति धागित्याह। अनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६॥ अविदहंतः श्रपयतेति वाचं
विसृजते। यज्ञमेव हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय कुर्यात्करोति। मस्तिष्को

औ॰का॰
हेरंब
॥२१॥

आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा मस्तिष्कः। भस्मनाभि
वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिवासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नं। अस्खलति
वासयति। तस्मान्मांसेनास्थि छन्नं॥७॥ वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नं। अस्खलति
मानुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नाय्यकुच्छ्म अभिवास्यः। यथेकस्मात्। ईश्वरो यज
मानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणो वै ब्रह्म॥८॥ प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्त्संदधाति।
न प्रमायुका भवंति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषं। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया प
शुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोब्रवीत्॥९॥ मयि तनूः संनिदध्वं। अ ग्निरद्
ह्व स्वाजन विष्व पि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः संन्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इ
ति। सोंगारेणापः। अभ्यपातयत्। तत एकतो जायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥१०॥ ततो द्वितो जायत।
स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो जायत। यदद्भ्योजायत। तदाप्यानामाप्यत्वं। यदात्मभ्योजायत।
तदात्म्यानामात्म्यत्वं। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिम्रुक्ते॥११॥

आ·त॥
।२२।।

सूर्याभिम्रुक्तः कुनखिना। कुनखी ह्याबहति। श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि।
वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणि नात्यच्यवत। अंतर्वेदि निनयत्यवरुध्यै। उल्मुकेनाभिगृह्णाति भ्रातृव्यस्य। एतत्कामं
र्नहि देवाः॥२॥ अन्याभिन्नं वस्तु विसृष्ट्यैन माहा शांत आहत्यै नं प्रत्याभ्रनी द्वितीयमभ्यपातयत् सू
र्याभिम्रुक्तेरेवाः॥८॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्वि
नौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददे इंद्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इंद्रि
यमेव यजमाने दधाति। स[illegible] शतभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्म
तेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥९॥ तेज एवास्मिन्दधाति। विषादे नामासुर आसीत्। सोबिभेत्। यज्ञेन मा देवा
अभि भविष्यंतीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याभवत्। अथो यद्रियोब्रमहन्। तस्मात् पृथि
वी मनुष्यप्रावता। सा मेध्याभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥१॥ मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओष
ध्यास्ते मूलं मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छंदांसि वै व्रजो ।हिरेवा॥ ॥ ॥

गोस्थानः। छंदांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवावरुंधे। बधा यश्चैनं दे
न देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥३॥ द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि तावुभौ बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। ।१२।२
योस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याह। निरुत्त्यै। अररुर्वै नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामपसुप्तोशयत। तं॥
२८ देवा अपहतोररुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अररुः। अपहतोररुः पृथिव्या इति यदाह॥४॥ भ्रातृव्यमेव॥
पृथिव्या अपहंति। ते मन्यंत। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमररुस्ते दिवं मा स्कानिति दिवः पर्यबाधंत। भ्रातृव्यो वा॥
अररुः। अररुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स यजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहंति। द्विती॥
यं हरति॥५॥ अंतरिक्षादेवैनमपहंति। तृतीयं हरति। दिव एवैनमपहंति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेवैनमपहंति।
असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति। तावद्देवानां। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोस्यामपीति॥६॥
कियन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वे
त्युत्तरतः। तेग्निना प्राचोजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यंचः। आदित्यैरुदंचः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णंति॥७॥
भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। कर्मणे वां वेषाय वामित्याह। रथिनः हि

२८

कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामतां। पृथिव्यै मेध्यं - प्राचीनमुदीचीनं मेध्यं। प्रतीचीनं दक्षिणामेध्यं। सा

चीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति॥८॥ प्राचौ वेद्यंसावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै।

प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यं। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषध

यः परा भवन्ति॥९॥ मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षांसि न्यवसन्त। यद्रक्षोऽन छिंद्यात्कुन्वि

नीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपहन्ति। पितृदेवत्यातिखाता। इयतीं खनति॥१०॥ प्रजा

पतिना मुखेन संमितां वेदिं वेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेन विंदन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं खनति।

चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आप्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं क

॥११॥ रोति। देवयजनस्यैव रूपमकः। पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषं। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्त

रं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावतं भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं

परिगृह्णाति। क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति।

परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरित्याह। यथा यजुरेवैतत्॥१२॥ क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति।

पत्रः २८

[illegible]

धा असि स्वधा असीति यो पुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पु

राक्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह। अभिच्छत्याय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयन्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह।

यदेवास्या अमेध्यं। तदपहन्ति। [illegible] मेध्यां देवयजनीं करोति॥१३॥ यद् दध्नः चन्द्रमसि

मेध्यं। तदस्यां दधाति। तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्याह। अनुख्यात्यै। प्रोक्षणीरासादय। इध्मा

बर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढि। पत्नीं संनह्य। आज्येनोदेहीत्याह। आनुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरासादयति। आ

पो वै रक्षोघ्नीः॥१४॥ रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य संतत्यै। उवाच [illegible] हासितो देवलः। एतावतीर्वा अमु

ष्मिँल्लोक आप आसन्। [illegible] वतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद् बह्वीरासादयेत्। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥१५॥

५पा५ वैवायुराह परावती त्यासाह द्वितीयं हरिणीं निपरिगृह्य [illegible] निदेवयजनीं करोति [illegible] रवन्नत्यकन्देत स्रवार सो भीरर्प

यति॥१६॥ वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रो यज्ञं शृण्वीत। पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव

यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षांस्यपहन्ति। अग्निं प्राञ्चमुद्धरतीत्याहुरग्नेर्वा अस्य नोदीचा परा चरा। स्फ्येनवाए मवजेणा स्यैव

यमानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करे दिव्य प्रवर्धयति॥१७॥ यथो पधायवरूपं लोकं हस्तानमनेनिके। आत्मान मे वपन

२८

२५

यते। स्यं न शीत न जुह्वियेजुहुयात्। अथो पुष्पन्ने पुनरात्स्य स्य न्यंगं छिनत्ति। इष्मावर्हिरुपसादयति एतौ।
यजमानस्येति मिथुनत्वाय। अथो कनिष्ठोऽह्मेवैतां दध्याति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुरूपतायै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्
॥२॥ यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्रोऽकृतिमुथादितुंयं प्रतिपादयेत्। प्रजा नै वर्हिः। अपरा भुया
दूर्हिषां प्रजानां प्रजननं। पश्चात्प्रागुपसादयति। आजिपथेनैवं प्रतिपादयति। स प्रत्येव नर्हिर्वा प्रजा नां प्रज
ननमुपैति। दक्षिणमिध्मं। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा। तीर्थे। ततो मे
ध्यमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद॥३॥ इध्माबर्हिः ...
सादयेदिध्म पंचेच॥१०॥ तृतीयं स्वादेवस्याप्रपृथ्यो वै पूर्वेषुः कर्मणः इम्रोऽवघ्रातो धृष्टिर्देवस्ये त्याहदेवस्य
स्यमानिहरे वह्नीमे स्केदश॥१०॥ तृतीयस्यां यजमानस्यानतिरेकाय पवित्रवत्य धृषुर्वा अधिषवणमस्यतदि
ति क्वरक्षस्यामंतर्हितौ छौनावपुरुषोयदस्व्यं ब्रह्म लिमेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥ ॥ हरिः ओं म्॥ ॥४॥
प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याहमेध्य

२५

कु०४४

वा त्वाय। स्रुचः संमार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमांसं मेवाभ्यः सं श्यंति मिथुनत्वाय। अथ जुहूं। अथोपभृतं।
अथ ध्रुवां। असौ वै जुहूः॥१॥ अंतरिक्षमुपभृत्पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः संमार्जनानि। वृष्टि
रमांल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्षमाः संनेजते। सम्यतेषमाइमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद।
यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः संमृज्यात्॥२॥ वृष्टिमेवार्वाचीनां नियच्छति। अवाचीनाग्रा हि ...
यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः संमृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तद्वा आकुः। अग्रतएवोपरिष्टात्संमार्जनं
वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः संमृज्यात्। ... अथो अता इ ओष
धिः। यदि कामयेतावर्षुको भवतीति॥३॥ प्राचीनमप्यादारं। अग्रेरंतरतः। एवं नि वहन्नमपते। अथो आत्मा ओष
तद्रूपूर्वं कल्पयते। वर्षुको भवतीति॥३॥ प्राचीनमग्रात्कारं। अग्रेरंतरतः। ... मूलेनमूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मात्
धीनामूर्जं प्रजा उपजीवंति। ऊर्जमेवास्याधास्यानकर्य्यौ अधस्तात्प्रतीचीं ... स्रुचः। आसां ध्रुवा
रतीप्राच्युपरिष्टान्नोमाति। प्रत्यक्ष्यमप्रमाणात्॥४॥ स्रुच्यैव। प्राणो वै स्रुवः। ... आसां ध्रुवा
अनरस्मार्जनानि। उत्तरतो वैभाग्णो पारोष्कृत्वा। आसानमात्रं प्रविश्य। ... नयति। तस्मात्स्रुवमे

V२ मूलतोऽ६
स्मात ६

नायेसं मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणापानो[illegible]। आत्मानमेव समाविशति। तौ प्राणापानौ। अध्वर्युकः प्राणापानाभ्यां
नायेसं मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणापानो ह्यस्य। आत्मानमेव समाविशति। तौ प्राणापानौ। अध्वर्युकः प्राणापाना भ्यां
यएवंवेद भवति॥५॥ गृह्णाति भाद्रवती निमित्तं ध्यध स्तात्मा र्ष्टिं च॥१॥ दिवः शिल्पमवततं। पृथिव्याः ककुभि श्रितं। ते
नवयं सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति कक्षं मार्जनान्यध्यो प्रहरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामे
तन्महिमानं व्याचष्टे। अकुप्तमयी। आकुप्तमः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। नेयस्यान्यहं कक्षं मार्जनानि॥१॥ स्वेनै
वैनानि छंदसा। स्वयादेवतया समर्धयति। अथोऽपि न्याय्यो यादृशोः रथात् क्रिधुनं। मिथुनमेवास्य तत्र कार्य प
तिप्रजननाय। प्रजायते प्रजयापशुभि र्यजमानः। तान्येके रथेना पास्यन्ति। तत्तथा न कार्यं। आरब्धस्य यु
क्तिस्य कर्मणः स्त्रविदोहः॥२॥ यद्वै नानि पशवो भितिष्ठेयुः। न तत्स स्थ्यः कः। अद्भिर्मार्जयित्वोत्करेन्यस्येत्। यदे
पत्नियस्य कर्मणो व्याकृतीभ्यः संतिष्ठते। उत्करो वा वत स्यप्रतिष्ठा। एतां हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः सममरन्।
मध्द्रिर्मार्जयति। तेन शान्तं। पडक्रेरन्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥३॥ प्रतितिष्ठति प्रजया पशु
भिर्यजमानः। अथोस्तन्यवा एतद्रूपं। यत्कक्षं मार्जनानि। संवशो वा ओषधयः। तासां रक्षेपशवो। हेरंब। २६

चरमंते। अप्रियो हैषां जरन्त्क्षुः। यावदप्रियो हवैजरत्कथा पश्ननां। तावदप्रियः पशुनो भवति। यस्यैतान्य
पत्र्याद्भिर्दहति। तवदात्यासु वा ओषधीषु पशवो रमंते॥४॥ तवदा वो हैषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै तवदावः प
शूनां। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यै तान्यग्नो प्रहरंति। तस्मादेता न्यग्नावेव प्रहरेत्। यत्र क्षिपेत्स मात्
पशूनाधत्ते। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तंतिचरो वृषा। पशून्स्माकं माहिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेति। अग्नाहं
कक्षं मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एष वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैना नियोनिं। स्वां प्रतिष्ठां गमय
ति। प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभि र्यजमानः॥५॥ वेदस्यान्यहं कक्षं मार्जनानि विदो होगमन्यौ पशवो रमंते ति
हिंहिंसीः पच्च॥२॥ अयज्ञो वा एषः। योपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। [illegible] पत्न्यन्वास्ते।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। [illegible] संनह्येत। प्रियं तानि ह्यं ध्यात्। आशीनां संनह्यते। आशीनां ह्येषा वीर्यं करोति॥
यस्य [illegible] सीता। ऋतवो यासम यत्। देवानां पत्नियः। संनह्यतीति। दिशा दिशि प्रातः रुद्रो य वास्ते। आ
मुञ्जेणो पीधाय। आशासानासौमनसम्। अह। मैथ्यामेवैनं तेन लोकयती। आशिषा सम र्धयति। अथैतेरुवता

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२७

यास्तनयेव सूनायकमित्याह। एतद्वै पत्नियै व्रतोपनयन॥२॥तेनैवैना व्रतमुपनयति तस्मादाह। यज्ञस्य

दयश्मन। योक्त्रेनबध्नते यमन्वास्ते। तस्मात् मुक्ति लोके भवती मिश्र सूत्रेण। यज्ञोक्त। स्वयोगः। ये

दास्तिस्य क्षेमः॥३॥योगक्षेमस्य कल्पत्यै। युक्तं क्रियाता आ।शीः कामेषु ज्यातारनि। आशिषः सम्

त्ये। ग्रथिग्रथ्नाति। आशिषएवास्मा परिगृह्णाति। पुमान्वै ग्रंथिः। स्त्रीपत्नी। तन्मिथुनं। मिथुनमेवा

स्यतद्यज्ञेकरोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजया पशु भिर्यजमानाः॥४॥अथोअर्धोवा एषआत्मनः। य

त्पत्नी। यज्ञस्यधृत्या अशिथिलंभावाय। सुप्रजसस्त्वावयं सुपत्नीरुपसेदिमेत्याह। यज्ञमेत मिथुनी

कुरोति। ऊने तिरिक्तं धीयाताइ तिप्रजात्यै। महीनांपयोस्यो षधीनां रसइत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमा

नंव्याचष्टे। तस्यतेक्षीयमाणस्य निर्वपामिदेवयज्यायाइत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते॥५॥करोति

प्र तोपनयन क्षेमोयजमानः शास्ते॥३॥घृतं चवैमधुचप्रजापतिरासीत्। यतोमध्वासीत्। ततः प्र

जाअसृजत। तस्मान्मधुषिप्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषानप्रचरंति। यातयाम हि। आज्येनप्रचरंति। यज्ञोवाआज्यं

यज्ञेनैवयज्ञं प्रचरंत्ययातयामताय। पत्न्यवेक्षते॥१॥मिथुनत्वायप्रजात्यै। यद्वैपत्नीयज्ञस्यकरोति। मिथुनंत

त्। अथोपत्नियाएवैषयज्ञस्यान्वारंभोनवच्छित्त्यै। अमेध्यंवाएतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्ये धि

श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्द्रवति। यज्ञस्य संतत्यै। तेजोसितेजोनुप्रेहीत्याह॥२॥तेजोवाअग्निः। ते

जआज्यं। तेजसैवतेजः समर्धयति। अग्निस्तेतेजो माविनैदित्याह। हिंसायै। स्फ्यस्यवर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य

पशु तत्यै। अग्निर्जिह्वासिसुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्नेदेवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह।

पशु आशिषमेवैतामाशास्ते॥३॥तद्यजतःपवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानोवाआज्यं। प्राणापानौपवित्रे। य

जमानएवप्राणापानौदधाति। पुनराहारं। एवमिव हि प्राणापानौसंचरतः। शुक्रमसिज्योतिरसितेजो

सीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानंव्याचष्टे। त्रियजुषा। त्रयइमेलोकाः॥४॥एषांलोकानामाप्त्यै। त्रिः। आव

द्धियन्तः। अथोमेध्यत्वाय। आज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासामेतद्वर्णंदधाति। जपितउताकुः। यथाहवेयो

२७

२८ था सुवर्णः हिरण्यं पेशलं विभ्रती रूपाण्यासो। एवमेतां परतीति। आपो वै सर्वा देवताः ॥५॥ एषा हि विश्वेषां
जानातनु। यदाज्यं। तत्रो नयो मीमांसा। जामिस्यात्। यद्भ्रुवा ज्यं यजुषा पउत्पुनीयात्। छंदसा पत्र
ऊनात्यं त्रानयमित्याय। अयो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतमेकर्मा स्यादिति। सवितृ
३ जा प्रसूतमिनास्य कर्म भवति। पंक्तो गायत्रिया। त्रिः पमभव्ला याअहिरेवौषधीः सनयति। ३। प
५ भिः ओषधीं पयस्वापष्टुभिपर्जमानं। शुक्रं त्वा शुक्रायां ओतिरस्ता न्यो निष्क्र्यदीत्याह सर्वत्वाय।
नय्यां स्याजनंतरायाय। ॥ईक्षित आह। शासोलोकादिवता म (भि भिष्ट्र ॥७॥ देवासुराः संयत्ता आ
सन्। स एतमिं द्रुमज्य स्यावेक्षा शामपश्यत्। तेना यैक्षत। ततो देवा अभवन् परासुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते।
भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदंति। यदाज्येनामानिह विः व्यभिचारयति॥९॥ अ हेरंब।
थकेनाज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यं। सत्येनैवैनदभिघारयति। ईश्वरो नाएषां पोभवितोः
पश्चक्षुषाज्यमवेक्षेते। निमील्यावेक्षेत। दाधाराल चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२॥ छंदांसि २८

ऊँ भ्य स्तुप
सि वा आज्यं। छंदांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पाद पशवः। पशूनेवावरुंधे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गा
यत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायां ॥३॥ चतुष्पाद पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रतितिष्ठति। यज
मानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्नीयः। य
जमानायैव भ्रातृव्यमुप स्तिं करोति। गौ वै स्रुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी ॥४॥ अष्टावुपभृति। त
स्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायां। तस्माच्चतुस्तना। गामेव तत्संस्करोति। सास्मै संस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रया
जेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यं ॥५॥ अभिघारयति गृह्णाति
या याञ्चतुर्ध्रुवायां प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्देव च ॥५॥ आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्या
चष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयति। अग्रे यज्ञपतिं। युष्मानिंद्रोवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिंद्र
मवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं ह्येतु निघ्नं निंद्रमापोवृण्वि। आपोहिंद्रं वविरे। संज्ञामेवासामेतत्सा मानं व्याचष्टे।
प्रोक्षिता स्थेत्याह। ॥६॥ तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। स छिरूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२९ कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेवैनमेधमवरुंधे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वा
हेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२॥ प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
बर्हिः। यजमानः स्रुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वांतरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासादयत्यूर्ध्वं
बर्हिः। प्रजा वै बर्हिः। अथ ततः सह स्रुचा पुरस्तात् प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूत्यै
वि। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह स्रुचा पुरस्तात्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितॄणां। बर्हिः स्तृणाति
कालमायत्युपस्तृणाति॥३॥ नाद्गेवलतर। स्वधा पितृभ्य इत्याह। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति
दक्षिणायत्ते॥ तां स्ये निनयति सेतस्ये। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यज्ञेनैतदेव क्रियते॥४॥ ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्या
ति। मासाः पचन्ति समृध्यै। अनतिस्कन्दन् पर्जन्यो वर्षति। यथेतदेव क्रियते। [illegible] पृथिवीं धिनोति। यज्ञेन [illegible] प्राञ्चमूर्ध्वं प्रस्तरं
[illegible] तेन पृथिव्यां [illegible] ग्रन्थिं विस्रंसयति। यजमानस्येन तत्। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै॥५॥
मायच्छति। तस्मात् प्राचीनं रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितं। इयन्तं गृह्णाति।
पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितं। इयन्तं गृह्णाति। २९

यज्ञपरुषा संमितं। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यं। वीर्यसंमितं॥६॥ अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमित
स्यावरुद्ध्यै। पवित्रे अपिसृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ द
धाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वाहेत्याह। यथा यजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनत् स्वासस्थं करो
ति। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्नं स्तृणाति॥७॥ बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः।
धारयन् प्रस्तरं परिधीन् परिदधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमा
नमेव प्रजाभिरनतिदृश्नं करोति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥८॥ विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य
दै५ बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापा
नौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन् दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्या
श्चिदभिशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥९॥ वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेणास
मर्धयति। द्युमन्तं समिधीमहीत्याह। समिध्यै। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह। बृहद्ध्ये। [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

...[illegible]दित्यानां सदसि सीदेत्याह। देवानामे [illegible] पृथिवी

वि शाय सो [illegible] नीनाग्नेरिदधाति [illegible] नाद्धेत्याह॥१०॥ [illegible] परस्र। पृथिवी

वसरे नप्रस्तर सादयति [illegible] जानी नाद्धेत्याह। [illegible] सादयति। एता अस्तरन्तु

३० ध्रुवा। तासामेतद्देवत्रियं धाम [illegible] सुकृतस्य लोके सादयति। [illegible] पातीत्याह। ध्व

के तस्य लोके [illegible] त्याह। [illegible] सुकृतस्य लोके [illegible] नियच्छेत्याह। यज्ञस्य यजमानायात्मने।

[illegible] विष्णुः [illegible] पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां [illegible] वीर्यसंमितं करोत्याह पा

तावै विष्णुः [illegible] ॥११॥ [illegible] त्याह पृथिवी वेदिः [illegible] सभिध्यमाना

तेभ्य एवाग्निं [illegible] ॥६॥ अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन् [illegible] पुरु

तिनाम्ने सुवर्गे लोके सादयति [illegible] एकविंशतिमिध्मदारूणि [illegible] एकविंशो वै पुरुषः पुरु

यमुं [illegible] अभिमृशेत् एकविंशतिं [illegible] पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर

[illegible] पञ्चदश [illegible] दधाति [illegible] अनूयाजेभ्यः समिधमतिशिनष्टि प

आप्यते [illegible] दधाति ॥ [illegible] समिधावादधाति। अनूयाजेभ्यः [illegible] ३०

[illegible] वेदेनोपवाजयति। [illegible] प्राणः॥

[illegible] संपद्यते। [illegible]

[illegible] प्राणं दधाति॥२॥ [illegible] प्राणा। प्राणानेवास्मिन् दधाति।

[illegible] प्राणं दधाति॥२॥ [illegible] प्रजापतिः। [illegible] आलभते।

[illegible] प्राजापत्यम्। [illegible] धारयति। [illegible] प्रजापतिः। [illegible] ॥३॥

अभो प्रजापतिः सर्वा देवताः। [illegible] प्रीणाति। [illegible] संमृड्ढीत्याह। [illegible] ॥३॥

अथो रक्षसामपहत्यै। [illegible] संमार्ष्टि। [illegible] संमार्ष्टि। [illegible] अथो [illegible]

अथो रक्षसामपहत्यै। [illegible] संमार्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य [illegible] आसीनो [illegible] धारयति॥४॥

एते वै देवाश्वाः। [illegible] संमार्ष्टि। [illegible] सुवर्गस्य लोकस्य [illegible] वहेत्येनम्।

तिष्ठन्त्ये। [illegible] एवमेवैतदध्वर्युर्यजमानं [illegible] सुवर्गस्य लोकस्य [illegible]

[illegible] यजमानं प्रजया पशुभिः [illegible] प्र

[illegible] पशवः। य एवं वेद। [illegible] वेत्याह। [illegible] यजमानं प्रजया पशुभिः [illegible]

[illegible] विदे नमस्त्याह॥५॥ अग्निर्वै देवानां यष्टा। [illegible] तस्मा एव नमस्करो

[illegible] यमति। अग्ने यष्टरिदं नमस्त्याह। [illegible] देहि देव [illegible] सविता [illegible] त्याह। आ

ति। [illegible] अग्ना विष्णू [illegible] मित्याह।

[illegible] सा विष्णुः [illegible] प्रसूत [illegible]

॥३१॥ अग्निः पुरस्तात् । विधृत्यै । पश्चात् ॥६॥ तामेवैनं प्रतिप्रोच्या त्याकामन्ति । विजित्यां नामा संतानि त्या
हा लिङ्गं सायो । लोकम्पृ रुणु तेमित्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते । विष्ठोस्थानमसीत्याह । एतो वै विष्णुः । ए
तस्य चैदेवानामपराजितमायतनं । यच्चत । ऐवान्तमेवापराजितमायतनेयतनेतिष्ठति । इतरं दोऽअकोऽद्वीपी
णीत्याह ॥७॥ इंद्रियमेवयजमानेदधाति । समारभ्योर्ध्वो अध्वरे दिविस्पृशमित्याह । वै । आघारमाघा
र्यमाणमनुसमारभ्य । एतस्मिन्कालेदेवाः सुवर्गलोकमायन् । साक्षादेवयजमानः सुवर्गलोक
मायन् । साक्षादेवयजमानः सुवर्गलोकमेति । अथोसम्येनैवयजमानः सुवर्गलोकमेति । अह्रुतो
यज्ञपतेरित्याह । नार्त्यै । इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याह । इंद्रियमेवयजमानेदधाति । बृहद्भा इत्याह ॥ ना सुवर्गोवैलो
कोबृहद्भाः । सुवर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यै । यजमानदेवत्यावैजुहूः । भ्रातृव्यदेवत्योपभृत् । प्राणआघा
रः । यत्संस्पर्शयेत् । भ्रातृव्येस्यप्राणंदध्यात् । असंस्पर्शयन्नत्याक्रामति । यजमानएवप्राणंद
धाति । पाहिमाग्नेदुश्चरितादामासुचरितेभजेत्याह ॥८॥ अग्निर्वावपवित्रं । वृजिनमनृतंदुश्चरितं ।

ऋजुकर्मसत्यंसुचरितं । अग्निरेवैनंवृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति । ऋजुकर्मेसत्येसुचरितेभजति । तस्माद्देवमा
ऋजुकर्मंसत्यंसुचरितं । अग्निरेवैनंवृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति । यदाघारः । आत्मा ध्रुवा ॥१०॥ आघारमाघार्य ध्रुवांसमनक्ति । आ
त्मन्नेवआत्मनोगोपीथाय । शिरोवाएतद्यज्ञस्य । यदाघारः । आत्मा ध्रुवा ॥१०॥ आघारमाघार्य ध्रुवाः समनक्ति । त्रिरेवसमनक्ति । त्रिधातुहि शिरः । शि
रएवतस्यशिरः प्रतिदधाति ॥ द्विः समनक्ति । द्वौहिप्राणापानौ । तदाहुः । त्रिरेवसमन्यात् । त्रिधातुहि शिर इति ।
शिरः इतीतयज्ञस्य । त्रयोवैप्राणाः । प्राणानेवास्मिन्दधाति । मखस्यशिरोसि सं ज्योतिषा ज्योतिरंक्ताम् इत्याह । ज्योति
रेवास्माउपरिष्टाद्दधाति । सुवर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यै ॥११॥ परिदधाति प्राणंदधाति हि यज्ञो धारयति नमहत्या
रेवास्माउपरिष्टाद्दधाति । सुवर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यै ॥ धिष्णिया वाएतेनुप्यन्ते । मब्रह्मा । यद्होता ।
ह पश्चाद्वा पाणी त्याह माइत्याह भजेत्याह ऋनैवास्मिन्दधाति श्री मिच ॥७॥ धिष्णिया वाएतेनुप्यन्ते । मब्रह्मा । यद्होता ।
यदध्वर्युः । यदग्नीत् । यद्यजमानः । तान्यदन्तरेयात् । यजमानस्यप्राणान्त्संकर्षेत् । प्रमायुकः स्यात् । पुरोडाश
यदध्वर्युः । यदग्नीत् । यद्यजमानः । ॥१॥ यजमानायेव [illegible] तल्लोकंशिंषति । नास्यप्राणान्त्संकर्षति । नप्रमायुकोभ
वति । पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनः । इडायाइडामादधाति । हस्त्याः होत्रे । पशवोवाइडा । पशवः पुरुषः । प[illegible]रोपरि
वति । पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनः । इडायैवाएषाप्रजातिः ॥२॥ नोप्रजातिंयजमानोनुप्रजायते । द्विरंगुल्यावनक्तिपर्वणोः । द्वि
पाद्वतितिष्ठति । इडायैवाएषाप्रजातिः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥॰३२

॥ ।यायजमान प्रतिष्ठित्यै।स रुद्रुपस्तृणाति।द्विराद्धाति।सकृदभिघारयति।चतुः संपद्यते।चत्वारि वै पशोः प्रति
ष्ठा।नाति।यावानेव पशुः।तस्मुपक्लृप्यते॥३॥मुखमिवमस्य यत्प्रैतेन।संमुखमेव अपभूत्तु यक्षयते।परोक्षेवा
इजा।तस्मात्सा नाश्नीया।अध्वर्युणा चयजमानेन चाउपहूतः।यजमानस्याग्नीध्रात्।उपहूतौ हूयते।हतो।इडायै देवता नाउपह्वये।उपहूतः
यजमानात्यति।य एवं वेद॥४॥यो वै हस्माभिगमादधाति।वाचः सा भागधेयं।यावद्धूयते।प्राणानाऽस्या।वाचं चैव प्राणाऽश्च
पुरस्तात्।अथवा एतद्धुपहूतायामिडायां।पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो मीमांसा।तं देवा अब्रुवन्।हविर्नो निर्वपेति।नाहमभागो नि
र्वप्स्यामीत्यब्रवीत्॥५॥न मया भागयानु वक्ष्यथेति याग अब्रवीत्।नाहमभागाः पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या।नाहमभा
गा याज्या भविष्यामीति याज्या।न मया भागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः।यद्यजमानभागं निधायैव बर्हिषदं करोति।तानेव ७॥२
तद्भागिनः करोति।चतुर्धा करोति।चतस्रो दिशः।दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति।बर्हिषदं करोति॥६॥यजमानो वै पुरोडाशः।प्रजा बर्हिः।
x यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति।तस्मादस्मात्याः प्रजाः प्रतितिष्ठति।मांऽसेनान्याः।अथेदन्त्वाहुः।दक्षिणा नाए तानवि
यजस्यातर्वियवरंध्यते।पशुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति।चतुर्धा करोति।चत्वारो येते हविर्यस्य ऋत्विजः॥७॥अग्नाहोता

३२

ध्वर्युरग्नीत्।तमभिमृशेत्।इदं ब्रह्मणः।इदं होतुः।इदमध्वर्योः।इदमग्नीध इति।यथैवादः सोमे ध्वरे।आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा
नीयन्ते।तादृगेव तत्।आग्नीध्रे प्रथमायादधाति॥८॥अग्निमुखा ह्यृद्धिः।अग्निमुखामेवर्धिं यजमान ऋध्नोति।सकृदुपस्तीर्य द्विरा
दधत्।उपस्तीर्य द्विरभिघारयति।षट् संपद्यन्ते।षड्वा ऋतवः।ऋतूनेव प्रीणाति।वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति।प्राजापत्यो
वै वेदः।प्राजापत्यो ब्रह्मा॥९॥सवितायत स्याप्रसूत्यै।अथ कामम् अन्येन तन्तो होत्रे।मध्यं वा एतद्यज्ञस्य यद्धोता।मध्यत एव यज्ञं
प्रीणाति।अथाध्वर्यवे।प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य यदध्वर्युः।तस्माद्विपर्यस्येतामेवावृतमनु॥१०॥अन्यादाक्षिणा नीयन्ते।यज्ञ
स्य प्रतिष्ठित्यै।अग्निमग्नीत्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याह।पराङ्चिव ह्येतर्हि यज्ञः।इडां होतारं ह्रयति।दैव्या होतारः इत्याह।इषितः हि कर्म क्रियते।भद्र वा
च्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह।आशिषमेवैताम् आशास्ते।स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह।यज्ञमेव तत्स्वगा क
रोति।स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह।आशिषमेवैताम् आशास्ते।शं योर्ब्रूहीत्याह।शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥११॥
चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्हूयते वेदाग्नीद्बर्हिषदं करोत्यभिजिदोदधाति प्रस्तानु करोति च कारिञ्च॥१२॥अथ स्रुचावनु
स्रुगभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति।प्रतिष्ठा वा अन्नवत्।अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै।अन्नाद्यस्यावरुध्यै।प्राचीं जुहूं प्रूहति।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

३२

आत्मानेव भ्रातृव्यस्य सृणुदते । प्रतीचीमुपभृतं । जेन्यमानेनेव प्रतिनुदते । स विष्णुरेवैवापो यस्य फलोन्यजमानः प्रस्तरो
केतुप्रतितिष्ठति ॥१॥ द्राभ्यामिहितवतीष्ठाहि वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वेत्याह । यथायजुरेवैतत् । अक्तुं प्रस्तरमनक्ति ।
इमे वै लोकाः स्रुचः । यजमानः प्रस्तरः । यजमानमेव तेजसानक्ति । त्रेधानक्ति । त्रय इमे लोकाः ॥२॥ एभ्य एवैनं लोकेभ्योनक्ति । अभि
मे४ पूर्वमनक्ति । अभिपूर्वं यजमानं तेजसानक्ति । अक्तं रिहाणा इत्याह । तेजो वा आज्यं । यजमानः प्रस्तरः । यजमानमेव तेजसानक्ति । वियन्तु व
१४ यइत्याह । वय एवैनं कृत्वा । सुवर्गं लोकं गमयति ॥३॥ प्रजां योनिमा निर्मृक्षमित्याह । प्रजायै गोपीथाय । आप्यायन्तामाप ओषध
यइत्याह । आप एवौषधीराप्याययति । मरुतां पृषतयः स्थेत्याह । मरुतो वै वृष्ट्या ईशते । वृष्टिमेवावरुन्धे । दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमे
रयेत्याह । वृष्टिर्वै द्यौः । वृष्टिमेवावरुन्धे ॥४॥ यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति । तावदस्यायुर्मीयते । आयुष्पा अग्नेस्यायुर्मे पाहि
त्याह । आयुरेवात्मन् धत्ते । यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति । तावदस्य चक्षुर्मीयते । चक्षुष्पा अग्नेसि चक्षुर्मे पाहीत्याह । चक्षु
रेवात्मन् धत्ते । ध्रुवासीत्याह प्रतिष्ठित्यै । यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह ॥५॥ यथायजुरेवैतत् । अग्ने देवपणिभिर्वीयमाण इत्या
ह । अग्न एवैनं जुष्टं करोति । तं त एतमनुजोषं भरामीत्याह । स्वमेवास्मा एतं लोकं करोति । नेदेषत्वदपचेतयातै

३२८

त्साहालुरक्कासे । यज्ञस्य पाथ उपसमितमित्याह । भूमानमेवोपैति । परिधीन्प्रहरति । यज्ञस्य समिष्ट्यै ॥७॥ स्रुचौ संप्रस्रावयति ।
यदेव । अक्रूरं । तत्तेन शमयति । जुहूमुपभृतं । यजमानदेवतास्वेशु कनः श्रोरेयः देवसायभत् । यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करो
ति । संस्रावभागास्थेत्याह । वसवो वै रुद्रा आदित्याः संस्रावभागाः । तेषां तद्भागधेयं ॥ तानेव तेन प्रीणाति । वैश्वदेव्यर्चा ॥ एत
ति । त्रिष्टुभमति ॥ इन्द्रियं वै त्रिष्टुक् । इन्द्रियमेव यजमाने धाति । अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह । इयं वा अ
हविर्ध्येदेवाः । अस्या एवैने सदने सादयति । सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने माधत्तमित्याह ॥८॥ प्रजा वै पशवः सुम्नं । प्रजामेव पशूनात्म
भिरपन्नगृहः । अस्या एवैने सदने सादयति । ... आपो गोपीथाय । अर्धेद्ध्याप्याचीनतनोदसाह । यथायजुरेवैतत् । पाहि माघ्स्विः पाहि प्रसि
धत्ते । धरिस्थुर्यैपानमित्याह । आपायो गोपीथाय । अविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिः स्वाहेति
स्यपाहि दुरिष्ट्या पाहि दुरद्मन्या पाहि दुश्चरितादित्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते । अविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिः स्वाहेती
धमसं वृष्य नान्वाहार्यपचने स्मा धायफलीकरणहोमं जुहोति । अतिरिक्तानि वा इध्मसंवृश्चनानि ॥९॥ अतिरिक्ताः फली
करणाः । अतिरिक्तमाज्योच्छेषणं । अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति । अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वावरुन्धे । वेदिर्देवेभ्यो निला
यत । तां वेदेनान्वविन्दन् । वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीं । सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि । गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः । ततो यज्ञो जायते

२६

अद्भिरिनिपुरस्तात्संवपञ्जुवोवेदेन वेदिं संमार्ष्टि ॥९॥ अथो यद्देवश्च वेदिश्च भवतः । मिथुनत्वाय प्रजात्यै । प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि । य
द्वेदः । पत्निया उपस्थ आस्यति । मिथुनमेवाकरोति । वेदेन होताह वनी मास्थापन्नेति । यज्ञमेव तत्संतनोति । परस्माद् धर्मा स्यात् । तं संत
नमुत्तरेऽर्धमासे आलभते ॥११॥ तं को वेकाल आगनेयान्ते । ब्रह्मवादिनो वदंति । स त्वा अध्वर्युः स्यात् । यो यतो यज्ञं प्रयुंक्ते । तदेनं प्रतिष्ठा
पयतीति । वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुंक्ते । देवगा तु विदो गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याह । यत एव यज्ञं प्रयुंक्ते । तदेनं प्रतिष्ठापयति । प्र
तितिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः ॥१२॥ तिष्ठती ने लोका गमयति । ई षिमे ना वरुंथे पर्यवहा इत्याह स निस्थे भागधेयं ध
त्तमित्याह याइ अपसंख्याना न्वविन्द्यैव भते यजमानः ॥२॥ यो वा अयथा देवतं यज्ञमुपचरति । आदेवताभ्यो वृश्च्यते ।
पापीयान्भवति । योयथादेवतं । न देवताभ्य आवृश्च्यते । वसीयान्भवति । वारुणो वै पाशः । इमं विष्यामि वरुणस्य पाश इत्याह ।
वरुणपाशादेवैनं मुंचति । सवितृप्रसूतो यथादेवतं ॥१॥ न देवताभ्य आवृश्च्यते । वसीयान्भवति । धातुश्च योनौ सुकृतस्य
लोक इत्याह । अग्निर्वै धाता । पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः । अग्निरेवैनं धाता । पुण्यकर्माणि सुकृतस्य लोके दधाति । स्यो
न

२६४॥

नं मे सुकृतं स्योनं सह पत्या करोमी स्वाह ॥ आत्मनश्च यजमानस्य चानार्त्यै संसाय ॥ समायुषा संप्रजया स्वाहा ॥२॥ आशिषमे
ग वैता मोस्ते पूर्णपात्रे । अन्तानुष्टुभा । चतुष्पदा एतच्छंदः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रं भवति । अस्मिन्लोके प्रतितिष्ठानीति । अस्मिन्ने
व लोके प्रतितिष्ठति । अथो वाग्वा अनुष्टुप् । वाङ्मिथुनं । आपो रेतः प्रजननं । एतस्मादेव मिथुनाद्द्योतमानस्तनयन्वर्षति । रेतः
सिंचन् प्रजाः प्रजनयन् । यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते । ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः । अद्भिः शांतिः । विमुक्तं वा एतर्हि योक्त्रं ब्रह्म
आदायैनत्पत्नीसहोपगृह्णीते शांत्यै । अंजलौ पूर्णपात्रमानयति । रेत एवास्यां प्रजां दधाति । प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः । मु
खं विमृष्टे । अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति ॥४॥ सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजये स्वाह स्विं च माष्टएकं च ॥१०॥ परिवेषो
वा एष वनस्पतीनां । यदुपवेषः । य एवं वेद । विंदते परिवेष्टारं । तमुपहरे । ते देवा मनुष्येषु उपवेषमधारयन् । ये ऽप्रसमद एवं
तसः । तान्स्म भ्यमित्तः कुरु । उपवेषोपविद्धि नः ॥१॥ प्रजां पुष्टिमथो धनं । द्विपदो नश्चतुष्पदः । ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्ता
त्प्रत्यंचमुपगूहति । तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यंचः शूद्रा अवस्यंति । स्थविमतउपगूहति । प्रजनितवादिन एवैनान्करोति । धृष्टिर्वा उपवे
षः सुपर्णीवद्भ्यो ब्रह्मणा स्पृष्ठाः । योपवेषस्तु कृ । सामु महत्तु यद्दिष्यति ॥२॥ अथास्मे नाम ... प्रहरति । निरस्तं ...

२५

सपत्नोम: प्रतन्मति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहितिष्ठ: परावतः। इह्विचजनाः अति। इहिति। सो निरोचनायावत्। सूर्यो
अस्माद्दिवि। परमो ला परावतं॥३॥ इंद्रो नमनुच्छन्न। यतो नपुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति॥ ऊ. व हाए यौं ब्राह्मणास: शिन:।
सुचैनैनं इध्या। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुदा व अथ ब्राह्मणाच्छवते। हतो सानचपि ष्यात् मिसाहष्ट स्ये। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्।
सुचैवैनमर्पयति॥४॥ नो द्विष्म इति यद्राजन्तमर्पयति॥५॥ यत्तुष्टं दिव: शिल्पममतो घं च देवासुरा: सएत निं आपो देनी
रग्निमा विशिष्याअभस्तु चौ पो वै परि वे यो वाएका दश॥११॥ यन्तुष्टम यो एषा हिमत्ती चा वि वीम थोरक्षसां ता प्रजा ति
हा भ्यां तं काले कालेनवस पतिः॥७॥ इति: औम्॥ ॥७॥ ॥७॥ ब्रह्मणे ब्राह्मण मालभते। क्षत्राय राजन्यं मरुभ्यो
वैश्यं तपसे शूद्रं। तमसे तस्करं। नारकाय वीरहणं। पाप्मने क्लीबं। आक्रयाया योगूं। कामाय पुंश्चलूं। अतिक्रुष्टाय मागधं॥१॥ गीता
य सूतं। नृत्ताय शैलूषं। धर्माय सभाचरं। नर्माय रेभं। नरिष्ठाये भीमलं। हसाय कारिं। आनंदाय स्त्रीषखं। प्रमुदे कुमारीपुत्रं। मेधायै र
थकारं। धैर्याय तक्षाणं॥२॥ श्रमाय कौलालं। मायायै कार्मारं। रूपाय मणिकारं। शुभे वपं। शरव्याया इषुकारं। हेत्यै धन्वकारं। क
र्मणे ज्याकारं। दिष्टाय रज्जुसर्गं। मृत्यवे मृगयुं। अंतकाय श्वनिनं॥३॥ संधये जारं। गेहाय उपपतिं। आर्त्यै परिवित्तं। आसै परिविविदानं।

२५

दानं। अराध्यै दिधिषूपतिं। पवित्राय भिषजं। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शं। निष्कृत्यै पेशस्कारीं। बलाय उपदां। वर्णाय आनूकषं॥४॥ नदीभ्यः पौंजिष्टं। ऋक्षीकाभ्यो
नैषादं। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदं। प्रमुद्भ्य उन्मत्तं। गंधर्वाप्सरोभ्यो व्रात्यं। सर्पदेवजनेभ्यो प्रतिपदं। अवेभ्यः कितवं। ईर्यतायै अकितवं। पिशाचेभ्यो विदल
कारीं। यातुधानेभ्यः कंटकीकारीं॥५॥ उत्सादेभ्यः कुब्जं। प्रमुदे वामनं। द्वार्भ्यः स्रामं। स्वप्नाय अंधं। अधर्माय बधिरं। संज्ञानाय स्मरकारीं। प्रकामो
द्याय उपसदं। आशिक्षायै प्रश्निनं। उपशिक्षायै अभिप्रश्निनं। मर्यादायै प्रश्नविवाकं॥६॥ ऋत्यै स्तेनहृदयं। वैरहत्याय पिशुनं। विविक्त्यै क्ष
त्तारं। औपद्रष्ट्याय संग्रहीतारं। बलायानुचरं। भूम्ने परिष्कंदं। प्रियाय प्रियवादिनं। अरिष्ट्या अश्वसादं। मेधाय वासः पल्पूलीं। प्रकामाय रज
यित्रीं॥७॥ भायै दार्वाहारं। प्रभाया आग्नेंधं। नाकस्य पृष्ठाय अभिषेक्तारं। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णिगं। देवलोकाय पेशितारं। म
नुष्यलोकाय प्रकरितारं। सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारं। अवर्त्यै वधाय उपमंथितारं। सुवर्गाय लोकाय भागदुघं। वर्षिष्ठाय नाकाय परिवे
ष्टारं॥८॥ अर्मेभ्यो हस्तिपं। जवायाश्वपं। पुष्ट्यै गोपालं। तेजसे अजपालं। वीर्याय अविपालं। इरायै कीनाशं। कीलालाय सुराकारं। भद्रा
य गृहपं। श्रेयसे वित्तधं। अध्यक्षायानुक्षत्तारं॥९॥ मन्यवे अयस्तापं। क्रोधाय निसरं। शोकाय अभिसरं। उत्कूलविकूलाभ्यां
त्रिस्थिनं। योगाय योक्तारं। क्षेमाय विमोक्तारं। वपुषे मानस्कृतं। शीलायाञ्जनीकारं। निर्ऋत्यै कोशकारीं। यमाय असूं॥१०॥
यम्यै यमसूं। अथर्वभ्यो अवतोकां। संवत्सराय पर्यायिणीं। परिवत्सराय अविजातां। इदावत्सराय अपस्कद्वरीं। इद्वत्सराय अतीत्वरीं।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०४

खरी। मत्सराय प्रसिजरं। सर्वस्त्राय परिष्कंदं। वनाय वनपं। अन्यतोरण्याय दावपं॥१५॥ सरोभ्यो धैवरं। वेशंताभ्यो दाशं। उपस्थावरीभ्यो
बैंदं। नड्वलाभ्यः शौष्कलं। पाराय मार्गारं। अवाराय कैवर्त्तं। तीर्थेभ्य आंदं। विषमेभ्यो मैनालं। स्वनेभ्यः पर्णकं। गुहाभ्यः किरातं।
सानुभ्यो जंभकं। पर्वतेभ्यः किंपूरुषं॥१६॥ प्रतिश्रुत्काया ऋतुलं। घोषाय भषं। अंताय बहुवादिनं। अनंताय मूकं। महसे वीणावादं।
क्रोशाय तूणवध्मं। आक्रंदाय दुंदुभ्याघातं। अवरस्पराय शंखध्मं। ऋभुभ्यो जिलसंधायं। साध्येभ्यश्चर्मम्नं॥१७॥ बीभत्सा
यै पौल्कसं। भूत्यै जागरणं। अभूत्यै स्वपनं। तुलायै वाणिजं। वर्णाय हिरण्यकारं। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलं। पश्चादोषाय ग्ला
विनं। ऋत्यै जनवादिनं। व्यृद्ध्या अपगल्भं। संशराय प्रच्छिदं॥१८॥ हसाय पुंश्चलूमालभते। वीणावादं गणकं गीताय। या
दसे शाबुल्यां। नर्माय भद्रवतीं। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसंघातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकं। आनंदाय तलवं॥१९॥ अक्षरा
जाय कितवं। कृताय सभाविनं। त्रेतायै आदिनवदर्शं। द्वापराय बहिःसदं। कलये सभास्थाणुं। दुष्कृताय चरकाचार्यं। अध्व
ने ब्रह्मचारिणं। पिशाचेभ्यः सैलगं। पिपासायै गोव्यच्छं। निर्ऋत्यै गोघातं। क्षुधे गोविकर्त्तं। क्षुत्तृष्णाभ्यां तं। यो गां विकृंतंतं
मांसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥२०॥ भूम्यै पीठसर्पिणमालभते। अग्नये अंसलं। वायवे चांडालं। अंतरिक्षाय वंशनर्त्ति
नं। दिवे खलतिं। सूर्याय हर्यक्षं। चंद्रमसे किर्मिरं। नक्षत्रेभ्यः किलासं। अह्ने शुक्लं पिंगलं। रात्र्यै कृष्णं पिंगाक्षं॥२१॥

यजु. ये हिष्यः।६

याचे पुरुषमालभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान्वायवे। सूर्याय चक्षुरालभते। मनश्चंद्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रं। प्रजा
पतये पुरुषं॥२२॥ अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घं। अतिकृशमतिस्थूलं। अतिशुक्लमतिकेशं। अतिकृष्ण
मतिलोमशं। अतिकिरिटमतिदंतुरं। अतिमिर्मिरमतिनिमिषं। आशायै जामीं। प्रतीक्षायै कुमारीं॥२३॥ ब्रह्मणे गीताय ब्र
मायसं वयेनदीभ्यः स्वादेभ्यः त्यै मायायै अमेभ्यो मन्यवे यमेभ्यो दशादश सतेभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै ह्यस्ता ये
दपादशा हस्ता पर्यक्षराः आयतनेभ्यो दश भूम्यै षड्वा चै षड्यजनं कौकालविंशति॥२४॥ ब्रह्मणे यज्ञेन दश॥१॥
हरिः ॐ॥ सत्यं प्रपद्ये। ऋतं प्रपद्ये। अमृतं प्रपद्ये। प्रजापतेः प्रियां तनुवमनार्तां प्रपद्ये। इदमहं पंचदशेन वज्रेण। द्विषंतं
भ्रातृव्यमवक्रामामि। योस्मान्द्वेष्टि भूर्भुवः स्वः। हिं॥१॥ सत्यं द्या॥२॥ प्रवो वाजा अभिद्यवः। हविष्मंतो घृताच्या। देवां जिगा
ति सुम्नयुः। अग्न आयाहि वीतये। गृणानो हव्यदातये। नि होता सत्सि बर्हिषि। तं त्वा समिद्भिरंगिरः। घृतेन वर्धयामसि।
बृहच्छोचा यविष्ठ्य। स नः पृथु श्रवाय्यं॥३॥ अच्छा देव विवाससि। बृहदग्ने सुवीर्यं। ईडेन्यो नमस्यस्तिरः। तमांसि
दर्शतः। समग्निरिध्यते वृषा। वृषो अग्निः समिध्यते। अश्वो न देववाहनः। तं हविष्मंत ईडते। वृषणं त्वा वयं वृ

३२७ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः
यन्न्। वयाय समिधीमहि॥२॥अग्निं दीदयतं बृहत्। अग्निं दूतं वृणीमहे। होतारं विश्ववेदसं। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुं। सं भिध्यमानो अ
ध्वरे। अग्निः पावक ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिद्धो अग्न आहुत। देवान्यक्षि स्वध्वर। त्वं हि हव्यवाडसि। आज
ध्वरे। अग्निः पावक ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिद्धो अग्नि आहुत देवान्यक्षि। औषधीर्ति नर्ति निर्वति। वि प्रा। होतर्यस्य वरुणस्य
होतर्युस्यत। अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वं हव्यवाहनं। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। अवसाने सौदि देवी मन्त्रिहि देवयुतो
निसत्त॥३॥अग्ने यमध्वरमिति मस्ति सप्त च॥२॥अग्ने महां असि ब्राह्मण भारत। असावनसे देवेद्ध मनिद्ध ऋषिष्टुतो
विप्रानुमदित कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणां। अतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाट्। आस्पात्रं जुहूर्देवानां॥५॥
विप्रानुमदित कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानां। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह।
चमसो देवपानः। अरां इवाग्ने नेमिर्देवांस्त्वं परिभूरसि। आवह देवान्यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह।
प्रजापतिमावह। अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां आज्यपां आवह। अग्निं होत्रायावह। स्वं मे
हिमानमावह। आ चाग्ने देवान्वह। सुयजा च यज जातवेदः॥२॥देवानामिदमावहत्वष्टच॥३॥अग्निर्होता वेत्वग्निः। होत्रं वेत्तु
प्रावित्रं। स्मो वयं। साधु ते यजमान देवता। घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्व। देवायुवं विश्ववारां। ईडामहे देवां ईड्यान्।
नमस्याम नमस्यान्। यजाम यज्ञियान्॥५॥अग्निर्होता नव॥४॥समिधो अग्न आज्यस्य वियन्तु। तनूनपादग्न आज्यस्य वेतु। इडो अ
इडो अग्न आज्यस्य वियन्तु। बर्हिरग्न आज्यस्य वेतु। स्वाहाग्निं। स्वाहा सोमं। स्वाहाग्निं। स्वाहा प्रजापतिं। स्वाहाग्नीषोमौ।
३२७॥

स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रं। स्वाहा महेन्द्रं। स्वाहा देवां आज्यपान्। स्वाहाग्निं होत्राज्जुषाणाः। अग्न आज्यस्य वियन्तु॥५॥इन्द्राग्नी पंच च॥५॥
अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्वं सोमासि सत्पतिः। त्वं राजोत
वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन जन्मना। शुम्भानस्तन्वं स्वां। कविर्विप्रेण
वावृधे। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोम गीर्भिष्ट्वा वयं। वर्धयामो वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्य
स्य हविषो वेतु॥५॥स्वां च हवं च॥६॥अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयं। अपां रेतांसि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य र
जसश्च नेता। यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षां। जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहं। प्रजापते न त्वदेता
न्यन्यो। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु॥५॥वयं स्याम पतयो रयीणां। स देवपुत्रः पि
तरं समातरं। ससूनुर्भवत्सभुवत्पुनर्मघः। स घा मो णोदित रिक्षं ससुवः स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्। अ
ग्नीषोमा सवेदसा। सहूती वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अध
त्तं॥२॥युवं सिन्धूंरभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः। त

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री:५

२.

३८

द्यां चेति प्रवीर्यं । म घ द्व न्नमुतस्य नो निवजे यो अन्नीस्य रीसख पतिः । इन्द्र स्यंता विश्वस्य भूरेः । सहस्रमास हस्ता आजयंता । एद्रसा
न सिंह रविं ॥१॥ स जिज्ञानं सदा सहं वर्षिष्ठ मूत पे भर । प्र ससाहि षे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठ स्ते शुष्म इह रातिरस्तु । इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि । प
तिः सिंधूना मसि रेवतीनां । महां इन्द्राय ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमां इव । स्तोमै र्वत्सस्य वावृधे । महां इन्द्रो न वपा चर्षणिप्रा ॥ ३ ॥ उत द्वि
र्हा अमिनः सहोभिः । अस्मद्रिय ग्वा वृधे वीर्याय । उरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभि र्भूत् । पिप्री हि देवां उशतो यविष्ठ । विद्वां ऋतुं ऋतुपते
तेह । ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने । त्वं होतॄणाम स्याय जिष्ठः । अग्निं स्विष्टकृतं । अयाडग्निरग्नेः प्रिया धामानि । अयाट् सोमस्य
प्रिया धामानि ॥ ५ ॥ अयाडग्नेः प्रिया धामानि । अयाड् ब्रह्मणस्पतेः प्रिया धामानि । अयाडग्नीषोमयोः प्रिया धामानि । अयाडिन्द्राग्नि
योः प्रिया धामानि । अयाडिन्द्रस्य प्रिया धामानि । अयाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामानि । अयाड् देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि । य
क्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि । यक्षत्स्वं महिमानं । आयजतामिज्या इषः । कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः । जुषतां हविः । अग्ने यदद्य
विशो अध्वरस्य होतः । पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा । ऋता यजासि महिना वि यद्भूः । हव्या वह यविष्ठ्या ते अद्य ॥ ६ ॥ अस्तंधे
तं रपि चर्षणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः । षड्चा ॥ उपहूतं रथंतरं सह पृथिव्या । उपमा रथंतरं सह पृथिव्या रा

३८

ह्वयतां । उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण । उपमा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयतां । उपहूतं बृहत्सह दिवा । उपमा बृहत्सह दिवा ह्वयतां । उपहूताः सप्त होत्राः
ह्वयतां । उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण । उपमा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयतां ॥ १ ॥ उपहूतो भक्षः सखा । उप मां भक्षः सखा ह्वयतां । उपहूतां३ हो ।
उपमा सप्त होत्रा ह्वयंतां । उपहूता धेनुः सह ऋषभा । उपमा धेनुः सह ऋषभा ह्वयतां ॥ १ ॥ उपहूतो भक्षः सखा । उप मां भक्षः सखा ह्वयतां । उपहूतां३ हो । उपमा सप्त होत्रा ह्वयंतां । उपहूता धेनुः सह ऋषभा । उपमा धेनुः सह ऋषभा ह्वयतां ॥ १ ॥
उपमा सप्त होत्रा ह्वयंतां । उपहूतो ... [redacted] उपो अस्मां इडा ह्वयतां । इडोपहूता । उपहूतेडा । मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी । ब्रह्म देवकृतमु
पहूतं ॥ २ ॥ दैव्या अध्वर्यव उपहूताः । उपहूता मनुष्याः । य इमं यज्ञमवान् । ये यज्ञपतिं वर्धान् । उपहूते द्यावापृथिवी । पूर्वजे ऋतावरी । देवी देव
पुत्रे । उपहूतोऽयं यजमानः । उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतः । भूयसि हविष्करण उपहूतः । दिव्ये धामन्नुपहूतः । इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मि
न्नुपहूतः । विश्वमस्य प्रियमुपहूतं । विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्यो३ ॥ २ ॥ सह ऋषभा ह्वयतां । उपहूतं ... हविष्करण उपहूतः ... रिच ॥ ८ ॥
उपहूतः
देवं बर्हिः । वसुवने वसुधेयस्य वेतु । देवो नराशंसः । वसुवने वसुधेयस्य वेतु । देवो अग्निः स्विष्टकृत् । सुद्रविणा मन्द्रः कविः । सत्यमन्मा य
जी होता । होतुर्होतुरायजीयान् । अग्ने यान्देवानयाट् । याँ अपिप्रेः । ये ते होत्रे अमत्सत । तां ससनुषीं होत्रां देवंगमां । दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं ।
स्विष्टकृच्चाग्ने होताभूः । वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि ॥ १ ॥ अपिप्रेः पंच चा ॥ ९ ॥ इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत् । आर्ध्म सूक्तवाकं ।
उत नमोवाकं । ऋध्याम स्तोम्यमग्ने । त्वं सूक्तवागसि । उपश्रितो दिवः पृथिव्योः । ओमन्वती तेऽस्मिन्यज्ञे यजमानद्यावापृथि
वी स्तां । शंगयी जीरदानू । अत्रस्नू अप्रवेदे । उरुगव्यूती अभयंकृतौ ॥ १ ॥ वृष्टिद्यावा रीत्यापा । शंभुवौ मयोभुवौ । ऊर्जस्वती च

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ ३९

प्रयस्वतीश्चासूपचरणा च स्वधिचरणा च तयोरविदि। अग्निरिदं हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। सोम इदं हविरजुषत। अवीवृध
त महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं हविरजुषत॥२॥ अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्या
योऽकृत। अग्नीषोमाविदं हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्॥
इन्द्र इदं हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽक्रात। महेन्द्र इदं हविरजुषत॥३॥ अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीवृधं
त महो ज्यायोऽक्रत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्याम ऋध्यद्धोत्रायां देवंगमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुराशा
स्ते। सुप्रजास्त्वमाशास्ते। सजातवनस्यामाशास्ते॥४॥ उत्तरां देवयज्यामाशास्ते। भूयो हविष्करणमाशास्ते। दिव्यं धामाशास्ते। विश्वं प्रियमा
शास्ते। यदनेन हविषाशास्ते। तदश्यात्तदृध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो
द्यावापृथिवी अंहसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥५॥ अभयेरुतावक्रतान्निरिदं हविरजुषत स्वतातयेन स्यामाशा
× स्ते वीतं चात्रीणि च॥१०॥ तच्छंयोरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजं।
शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे॥१॥ तच्छंयोरष्टौ॥११॥ आप्यायस्व समेतु ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्
त नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत ग्ना व्यन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट्। रा

आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥१॥ अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्या
नां च यजिष्ठः स प्रयजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा संशि
शाधि॥२॥ जनीनामष्टौ च॥१२॥ उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरि
क्षेण। उप मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा
सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१॥ उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उ
पहूता३ हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्माँ इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेयं मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥
॥२॥ दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देव
पुत्रे। उपहूतोऽयं यजमानः। इन्द्राणीवाविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतः। भूयसि हविष्करण उपहूतः। दिव्ये
धामन्नुपहूतः। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूतः। विश्वमस्य प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥३॥ सहऋ
षभा ह्वयतामुपहूतः सुपुत्रा बहु च॥१३॥ स त्वमग्ने महानसि हितानग्निर्वृत्राण्यग्निर्भूरेपहतदेवेन हि रिदधा वातं पो
रुध्यायस्वोपहूतं त्रयोदश॥१४॥ स त्वं च पञ्च स्यामच्छिद्या बानवविंशतिः॥२९॥ ॥७॥ ॥हरिः ओं मृ॥ शुभमस्तु॥७॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

४०

अंजंतित्वामध्वरे देवयंतः।वनस्पतिंमधुनादैव्येन।यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्तात्।यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे।उच्छ्रयस्व वनस्पते

ते।वर्ष्मन्पृथिव्याअधि।सुमितीमीयमानः।वर्चोधायज्ञवाहसे।समिद्धस्य श्रयमाणःपुरस्तात्।ब्रह्मवन्वानोअजरंसु

वीरं।।२।।आरेअस्मदमतिंबाधमानः।उच्छ्रयस्वमहतेसौभगाय।ऊर्ध्वऊषुणऊतये।तिष्ठादेवोन

सविताप्रजोवाजस्यसनिता।यदंजिभिःवाघद्भिर्विह्वयामहे।ऊर्ध्वोनःपाह्यंहसोनिकेतु

नाविश्वंसमत्रिणंदह।कृधीनऊर्ध्वांचरथायजीवसे।विदादेवेषुनोदुवः।।२।।जातोजायतेसुदिन

त्वेअह्नां।समर्यआविदथेवर्धमानः।पुनंतिधीराअपसोमनीषा।देवयाविप्रउदियर्तिवाचं।।

युवासुवासाःपरिवीतआगात्।सउश्रेयान्भवतिजायमानः।तंधीरासःकवयउन्नयंति।स्वाधियोमनसादेव

यंतः।इत्थाधियायराघवेतं।आनक्तुरग्निमृतयोन्नवर्ग

यंतः।इळुपाजाअमर्त्यः।अग्निर्यज्ञस्यहव्यवाट्।तंसबाधोयतस्रुचः।इत्थाधियायज्ञवंतः। ४०

घृतनिर्णिक्स्वाहुतः।।३।।१

नउतमित्रोअग्ने।वाचर्धतिमतिभिर्वसिष्ठाः।देवस्त्वासुषणनानिसंतु।यूयंपातस्वस्तिभिःसदानः।।३।।सुवीरंदुवस्वाहुतोष्टो च।।

।।१।।होतायक्षदग्निंसमिधासुषमिधासमिद्धंनाभापृथिव्याःसंगथेवामस्य।वर्ष्मन्दिवइडस्पदेवेवाज्यस्यहोतर्यजहि ।।१।

तायक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भंभुवनस्यगोपां।मध्वाद्यदेवोदेवेभ्योदेवयानान्पथोअनक्तुवेत्वाज्यस्यहोतर्यज।।२।।होतायक्ष

नराशंसंनृशस्तंनॄन्प्रणेत्रं।गोभिर्वपावान्स्याद्वीरैःशक्तीवान्रथैःप्रथमयावाहिरण्यैःचंद्रीवेत्वाज्यस्यहोतर्यज।।३।।हो

तायक्षदग्निमिडईडितोदेवोदेवाँआवक्षद्दूतोहव्यवाडमूरः।उपेमंयज्ञमुपेमांदेवोदेवहूतिमवतुवेत्वाज्यस्यहोतर्यज।।

।।४।।होतायक्षद्बर्हिःसुष्टरीमोर्णम्रदाअस्मिन्यज्ञेविचप्रचप्रथतांस्वासस्थंदेवेभ्यः।एमेनदद्यवसवोरुद्राआदित्याःसदंतुप्रियमग्ने

द्रस्थासत्वेत्वाज्यस्यहोतर्यज।।५।।होतायक्षद्दुरऋष्वाःकवष्योकोषधावनीरुदाताभिजिहतांविपक्षोभिःश्रयंतांसुप्रायणा

णाअस्मिन्यज्ञेविश्रयंतामृतावृधोवियंत्वाज्यस्यहोतर्यज।।६।।होतायक्षदुषासानक्ताबृहतीसुपेशसानृंपतिभ्योयोनिंकृण्वा

नेसंस्मयमानेइंद्रेणदेवैरेदंबर्हिःसीदतांवीतामाज्यस्यहोतर्यज।।७।।होतायक्षद्दैव्याहोतारामंद्रापोतारा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

४०

आग्नि नुनपातं ।८।२।२।

कवीज्रचेतसा। क्षिप्रयान्त्र जारदिवा ह्नि मूर्तमन्यऊर्जा मतदयुमयत्ते दिविं दिवि युयुक्त नो। दीतामा ज्यस्य होतर्यज॥८॥ होता यक्षत्

तिस्त्रो देवीर्न रपसा न दजं जुह्वा ह्यज्जते आद मप्सव्वनां देवि भ्यो देवीर्दिवमपो विये ताज्यस्य होतर्यज॥९॥ होता यक्षत्त्वष्टा

रम चिमपाकं ह्येतेधा विश्रय स्यये धा पुरु रूपमकामक श्रीनं ह्येते धा विश्वय सचि ता। तु रु रूप मकामकर्षी

नं ऊर्ज्चो परि पो षिष्यात्सुवीरा यां वीरं पिं लाज्यस्य होतर्यज॥१॥ होता यक्षद्वनस्पतिमुपावसक्ष्त् पिवाजो घाः २४ ॥ ३ ॥ ३ ॥ गन्त ॥

स्वदा स्वदिति तीतुथा धरेतो देवेभ्यो हव्या वोड्वाज्य स्य होतर्यज॥१०॥ होता यक्षद् ग्निं स्वाहा ज्यस्य स्वाहा मे

दसः स्वाहा स्तोकानां स्वाहा स्वाहा कृती नां स्वाहा हव्य सूक्तीनां स्वाहा देवां आज्य पान्स्वाहा ग्निं होत्रा

जुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यज॥११॥ अग्ने कुवेलाज्यस्य होतर्यज प्रियाभिर्द्याक्षल तांज्यस्य होतर्यजस्व वीरो

वी देवां आज्यस्य होतर्यज वलं चि॥२॥ समिधो अग्न आज्यस्य जोदु राणा। देवो देवान्यजसि जातवेदः। दे

४१॥

आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत य

ज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशंसस्य महिमानमेषामुपस्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥१॥ ते सुक्रतवः शुचयो धियंधाः स्वद

न्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्चा याह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यह्व होता स एनान्यक्षीषितो यजीयान्॥

प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥ व्यचस्वतीरुर्विया वि

श्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः। आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासा

नक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा मिमाना

यज्ञं मनुषो यजध्यै। प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेत्विळा मनु

ष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं स्योनं सरस्वती स्वपसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिंशद्भुवनानि विश्वा।

तमद्य होतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥४॥ उपावसृज त्मन्या समञ्जन्देवानां पाथ

२०६

॥४२

ऋतुथा हवींषि। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदंतु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञं। अग्निर्देवानाममकत्पुरो
गाः। अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतं हविरदंतु देवाः॥५॥ यज्ञैः स्योनं यज ध्येपिद्वानृष्टे च॥३॥ अग्निर्होता नो अ
ध्वरे। वाजी सन्परि णीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परि त्रिविष्ट्यध्वरं। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाज
पतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे॥२॥ अग्निर्होता नव॥४॥ अजैदग्निः। असनद्वाजं। नि देवो देवेभ्यो
हव्यावाड्। प्रांजोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उपप्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥२॥ अजैदष्टौ॥५॥
दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वं। उपनयत मेध्या दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधं। प्रास्मा अग्निं भरत। स्तृणी
त बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यतां। अनु पिता। अनु भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनांऽअस्य पदो नि धत्तात्॥२॥
सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रं। अंतरिक्षमसुं। पृथिवीं शरीरं। एकधास्य त्वचमा हे
व्यतात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतात्। अंतरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा

४२॥

बाहू॥७॥ शलादोषणी। कश्यपेवांसा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवंता। षड्विंशतिरस्य वंक्रयः। ता अनुष्ठ्योच्याव
यतात्। गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्ना रक्षः संसृजतात्। वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥३॥
उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रविता रवच्छमितारः। अध्रिगो शमीध्वं। सुशमि शमीध्वं। शमीध्वमध्रिगो। अध्रि
गुश्चापापश्च। उभौ देवानां शमयितारौ। ताविमं पशुं श्रपयितां प्रविद्वांसौ। यथा यथास्य श्रपणं तथा तथा॥४॥ ध
ताद्धाह्मारा विष्ट तथा तथा॥६॥ जुषस्व सप्रथस्तमं। वचो देवप्सरस्तमं। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो यज्ञममृतेषु
धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवंतः पावक ते। स्तो
काः श्चोतंति मेदसः। स्वधर्मं देववीतये॥१॥ श्रेष्ठं नो धेहि वार्यं। तुभ्यं स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय संत्य। ऋषिः
श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भव। तुभ्यं श्चोतंत्यध्रिगो शचीवः। स्तोकासो अग्ने मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः।
हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठं ते मध्यतो मेद उद्भृतं। प्र ते वयं ददामहे। श्चोतंति ते वसो स्तोका अधि त्वचि। प्रति तान्देव
शो विहि॥२॥ दिमर्वीत यज्ञनीनीच।॥ आ वज्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इंद्र यातं नमोभिरग्ने अर्वाक्। युवं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

४३

धौ मिरत्वे। मेरिद्धं। अग्निअस्मिन्नवतउत मेभिः। होतायक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपायामेदसः। जुषेतां हविः। होतर्यज। विष्टस्य मनसा वस्य
इव्यः इन्द्राग्नी स उन या सजा तान्॥१॥ नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यं। स वां धियं वाजयन्तीमतक्षं। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडा
शस्य जुषेतां हविः। होतर्यज। आमीउ तेअजिरं दूत्याय। हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बर्हिरग्ने। अहान्यस्मै सुदि
ना भवन्तु। होता यक्षदग्निं। पुरोडाशस्य जुषतां हविः। होतर्यज॥१॥ स जातानग्निर्हृच॥८॥ गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईट्टे रयिं य
शसं पूर्वभाजं। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्रणो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माछे परश्मिः रप बाधमानाः। पितृणां श्लोकमनु यच्छनाना। इन्द्र
ग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ता ह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्निः सुदीतिः सुदृशं गृणन्तः। नमस्याम स्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतिमरति ह
व्यवाहं। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिं॥१॥ जातवेदो हुतं॥२॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्म होता।
त्वंसी वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इळस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः
प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनु ग्मन्। तत्र यन्तव उ निर्वत्स व्येहोर विजय्हयाः सोऽनुग्मन्॥१॥ रातां नमग्निदर्शतं

४३

~~नावेचिद्गिरः यज्ञिया~~ [interlinear: ना] नि। भद्रायोत
देवानृपावेतं विश्वदादीद्विवाःसु। पदे देव नमसा विचंतः। अव स्यवसव आपन्नन्तं। नामौ चिद्गिरः यज्ञिया नि। भद्रायोत
रणयन्त संदृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्यां। त्वं रायउ भयासो जनानां। त्वं त्राता तरणे चेत्यो भूः। पिता माता सदमि
न्मानुषाणां॥२॥ सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा यजीयान्। तं त्वा वयं दम आ दीदिवांसमुप ज्ञुबाधो नमसा
सदेम॥३॥ अयस्त्वा वयं विभ्रतः सचेत्।

स२ ~~दिवा अभिमातं त्वा व यं दुद्धांदि दिवा स्त्वां~~ सुधियो नृमग्ने। सुम्नायव ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अ
ग्ने बृहता रोचनेन। विशां कविं विश्पतिं शश्वतीनां। नितोशनं वृषभं चर्षणीनां॥३॥ प्रेतीषणिमिषयन्तं य
वकं। राजन्तमग्निं यजतं रयीणां। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्त आनट् समिधा हव्यदातिं। य आहुतिं परिवेदा नमोभिः। विश्वे
त्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदी सूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः। आ ते भद्रायां सुमतौ य
तेम॥४॥ आ यस्ततन्थ रोदसी वि भासा। श्रवोभिश्च श्रवस्य स्तरुत्रः। बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि।
नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे। भूरि तोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वीरिषो बृहतीरारे अघा न अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरूण्यग्ने

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रःधायाया। वसूनि राजन्वसुतातेअस्तु। ४२॥ निहित्व पुरा मारसति। अग्नेवसु विदंते सोऽनिखे॥ ५॥ आग्न वाऽसोअकुन्तन्मानुषाणां
वर्षीणां यन्नेमारयाद्दैवा॥ १०॥ आभरतं शिक्षतं वज्रबाहू अस्माँ इंद्राग्नी अवतं शचीभिः इमेनुतेरश्मयः सूर्यस्य येभिः स्वपि
त्वं पितरो नआयन्। होताय क्षदिंद्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य मध्यतोमेदउद्भृतं। पुराद्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेभ्यो गृभ्णा।
नूनं॥ ११॥ घास्येअज्राणां यवसः प्रथमानां। सुमत्क्षराणां शतरुद्रियाणां। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानां। पार्श्वतः श्रोणितः शि
तामतउत्सादतः। अंगादंगादवत्तानां करत एवेंद्राग्नी जुषेतां हविः। होत र्यज। देवेभ्यो वनस्पते हवींषि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थं
॥ १२॥ प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय। ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होताय क्षद्वनस्पतिमभि हि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनया धित। य
त्रेंद्राग्नियोः छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रियापाथांसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया
धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्येवोपावस्रक्षत्। रभीयांसमिव कृत्वी॥ ३॥ करद्देवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः हो
तर्यज। पिप्रीहि देवाँ उशतो यविष्ठ। विद्वाँ ऋतूँरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतॄणामस्यायजिष्ठः। है
४४॥

होताय क्षदग्निं स्विष्टकृतं। अयाडग्निरिंद्राग्नियोः छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रियापाथांसि। अया
ड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानं। आयजतामेज्या इ
षः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। होतर्यज॥ ४॥ नूनमर्थंकृत्वी पाथांसि सतं ब्र॥ ११॥
उपोहयद्दिदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वंतो न काष्ठां नक्षमाणाः। इंद्राग्नी जोहुवतो न
रस्ते। वनस्पतेरशनया निबद्य। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दधिषो हवींषि। प्र च दातारममृतेषु वोचः। अग्निं
स्विष्टकृतं। अयाडग्निरिंद्राग्नियोः छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥ २॥ अयाड्वनस्पतेः प्रियापाथांसि। अयाड्देवानामा
ज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानं। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। होतर्यज। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावकशोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता य
जासि महिना वि यद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥ ३॥ पामानि भूरेकं बा॥ २॥ देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात् ॥ है

Indira Gandhi National Centre for the Arts

४५ ... नोदेन वसुवने वसुधेयस्य
सुधीरो वीरै ... नाम्भा तो ह्येता को प्राभ्य ये तात्मन्या नायाबर्हिष्मतो मन्देस्य वसुवने वसुधेयस्य
वसुयजा देवी द्वार सेयाते विश्वीयी मे [illegible] छिपिध्र वा देव इतो वत्सईम ना स्तारु जेजा मिनी याकुमारो
औनम जातो मेना अजीरेणुक कारं नुदंतो वसुवने वसुधे य स्पनियं तु यजा देवी उषासानक्ता पासिम
झेप्रयत्न द्वेला मपिन्नुं देवीर्विश आया सिष्ठा सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजा देवी जो ष्ट्री वसुधिती ययो
रन्याघाद्वेषां सियसवद्यान्या वक्षद्वसु वार्या णि यजमाना य वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजा देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्या वाक्षीत्स
ग्धिं सपीतिमन्या नवेन पूर्वं दयमाना स्याम पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वी
तां यजा देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हता घशंसा वाभरद्वसू वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजा दे
वी तिस्रस्तिस्रो देवी रिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षत्सरस्वती महरुद्रैर्य ४५

ज्ञ नावी दिडैवेडया वसुमत्या सद मारं मदेम वसुवने वसुधेय विपंतु यजा देवो नराशंसस्त्रिशीर्षा षडक्ष शतमिदेनं शितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्र वहंति मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पति स्तोत्रमश्विनाध्वर्यवं वसुवने वसुधेय वेतु यजा देवो वनस्पति र्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्द्यामग्रेणा स्पृक्षदांतरिक्षं मध्येना प्रा पृथिवीमुपरेण दृंहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा देवं बर्हिर्वारितीनां निधे धा [illegible] मच्युतं निकामधरणं पुरु स्पार्हं यशस्वदे
नावर्हिषा न्या बर्हींष्यभिष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्र कवि सत्यमन्मायजी होता होतुर्होतुरायजीयान् अग्ने यान्देवानयाड्या अपिप्रेये ते होत्रे अमत्सत तां स सनुषीं होत्रां देवं गमां दिविदेवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्चाग्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज ॥ ३ ॥ ... ॥
देवं बर्हिः । वसुवने वसुधेयस्य वेतु देवी द्वारः । वसुवसुधेयस्य वियंतु देवी उषासानक्ता । व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

४६

॥१॥

ऽुनने वस्तुधेयस्य वीतां। देवीजो ष्ठी। वस्तु वने वस्तु धेयस्य वीतां। देवी ऊर्जाहुती। वस्तु वने वस्तु धेयस्य वीतां। देवा देव्या
होतारा॥ वसु वने वसु धेयस्य वीतां। देवी ऽिस्स्रो देवीः। वसु वने वसु धेयस्य वियंतु। देवो नराशंसः
स। वसु वने वसु धेयस्य वेतु। देवो वनस्पतिः। वसु वने वसु धेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनां। वसुवने वसुधेयस्य वे
तु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मंद्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्
देवानयाड्। यां२ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमत्सत। तां ससनुषीं होत्रां देवं गमां। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं। स्विष्टकृ
च्चाग्ने होतासूः। वसु वने वसु धेयस्य नमो वाके विहि॥ ७॥ वीतां वे स भूरेकं च॥ २७॥ अग्निमद्य होतारमवृणी
तायं यजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशान्बध्नन्निंद्राग्निभ्यां छागं सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभ २
४६

॥२॥

२३

अनुवा

व[redacted]द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तां तं मेदस्तः प्रतिपचतागृभीषतामवीवृधेतां पुरोडाशेनत्वामद्य ऋषे आर्षेय ऋषीणां नपाद
वृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ संगतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्यायक्ष्यत इति तायादेवादेवदाना न्यदु[redacted]
[redacted]न्यंस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सू
क्ता ब्रूहि॥ ८॥ अग्निमद्येकं॥ २८॥ अजं जति होता पशुस्तामिंद्रोऽग्निरजैदेवं नामिस्या बंध हव्यागीर्भिरकाद्य
२ अं मरमुपो हव्य देवं बर्हिः सुदेवं बर्हिः रग्निमुख पंचदश॥ ५॥ अजे त्वग्नि होतारो नो प्रीभिर्विप्रुड्वृं हव्य दि दे
थं वाजिनं सप्त त्रिंशत्॥ ३९॥ हरिः ओम्॥ सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्य आत्मानमावृश्चति। यो ग्नीन
२३ मं

श्री...

न्वाधाय व्रतमुपैति। स यद् निष्प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। य अतेजा अवीर्यः स्यात्। स यदु
ह्यात्। तुभ्यं ता अंगिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥ का
मप्रीता एनं कामा अनुप्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। संततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वा
यति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्रांचमुदूह्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥ मनसैव य
ज्ञं संतनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिं भूतिमेवोपैति। वि वा एष इंद्रियेण वीर्येण र्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निरप
क्षायन्ति यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षामेत्। तं संभरेत्। इदं त एकं पर उत एकं॥३॥ तृतीयेन ज्योतिषा सं
विशस्व संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रियो देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनं संभरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। य
दि परस्तरामपक्षायेत्। अनुभयायान्स्येत्। सा एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्याहि ४०

ताग्नेरग्निहोत्रीं धयेति॥४॥ तान्दुह्यात्। या तया ... निर्वा यजेत। यजुरुक्तंति स्यात्। वायव्यां प
यागं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। यद्यो नाओषधयः पयः। पय
सैवास्मै पयोऽवरुंधे॥५॥ अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान्वा ए
षदेवान्भागधेयेन समर्धयति। यजमानस्य सायं गृहमागच्छति। यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमार्छति।
इंद्राय व्रीहीन्निरुप्योपवसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोपवसति। यत्प्रातः स्यात्तच्छृतं
कुर्यात्॥६॥ अथैतरैन्द्रं पुरोडाशं स्यात्। इंद्रियमेवास्मै समिद्धं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः प
यः। पयसैवास्मै पयोऽवरुंधे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान्वा
एषदेवान्भागधेयेन व्यर्धयति। यजमानस्य सायं प्रातर्गृहमागच्छति। यस्य प्रातर्दुग्धं हवि
रार्तिमार्छति॥७॥ ऐंद्रं पंचशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा

सर्वान्द्रिये यदि परस्तस्मान्यतरानुमयौ नद्धो वै २

एवदेवता धीमाति। यथा ओषध्य। पय। पय। प्रम सैवा

एवदेवता मीमाति। अग्निर्वा अन्नाद्या देवता। ता एवोभयीः प्रीणाति। पचोना ओषध्य। पय। पयः। ग्रम सैवा एत स्यपत्तस्य भीय

स्वेपयो नरुद्ये। अथो तर स्मैह भिषेवत्मान यः कुर्यात्॥ ८॥ सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्थो ना एत स्यपस्य भीय

ते। यस्य व्रत्येह न्य त्यनाश्लीभुक्का मन्यते। तामपरस्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन तं। ता मिष्ट्वा पद्यते। अमहमस्मि।

सालं। घोरहं। पृथिवी त्वं। सामाहं। ऋक्त्वं। तावेहि सं भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पो

षाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्थ एवैनाम नुपद्यते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ९॥ दक्षाति यज्ञतत एकं थ

पाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्थ एवैनामनुपद्यते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अग्रजा भपशुर्यजमानस्या

यतिरूच कुर्यात्। दर्शपूर्णमासाभ्यां सवि कीलमत एवा॥ १॥ यदि हविषि न जुहुयात्। अप्रजा भपशुर्यजमानस्या

त्। यद माया ततेन निनयेत्। अनायतनस्यात्। प्राजापत्य यर्चा वल्मीकवपायामवनयेत्। प्राजापत्यो

वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। यज्ञा पतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥ २॥ यति

येवा पैति। तस्कला। अन्याद्गध्वा पुनर्होतव्यं। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा

ऋचा पृथिव्यामवर्चा

अपशुर्यजमानस्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनस्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यमवर्चा

न परिशिनितयेत्। द्यावापृथिवी वै नस्मात्ति द्यापयति॥ ३॥ तत्कृत्वा। अन्याद्गध्वा पुनर्होतव्यं। सैव

ततः प्रायश्चित्तिः। यदवद्येन जुहुयात्। अपशुर्यजमानस्यात्। द्विताहो वास्याद्गर्वतो वा। यक्ष्मत्ये

ततः प्रायश्चित्तिः। यदवद्येन जुहुयात्। अपसमस्मात्तं जायेत। द्विताहो वास्याद्गर्तोवा। पक्षत्ये

पात्। यदांवि विंधात्। सञ्जुहुयात्। मित्रोजनान्कल्पयति प्रजानन्॥ ३॥ मित्रोदाधार पृथिवीमुत द्यां।

मित्रः कृष्टीरनिमिषाभिचष्टे। मित्रे यैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्याद्गध्वा पुनर्होतव्यं। सैव ततः प्रा

यश्चित्तिः। यस्य वैस्या माहुत्यां हुतायामुत्तराहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यद्युत्तर

म श्चितिः। यस्य वैस्यामाहुत्यां हुतायामुत्तराहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्रैते स्वव स्यते देवानां गुह्या नामा

यामिजुहुयात्॥ ४॥ चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्रैते स्ववद्वस्यते देवानां गुह्या नामा

नि। तत्र हव्यानि गामयेति। वानस्पत्य यर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैवाप

१३ ससायहव्यं तद्युत्तवज्जुहोतेति ५

ग्रा.सू.
४९

त्रस्या नो वा नार्त्ता वाहुती विदधार। तत्कुर्यात्। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यं। सैव तत्र प्रायश्चित्तिः। यस्तु रा
प्र याजेभ्य आगारस्य देवः अध्वर्यवे च यजमानाय चाकुर्यात्॥ ५॥ यद्दक्षिणा। ब्रह्मणे च यज
मानाय चाकुर्यात्। यदुत्तरः। होत्रे पत्न्यै च यजमानाय चाकुर्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्य
श्च यजमानाय चाकुर्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। यत्राभिजुहुयात् तदञ्जातः
प्रक्रियेत॥ ६॥ स्कन्नस्य तु प्रे नानि निदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वा
यते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन स्कन्देत्।
तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। सोमपृष्ठः सुवीरः सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थि
तो नेत्त्वा जहाम गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्राह्मणेनैनं प्रहरति। सैव तत्र प्रायश्चित्तिः॥ ७॥ वै यजा ४९

१६

यदि ब्राह्मणेन पक्वौ हा यन्न्यध्यामेन यदवैरङ्गेन प पूर्वस्यापि पुराद्याजे

रौ॥ दिवा एष द्वितीयेण वीर्येणाध्येते। यस्याहि
पतिस्थापयति ब्रजानन्नाभिजुहुयात्। म्रियेत जातमृत्रीण्लि॥
नाग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायेत। यत्रान्यं पश्येत्तत आहृत्य होतव्यं। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भव
ति। यद्यन्यं न विन्देत्। अजायां होतव्यं। आग्नेयी वा एषा यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥ ११॥ १२
अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्नीयात्
यद्यजां न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यं। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवा
स्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥ २॥ ब्राह्मणं तु वसत्येनापरुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्।
यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्रा
ह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यं। अग्निवान्वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति।

ऐतरेयब्राह्मण

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री॰ल॰
॥५७॥ १८

यामेवाम्यामाहुतिं जुहुयात् तामध्यासीत। तस्माद्दर्भ
दर्भेष्वस्मा नाध्यासीत॥३॥ यद्दर्भान्नध्यासीत। यामेवाम्यामाहुतिं जुहुयात् ताम नाध्यासीत। अपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं
नाध्यासीतव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं
नाध्यासीतव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत। अप्सु होतव्यम्। ॥२॥ यामेवास्याहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत।
तं भवति। आपस्तन परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥ यामेवास्याहुतिं जुहुयात् तां परिचक्षीत।
तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ संसृज्येते। यस्याहिताग्नेरन्येरग्नि
भिरग्नयः संसृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्या
मेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमे
व व्रतपतिं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं व्रतमालम्भयति॥ पौर्णमासं वै तम
गदमकः। अग्निरिद्धः स्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामवचुश्चोतैतत्। नातिप्राप्नोति निर्ऋतिपरा॥५७॥
चेः। रेतो वा एतद्वाजिनमग्निहोत्रेः। यदग्निहोत्रं तच्चस्कन्देत्। रेतोस्य वाजिनं स्कन्देत्। गर्भं

दिवे पयघन्यमजायो ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेप्सु होतव्यं।३
स्कन्दं तमगदमकरित्याह। रेत एवास्मिन् वाजिनं दधाति॥४॥ अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव
स्कन्दं तमगदमकरित्याह। रेत एवास्मिन् वाजिनं दधाति॥ त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्।
तद्दधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन् दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्।
पु रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्रजन
यति। पृथिव्यामवचुश्चोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत् प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं परा
चैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥७॥ अग्रानावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। स्वत्यासीतप
रिचक्षीत लं भवति देवानां बृहस्पतिः पञ्चचोर्यौ याः पुरस्तात् स्रवति। उपरिष्टात् स्रवेत्
यामतानीरभिमपविश्रामिः। अह्यापमास्मे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विदत। मनसस्पतिना देवे
नावानाघ्यज्ञः प्रयुज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गा। यत्रिपा सोमआम्नातः॥ सोमपीथाय सन्नपितुं वि
२४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रौ॰ सू॰-टी॰
५१

आपो देवीः प्रत्यक्षा। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातं व्यायदे वानां।
कल्पं तरमादरे आपो देवीः मधुमतीः पयसा संसृज्य पयई प्रायश्चित्ते अयस्व। गायत्री पर्ण
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयोगृहेषु पयो अघ्निया। पयो वत्सेषु पयई प्रायश्चित्ते अयस्व। आदित्यं
वल्केन। पयः सोमं करोति सोम। २५। अग्निं यजामि सुरथं यो मयोभूः। यत्र धेनवो रोहन्ति सूर्यमेत्। आदित्यं
ज्योतिषा ज्योतिरुत्तमं। श्रीयमापरमा वां देवता। वसवो रुद्रा आदित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि
गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। ऊर्जा मूर्जं भव दर्शीये प्रविष्टाः। तां देवां परिगृह्णामि पूर्वः। २६। अग्निं ह
व्यवाडिह तान् आवहतु। पौर्णमास इह विरिदं मेषां मयि। आ मा वास्य इह विरिदं मे पां मयि। अन्तराग्नी पश
वः। देवसत्रं सद मागमे। तान् पूर्वः परिगृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजां विश्वरूपा रमन्ताम्। अ ५१
ग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परिगृह्णामि। ४। स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्व
रूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान् पूर्वः परिगृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। अ

यं पितृणामग्निः। अवाड् व्यापितृभ्यः। तं पूर्वः परिगृह्णामि। अविषन्नः पितुं कृणु। अन्नसं आं स
२८
यं पितृणामग्निः। अवाड् व्यापितृभ्यः। तं पूर्वः परिगृह्णामि। अविषन्नः पितुं कृणु। अन्न मावसथी
भा पात्वाः। ५। विजयमानं संमितं। अग्ने दीदायमे सम्य। विजित्वे शरदः शतं। अन्न मावसथी
य। अभिहरामि शरदः शतं। आवसथ्ये श्रियमन्त्रं। अहिर्बुध्नियो नियच्छतु। इदमहमग्निं ज्येष्ठेभ्यः व
सुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रं ज्येष्ठेभ्यः। ६। रुद्रेभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहं वरुणं ज्येष्ठेभ्यः। आदि
त्येभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र
संसृज। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यतां। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते। ७। इ
तानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यतां। इमां प्राचीमुदीचीं। इषमूर्जमभि संस्कृतां।
बहुपर्णामशुष्काग्रां। हरामि पशुपामहं। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविंशति
२७। टी॰ धा। संभरामि सुसंभृतां। त्रीन्परिधीन् त्रिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसंचरात्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिं। संभरा
मि सुसंभृता। याजाता ओषधयः देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। ताः सापर्वैराध्मा। सो परिस्तरं माहरन्। अग्नेर्मेध्य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ नं॰ ७

पौ॰ २

३२

यज्ञियाः सदेवं शिवमस्तु मे ॥९॥ आ छत्वा वो मा रिषं। जीवा निरारद॰ शतं। अपरिमिता नोपरिमिताः। सन्नेषे
मु कृतायकं। एनोमानिग्नोकतम चनाहं। पुनरुत्थाय बहुला भवंतु। सकृदाछिन्नं बर्हिरूर्णामृदु।
स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहं। अस्मिन्सीदंतु पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रपितामहाः श्चानुगैः सह ॥१०॥
त्रिवृत्पलाशो दर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं पोतृतमं। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्यांगानि सर्वशः। आप्याययंतौ संचरतां। पवित्रे हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वो मनसा पु
नातु ॥११॥ अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपिगच्छतां। यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। द्यावा
पृथिवी विदुः पृथिवी। हयाय ज्ञोयज्ञायते। विश्वदानिः। अग्निं पर्यन्ये विविन्नाः। नान्याहितास्ते तनो न्यर्ध
मास्तान्। त्रयस्त्रिंशोसि तंतूनां। पवित्रेण सहागहि ॥१२॥ शिवेयं रज्जुरभिदानी। अघ्न्यामुप
सेवितां। अपस्तंभः स्था यज्ञस्य। उरवे उपदधाम्यहं। पशुभिः संनीतं बिभृतां। इंद्राय शृतं दधि। उप पौ॰ २ हरंवा।

पौ॰ २

३३

हृदोसि यज्ञाय। त्वां परिबब्धमाचरन्। इंद्राय हविः कृण्वंतः। शिवाः शग्मो भवासि नः ॥१३॥ अमृन्मयं देवपा
त्रं। यज्ञस्यायुषि प्रयुज्यतां। तिरः पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मि
भिः। गां दोहपवित्रे रज्जुं। सर्वा पात्राणि शुंधत। एता आचरंति मधुमद्दुहानाः। प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः ॥१४॥ ३७
बह्वीर्भवंतीरुपजायमानाः। इह व इंद्रो रमयतु गावः। पूषास्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया संसृजामि। रायस्पो
षेण बहुला भवंतीः। शृतं पयः पिन्वमाना। घृतं त्वा। जीवा जीवंतीरुपवः सदेय। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च संदु
हाथां। धातासोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु ॥१५॥ उत्सं दुहंति कलशं चतुर्बिलं। इडां
देवीं मधुमतीं सुवर्विदं। तदिंद्राग्नी जिन्वतं सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्रणो
ब्रूहि। इंद्राय हविरिंद्रियं। अमूं यस्यां देवानां। मनुष्याणां पयो हितं। बहु दुग्धींद्राय देवेभ्यः। हव्यमाप्याय
तां पुनः ॥१६॥ वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पतां। यज्ञस्य संततिरसि। यज्ञस्य त्वा संततिः

३९

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

व्रो-त्रुःपाःपुरस्तादिमामूर्ज मिह प्रजा इह पशवो येषिनृणाम ग्निः॥३

मनुसातनो मि।अदस्साम सि विश्ववेत्वा। मह्यायाविदधा व्यह।अदिररिक्तेन पात्रेण।या पृता परिशि रते।अयंपय सोमंरक्षा।स्वा यो निमविगच्छतु॥ओं।पूर्णवल्कः पवित्रं।सौम्यः सोमा जिनि र्मितः।इमोपर्णे चदर्भेचादेवा नांहव्यशोधनौ।प्रातर्वेषायगोपाय।विश्वाहव्यंहिरक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते।देवताउपवसंतुमे।अहंग्राम्यानुपवसामि।महयंगोपतयेपशून्॥१८॥ आमंतडमंगलामिपूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इंद्रज्येष्ठेभ्य आदित्यव्रतपतेसु संस्तामेसरूपुनानु हव्यग हिनोधिस्वस्तापादधानुपुनदंगाच्छतुपशूनु॥१७॥देवादेवेषु पराक्रम ध्वं प्रथमा द्वितीयेषु।द्वितीयास्तृतीयेषु।त्रिरेकादशा इहमावत।इदं स्राके यं पदिदंकरोमि।आत्माक

४ रोत्मामनि इदं करिष्येमंत्रं।इदंमे निष्प्रमंजा।अग्निनाप्रावतेयुवां इदमहःसेनाया अभीत्यै॥१९॥

९९

मुद्धमपोहामि।सर्वज्योतिर्विनाहिमहजाइंद्रियाय।आप्यायतां घृतयोनिः।अग्निर्हव्यानुमन्य तां।स्वमंक्ष्वत्वबमंक्ष्व।सुरूपंत्वावसुविदं।पशूनांतेजसा।अग्नयेजुष्टमभिघारयामि।स्योनं तेसदनंकरोमि॥१९॥घृतस्यधारयासुशेवंकल्पयामि।तस्मिन्सीदामृतेप्रतितिष्ठ।व्रीहीणांमे जसुमनस्यमानः।आदिः प्रथस्तुभुवनस्यगोपाः।श्रद्धत्तना।तिजनिनामतीना।यत्त आसाप मुषप्रविष्टः।देवानां विष्ठा मनुष्यो वित स्था।आत्मन्वा सोमघृतवान्हि भूत्वा।देवा गच्छसु वर्विदयजमानाय मह्यं।इराभूतिः पृथिव्योरसो मोत्क्रमीत्॥२॥देवाः पितरः पितरोदेवाः।यो हमास्मिसस्सन्यजे।यस्यास्मिन तमंतरेमि।स्वमहइष्टंस्वंदत्तं।स्वंपूर्तं स्वंश्रांतं।स्वं हुतं।तस्यमेग्निरुपद्रष्टा।वायुरुपश्रोता।आदित्योनुख्याता।द्यौः पिता॥५॥पृथिवीमाता।

२५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰ नू॰
५४

प्रजापतिर्विभुः। यद्वा क्रिमिस्त सन्यजे। मा ते मो सं विकथा मा याहिंसिषं। मा ते ते जोपक्रमीत्। भ
रतमुद्धरे मनु षिंच। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यद्वदानानि
ते वचनत्। विलोमाकार्षमासन् ॥५॥ आज्येन प्रत्यनक्मि मन्त्रातेन आप्यायतां पुनः। अप्यायेय
पयमा न्नातु। आव्या धाम्ब्रत्मतामिद। मा रूरूपा वृजसैयं। सुस्थं स्विष्टमिदं हविर्भवतु नाद
छं घृतपदी। मित्रावरुणसमीरतां। दक्षिणार्धो दा। समिलो अव ख्यां म्य क नोक्रुखां ॥६॥ इडे मा
गं जुहं स्वनः। जिन्वगा जिन्वीकल। तस्यास्ते मक्षिवाणस्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः भ्रहत्पिन्व सन्दर ५४
तो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदस्त्। दिशां क्लृप्तिरसि। दिशो मे कल्पन्तां। कल्पन्तां मे दिशः ॥७॥ दै
वीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेतां। अर्धमासा मे कल्पन्तां। मासा मे कल्पन्तां। ऋतवो मे

कल्पन्तां। संवत्सरो मे कल्पतां। क्लृप्तिरसि कल्पतां मे। आशानां त्वाशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः।
इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः ॥८॥ विधेम हविषा वयं। भक्तं भागी भागं। मा भागो भक्त। निरभागं भजामहे।
अपस्मिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदं हवि
पः ॥९॥ सौम्यानां सोमपीथिनां। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहाब्राह्मणस्य। समितां बर्हिः। सिमा ध्ये
नां समादित्यैर्वसुभिः संमरुद्भिः। सोमिं द्रेणविश्वेभिर्देवेभिरक्तां। दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणी
वाविधवा भूयासं। अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य ॥१०॥ उपनिषदे सुप्रजास्त्वायते ५१
पत्नीवत्या स्रुक्ते नगच्छतु। यस्य पुत्रो ध्रुवो वभूता। सजामानो विजिहता मरातीः। दिविध्यो
रजस्मार मे तां। दशातिन तु वीयज्ञयज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमा
नः। देवानां दैव्ये पि यजमानो मृतो भूत्। ये वा देवा अकल्पयन् ॥११॥३॥ भागं शतक्रतुरेतदा
५३

Centre for the Arts

५५ तेन प्रीणाति। तेन तृप्यन्तमृध्नुहि। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं ना
रिष्टामनुयजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्भागधेयं। अदारसृद्भवथ देवसोमा। अस्मिन्यज्ञे
मरुतो मृडता नः। मा नो विदन्नभिभा मो अशस्तिः॥१२॥ मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयं।
पूर्णमासं यजामहे। स नो दोहतां सुवीर्यं। रायस्पोषं सहस्रिणं। प्राणाय सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहा।
अमावास्या सुभगा सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहतां सुवीर्यं। रायस्पोषं सहस्रिणं।
अपानाय सुराधसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभिस्तृणीहि परिधेहि वेदिं। जामिं मा हिंसीरमुया शयाना।
होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥१३॥ अमीलोके करोमि क्रमीस्विताम
नएकतोसुस्वां मे दिशोध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नश्रसि। सा नो दोहतां सुवीर्यं स
मवा॥ यौ॥ परिस्तृणीत परिधत्ताग्निं। परिहितोग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपां रस ओषधीनां सु ५५
वर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिँल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो

भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥१॥ देवेन सवि
त्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवसवितरेतं त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणं। तदहं मनसे प्रब्रवीमि। म
नो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभे। त्रिष्टुब्जगत्यै। अनुष्टुप्पंक्त्यै। पंक्तिः प्रजापतये॥ प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः।
जगत्यनुष्टुभे ०२
विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणां। बृह
स्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यं। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥३॥ ५७
अंतर्दूतश्चरति मानुषेषु। वर्षिष्ठे रत्नेडा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना म
हते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयां
सि। यज्ञिया यज्ञं वि चयन्ति शं च। ओषधीराप इह शक्वरीश्च। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥४॥ यो ब्र
ह्मणा कर्मणा द्विषद्देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि। ऊर्णम्रदु प्रथमा
नं स्योनं। देवेभ्यो जुष्टं सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योम

Indira Gandhi National Centre for the Arts

५६

मा मतुः। शिरवं गन्तुवति सुरेशाः। कृत पतीकावसुना निवर्त्ता। सा मीर्यमाणा महते सौभगाय॥५॥ सा
मा मतुः शिरवं गच्छति सुरेशाः। रुजपतीकावसुना निवस्ते। सा स्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५॥ सा
मे सुरवयसं मानायकामानु। शिवा च मे शग्मा च धि। स्योना च मे सुषधा चैधि। ऊर्जस्वती चासे पयस्वती
चैधि। इषमूर्जं मे पिन्वस्व। [struck out] ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रं मे ओजो मे पिन्वस्व। विशं
पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशून्मे पिन्वस्वेति॥६॥ अस्मिन्यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीन्दधामि। धर्ता धरुणो धरीयानग्निर्द्वेषांसि निरितो नुदातै। विच्छिन्द्धि वि द्विषो नीत्यासुपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान्ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्रे भ्यो विधमामो नानू अहं स्वानामुत्तमो
सानि देवाः। विशो यंत्रे नुदमाने अराति। विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुं॥७॥ सीदंती देवी सुकृतस्य
लोके। घृतीस्थो विघृतीस्थः ती। प्राणान्मयि धारयंती पशून्मयि धारयंती। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता।
धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानां। स दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्स्रुचो अध्यासादयामि [illegible]
प्रजां मयि धारयंत

६६

आरोह पथो जुहु पादेययाना॥न्वा। यत्र र्षय। प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाजिरा संभृतांगा। वहासि
मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान्ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञं सु
दुघामिव धेनुं। अहमुत्तरो भूयासं। अधरे मत्सपत्नाः। [struck out]। यो ना वाचा मनसा दुर्मरा
युः। हृदारातीयादभिदासदग्ने॥९॥ इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासं। अधरे मत्सपत्नाः।
ध्रुवो सि शक्रः पृथिवीनाद्दस्युः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्यां।
पृथिवि भज या पशुमिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामंतरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासं॥१०॥ अधरे म
त्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। येनेन्द्रो
सि सुर्वतः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयतां। शतं मे संत्वाशिषः। सहस्रं मे संतु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयतां। शतं मे संत्वा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री॰सू॰७

५७ रिषः। सहस्रं मे संकुसन्तता। इरावती धेनुमती हि भूतं दमिंद्रियमस्तं तं वीर्यं। अनेनेंद्रा पश्चो विश्वो स
न्ते नंदे वाजवतो पमो। इदेयमूयशओजः से नेयाम्न्तं मयिश्रयिश्रयतां। यस्थि विवी मवरत्तल
विष्टा॥१०॥ येना सिचद्बलमिंदे प्रजापतिर्दुदेनस्तु कंमधुकाजिनीवतां। योसोपरिष्टाद्विमो महे
द्वादपिमांपिमो तु। अयवेद पृथिवीमन्वविंदत्त गुहा सतीं गहने गह्वरेषु। सविंद लयजमानायको
र्कं। अभिदं यद्रोभू रिककर्मीकरोतु। अयं यशः सोमस दधविश्वान्यस्ता सामना यत्रु पादेवता
भिः॥११॥ तिन लोका स्यू यवतोऽपिम। इंद्रस्य स्वस्य मम तत्वमस्या। योनः कनीय इहकामपाते।
अस्मिन्यज्ञे यजमानाय मह्यं। अपतमिंद्राग्नी भुवना नुदेतां। अहं प्रजा वीरवती विदेय। अग्ने
वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यंतं। वाजं जेष्यंतं। वाजिनं वाजजितं॥१२॥ वाजजित्याये संमार्ज्मि।
अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः पिता। उपमां द्यौः पिता ह्वयतां। अग्निराग्नीध्रात्।

आयुषे वर्चसे। जीवातवे पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उपमां माता पृथिवी ह्वयतां। अग्निरा
ग्नीध्रात्॥१३॥ आयुषे वर्चसे। जीवातवे पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं। विच्छिन्नं यज्ञं स
मिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयंतां। यत्ते अग्न आवृश्चामि। अहं वा क्षि
पितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा निवृश्चत॥१४॥ अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्म
स्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किंचन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाहं द्वेष्मि यश्च मां। सर्वांस्तानग्ने
संदह। यांश्चाहं द्वेष्मि ये च मां। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा ससृवांसं॥१५॥ वाजं जिगिवांसं त्वा
वाजिनं वाजजितं। वाजजित्यायै संमार्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः शृतं हविः। इध्मः प
रिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमंतां। इध्मसंनहने
स्थो हुते॥१६॥ दिवः शिल्पमवततं। पृथिव्याः ककुभिः श्रितः। तेन वयं सहस्रवल्शेन। द्विषंतं शोचयामसि। द्विषन्मे

७२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्री·तृ·७

५८

चे।

वहुशो चतु। ओषधेनो अहूर्ते स्तु चा। यज्ञनम सोयश।। दिजेनने संतिष्ठस्व। स्योनेनमेसंतिष्ठस्व।।४०।। सुभू
तेन मे संतिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे संतिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनुसंतिष्ठस्व। उपतेयज्ञनमः। उपतेनमः। उपते
नमः। त्रिषप्ताः त्रिप्रमाणानां। योस्मांअवशिष्यन्तेर क्षसांभागधेयं। आपस्तप्रवहतादितः।। इंद्रोऽग्नि
रवलेतु स्वलेयच श्रुवे। अमिस्तेषहद्यदिपस्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। अम्भेदिया हविरि
दंजुषंतां। यज्ञेयाविप्रुषः संतिबहीः। अग्नौताः सिष्टाः सुहुताजुहोमि। उपन्नघमित्रमहः। रूपलाग्नि
अनीनशः। दिनैनान्विघ्नुताज्ञहि। निंम्रोचंनघरा न्वक्षधि।।२१।। उपंन्नघविनो मज। पितापुत्रेभ्योयथा।
दिधीयुलस्यहरिपे। तस्यनोदेहिसर्वे। उपन्नघमित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवं। डो गंमम सूर्य। हरि
माणंचनाशय। शुकेषुमेहरिमाणं। रोपणाकासुदध्मसि।।२२।। अथोहारिद्रवेषुमे। हरिमाणंनिद
ध्मसि। उदगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषंतं ममरंधयंत्र। मो अहं द्विषतोरधं। योनः
शापादशपतः। पश्चनः शपतः शपात्। उत्तमस्मै निमृज्म। सर्वपापंसमूह वा।।२३।। योनःस

पारिसन्ती सुवंन स्यप्रम धेमयेधुस्य नुवंनानिविस्त्रीसा मे धुस्य २

पत्नीयोरणां मनोक्षिदा संतिष्ठा। इध्मस्येवप्रक्षायतु। मास्यो छि किंचन। सर्वेष्टु परोपत।
सरो अलसिंऽसित। गणा मित्रान्प्रविशामिष्ठ। चनो छिर्ष। तिष्ठ पतिः प्रजापतये नमः स्वी वा वासी। भ
गाषप अन्ने पित्र स्वडमेरायुदेवयानानरनेन रिक्षेहि। मुत्तरो भूयास्म प्रजापतिर सिसर्वतः श्रितः प्रवि
ष्ट देवता भिर्आजजिने पथिवी द्युतामग्निराग्नी भ्राद्ध्वतस स्व। भासंऽरुते स्यो नेन मे संतिष्ठस्व
तःवधि दध्मस्यूहतामच्छोच।।४।। स क्षेदं पश्य। विधर्त्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिप निष्ठा। ऋत
वर्षिष्ठ। अमृ नायान्याहु। सर्वोवरिष्ठो अप्त मिविभाति। अनुघा वा पृथिवी देवपुत्री दीक्षासितपसो यो
निः। तपोसि ब्रह्मणो योनिः।।५।। ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। दो भत स्यून स्यपो निः। ऋतमसि भूरारमे। भ
र्गो मनसा। दीक्षा तपसा। विश्व स्य भुवन स्याधिपत्नी। सर्वेका मायजमानस्य संतु। व्रातप्राणमन
सान्वारभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गो पाः। सनो मृत्यो स्त्रायतां पात्वं हसः।।६।। ज्यो गजी वा जरामशीम
हि। इंद्रशाक्वरगायत्रीं प्रपद्ये। तां ते युनज्मि। इंद्रशाक्वर त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तां ते युनज्मि। इंद्रशाक्वरानुष्टुभं
तां ते युनज्मि। इंद्रशाक्वर जगतीं प्रपद्ये।

५८ ॥ आहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीं ॥ गायत्रेणछं
प्रवेयां तां तेवुन क्मिं । इष्टा पूर्तं चकर पितिस्म स्वस्ति ॥ २ ॥ यास्तेषु नक्मिं । आहं दीक्षा मरुहमृतस्य पत्नीं ॥ ज्यो तिर भूवन् सुवर्गमंा
दसाष्ठ्रक्षणा च । ऋतं च सत्यं च पावि । सत्यम्ने धा पि । ऋतं च मेस्त्यं च वा भूतं ॥ ज्यो तिर भूवन् सुवरगंमा
स्तुवांल्लोकं नाकस्य पृष्ठं । अध्नस्य विष्टपम गमं । पृथिवी दीक्षा ॥ ३ ॥ तयाग्निर्दीक्षयादीक्षितः । यया
ग्निर्दीक्षयादीक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । अंतरिक्षं दीक्षा । तया वायुर्दीक्षयादीक्षितः । यया वा
युर्दीक्षयादिक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । द्यौर्दीक्षा । तयादित्यो दीक्षयादीक्षितः । ययादित्यो
दीक्षयादीक्षितः ॥ ४ ॥ तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । दिशो दीक्षा । तया चंद्रमा दीक्षयादीक्षितः । यया
चंद्रमा दीक्षयादीक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । आपो दीक्षा । तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः ।
यया वरुणो राजा दीक्षयादिक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । ओषधयो दीक्षा । तया सोमो ५८
राजा दीक्षयादीक्षितः । यया सोमो राजा दीक्षयादीक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि । वाग्दीक्षा । हेरंब ।

तया प्राणो दीक्षयादीक्षितः । यया प्राणो दीक्षयादीक्षितः । तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि ॥ पृथिवी त्वा दी
क्षमाणमनुदीक्षतां । अंतरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां ॥ ६ ॥ दिशस्त्वा दी
क्षमाणमनुदीक्षतां । आपस्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । वाक्त्वा दीक्ष
माणमनुदीक्षतां । ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । सामानि त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । यजूंषि त्वा दीक्षमाणम
नुदीक्षतां । अहश्च रात्रिश्च । कृषिश्च वृष्टिश्च । त्विषिश्चापचितिश्च ॥ ७ ॥ आपश्चौषधयश्च । ऊर्क्च सूनृ
ता च । तास्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतां । स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद । देवानां सुम्नो महते रणाय । स्वा
सस्थस्तनुवा संविशस्व । पितेवैधि सूनव आ सुशेवः । शिवो मा शिवमाविश । सत्यं म आत्मा । श्रद्धा मे क्षितिः ॥ ८ ॥
तपो मे प्रतिष्ठा । सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयंतु । सत्यमस्मि । अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत् । ममासि योनिस्तव
योनिरस्मि । ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने । पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः । आजुह्वानः सुप्रतीकः
पुरस्तात् । अग्ने स्वां योनिमासीद साध्या । अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् ॥ ९ ॥ विश्वे देवा यजमानश्च
८६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६०

असीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वान्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वान्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वान्वेतु। चत्वारि मायोभवा
य विष्णुस्त्वान्वेतु। पंच पशुभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वान्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो
होत्राभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु। सखा सप्तपदा अभूम। सख्यं ते गमेयं॥२२॥ सख्यात्ते मा योषं। सख्या
न्मे मा योष्ठाः। साक्षि सुब्रह्मण्य। तस्याः स्तीर्णे पृथिवी पादः। साक्षि सुब्रह्मण्य। तस्या ओ पादः। साक्षि ते
सुब्रह्मण्य। तस्यास्ते दिशः पादः॥२३॥ रजास्ते पंचमः पादः। सा नक्षत्रमूर्ध्नी धुरा। तेज इन्द्रियं ब्रह्मव
र्चसं मम ज्ञाय विमिमीत्वा पयस्यते॥ देवानो ज्येष्ठः सुदुघा नन पस्फुरंती॥२४॥ सामविक्रयी मा अस्तु
र्वसमन्तात विमिमिवापयस्यते॥ देवानोज्येनुः सुदुघा नन पस्फुरंती॥२५॥ बर्ह्मे दिवः। नाभा पृथिव्याः
नः। इमा नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती रुद्रवतीमादित्यवतीं॥२६॥ बर्ह्मे दिवः। नाभा पृथिव्याः
वयाप्यय इमाभिमानरिक्षेत्। देवस्य सवितुः सवे। वसुः शिरवा सुवति सुपेशाः। घृतप्रतीका
भुवनस्य मध्ये। तस्यां सुपर्णाम धियोनिविशे। तयोर्देवानामसि भागधेयं। अपजन्वमयकुदा। अ
पंचकाणि नयधा। मे हृः सोमस्य गाछता। नवाउवेतमस्मि। नरिष्यसि। देवा इडाद पि

सं॰ ग्रं॰

६३

भिः सुगेभिः। यक्षंतिस्वक्तो नाधिदृक्न्तः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥१८॥ ब्रह्मणो योनिरसि सः पंक्तिप्र
थिभिः सुगेभिः। यजंतिस्वक्तो नाधिदुक्ततः। तत्रत्वा देवः सविता दधातु॥१८॥ दीक्षाया दीक्षायाव्योषध्यो दीक्षाध्वो दीक्षमाणमनुदीक्ष
पृथ्वी दीक्षायचांदित्यो दीक्षया दीक्षितस्या दीक्षया दीक्षया स्याोषधयो दीक्षा यो दीक्षमाणमनुदीक्ष
तामस्याविनिश्चा क्षिप्रतिरुन्तरस्मिन्वा मे यदि शः पाद आदित्यवती वर्तयपं चव॥७॥ यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्यो
तिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्भीषावाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजा
भ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्भीषान्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥ प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो
मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्यतिष्ठ प्रतितिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानं हि धेहि
शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्भीषावेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समत्रास्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड।
नमो रुद्राय मीढुषे॥२॥ यदुदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। नवाउवेतन्म्रियसे। आशां नाक्ला विश्वा आशाः। यदस्य
हि स्याकलियो। इडाग्नीवितन्नस्य वाऽु ताहु ताऽु तस्य स्पतौ अहुतस्याहुतस्य चा इन्द्राग्नी। अस्य सोमस्य वीत
अहुतस्य हुतस्य चाहुतस्य चाहुतस्य चा॰

ब्रा॰ तृ॰ ६०

६५

विश्वतरूपेण। मायजमानं तस्मै विदन्। नवग्निर्मे द्रमाः प्रजाः। मायः सोऽमिनिवृत्तः स्वस्त्ययनं कृतां॥३॥

दधिमीढ्वे कृतं स्वच सप्तच॥८॥ जनाग्रस्याव यां इन्द्रेण प्रविताद्य। वायुरन्तरिक्षं। मित्रसे प्रस्वरं। नमः।

वरुणसोम स्वं। अग्नये त्वा कृतस्य गर्भः। भुवनस्य गोपा। श्येनो अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः।

वसुतेजः कृपया वेद्या मीढ्वां स्यातयतः॥९॥ युक्ता मधुहता देवाश्या वाणं दुरिद्र त्यवो दिवः। देवमनु भुवः

पयस्या प्रयाव ताः आत्मा स्वस्या। अग्निरं तपिक्षा त्वा आसु प्रत्नमसुपवु सुमेरक्षात् स्ववृधि वृः। अपह

तंबलं स्य स्या क्रतुलामनुश्रीणीतां॥ देवेभ्यो वस्त्वा पानश्रीणीतां। बदुश्रेष्ठो वश्रीणीतां। दक्षश्रेष्ठो

वश्रीणीतां। ओजश्रेष्ठा सहश्रीणीतां। आयुश्रेष्ठा अरा वश्रीणीतां। आत्मा बलात नक्षत्रश्रीणीतां॥

तो सिम वकरूपः स्तामुत्ता श्वेतेम्यक्ता। यमिन्द्र माहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमु सत्यमाहुः॥ सोदेवा

नां देवतमस्तपोजाः तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मजिह्म दिदिये महत्। मपिद्रक्षो मधिक्रतुः। मविप्रा विसुवीर्यं।

त्रिपुम्या मूर्विमातु मे। आकूत्या मनसा सह। विरा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्यदोहम

शीमहि॥ तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वागपाणा सोमस्य त्यत्तु। मित्रो जना

द्यन्वरुं संमआसु बुः॥

१-२

पास मित्रो वरुणा जनः पुरोअन्यो भुमि। यज्ञा विश्वे शसु वरानि विश्वा। प्रजापतिः नव्यः संविदानः। श्रीमिन्द्रो

वीः विसचे स्वेवादशी। सम्प्रा यन्न प्रियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गणी॥ प्रतिमुहविद थे शरु सिमः हरी। यन्न प्रिय

प्रतेवन्नो। वनुषा हये तमदः। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिमिश्रोरस नेता। श्रवो गणश्रवा विशंतु। हरिवर्पसंगि

रः। इन्द्राधिपते अधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं मां। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥६॥ इन्द्रश्च सम्रा १-३

ड्वरुणश्च राजा। तौते भक्षं चक्रतुरग्र एतं। तयोरहमनु भक्षं भक्षयामि। वागपाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्वि

श्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासं। अर्थेगा अस्यन्त हितः। भुवनानपतेः वसानः नमे विदा। नमो रुद्राय वास्तो

१-२३ ष्पतये। आवने विवर्णे॥७॥ दधानेप सरायणो। आवर्तने विवर्तने। योगोपाधपतिर्न हुवे। यान्याभि चान्यप्रती चान्य

स्मि। पुनः स्थ वर्धि लिना चरामि। देवस्य सः प्रतिते च तयामा जीवाजीव स्योनिह रामए। जन पाः अधिक

न णाः परस्मिन्स्तृतीये लोके अनृणा स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणा॥८॥ सर्वा न्पथो अनृणा आ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गोमध्य नवद श्रव इजे खग्रा स्तुवीरावरि

६२ क्षीयेमा। इ॰ स्मू नुः श्रेयो न सीनमागन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे।
रनु सं बभेम। अर्कः पवित्रं रजसो विमानः। पुनाति देवानो भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने।
घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अ
शीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां॥१॥ वातयतः श्रीणीतां सत्यमा [illegible] शीम हि नमो कुरु [illegible] वाणा। अर्को
रजसो विमान स्त्री जित्॥२॥ उदस्तांप्सील्लवितानि त्रो अयं मा। सर्वान्नमित्रान्वधी पुगेन। [illegible] मास
कन्द्रीरयं तं। रयं तरेस्त्र यजस्व स्वाहा पृथिव्यां। वामदेव्य प्रयज स्वाहा ऽन्तरिक्षे। बृहति अयजस्व स्वाहा दिवि।
एतानि पदस्तत्नोमि। आ च्छादयेयज्ञ सेवीर्या मच। अस्मात्व प्रियायाक्षद् धानेन्द्रियं पय। यजेदुर्वेतायसतृषो। ॥
दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। मनः पालरि ष्वे स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञो अमित्व। विश्वेदेवा मरुतः सामा
र्कः। आप्रियछंदांसि निविदो यजूंषि। अस्यां पृथिव्यां यच्छ्रियं। प्रजापते वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरै
रनुराध्याम गोभिः। अन्वश्वैरनु सर्वेण पुष्टैः। अनु प्रजया [illegible] येण॥२॥ देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्ष ६२

त्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रतितिष्ठामि भव्ये। विश्वमन्याभिवावृधे।
तदन्यस्यामधिश्रितं। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरन्नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीं। अस्कानृषभो युवा गाः।
३१०५ ॥३॥ स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आस्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्ना
त्प्रजनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजे
भ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उतत्यानादिवाभेति॥४॥ अदितिरूपा गमद्वस्या शंतातीमयस्करत्।
स्व। अप स्रिधः। उत त्यादित्यानि यज्ञा। शं नस्करतो अश्विना। पूष्णा तामस्मद् पः। अप स्रिधः। शं
मग्निरग्निभिस्करत्। शं नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥ अप स्रिधः। तदित्यदं न विभिकेताव
स्वान्। सप्तऋषयः पुनरयन्ति देवान्। [illegible] भुवनस्य रथवृत्। जीवा गमेम नमतः सदीनाः। [illegible]
स्मे पिपीयन्। विश्वानि वद्धे भवत। अरंगमाय जग्मते। अपश्चाद्दघ्वने नरे। इन्द्रियं म [illegible]
इन्द्रो मरुत्वान्। तस्य त इदं विद्रुपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥५॥ उदस्मिंदिये

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६३

णगामतिरस्पा अगाश्रीणि॥१०॥अलम्प्रतिष्ठा मनसोत्र सवाच। अह यज्ञानां हृदि यामाप्यस्मा अति
रिक्तं कर्मणो यच्च हीनं। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताहुतिरेतु देवान्। आश्राव्यतमत्या
आश्रीतं। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताहुतिरेतु देवान्। आरात्रो अस्माः अभिदुष्कृता
तिरेतु देवान्॥२॥ यद्दिद्या अतिपादयानि। याज्ञानि स्त्र यत यदे वेहदुर्म। आरात्रो अस्माः अभिदुष्कृता
यतो अन्यत्रास्मिन्मरुतस्तन्निधेतन। ततस्त्रा आपस्तदुपाघृतेपुन। स्या दिष्ट्याधीतिरुच्यायशास्यते। अ
पः समुद्रजतविश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुत्थ तृप्तनमुदः। इदमेतमस्तस्य रिजतु त्वं सिंत्रे॥३॥ इमं मे
वरुणतत्त्वायामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषा
नुगादपरो अर्थमेत। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरोम्रत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा। वषडनि
ष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजदुरिष्ट्यै स्वाहा। निष्कृत्यै स्वाहा। दौरार्ध्यै स्वाहा। दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥३॥ ऋद्ध्यै स्वा
हा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि

स्यो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयंकरः। आभिर्गीर्भि
र्यदतो न ऊनं॥४॥ आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रारुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम॥
अनाज्ञातं यदाज्ञातं। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथं। पुरुषसंमितो यज्ञः।
यज्ञः पुरुषसंमितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथं। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञ
स्य मन्वते मर्त्यासः। अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥५॥ देवाः पितरः
तनूभ्यः स्वाहा। न पुरुषसंमितो। अग्नेतदस्य कल्पयचा॥६॥ यद्वो देवा अतिपादयानि। देवास श्चकृमा मन्म। आ
दित्या तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचानृतमूदिम। अग्निर्मा
तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसं॥७॥ ऋतेन द्यावा
पृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्मा मुञ्चताः हसः। यदन्य कृतमारिम। सजात शंसादुत

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्रा॰तृ॰७

६४

३पु ४ ॥

याजामि शं सासा मया शं सादु तवाक नीय सः अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः । तस्मात्त्वमस्मान् जातवेदो मु

याजा मि शं सा... नस्त्वा ॥ २ ॥ मि भे यदन्तं तव रु मावपं । अग्निर्मा तस्मादे

मुञ्चि यद्वा चायमन नसा । बाहु भ्यामूरु भ्यामष्ठीव द्भ्यां ... आश्र्या व... जिघ्रमान ... दूरे पश्या भ्याम शाव ... । तान्यप्स

नसः । यदुस्ता भ्यां चक्र ... शिश्न पाणि । अक्षाणा व ... जिघ्रमानः । अग्निर्मा तस्मादेनसः ।

२ ३ र सावनुद्दत्ता ह णानि । ... यदस्य चकार । यद्वा दास्यनस्युं जगाराजैन्य्यः । अग्निर्मा तस्मादेनसः । यद्वा पितेव मातरं पितरं मातु

यन्त पि सा नाग मैं सानि ॥ ३ ॥ ... न ... र पश्यिता । अग्निर्मा तस्मादेनसः । यदाविवेश ... यदेत द्विषो पथि

अश मुदितां ध पत्र । अहिंसि नो पितरो मयान ... तदग्ने अनृणो अनृणो भवामि मदेत द्विषो पथि

४ ए वामुत ... य मातरं पितरं वा जिहिंसिम । अग्निर्मा तस्मादेनसः । यदाशसा निशसा यत्पराशसा

॥ ४ ॥ यदेनश्च कृमा नूतनं यत्पुराणम् । अग्निर्मा तस्मादेनसः । अतिक्रामामि दुरितं यदेनः । जहामि रिप्रं परमे सधस्थे ।

४ का यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः । तमारोहामि सुकृतां नु लोकम् । त्रितेदेवा अमृजतैतदेनः । त्रित एतन्म ६४

२ घा नुष्येषु मामृजे । ततो मा यदि किंचिदानशे । अग्निर्मा तस्मादेनसः ॥ ५ ॥ गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु ।

मिरू

२२८

दुरितान्यानि चकृम । करोतु मामनेनसं । दिवि जातां अप्सु जाताः । या जाता ओषधीभ्यः । अथो या अग्निजा आपः ।

तानः शुन्धन्तु शुन्धनीः । यदापो नक्तं दुरितं चराम । यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम् । हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः ।

४ २ ० ३ १ इमं मे वरुण तत्त्वा यामि । त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने । त्वमग्ने अयासि ॥ ६ ॥ अनेनसम् ... संनितिम् स्वरा

२ ३ ... नसो ... तस्मादेनसः पुनीत स्विष्टि च ॥ ९ ॥ यच्चेत्ता वा ... सोमराजन्ना । प्रिया

... सखिता पुरु ... पितत्वं पत्न्या उपेनो ... वधेयसु । अनागसो अधमित्संक्षयेम । यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो अ

ति ५ चुच्युवुः । नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन । तत्त आप्यायतां तत्ते निष्ट्यायतां देव सोम । यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च यो

निं । यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना । त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः । सा नः सन्धासत्परमे व्योमन् । अहाच्छ

री रपयसा समित्या । अन्यो न्यो भवति वर्णो अस्य । तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः । आ नो भज सदसि विश्व

रूपे । नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु । मा नो वि हासीद्गिर आवृणानः । अनागास्तनुवो वावृधानः । आ नो रूप

वहतु जायमानः ॥ २ ॥ उपक्षरन्ति उपक्षरन्ति जुह्वो घृतेन । प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः । तस्मै ते सोम नम

२·२३

ग्रं०नं०७

६५ इदं वरुण पमा राजन्नस्तु केतद्धवस्व। संपाणा पान्याध्यांध्स मुत्तक्ष्णलं। शं श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्।
यच्च अस्थितं शमुत तेअस्तु। आनीतात्तः संगमने पृथिव्यां। एतेजानीता सरमेष्यो मनु। व्रका
स्य स्थाविद रूपमस्य॥३॥ यदा गच्छास्य थिमिर्देव यानेः। इष्टा पूर्तं कृणुता दाविरस्मौ। अरिष्टं राजौ
जगदः परे हि। नमुस्तेअस्तु वक्ष सेरघूयते। नाक मोरुहं ह्यजमानेनास्य गच्छतात्सरमेष्यो
मनुष्य अस्तु देवः सविता वेधा नुनः। इदानीमह उपवाच्यो जनेभिः। विपोरल्या विभजतिमानवेभ्यः।
श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत। उपनी मित्रावरुणा विहावताञ्जवादीध्याता मिहनः स स्वाया।
आदित्यानां प्रसतिर्हेतिः। उग्रा शतपाष्ठाघविषा परिणो वृणक्तु॥४॥ मन्जायुमां नो स्वदधस्
वचा॥२३॥ यद्दिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। प्राणेन चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथु ६५
नेना प्यात्मना। अद्भ्यो लोकाद्धिरे तत्न इन्द्रियं दीक्षायेत पसौ विमोचनीः। आपो
पद्यार श्रु नि० १ आथाय स्य संते ३

विमाक्षीमेपितेज इन्द्रियं। यद्वाचास्त्रान्तायनुष्या। यन्मनो यत्कृत विषाद्येन दिदीक्षे। यछंदोभिर्यो
विमाक्षीमे पितेज इन्द्रियं॥१॥ शुक्रा दीक्षायेत पसो विमोचनीः। आपो वि
षधीभिर्जनस्व तो। अद्भ्यो लोकाद्धिरे तेज इन्द्रियं॥१॥ शुक्रा दीक्षायेत पसो विमोचनीः। आपो वि
मोक्षीमेपिते ज इन्द्रियं। येन ब्रह्म येन क्षत्रं येनेन्द्राग्नी प्रजापति सोमो वरुणो येन राजा। विश्वेदेवाऋ
षयो येन प्राणाः। अद्भ्यो लोकाद्धिरे तेज इन्द्रियं। शुक्रा दीक्षायेत पसो विमोच
नीः। आपो विमोक्षीमे पितेज इन्द्रियं। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य
प्रियं धाम॥२॥ अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोम
स्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सो
मस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रतेत

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री·तृ ७

६६ तवा मनस्त नक्षुभिजतः। प्रज्यावंतो अशीमहि॥३॥ देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः
पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवासः इहमादयध्वं। सोम्यास
इहमादयध्वं। कव्यास इहमादयध्वं। अनंतरिताः पितरः सोम्याः
सोमपीथात्। अपेलमृत्युरमृतन्न आगन्। वैवस्वतोनो अभयं कृ
+ णोतु। पर्णंवनस्पतेरिव॥४॥ अभिनः शीयतां रयिः। शाचतां नः
शचीपतिः। परं मृत्यो अनुपरेहि पंथां। यस्ते स्वइतरो देवयाना ६६
नू। ...शुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मानः प्रजां रीरिषो मोत

घ १

वीरान्। अमृमृतः श्रेयो वसानमागन्म। यज्ञो जित्यन जिदश्व जिवंत्। पर्णंव
नस्पतेरिव। अभिनः शीयतां रयिः। शाचतां नः शचीपतिः॥५॥ वनस्प
तावद्यो लोकादधिरेतजं डियं धामाशीमहीवाभिनः शीयतां रयिरे
कं च॥१४॥ सर्वाण्यह्निः पंमनुनिवैया। पुरस्तादेवादेवेषुपरि स्तृणीतसखे
दंयदस्य पारेनागसेउदस्तात्पसीद्रत्नप्रतिष्ठायदेवा यत्तेग्यावत्वायदिदी
क्षिचल्दिशः॥१६॥ सर्वाभूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं वनस्पते पर्णंवल्कैः सोम्याव्रतानां
नामस्मिन्यज्ञे पानो ज्यो जीवाः पर्णरज्ञास्ते पत्रे महे ब्रह्म प्रतिष्ठागाहं पशु खिद
शद्युत्तरशतं॥१३०॥ ॥हरिः ओम्॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ शुभमस्तु॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰

६७ हरिः ओम्॥ सो[illegible]यजते। इमां जनतां संगृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः सं-
वत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवावरुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एत-
त्कर्म। [illegible]॥१॥ यदश्वमेधः। समृद्ध्यै। एष एव नाम देवयजनमध्यवस्यति। एषामेवैतेन कीर्तिमभिजयति॥
अपरातीनृत्विजः समावहन्त्यास्सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि निकृन्तते।
दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोपवसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं
आगमंत आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥ कर्मधत्ते पंच च॥१॥ चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुःशफो वा अ- ६७
श्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा [illegible] अन्नं
जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। ता सुब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥ चतुःशरावो भवति। दि-
क्ष्वेव प्रतितिष्ठति। उभयतो रुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन् रुचं दधाति। उपरि तिष्ठत्ताय। [illegible]र्थिष्ठा भवति

१

नेध्य[illegible]। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतींष्य-
वरुन्धे। यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रशनां न्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यं। यदाज्ये रशनां न्युनत्ति। प्रजापति-
मेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष [illegible] मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥ ॥५
यद्दर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनं। पूतमेनं मेध्यमालभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्॥
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजो [illegible]। महर्त्विक्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्दधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव तद्दधाति॥
ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यं। रेतसैवास्मिन् रेतो दधाति॥६॥ दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्षट्॥२॥ यो
वै[illegible] देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य
न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाह। [illegible]मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति।

६८ ब्रह्मवै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति।१॥ न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भ
वति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्व
र्यू आस्तां। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अर्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्कं क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्ये
त्यधिवदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृध्यै।२॥ तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या ३ त्रयोदशारत्नी ३ इति। ऋ
षभो वा एष ऋतूनां। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपं। ऋषभ एष यज्ञानां। यदश्वमेधः। यथा वा
ऋषभस्य विष्टपं। एवमेतस्य विष्टपं। त्रयोदशमरत्निं रशनायामुपादधाति।३॥ यथर्षभस्य विष्टपं
संस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा ६८
बभूवुरित्याह। ऋतमेवाप्यावर्तते। ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतं। सत्येनैवैनमृतेना
रभते। अभिधा असीत्याह।४॥ तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभिभवति। भुवनमसीत्याह। भूमा
नमेवोपैति। यन्तासीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्तासीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह।

११

अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। प्रथमानित्याह।५॥ प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वगाकृत इत्याह। होमए
वास्यैषः। पृथिव्यामसीत्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्तासि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह। रूप
मेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा
त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगाकरोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति।६॥ विभ्राति स मध्या उपास्थासीत्याह सप्रथसमित्याह
देवेभ्यः स्वाहा पंच च॥३॥ यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति।
विष्वंचमेवास्मात्पाप्मानं विघ्नतः। यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति॥
परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति। सैध्र
कं मुसलं भवति।१॥ कर्म कर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति। पुंश्चल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शु
चैवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति॥

यज्ञो वा अश्वः प्राजापत्यः । तन्नैले वपाप्मानं भ्रातृव्यमेव क्रामति । दक्षिणा पश्चाद्भवति ॥३॥ पाप्मानमेवास्माद्
मृत्युमपप्लावयति । ऐषीक उदूहो भवति । आयुर्वा ऐषीकाः । आयुरेवास्मिन्दधाति । अमृतं वा ऐषीकाः । अमृतमे
वास्मिन्दधाति । वेतसशाखयोपसंबाधा भवति । अप्सुयोनिर्वा अश्वः । अप्सुजो वेतसः । स्वादेवैनं योनेर्निर्मि
मीति । पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति । पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति । अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा य
जमानस्य हस्तं गृह्णाति । ब्रह्मक्षत्रे एव संदधाति । अभि क्रत्वेन्द्र भूरध ज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभि
जित्यै ॥ चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति । आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्यो
ऽभिषिञ्चन्ति ॥५॥ भवति प्रायणीयमिति ॥ पञ्चयाः ॥ शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्प्रोक्षति । अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा । अयं
राजा समीरयति । शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः । क्षत्रं राजपुत्राः । राज्यमेवास्मिन्क्षत्रं दधाति । शतेन राजन्यैः
राजास्त्वं वध्यादिति । राज्येवाध्वर्युः । क्षत्रं राजपुत्राः । अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा । अयं राजा प्रतिधृष्यो ऽस्त्विति
सह ब्रह्मा ॥ दक्षिणतः उदङ् तिष्ठन्प्रोक्षति । शतेन सूतग्रामणीभिः सह होता । पश्चात्प्राङ्
उद्गाता ॥ वज्रमराज्ञैः । वर्चसैवास्मिन्वीर्यं दधाति । शतेन सूतग्रामणीभिः सहहोता । पश्चात्प्राङ्

१२४

तिष्ठन्प्रोक्षति । अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा । अयं राजा स्यविशः ॥२॥ बहुग्वे बहुश्वायै बह्वजाविकायै बहु
व्रीहियवायै बहुमाषतिलायै । बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै । बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै ।
बहुरायस्पोषायै राजा स्त्विति । भूमा वै होता । भूमा स एतस्मात्तम्यः । भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति । श
तेन क्षत्रसंग्रहीतृभिः सहोद्गाता । उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति ॥३॥ अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा । अ
यं राजा सर्वमायुरेत्विति । आयुर्वा उद्गाता । आयुः क्षत्रसंग्रहीतारः । आयुरेवास्मिन्नायुर्दधाति । शतं शतं भव
न्ति । शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः । आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति । चतुःशता भवन्ति । चतस्रो दिशः । दिक्ष्वेव प्रति
तिष्ठति ॥४॥ प्रोक्षितमश्वं प्रति दिशाः तक्षं च ॥ पौ यथा नेह विप्रो गृह्णीतस्य स्कन्दति । एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति । यन्निक्रमणा तदभ्युल्लजति । यत्स्तोकास्यान्वाह । सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय । अस्कन्नं हि
तत् । यद्धुतस्य स्कन्दति । सहस्रमन्वाह । सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः । स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥५॥ २०
मपरिमितामन्नुन्नयात् । अपरिमितमवरुन्धीत । अपरिमिता अन्वाह । अपरिमितः स्वर्गो लोकः । स्वर्ग

आपः। ता अवरुन्धे। अग्न्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥
गीस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्याञ्जुहोति। या एव स्तोक्या आपः। ता अवरुन्धे। अग्न्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। ...म्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ सꣳस्थापयामीति। तन्नत सꣳ
२१॥ ३॥ अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ सꣳस्थापयामीति। तेनत सꣳ ... सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे
स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥ ३॥ सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूषण
एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्भ्य एवैनं जुहोति।
वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥ ४॥ मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहे
त्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशं दशं सं पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। प्रचा एषा स्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पु
नरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। एतावद्वा वा अस्ति। अश्वमेधस्य सꣳस्थितिमु वाचा स्वाहा।
य। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्यज्ञस्य सꣳस्थितस्य स्कन्दति॥ ५॥ अभिजित्यै वै श्वानरो। ... सवित्र एवैन
जुहोति वायव एवैनं जुहोति अव तेष दश वा॥ ६॥ प्रजापतयेत्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्ग् राम

२४

अथ सप्तमोऽनुवाकः २

तिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनां
मन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं
दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारिसारितमः॥ १॥ आशुमेवास्मि
न्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारिसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे
वा देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। [illegible] स्त्वे
त्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः [illegible] पचि
ततमः॥ २॥ सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् [illegible] हरो दधा
ति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्विनः। दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लो
केभ्यः प्रोक्षति। स ते लोका सते लोक्य ... स्याऽपि स्वाहा पृथिव्यै स्वाहेत्याह। तस्मादश्वमेधप्र
याजिनꣳ सर्वोऽपि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्रजापतिर्न्ये। अथ कस्मादेतम

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यो देवताभ्यो विप्रोक्षतीति। अग्नेर्वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥३॥ सोऽरिराक्षिते षोपचिततमः प्राज्ञा
पत्यो देवता न्यो विप्रोक्षतीति।
यज्ञोऽश्वः प्रचरन्॥७॥ यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितम
नालब्धमुत्सृजति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्।
यद्धुतस्य स्कन्दति। ईकाराय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनꣳ समर्ध
यति॥ शीतिदारुः। जुनाटुं यो वा अश्वचरितानि। निनाहोतव्या इति। अथो खल्वाहुः। हो
तव्या एव। अत्र वाव विविद्धः। न स्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्मा
त द्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥८॥ यस्यानायतनेऽन्य
त्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्या पुरस्तादिष्ट्वा। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन ए
वास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखे यज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सु

३ ८ १०

॥३॥ यज्ञमुखे यज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्ध
र्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि
तःऽकुसुवर्गाल्लोकात्सचेत। पापीयान्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा च २
सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा प्रजास्वर्धुकः॥४॥ अथ य
जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥४॥ अथ य
जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्या
मेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्या
ह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥५॥ श्रेयः श्रैष्ठ्यमा
प्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामा
सीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभिवदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥६॥ आदित्यानां पत्वान्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिक्रामति। त

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा·तृ·

७२ रसितुवेसा मन्युगभला मविष्यंतवेत्यकास्त्यत तिसवीलाप। दत्वाआशापाला एतंदेवेभ्यो श्वाय प्रोक्षितंगोपा
रसितुवेसा मन्युगभला मविष्यतवेत्यकास्त्यत तिसवीलापदेवाआशापालाः तिभ्यएवैनंपरिददाति। ईश्वरोवाअश्वः प्रमुकःप
येतन्याह। शतंवैतन्त्याराजपुत्रादेवाआशापालाः तिभ्यएवैनंपरिददाति। ईश्वरोवाअश्वः प्रमुक्तःप
रांपरा। वतगंतोः। इहधृतिः स्वाहेति विधृतिः स्वाहेह रंतिः स्वाहेह रमति स्वाहेति चतस्रुपरस्युजुहो
॥३॥ तिएताबाअश्वस्यबंधनानि। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बंधनमागच्छति। तस्मादश्वः प्रमु
क्तोबंधनंनजहाति। राष्ट्रंवाअश्वमेधः। राष्ट्रस्वलुवाएतेव्यायच्छंते। ये श्वंमेध्यंरक्षंति। तेषांयउद्
चंगच्छति। राष्ट्रादेवतेराष्ट्रंगच्छंति। अथयउद्चंनगच्छंति॥४॥ राष्ट्रादेवतेव्यवच्छिद्यंते। पराबाएष सि
च्यते। योबलोश्वमेधेनयजते। यदमित्राअश्वंविंदेरन्। हन्येतास्ययज्ञः। चतुःशतारक्षंति। यज्ञस्या
घातायः। अथान्यमानीयप्रोक्षेयुः। सैवततःप्रायश्चित्तिः॥५॥ गच्छति मवतःपरस्युजुहोतिगच्छति
नवच॥१॥ प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनयजेयेति। सतपोतप्यत। तस्यतेपानस्य। सप्तात्मनो ७२
देवताउदक्रामन्। सादीक्षाभवत्। सएतानिवैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वैसदीक्षामवारुंध।
यद्वैश्वदेवानिजुहोति। दीक्षामेवतैर्यजमानोवरुंधे॥२॥ सप्तजुहोति। सप्तहितादेवताउदक्रामन्।

अन्वहंजुहोति। अन्वहमेवदीक्षामवरुंधे। त्रीणिवैश्वदेवानिजुहोति। त्रयोवैप्राणाः। प्राणैरेवप्राणान् समवैः
शीर्षण्याःप्राणाः। प्राणादीक्षा। प्राणैरेवप्राणांदीक्षामवरुंधे॥३॥ एकविंशतिंवैश्वदेवानिजुहोति। एकविंशति
र्वैदेवलोकाः। द्वादशमासाः पंचर्तवः। त्रयइमेलोकाः। असावादित्यएकविंशः। एषसुवर्गोलोकः। तदेवयक्षं।
साश्रीः। तद्ब्रध्नस्यविष्टपं। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥४॥ त्रिंशतमोहूतानिजुहोति। त्रिंशदक्षराविराट्। अन्नंवि
राट्। विराजैवान्नाद्यमवरुंधे। द्वेधाविमज्यदेवताजुहोति। व्यावृत्तौवेदेवाः। व्यावृत्तइमेलोकाः। इमांलो
कानामाप्त्यै। एषांलोकानांक्लृप्त्यै। अपवाएतस्मात्प्राणाः क्रामंति॥५॥ योदीक्षामतिरेचयति। सप्ता
हंप्रचरंति। सप्तवैशीर्षण्याःप्राणाः। प्राणादीक्षा। प्राणैरेवप्राणान् दीक्षामवरुंधे। पूर्णाहुतिमुत्तमांजु
होति। सर्वंवैपूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथोइयंवैपूर्णाहुतिः। अस्यामेवप्रतितिष्ठति॥६॥ रुचध्वा
मोंदीक्षामवरुंधे उच्यते क्रामंति तिष्ठति॥२॥ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तंसृष्टंनकिंचनो
दयच्छत्। तंवैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानिजुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाधिमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

७२ धीताय स्वाहा। स्वाहाधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा। कस्मै स्वाहा। कतमस्मै स्वाहेति। प्रा
जापत्यं मुखं भवति। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुपगच्छति॥२॥ अदित्यै स्वाहा। अदित्यै मह्यै स्वाहा। अदित्यै सु
मृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। सरस्वत्यै स्वाहा। सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा। स
रस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुपगच्छति। पूष्णे स्वाहा। पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा। पूष्णे नरंधिषा
य स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुपगच्छति। त्वष्ट्रे स्वाहा। त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा। त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहे
२ त्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुपगच्छति। विष्णवे स्वाहा। विष्ण
वे निभूयपाय स्वाहा। विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुपगच्छति। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहो
ति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥३॥ पष्ठेते पुरुरूपाय स्वाहेत्याह पंच॥४१॥ सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति।
अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातःसवनम्। प्रातःसवनादेवैनं गायत्र्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातःसव ७२
नमेव तेनाप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टु
भं माध्यन्दिनं सवनम्। माध्यन्दिनादेवैनं सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥५॥ अथो माध्यन्दिनमेव

सवनं तेनाप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीय
सवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाप्नोति। जगती छन्दः। ईश्व
रो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र
आहुतीर्जुहोति॥२॥ चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत।
अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्र
तिष्ठापयति॥३॥ त्रिष्टुभं मध्यं सावित्रं निर्मिमीते जुहोति नव च॥१२॥ आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह।
ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आस्मिन्राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो
जायतामित्याह। राजन्य एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यः शूर इषव्यो महारथोऽजायत। दोग्ध्री
धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्री धेनुरजायत। वोढानड्वानित्याह॥१॥ अनडुह्येव वीर्यं
दधाति। तस्मात्पुरा वोढानड्वानजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुराशुरश्वोऽजा
यत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ

ब्रा॰तु॰८
७४

यज्ञेनयजते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा
स्वैतत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥२॥ य एतेन यज्ञेन यजते। आ स्य यजमानस्य वीरो जायता मित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। य एतेन यज्ञेन यज
ते। निकामेनिकामेनः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। य एतेन यज्ञेन यज
ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यंतामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यंते। य एतेन यज्ञेन यजते। योग
क्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। य एतेन यज्ञेन यजते॥२॥ अनड्वानित्याह॥
यतैवर्षेतिस॥ह च॥१३॥ प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्।
एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणा
त्। यदन्नहोमाञ्जुहोति॥८॥ देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपं। यदाज्यं। यदाज्य
ना॥ पयसा जुहोति॥ अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महत्यै वा एतद्देवतायै रूपं। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥२॥
महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपं। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति।
पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपं। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥३॥ रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति।

[illegible] सुभेषु तं देवायातीहृदयं॥ [illegible] समस्येति प्रियंगुतंडुलैर्दशाज्यानि इदं॥

आदित्यानां वा एतद्रूपं। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करंभैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानाꣳ रूपं।
यत्करंभाः। यत्करंभैर्जुहोति॥४॥ विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपं। यद्धानाः। यद्धाना
भिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपं। यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५॥
प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानाꣳ रूपं। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा ए
व तद्देवताः प्रीणाति। प्रियंगुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियांगा ह वै नामैते। एतैर्वा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियंगु
तण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि संदधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्या
वरुध्यै॥६॥ जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति करंभैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियंगुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि
च॥१४॥ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳहोमानपश्यत्।
तानजुहोत्। तैर्वै स पशोर्दिशो रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳहोमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यपहन्ति। आज्येन
जुहोति। वज्रो वा आज्यं। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्ति॥१॥ आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यं। मुखत ए
वास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरं वा अन्नहोमाः। शरीरं वै देवानं रुंधे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुध्यै। नक्तं जुहोति।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

७५ रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्नो जुहोति॥२॥ प्राणो वा आज्यं। उभयत एव यज्ञस्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै
स्वाहेत्याह। असुष्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। उभयोर्वलोकयोः प्रतितिष्ठति।
स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्य आयुरेवावरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयु
अस्मिन् आयुष्मान्। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेवावरुन्धे॥३॥ एकस्मा इत्यादि अयुत ... जुहोति। शताय स्वाहेत्याह। सह
स्रमावरुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवावरुन्धे॥३॥ ... मेधेन यजन्त इति। अथो आहुः। सर्वा ... एकस्मै स्वाहे
तच॥९५॥ प्रजापतिर्वा एष ... यो अश्वमेधेन यजन्त इति। अथो आहुः। ... स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुव
र्गं। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाप्नोति। एकस्मै स्वाहा। द्वाभ्यां स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शताय
गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥९॥ एकवत्सुवर्गो लोकः। मेति। संततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य संतत्यै। आयुर्वै ... आयुरेवाव ७५
स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेवावरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुष्मेकेन सह ... आयुरेवाव
रुन्धे। अयुताय स्वाहा। नियुताय स्वाहा। प्रयुताय स्वाहेत्याह॥२॥ त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकानवरुन्धे। अर्बुदा
य स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदं। वाचमेवावरुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमातिन्यर्बुदं। तामेव भूमानमवरुन्धे।
समुद्राय स्वाहेत्याह॥४॥ समुद्रमेवाप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाप्नोति। अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाप्नोति।
परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाप्नोति। उषसे स्वाहा। व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे

[stamp]

... दिवा वा नक्तं वा अनुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वा
वावरुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ताभ्यामेवैनं ... उदिताय स्वाहा। सुवर्गाय स्वाहा। लोकाय स्वाहेत्यु
दाहृत्यै स्वाहा। ... स्वाहेत्याह। समुद्राय स्वाहेत्याह
दितं जुहोति। अहोरात्रयोरेव ... ॥ एकोत्तरं जुहोति। ... स्वाहेत्याह। ... मध्यमप्येति। आ
हर्व्युष्टिः ... ॥९॥ विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। अग्नये स्वाहा। सोमा
य नाय स्वाहा। ... स्वाहेत्यनुद्रावं जुहोति। सर्वमेवैनम् स्वं ... सुवर्गं लोकं गमयति। पृथिव्यै स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। पृथ
व्यै स्वाहेति पर्यायान् जुहोति। पूर्वदीक्षिणं ... यत् ... कामति। पृथिव्यै स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। पृथ
य स्वाहेति पञ्चाशत्जुहोति। पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वदीक्षिणं ... नातिक्रामति॥५॥ द
पुरुषे वैतत्। अग्नये स्वाहा। सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। एकविंशतिं ... देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः।
त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
वादिवानीकमनन्त ... जुहोति। ... कल्पयति। अग्नये स्वाहा। वायवे
स्वाहेति ... ॥२॥ अवाङ्ग इः ... मासि त्वा ... जुहोति। सुवर्गस्य लोक

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तृ॰ २

७६ सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै । अग्निर्नेता भवदित्यनुमुहु
स्यः तेभ्यं मन्त्रं न विच्छिदिति पर्यायैर्जुहोति । सुवर्गस्य लोकस्य स्वाहाधिमाधिताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति । समस्तमे
होति । सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै । स्वाहाधिमाधिताय स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति । अंगे अंगे वै पुरुषस्य पा
वक्षिप्तं भ्रातृव्यमवक्रामति ॥३॥ दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति । अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरू
पाण्युपश्लिष्टः । अंगादंगादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति । अञ्जेताय स्वाहा ... मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति । द्वयीर्वा ओ
षधीर्जुहोति । रूपेरेवैनं समर्धयति । ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति । द्वयीर्वा ओ
षध्यः । पुष्पेभ्यो ऽन्याः फलेभ्यो ऽन्याः । ता एवोभयीरवरुन्धे ॥४॥ वनस्पतिभ्यः
स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति । आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै । मेषस्य च ... प्राणाय
स्वाहेति जुहोति । प्राणा वै देवा अपानाः । प्राणानेवावरुन्धे । कूप्याभ्यः स्वाहा ... स्वाहेत्यप्सुहोमाञ्जु ७६
होति । अप्सु वा आपः । अन्नं वा आपः । अद्भ्यो वा अन्नं जायते । यदेवाद्भ्यो ऽन्नं जायते । तदवरुन्धे ॥५॥
पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिक्रामत्यनन्तरित्यैकामतिरुन्धजापतये कं च ॥७॥ अं

... अग्निहोत्रं ... नवग्रहाः ...
... यदंहोऽसि जुहोति । इममेव लो
कमंहोऽसि जुहोति । अयं वै लोको ऽंहोऽसि । तस्य वसवो ऽधिपतयः । अग्निर्ज्योतिः । यदंहोऽसि जुहोति । अन्तरिक्षं वै नभोऽसि ॥ अन्त
कमवरुन्धे । वसवो ऽंहसां युज्यां गच्छति । अग्निर्ज्योतिरवरुन्धे । नभोऽसि जुहोति । अन्तरिक्षमेवावरुन्धे । रुद्राणां सायुज्यं गच्छति ।
स्वरुद्रा अधिपतयः । वायुर्ज्योतिः । यन्नभोऽसि जुहोति । अन्तरिक्षमेवावरुन्धे । रुद्राणां सायुज्यं गच्छति ।
वायुर्ज्योतिरवरुन्धे । महोऽसि जुहोति । असौ वै लोको महोऽसि । तस्यादित्या अधिपतयः । सूर्यो ज्योतिः ॥२॥
य महोऽसि जुहोति । अमुमेव लोकमवरुन्धे । आदित्यानां सायुज्यं गच्छति । सूर्यं ज्योतिरवरुन्धे । नमो राज्ञे नमो वरु
णायेति यव्यानि जुहोति । अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै । प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संततिहोमाञ्जुहोति । सुवर्गस्य
लोकस्य संतत्यै ॥३॥ सिताय स्वाहा असिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति । सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै । पृथिव्यै स्वा
हान्तरिक्षाय स्वाहेत्याह । यथा यजुरेवैतत् । दत्वते स्वाहा ऽदत्काय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति । विच्छो
कमेवैते यजमानो ऽवरुन्धे । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विपरिक्रोषरिष्रीन्युनक्ति । इमे वै लोकाः परिधयः ।
इमानेवास्मै लोकान्युनक्ति । सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥४॥ पः प्राणानां यजमानदाहतिमाहर्मानो जुहोति ।
सुवर्गो वै लोको नमः । सुवर्गमेव लोकं यजमानो ऽवरुन्धे । आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जा

श्री·तै·८

स्यारुन्ध्यै । यद्‌ध्वंके ... मायमाना ... सोली ... ति । ...

...जुहोति । ब्रह्मवर्चसमेव ते ... नो चरुं ध्ये ... जुहोति । सनं तरिक्षे ।
प्रतातिष्ठति समस्यानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति । समनमदिति समतिहोमान् जुहोति । सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै । भूताय स्वा
अग्नये समनमत् पृथिव्यै समनमदिति ... होमान् जुहोति । अयं वै लोको भूतम् ॥ ५ ॥ असौ भविष्यत् ... लोक
हा भविष्यते स्वाहेति भूत भव्यौ होमौ जुहोति । अयं वै लोको भूतं ... लोकयोः ... प्रतिष्ठति ...
यो प्रतितिष्ठति । सर्वस्मा ... सर्वस्य जित्यै । सर्वमेव ... सर्वं जयति । ये ... प्रयुज्यते ॥ ६ ॥ यदु वै नमे
... प्रतिपत्तिर्न ... होमान पश्यन् ता न ... ते वै ... रक्षांसि ...
... रक्षांसि ... जुहोति ... अपाहन् ... जुहोति । ... वधी ... रक्षांसि ... पहत्ये ... स्वाहा
... जुहोति । सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै । ... नमः ... मत्यन्ततनवमा ॥ ९ ॥
एकयूपा ... एकादशिनी वा ... भवति । एकविंशत्यश्वमेधस्य । सुवर्गस्य लोक
स्याभिजित्यै । बैल्वो वा खादिरो पालाशो वा ... भवति । राज्जुदा
ल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य । सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै । ... पापभूना ...

ओं भो ... भो नमो पन्नमो ... होअ ... म ॥ ४ ...

... पशूनामवरुन्धे ।
अवरुन्ध्यस्य ॥ १ ॥ पाप्मा वै तेजस्वी ... पाप्मनोऽपहत्यै । ... पशुना ... वाति ।
... यामस्य ... निर्ऋत्यै ... । ... अवयो ... नावति ।
पूर्वेषु ... भूनि युञ्जन्ति । आरोके ... धारयन्ति । पशूनां ... त्यै । आ ... नि ... नोति । भ्रूणहत्या
... पाप्मनोऽपहत्यै ॥ २ ॥ ... भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्य ।
... वनिततो भवतः । पुण्यस्य गन्धस्यावरुध्यै । ... खादिराः ... तिज साव
... भवतः ... भवन्ति । ब्रह्मवर्चसस्यावरुध्यै । ... एकविंशतिर्वै देवलोका
रु ... ॥ १ ॥ ... सोमपीथस्यावरुध्यै । एकविंशतिः संपद्यन्ते । एकविंशति ... सुवर्गो लोकः । सुवर्गस्य
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः । त्रय इमे लोकाः । असावादित्य एकविंशः । एष सुवर्गो लोकः
लोकस्य समष्ट्यै । शतं पशवो भवन्ति ॥ २ ॥ शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः । आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठ
ति । सर्वं वा अश्वमेधेनाप्नोति । अपरिमिता भवन्ति । अपरिमितस्यावरुध्यै । ... दीव ... ति ।
... दक्षिणतो ... पशूनामवरुन्धे ... उत्तरतो ... ति । आरण्या ... ॥ ३ ॥ २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री·तै·८

शतदेवत्यं तेनाववरुंधे।
७८ आग्नेयरूपस्यादिकालायामेवास्मिं त्स्यवधाति। मदितिरेषा मधूनामवघाति। शतदेवत्यं तेनावरुंधे। आग्नेयरूपस्यादिक्। ... अस्तु यो नि... अश्वः। अस्तु मेवतसः। स्खणे येनं यो नो प्रति
वित्तेनानधिवेतसेकर्द्धाचनोति। अस्तु यो नि नो अश्वः। अस्तु मेवतसः। ... पश्चात्ता नीतंगोमतं॥ ४॥ प्राणापानावे
वापपति। पुरस्तात्प्रत्यंच ... नु परं चिनोति। पश्चात्ता नीतंगोमतं ... एषा
वास्मिन्त्स्यधादधाति। अश्वतूपरोगोमृग इति सर्वहुत एनांजुहोति। ... सात्मानु प्रियेलोके। यएवं
लोकानामभिजित्यै। आत्मनाभिजुहोति। सात्मानमेवेनं सतनुं करोति। ... सुवर्गस्य लोकस्य
वेद। अथो बस्तीरथारीतेनावरुंधे। इन्दुव ... स्वाहा ... संवत्सरो वा एतस्य
दीप्तिः ... आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्या
दथाने धय ... विषस्य ... तेजसोवरुंधे भवंत्य गोमृग मिथुन ...
रिन॥ २०॥ एकविंशोग्निर्भवति। एकविंशस्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वा ...
णः संस्कुर्वन्। एवमेवैतत्स्तोमाः संस्कुर्वते। यदेकविंशाः। तेयत्सदेवरन्। ... तस्य यज्ञः
इत्यादशपदानिः स्यारत्यावुः॥ ९॥ एकादश यूपाः। यदाद्शोग्निर्भवति। द्वादशमासाः संवत्सरः। ७८

संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुंधे। षड्विंशाः... पूता भवंति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुंधे। एकादश
संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुंधे। षड्शायूपा भवंति। दशाक्षरा विराट्। ... दशस्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरि...
स्तनप्रवास्थिसः॥ २॥ दुह एवैनांतेन। तदाहुः। यद्वादशाग्निस्याद्। दशस्तोम एकादश यूपाः। यथा प्रष्टि निर्योति।
मातृ। तादृक्तत्। एकविंशएवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशस्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथाप्रष्टि निर्योति। एकविं
तादृगेवतत्॥ ३॥ यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविंशोग्निर्भवति। एकविं
शस्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्धराज्ञां भवति। यो वा
अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरोहराज्ञां भवति। एकविंशोग्निर्भवति। एकविंश स्तोमः। एक
विंशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरोहराज्ञां भवति॥ ४॥ द्वादश
स्तोमः। स्य एवेन शिरो ह राज्ञां भवति य एवं वेद॥ ५॥ देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्रा
जानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेश्वेन मेध्येनोदंचो बहिष्पवमानं सर्पंति। सुवर्गस्य लोक
स्य प्रज्ञात्यै। नवै मनुष्यः सुवर्गं लोकमंजसा वेद। यद्वत्नोदपेत्। यथाक्षेत्रज्ञोंजसानय
ति। पादयेत्। तादृक्तत्॥ ६॥ उद्गातारमपरुंध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथाक्षेत्रज्ञोंजसानय
ति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमंजसा नयति। पुच्छमन्वारभंते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
अश्वो वै सुवर्गं लोकमंजसा वेद।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

७९

...सः ॥२॥ वडबा उपरुंधंति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
हिंकरोति। साम वै हिंकारः। हिंकरोति। उद्गीथ एव नाम्यस्य ॥ ...स्योमे इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापति
...पगातारमुपगापयति। ताद् एवैतद् उपगा... तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै
...उद्गीथमेवास्य... अथो ...मपारे... तिष्ठति। हिरण्यं ज्योतिरेव ...
हिरण्यं। ज्योतिरेवास्मिं दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्य... प्रजापतिः। ...युंजीति।
॥३॥ तितस्मादुपाकरोति च चारिणी ॥ २ ॥ पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। ...नेतासु ...
यजादेवतत्... । अ...तत्पुरं ... तानि ... । पु... वैतत्
...त्तस्माद्राजन्यमुत्तमं ... माद्युकं। आग्नेयं ... ऊत्स्मात् ...
...वैम् ॥४॥ तस्मात् ... पयति। ... ऐन्द्रो वै राजन्यो ... हि ...
...हरं ... ॥ ऐन्द्रो वै राजन्यो ... आग्नेयो ... वायुर्वै ...
...तिन तस्माद्राजन्यो ... मा... । आग्नेयो ... [illegible] ७९

॥२॥ तस्माद्राजन्यो ... ॥ ... स्योरेन विर्वै धत्ते। तस्मा
द्राजन्य... ॥ ... पर्यस्त्यो ... परिदृष्टा ... धत्ते। अथ्यैक
... अभितः ... तस्माद्राजन्यः ... दोति। ... तस्मात्प्र
तिष्ठ ... अस्यामेव प्रतिष्ठिति। ... उ...
यतं कुरुते। तस्मात् ... प्रजा अभि ... प्रति ॥ २ ॥ कुरुते पते कुरुते ... ॥ २३ ॥ सा
... पितु... प्रजापते ... विभूत्
प्रजापतिरकामयत प्रजापतिर् ... प्रजापतिरेवास्य प्रजावती
... नामा ... राजन्दो ...
... तस्मादश्व ... प्रजापते ...
... तेस्यपर्मेलो ... राजन्यस्य ... नव
ति ॥ २१ ॥ ॥ ॥ हरिः ओं ॥ ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनुप्रायुंक्त। तमाप्नोत्। तमाप्त्वा
ष्टादशिभिर[illegible]वारुंध। यदष्टादशिन आलभ्यंते। यज्ञमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुंधे। संवत्सर
स्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पंचर्तवः।१। संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिन
आलभ्यंते। संवत्सरमेवैतैराप्त्वा यजमानोऽवरुंधे। अग्निष्टोमान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेषु
ष्टादशिनो जामित्वाय। न वा एतेनाऽऽलभ्यंते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः संस्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापु
त्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामांतौ स्याताम्।२। ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्। तदाहुः। अपशुर्वा एषः। यदारण्याः। यदारण्यैः सं
स्थापयेत्। क्षिप्रं यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशू
न्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्।३। यज्ञवेशसं कुर्या
त्। यत्पशून्नालभते। तेनैव पशूनवरुंधे। पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरु
द्धा अस्य पशवो भवंति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं हरंति। ग्राम्यैः संस्था

पयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। संपितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामंति। समंतिकं ग्रामयो
र्ग्रामांतौ भवतः। न ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायंते॥
।४॥ ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्यन्तश्रीणि च।५॥ प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावभिजयेयमिति। स
एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। तैरिमौ लोकाववारुंध। ग्राम्यैरेव पशुभि
रिमं लोकमवारुंध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवरुंधे। यदारण्या
न्॥६॥ अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इत इतश्चातुर्मास्यानि संवत्स
रमप्रयुंक्त इति। एतावान्वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदैते चातुर्मास्याः पशव आलभ्यं
ते। प्रत्यक्षमेवैतैः संवत्सरं यजमानोऽवरुंधे। वि वा एष प्रजया पशुभिरृध्यते। यः संव
त्सरं प्रयुंक्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥७॥ सुवर्गं तु लोकं नापराध्नोति। प्रजा वै पशव एका
दशिनी। यदेत एकादशिनाः पशव आलभ्यंते। साक्षादेव प्रजां पशून्यजमानोऽवरुंधे। प्रजाप
तिर्विराजमसृजत। साऽस्मात्सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तां दशभिरनुप्रायुंक्त। तामाप्नोत्। तामा
प्त्वा दशिभिर[illegible]वारुंध। यद्दशिन आलभ्यंते॥८॥ विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुंधे।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

८१

पशवः। पशूनेवावरुंधे। ये अदेवोवा
एकादशपशून् आलभंते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः
अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवंति। अस्य सर्वेषाम्। नानारूपा भवंति। तस्मान्नानारूपाः
पशवः। बहुरूपा भवंति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृध्यै॥४॥ आरण्यांल्लोकादश्विन आल
भ्यंते नानारूपाः पशवो दृश्य॥२॥ अस्मै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यंते। अमुष्मा आ
रण्याः। उभयानुभयोर्लोकयोः। यदारण्यान्। अमुं तेनोभया
रण्यानां पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवरुंधे। उभयान्पशूनालभते॥
न्पशूनालभते। ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। उभयोर्लोकयोरवरुध्यै। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्यांश्चा
॥१॥ ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुध्यै। उभयपशवो भवंति। ब्रह्मलोकाः। एषां लोका
रण्यांश्च। उभये वा पशूनामवरुध्यै। ब्रह्मस्य यो भवंति। अस्मिंल्लोके बहवः कामा इति। य
नामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदंति। कस्मात्सत्यात्॥२॥ अस्मिन्वै तल्लोके कामा न दधाति। ८१
यस्समानी यो देवतान्योन्ये पशव आलभ्यंते। अग्निर्वै तत्तोहोति। आदर्तोवदेनाः।
तस्मादस्मिंल्लोके बहवः कामाः। ब्रह्मयाणां पाणां स्तनपाः। तैर्लोकानाप्त्यै। यद्भिन्नारण्यान्
आलभते इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां

जस्य हिंसायै॥३॥ उभयान्पशूनालभते सत्वाद्दहिंसायै॥२॥ युंजंति ब्रध्नमित्याह। असौ
वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवा
स्मै युनक्ति। चरंतमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥२॥
इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्युनक्ति। रोचंते रोचना दिवीत्याह। न
क्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युंजंत्यस्य काम्येत्याह। कामा
नेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥२॥
शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता ए
वास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमु
ञ्चति। यशः एव नं राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथा यजुरेवै
तत्। यत्तेपथान सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयति जित्यै॥३॥ परा वा ए
तस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमाव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

८२

र्त्या सिन इत्याह। गायुत्रैं स्तोता। गायत्री नास्य परस्ताद्दधात्याप्त्यै। यथावै हविषो गृहीतस्य
स्कंदति। एवं वा एतद्देवस्य स्कंदति। यदस्यो पाकृतस्य लोमानि शीयंते। प्रजापतेर्वाकाकावत्
ति। लोमान्येवास्य तत्सं भरति॥४॥ भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्या निरावयति। प्राजापत्यो वा अ
श्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। भूरितीमा पृथिवी। भुव इति वायावान्। सुवरिति परिवर्तकी। एषां लोका
नामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवंति। ज्योतिर्वै हिरण्यं। राष्ट्रमश्वमेधः॥५॥ ज्योतिश्चैवास्मै रा
ष्ट्रं च समीचे दधाति। सहस्रं भवंति। सहस्रसंमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभि
जित्यै। अवनाए तस्मात्तेज इंद्रियं पशवः श्रीः क्रामंति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाजंत
गायत्रेण छंदसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यं। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवरुंधे॥
॥६॥ रुद्रास्त्वांजंतु त्रैष्टुभेन छंदसेति वावाता। तेजो वा आज्यं। इंद्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इं
द्रियमवरुंधे। आदित्यास्त्वांजंतु जागतेन छंदसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यं। पशवो जग
ती। तेजसैवास्मै पशूनवरुंधे। पत्नयोऽभ्यंजंति। श्रियो वा एतद्रूपं॥७॥ यत्पत्नयः। श्रियमेवा ८२

स्मिन्दधति। नास्मात्तेज इंद्रियं पशवः श्रीः क्रामंति। लाजी३न्छाची३न्यशोममां३ इत्यतिरिक्त
मन्नमश्वायोपाहरंति। प्रजामेवान्नादीं कुरुते। एतद्देवा अन्नमत्तेतदन्नमद्धि प्रजापत इत्या
ह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अवह्येवाजि
घ्रति। आक्रान्वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमेवैतमश्वमुपयते।
एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अंजन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवंति सरूपत्वा
य॥८॥ परिमितस्तु प्रइत्याहतेत्याप्तै पञ्चत्वाभिजित्यै मरुत्वतमधो रुधेरूप जिघ्रतित्रीणि
च॥९॥ तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं
वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आ
यतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्द
क्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥९॥ उत्तरत आयतनो वै हो
ता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धः

+ पृच्छामित्वा भुवनस्य नाभिमित्याह यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुंधे +

स्तेजस्विनरः। यूपमसितोवदत। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा ब्रह्मवर्चसेन सम
र्धयति। किंस्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२॥ दिवमेव वृष्टिमवरुंधे।
किंस्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुंधे। किंस्विदासीत्पिशंगिलेत्याह। रा
त्रिर्वै पिशंगिला। रात्रिमेवावरुंधे। किंस्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवा
वरुंधे॥३॥ कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावरुंधे। क उ
स्विज्जायते पुनरित्याह। चंद्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुंधे। किंस्विद्धिमस्य भेषज
मित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजं। ब्रह्मवर्चसमेवावरुंधे। किंस्विदावपनं महदित्याह॥४॥
अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमंतं पृथिव्या इ
त्याह। वेदिर्वै परोन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुंधे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्व
स्य रेतः। सोमपीथमेवावरुंधे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावरुंधे॥५॥ हो
तारं वृणीते वेदिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुंधे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्च।

कृष्णवेदः य ॥२॥ नंदो नः

रिच॥५॥ अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामंति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्य
मान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामंति। अवंती स्थावंती त्वावतु।
प्रियं त्वा प्रियाणां। वर्षिष्ठमाप्यानां। निधीनां त्वा निधिपतिं हवामहे वसो ममेत्याह। अयं वाल्पु
नदेवने॥६॥ अथो धुवंत्येवैनं। अथो न्येवास्मै ह्नुवते। त्रिः परियंति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवै
नं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियंति। षट् संपद्यंते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अप
वा एतस्मात्प्राणाः क्रामंति॥७॥ ये यज्ञे धुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियंति। नव वै पुरुषे प्राणाः।
प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामंति। अंबे अंबाल्यंबिक इति पत्नीमुदानयति। अह्व
तैवैनां। सुभद्रिकां कांपीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके संप्रोर्णुवाथामित्याह।
॥८॥ सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो
गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। त
मश्वः प्राजानात्। यदश्वीभिरसिपथा कल्पयति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रि

८३ देवैतद्‌ब्रह्म। सूर्यो भवति। अयस्मयो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोक
पुरुगतीत्याह॥४॥ यथायजुरेवैतत्। ... दिशो नामयस्मयः। अवान्तरदिशा रजताः।
स्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो ... ॥ विशा त्वोत्याह। हिंस्यामै॥५॥ कु
८४ रुषो हरिण्यः। दि... एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याह ...
वते नाम ... जगती त्याह कल्पयत्येवैनं॥६॥ अयमा ... त्स्या श्रीराष्ट्रं
... मति। यो श्वमेधेन यजते ... यत इत्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवा
स्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेगु भारं गिरा विवित्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथा ८४
स्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यं॥१॥ श्रियमेवावरुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्या
ह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवावरुन्धे। यद्धरिणो यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी।
राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा प ८२
शून्न पुष्यति॥२॥ शूद्रा यदर्यजारा न वै...ति। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभि
षिञ्चते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै ...

राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलगिति प्रवेतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः। ... आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै
गभः। राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्री विशं घातुकः। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता।
असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रं। श्रियमेवावरुन्धे॥४॥
प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतंसयदित्याह। विड्वै गभः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्री
विशं घातुकः। अपवा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञे पूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभि
मतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयो भुव
इति ... वदन्ति। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥५॥ राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति ...
... प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानुप्राविशत्। ताभ्यः पुनः संभवितुं नाशक्नोत्। सोऽब्रवीत्।
... दितेनत्वा इति॥७॥ प्रजापतिः ... तदेवाश्वमेधे ... तेनो ...
... दित्सः। यो मेतं पुनः संभरदिति। ... यो श्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव संभरन्नृध्नोति। पुरुषमालभ
ते ... वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवावरुन्धे। अश्वमालभते। प्रा
ते॥१॥ वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफं। श्रियमेवावरुन्धे। गामालभते॥२॥ यज्ञो
... प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वै गौः। तमु मेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवावरुंधे। अनावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमे
वावरुंधे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्यांश्चोत्सृजंत्यहिंसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो य
श्च परमः। तेस्योभये पृताववद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवंति। नैनं दंदश्वकाः प
शवो यव्यवधुकाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसंति। यो श्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥३॥ लभतेगा मालभते परमेष्ठी च॥५॥ शतमेतेन वा एषस्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायाना
नामुत्तरेहंन्। एकविंशोप्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति। एकविंशा प्रतिष्ठायामृतून्न्वारोहति। ऋतवो
वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अन्वारोहति। शक्वर्यः पृष्ठं
भवत्यन्यदन्यच्छंदः। अन्येन्ये वा एते पशव आलभ्यंते॥१॥ उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपे
णासमर्धयति। अथो ब्रह्म एवैष बलिं क्रियते। तदाहुः। अपसवो वा एते। यदजीवन्यश्चारण्याश्च।
एते वै सर्वे पशवः। यद्गव्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेहन्नालभते॥२॥ तेनैवोभयान्पशूनवरुंधे।
प्राजापत्या भवंति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबंध्या भवंति। अंत
त एव ब्रह्मवर्चसमवरुंधे। सोमाय स्वराज्ञेनोवाहावनड्वाहाविति द्विन्पशूनालभते। ८४

अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। यो श्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदी
विं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूनालभते। पशुभिरेवात्मानं समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। यो श्व
मेधेन यजते। पिशंगास्त्रयो वासंता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानं समर्धयति। आ
पाद्य पशुन्वोत्सृजति। यो श्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उत्सृजंत्यनाभ्रस्काय॥३॥ लभ्यंते लभ
तेत्वाष्ट्रान्पशूनालभतेष्टौ च॥६॥ प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
महिमानावपश्यत्। तावगृह्णीत। ततो वै स महानन्नादोभवत्। यः कामयेत महानन्नादः
स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ गृह्णीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेव
त्यो वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परि
गृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एते श्वमेधे
उभयेवरुध्यंते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥१॥ परियजति षट् च॥१०॥
वैश्वदेवो वा अश्वः। तं प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अविभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। दे

८४

वताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दंष्ट्राभ्यां मण्डूकाञ्जम्भ्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसंख्याय मा
जुहोति। या एव देवता अविभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥१॥
चतुर्दशैतानुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रजापतये स्वाहेति पञ्चदश। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्र
यः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः।
अश्वमेधस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभिभवामेति। तेऽग्नौ हितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥२॥ पराऽसुराः। यदग्नये स्विष्टकृतेऽयोग्रे लोहं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्य
ते॥३॥ अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्।
रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्म
येन कमण्डलुना तृतीयामाहुतिं जुहोति। आयस्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव
प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४॥ [illegible] ८५

दे.
जा अन्तर्दधाति हेवा॥११॥ अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। स
मेधमेवैनमालभन्ते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं
जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥१॥ बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। यद्भूयसीर्वा
कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बार्हताः
पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥२॥ अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति।
द्विपाद्वै पुरुषः। द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्या३ द्विपदा३ इति। अ
श्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्।
प्रतिष्ठाया अवेयात्। द्विपदा अन्ततो जुहोति। प्रतिष्ठित्यै॥३॥ बृहत्यर्धं स्थापयन्ति पञ्च च॥१२॥ प्रजापति
रश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। त
मिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।

५

सावित्रियो भवंति ॥१॥ इयं वै सविता। यो वा अस्यां नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विंदंति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः।
नियइतो धौत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवंति। सवितृप्रसूत एवैनं नह्नुति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां प
रावतं गंतोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै ॥२॥ यत्प्रातरिष्टिं निर्वपते। अश्वमेवन्विच्छन्ति।
यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवंति। यत्प्रातरिष्टिं निर्वपते। अश्व
यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। यत्प्रातरिष्टिं निर्वपते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैन
मेवतदन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टैष एति। अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति ॥३॥ भवंति घ्नंत्येनमन्विच्छन्त्येके च ॥४॥
मन्विच्छन्ति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं। योश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपं।
अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योश्वमेधेन यजते। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणास्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्रा
यद्वीणा। श्रियमस्मिंतद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोन्यो गायेत्। राजन्योन्यः।
ह्मणौ गायेतां ॥६॥ ब्रह्म सुकामा छौस्या नून वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोन्यो गायेत्। राजन्योन्यः। परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदु
ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदु
भौ दिवा गायेतां। अप वा अस्माद्राष्ट्रं क्रामेत् ॥२॥ न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। ६

स्तथा ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्र
ह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्।
इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य ॥३॥ इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं संग्राममह
न्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्य ऋतव इत्याहुः। यो अश्वमे
धेन यजत इति। तिस्रोन्यो गायति तिस्रोन्यः। षट् संपद्यंते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः।
ताभ्यां सं स्थाप्यः। शतं युक्तं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रिये प्रतितिष्ठति ॥
॥४॥ गायेतां क्षमे ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च ॥१४॥ सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोन्वायत्ताः।
तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोके लोक एनं मृत्युर्विंदेत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमा
हुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोके लोके मृत्युर्विंदति। यदमुष्मै स्वा
हामुष्मै स्वाहेति जुहुयात्। संचक्षीत। बहु मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवै
कां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिंल्लोके मृत्युः ॥१॥ अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिंल्लोकेऽवय

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यत्र जायन्त इति नमो वरुणायेत्याह । वारुणो वा अश्वः । स्वयैवैनं देवतया समर्द्धयति । ४

१५।

जते । भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति । भ्रूणहत्यामेवावयजते । तदाहुः । यद्भ्रूणहत्यापात्रियाथ क
स्मात्सैव विक्रियत इति । अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्यायास्त्याहुः । भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति । यद्भ्रूणहत्या
यै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति । मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा । भ्रूणघ्ने मेध्यं करोति ।
एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः । भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार । यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति ।
सर्वस्मै तस्मै मेध्यं करोति । जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति । वरुणो वै जुम्बकः । अ
न्ततः एव वरुणमवयजते । खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धञ्जुहोति । एतद्वै वरुणस्य रू
पम् । रूपेणैव वरुणमवयजते ॥ ३ ॥ लोके मृत्यु जुहोति मूर्धञ्जुहोति द्वे च ॥ १५ ॥ वारुणो वा अश्वः । तं
देवतया व्यर्द्धयति । नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह । प्राजापत्यो वा अश्वः । स्वयैवैनं देवत
या समर्धयति । नमोऽश्वायेत्याह ॥ १ ॥ धर्मो वा अधिपतिः । धर्ममेवावरुन्धे । अधिपतिर
स्यधिपतिं माकुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह । अधिपतिमेवैनं समानानां करोति । ८७
आलभ्या
मां धेहि मयि धेहीत्याह । आशिषमेवैतामाशास्ते । उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति । आलब्धा

२

य स्वाहेति नियुक्ते जुहोति हुतायस्वाहेति हुते जुहोति । एषां लोकानामभिजित्यै ॥ २ ॥ प्रजा एवैतस्यै
लोके न्यवयजते । यो श्वमेधेन यजते । आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम् । तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै । यदाग्नेयो भवति ।
अग्निः सर्वा देवताः । देवता एवावरुन्धे । अह्वा अग्निः । क्षत्रमिन्द्रः । यदैन्द्राग्नो भवति ॥ ३ ॥ ब्रह्मक्षत्रे एवा
वरुन्धे । यदाश्विनो भवति । आशिषामेवावरुध्यै । त्रयो भवन्ति । त्रय इमे लोकाः । एष्वेव लोकेषु प्रति
तिष्ठति । अग्नये ऽंहोमुचेऽष्टाकपालमित्यष्टाह । विषमिष्टिं निर्वपति । दशाक्षरा विराट् । अ
न्नं विराट् । विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे । अग्नेर्न्यवेप थमस्य प्रजवतस्मादनियात्यानुवाक्या भव
ति सर्वत्वाय ॥ ४ ॥ अधिपतयेत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रूप एकं च ॥ १६ ॥ यथश्च तु पुत
पादिदेवाः । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत् । सौम्यं चरुम् । सावित्रमष्टाकपालम् । यदाग्नेयो भवति ।
अग्निः सर्वा देवताः । देवताभिरेवैनं भिषज्यति । यत्सौम्यो भवति । सोमो वा ओषधीनां राजा । या स्व
एवैनं विदन्ति ॥ ५ ॥ ताभिरेवैनं भिषज्यति । यत्सावित्रो भवति । सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति ।
एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति । अगदो हैव भवति । पौष्णं चरुं निर्वपेत् । यः खलतिः स्यात् । पूषा वै

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रेणो ण्यस्याभिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो भवति॥२॥ रोहिणो ... यदि महतीं देवतामभिमन्येत।
एतद्धेवन्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतयाभिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगारम्
रेमदि नाग छेती। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। स्वयैवैनं मर्त्रिभ्या परिरोधमानयति। आर्हे वस्तुमनहरद्ध
ति। पयधीयात्॥३॥ अग्नये ऽंहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा
अश्वः। अंहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेध्यः प्रोक्षितो म्रियते। यदंहोमुचे निर्वपति। अंहस
एवैनं तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। ... वा एष व्यच्यते॥४॥ यस्याश्वो मेध्यः प्रोक्षितो म्रियते। रेतसा ६
सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेत एवैनं समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भै वा एष व्यध्य
ते। यस्याश्वो मेध्यः प्रोक्षितो म्रियते। वायव्य आज्यभागः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवै
नं समर्धयति। अथो यस्यैषा अश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान् भवति॥५॥
विदत्यश्लोणो हे च भवत्यधीयाद्व्यध्यते गर्भैरेवैनं समर्धयति द्वे च॥१७॥ तदाहुः। द्वाद
शब्रह्मौदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदि ष्टिभिर्यजेत। उपना ८७

[stamp]

मुकमेनं यज्ञः स्यात्। पापीयान्त्स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। वर्द्धमानः तानि। एतावद्
शुष्कपुत्रः प्रयुंजीतेति। सत्त्रैवैसंस्थिते यज्ञो वा गाप्यते॥६॥ सा प्राभवति या एष्या क्तौ। क्रूरीकृते
वाहि मन्वंस्य रूक्षता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। प्रजापति
र्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वाद
श मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥२॥ आप्यते संवत्सर एकं च॥८॥ एष वै विभूर्ना
म यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ... नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत त्रयं ५
त्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रै
तेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥१॥ सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन य
जन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रति

Indira Gandhi National Centre for the Arts

८६

ष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वा एतेन प्रतिष्ठितं भवति॥ ३॥ य एतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं
ष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वा एतेन प्रतिष्ठितं भवति। य एतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वा एतत्र ब्राह्मणो ब्रह्म
ह वा एतत्र तेजस्वी भवति। य एतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वा एतत्र राजन्योऽतिव्याधी जा
वर्चसी जायते। य एतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वा एतत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। य एतेन
यते। य एतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वा एतत्र मनुष्या भवन्ति। य एतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै कॢप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वा एतत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। य एतेन यज्ञेन यजन्ते॥ ४॥
एष वा प्रतिष्ठा नाम यज्ञः। प्रतिष्ठितं भवति य एतेन यज्ञेन यजन्ते षट् च॥ १९॥ तार्प्येण अश्वं संज्ञपयन्ति। यता
वैतार्प्यं। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयन्ति। यमेन साम्नाभिगोतारूपं तिष्ठति। यमलोकमेवैनं गमय
ति। तार्प्यं च कृत्यधीवासं चाश्वꣳ सौञ्ज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनाꣳ रूपं। रूपेणैव पशूनवरुन्धे। हिरण्य
कशिपु भवति। तेजसो वरुध्यै॥ १॥ हरुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति ८६
प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यं। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु
आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाप्नोति॥ २॥ अन्तरिक्षं कृत्यधी

एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यं सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। २

वासेन। दिवꣳ हिरण्यकशिपुना। आदित्यꣳ रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यꣳ सलोकता
माप्नोति॥ दिवꣳ हिरण्यकशिपुना। आदित्यꣳ रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येनाप्नोत्यष्टौ च॥ २०॥ आदित्या वा इ
तो ऽमुं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यतृष्यन्। ते पुनरिमं लोकमभ्यवेत्य। अश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥ ३॥ अवरुन्ध्याऽआ[illegible] चिन्त्यं
रसस्य सुवर्गो लोकस्य [illegible] ऽगिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्
ते वै नः प्रजानेष्ट। स वर्चस्वि दिति। तस्मात् अश्वꣳ सर्वपैत्याकृयति तस्मादुत्तरवेदी यते। यत्प्रजाप
तिराल्ब्धोऽश्वो भवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ५॥ यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्
समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेध
स्य योनिरायतनं। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनं। यदश्वमेधेऽग्निं चिनुत उत्तरवेदिमुपवपति। यो नित्यदु
नियोनिमायतनं वेद। योनिमानायतनवान् भवति। य एवं वेद। आपो वा अग्नेर्योनि
रायतनं। यदर्कोऽश्वमेधो। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानां। यदर्काश्वमेधौ। ओ
जो बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनं। यदश्वमेधेऽग्निं चिनुत उत्तरवेदिं चिनो
ति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रतितिष्ठति॥ ३॥ नाम
सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनं। २

८९
२०
करोति सर्वोऽस्यायतनं वद्यारिच ॥२१॥ प्रजापतिं वै देवाः पितरं । पशुं भूतं मेधायालभंत । तमालभ्यो
पावसंत्र्यातपंवाल्लहद्गुति । एकं वा एतद्देवानां महः । संवत्सरः । तस्मादश्वं संवत्सरमालभ्यते । मतप्रजा
पतिस्तत्र्यात्मनः । तस्मादश्वः । पशूनामेधो मत्सत् ॥१॥ तस्मादश्वमेधः । वेदुवोश्वमाशुर्भवति । प्रजापतेः
पतितलव्योध्योमनत्रूतस्मादश्वः । पाल्लबोमेधो मवत् । तस्मादश्वपशूनां मनुरूपतमः । आस्य पुत्रः प्रतिरूपः
यएवं वेद । यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽभवत् । तस्मात् स्याद्वा लभते । समेनं देवाः तेजसे ब्रह्मवर्चसाय हरंति ।
योजायते । यएवं वेद । सर्वाल्लिभूतानि स्पृत्यालभते । समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसायाल भंत । यज्ञमेव ।
योऽश्वमेधेन यजते ॥२॥ पशुर्वै मेधे वेद । एतद्वै तद्देवा एतां देवतां । पशुं तं मेधायालभंत । यज्ञमेव । तेषां तत्वमगछत् । योऽश्व
यज्ञेन यजमानं देवाः । कामं यज्ञमकुर्वत । ते स्तुत्वमकामयंत । ते स्तुत्वमगछन् । योऽश्व
मेधेन यजते देवानामेवायतने नैति ॥३॥ प्राजापत्येन यपशेन यजते काम्प्रेण । अपुनमीरमेवा
मेधेन यजते । देवानामेवायतने नैति । प्राजापत्यमश्वमं तूपरं बहुरूपमालभते । सर्वेभ्यः कामेभ्यः । सर्व
स्यै । एतस्य वै रूपेण पुरुषाः प्रजापत्यमश्वमं तूपरं बहुरूपमालभते । सर्वेभ्यः कामेभ्यः । सर्व
स्याप्त्ये । सर्वस्य जित्यै । सर्वमेव तेनाप्नोति । सर्वं जयति । योऽश्वमेधेन यजते । यउ चैनमेवं वेद ।
॥४॥ मेधोमवयजतएति वेद ॥२२॥ योवा अश्वमेधस्य लोमनी वेद । अश्वस्यैव लोमनि लोमन्जुहोति । ९०
नत्यस्य

अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी । यत्सायं प्रातर्जुहोति । अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमन् लोमन् जुहोति ।
अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी । यत्सायं प्रातर्जुहोति । अश्वस्य मेध्यस्य लोमन् लोमन् जुहोति । योवा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद ।
एतदनुकृतिह स्म वै पुरा । अश्वस्य मेध्यस्य लोमनि लोमनि जुहोति । योवा अश्वस्य मेध्यस्य पदे ॥१॥ यद्दर्श पू
अश्वस्यैव मेध्यस्य पदे पदे जुहोति । दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे । अश्वस्य मेध्यस्य पदे
र्णमासौ यजते । अश्वस्यैव मेध्यस्य पदे पदे जुहोति । एतदनुकृतिह स्म वै पुरा । अश्वस्य मेध्यस्य पदे
पदे जुहोति । योवा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद । अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तने विवर्तने जुहोति । असौ
वा आदित्यो अश्वः । स आहवनीयमागछति । तद्विवर्तते । यदग्निहोत्रं जुहोति । अश्वस्यैव मेध्य
स्य विवर्तने विवर्तने जुहोति । एतदनुकृतिह स्म वै पुरा । अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तने विवर्तने
जुह्वति ॥२॥ यदग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च ॥२३॥ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत । प्रजापतिरकामयत
तं युंजंति तेजसा यशसा । प्रजापतिः प्रैणात् । प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वै देवो अश्व
प्रजापतिः सयुक्तकल्पमिरपश्यी प्राणो सर्वेषु वा रूपो यद्य [illegible] रेषवे त्रिहस्ताय [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

९१

दित्या: प्रजापतिं पितरं मोवाअभ्यस्य नेध्न स्यलोमनीचयो विंशति ॥२३॥ प्रजापतिरभि
लोकउत्तरत: । श्रियमेवावप्रजापतिरकामयत महान्स्यामिति प्रजाएवएभ्यः सर्वे:
कनैतत्रयपस्वप[illegible]ध्येनमेवं वेद चक्षुरश्रीति: ॥२४॥ ॥हरि: ओम्॥ ॥ ॥शुभमस्तु॥
संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत् संकल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृ
प्तं क्लृप्तं श्रेयो वसीय आयत्संभूतं भूतं । चित्र: केतु: प्रभान्त्संभान् । ज्योतिष्मा
स्तेजस्वानातपंस्तपन्नभितपन् । रोचनो रोचमान: शोभन: शोभमान:
कल्याण: । दर्शादृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना । आप्यायमाना
प्यायमाना प्याया सूनृतेरा । आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूर
यन्ती पूर्णा पौर्णमासी । दाता प्रदाता नन्दो मोद: प्रमोद: ॥२१॥ ९१

[illegible]
आसवं न्नासवं संभवन्संभूतो भूत: ॥ प्रस्तुतं विष्टुतं संस्तुतं कल्याणं
विश्वरूपं ॥ शुक्रममृतं तेजस्वि तेज: समिद्धं ॥ अरुणं भानुमन्मरीचि
मदभितपत्तपस्वत् ॥ सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमान: ॥ ज्वलं
ज्वलिता तपन्वितपन्त्संतपन् ॥ रोचनो रोचमान: शुम्भू: शुम्भमानो वा
म: ॥ सुता सुन्वती प्रसुता सूयमाना भिषूयमाणा ॥ पीती प्रपा संपा तृप्ति
स्तर्पयन्ती ॥२॥ कांता काम्या कामजातायुष्मती कामदुघा ॥ अभि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शास्तान्तेमंतानंदो मोदः प्रमोदः ॥ आसादयंत्रिषादयन्स सोन्
शास्तान्तेमंतानंदोमोदः प्रमोदः ॥ आसादयन्निषादयन्सु ४ सोन् १
स ःसंन्नःसन्नः ॥ आभूर्विभूः रं भूर्भुवः ॥ पवित्रं पवयिष्यन्सु नो मेध्यः ॥
यशोयशस्वानास्युम्नवः ॥ जीवोजीविष्यं गोलोकः ॥ सहस्वानस
ह्रीयानोजस्वान्सहमानः ॥ जयन्नभिजयन्सु द्रविणोद्रविणोदाः ॥ आ
र्द्रपवित्रोहरिकेशोमोदः प्रमोदः ॥ ३ ॥ अरुणोरुणरजाः पुंडरीकोवि
श्वजिदभिजित् ॥ आर्द्रः पिन्वमानोन्नवान्रसवानिरावान् ॥ सर्वौष

धःसंभरोमहस्वान् ॥ एजत्काजोवत्काः ॥ क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः ॥ सरि
सुराः सुशेरवः ॥ अजिरासोगभिष्ठवः ॥ इदानींतदानीं मे
ताहिंक्षिप्रमजिरं ॥ आशुर्निमिषः फणो द्रवन्नतिद्रवन् ॥ त्वरं त्वर
माणआशुराशीयाञ्जवः ॥ अग्निष्टोम ऋभ्यो तिरात्रो द्विरात्रस्त्रि
रात्रश्चतूरात्रः ॥ अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चंद्रमा ऋतुः ॥ प्रजापतिः संवत्स
रोमहान्कः ॥ ४ ॥ प्रमोदस्तर्पयंतीप्रमोदो नवस्तोमेन च ॥ १ ॥ म
त्रिरात्र

शुक्ल॰

१०० राग्निं च पृथिवीं च मा च॥ त्रीं २ श्चलोकान्संवत्सरं च॥ प्रजापतिस्त्वा

सादयतु॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥ मनो वायुं चांतरिक्षं ८२

१३ च मां च॥ त्री २ श्चलोकान्संवत्सरं च॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥

तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥ स्वरादित्यं च दिवं च मां च॥ त्रीं २ राम

श्चलोकान्संवत्सरं च॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगि

रस्वद्ध्रुवासीद॥ भूर्भुवस्वः चंद्रमसं च दिशश्च मां च॥ त्रीं २ श्चलो

कान्संवत्सरं च॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगिरस्व

द्ध्रुवासीद॥१॥ संवत्सरं च षड्॥२॥ त्वमेव त्वां वेत्थ योसि सोसि॥

त्वमेव त्वाम चैषीः॥ चितश्चासि संचितश्चास्यग्ने॥ एतावा २ श्चा

अ४ सि भूया २ श्चास्यग्ने॥ यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेतिरिक्तं॥ आदित्या

स्तदंगिरसश्चिन्वं तु॥ विश्वेते देवाश्चितिमा पूरयंतु॥

चिताश्चासि संचितश्चास्यग्ने॥ एतावा २ श्चासि भूया २ श्चा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ब्र॰त॰ २४

१२१ स्यग॥ यत्तेअग्ने [illegible] यन्नयदुतोतरिक्ष॥ आदित्यास्त्वां गिरसश्चि
न्वंतु॥ विश्वेदेवाश्चितिमाकृण्वंतु॥ चितिश्चासि संचित्तश्चास्य
ग्ने॥ एतावा २ श्चासि भूया २ श्चास्यग्ने॥ मातेभिवयेनमातिव
येनायुरावृक्षि॥ १॥ सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यद्दक्षुवेति॥ तपा
सो जातमनिभृष्टमोजः॥ तत्ते ज्योतिरिष्टके॥ तेन मे तप

दि दीर्हियावद्द्यावः॥ यावदसानि सूर्यः॥ यावदु नाकि ब्रह्म॥ २॥ [illegible] व॥
क्षिनवचा॥ ३॥ ७॥ संव[illegible]त्सरोसि परिवत्सरोसि॥ इदावत्सरो
सि इद्वत्सरोसि॥ इद्वत्सरोसि वत्सरोसि॥ [illegible] तस्य [illegible]वसंतः
शिरः॥ ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः॥ वर्षाः पुच्छं॥ शरदुत्तरः पक्षः॥ हेमंतो
मध्यं॥ पूर्वपक्षाश्चि[illegible]॥ अपरपक्षाः पुरीषं॥ १॥ ८॥ अहोरा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्र·त·

१०२ नास्मिष्टकाः॥ऋषभोसिस्वर्गोलोकः॥यस्यांदिशिमही

यसे॥ना॥तोनोमहआवह॥वायुर्भूत्वासर्वादिश॥आवाहि॥

सर्वादिशोनुविवाहि॥सर्वादिशोनुसंवाहि॥चित्याचितिमाए राम १०२

ण॥अचित्याचितिमाष्टण॥विदासिसमुद्रयोनिः॥२॥१॥इ

दुर्दक्षः श्येनऋतावा॥हिरण्यपक्षःशकुनोभुरण्युः॥मा॰हे॰

न्सधस्थेध्रुवश्र्या॥निषत्तः॥नमस्ते अस्तु मामाहिंसीः॥एन्निशेतिवी

नित्सामित्सुदिनि॥दिवंमेयच्छ॥अंतरिक्षंमेयच्छ॥पृथिवीमेय

च्छ॥पृथिवीमेयच्छ॥अंतरिक्षंमेयच्छ॥दिवंमेयच्छ॥अह्नाप्रसार

य॥रात्र्यासमच॥रात्र्याप्रसारय॥अह्नासमच॥कामप्रसारय॥

य॥कामंसमच॥३॥१०॥पुषःसमुद्रयोनिः॥पृथिवींमेय

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ब्र·ट

१०२ छांतरिक्षं मेयच्चसमत्तथा॥व्या॥भूर्भुवस्व:॥ओजोबलं॥ब्र
ह्मक्षत्रं॥यशोमहत्॥संस्तपोनाम॥रूपममृतं॥चक्षुःश्रोत्रं॥ १०३
मनआयुः॥विश्वंयशोमहः॥सामंतपोहरोभाः॥जातवेदायदि
वापावकोसि॥वैश्वानरोयदिवावैद्युतोसि॥संप्रजाभ्योयज
मानायलोकं॥ऊर्जंपुष्टिंददभ्यावत्स्व॥१॥११॥माश्चत्वा

रि॥७॥[redacted]ज्ञीसम्राज्ञीस्वराज्ञी॥अर्चिशोचिः॥तपोहरोभाः॥
अग्निरिंद्रोबृहस्पतिः॥विश्वेदेवाभुवनस्यगोपाः॥नमास्तेवपशस॥
[redacted]स२स्सृजंतु॥१॥१२॥राज्ञिंद्रोमास्त्वच॥६॥असवेस्वाहा॥वसवेस्वा
[redacted]हा॥विभुवेस्वाहा॥विवस्वतेस्वाहा॥अभिभुवेस्वाधिपतयेस्वाहा॥
॥दिवांपतयेस्वाहा२हस्पत्यायस्वाहा॥चक्षुष्पत्यायस्वाहा॥ज्योतिष्मते
पस्वाहा॥राजेस्वाहा॥विराजेस्वाहा॥सं[redacted]जेस्वाहा॥स्व[redacted]राजेस्वाहा॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

क२

चंद्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा ॥ स२ सर्पाय स्वाहा ॥ कल्माणाय
स्वाहा ॥ अर्जुनाय स्वाहा ॥ १ ॥ १३ ॥ कल्माणाय स्वाहा ॥ [illegible] ॥ ७ ॥ वि
पश्चितेपवमानाय [illegible] गायत ॥ माहि [illegible] धारा त्यधो ऽर्षति ॥ अ
हिर्हजी र्णा मतिसर्पति लच ॥ अस्योना क्रीड न्नसरधाहरिः ॥ उपयामगृहितोसि
मरुत्वते ला जुष्टं गृह्णामि ॥ एषतेयोनिर्मरुत्वते त्वा ॥ अग्न सुपस्तु धां ॥ अपतत्
शापतं जहि ॥ अधानो अग्न आवह ॥ रायस्पोष २ सहस्रिणं ॥ १ ॥ १४ ॥ ये

तेसहस्रमयुतंपाशाः ॥ मृत्यो मर्त्याय हंतवे ॥ तान्यज्ञस्य मायया ॥ सर्वा
नवयजामहे ॥ भक्षोस्यहृतभक्षः ॥ तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवः ॥ स्वगा कृ
तस्यानधुमतः ॥ उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥ मंद्रा भिभूतिः ॥ केतुर्यज्ञानां
वाक् ॥ असावेहि ॥ २ ॥ १५ ॥ अंधोजागृ [illegible] प्राणः ॥ असावेहि ॥ वधिर आक्रं
दयतरघाना ॥ असावेहि ॥ अहस्तोस्त्वायस्तुः ॥ असावेहि ॥ अ [illegible] पादा
शो मनः ॥ असावेहि ॥ केनेप्राचितें [illegible] श्रो ॥ असावेहि ॥ ३ ॥ १६ ॥ मृह
स्तः सुनासाः ॥ [illegible] षानामास्यादतो न सेधु ॥ तवासृजं यावेद ॥ अतो [illegible] वेहि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ओग्निर्मेवाचिश्रितः॥वाग्घृदये॥हृदयंमयि॥ अहममृते॥अमृतं, ब्रह्म
१०५ ब्रह्मणि॥वायुर्मेप्राणेश्रितः॥४॥२७॥प्राणोहृदये॥हृदयंमयि॥ / अह १०५
९७ ममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥सूर्योमेचक्षुषिश्रितः॥चक्षुर्हृदये॥हृदयंमयि॥ ९६
ममृते॥ अमृतंब्रह्मणि॥चंद्रमामेमनसिश्रितः॥५॥२८॥मनोहृदये॥हृदयंमयि॥अह याम
९८ ममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥दिशोमेश्रोत्रेश्रिताः॥श्रोत्रंहृदये॥हृदयंमयि॥अह
ममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥आपोमेरेतसिश्रिताः॥६॥२९॥रेतोहृदये॥हृदयंमयि॥ ९९

अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥पृथिवीमेशरीरेश्रिताः॥शरीरंहृदये॥हृदयं
मयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥ओषधिवनस्पतयोमेलोमसुश्रि॥श्रि
ताः॥७॥३०॥लोमानिहृदये॥हृदयंमयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥इंद्रोमेब
ले॥श्रितः॥बलंहृदये॥हृदयंमयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥पर्जन्योमे
मूर्धिश्रितः॥८॥३१॥मूर्धाहृदये॥हृदयंमयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥ईशानोमेम
न्यौश्रितः॥मन्युर्हृदये॥हृदयंमयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥आत्मामआत्मनि
श्रितः॥९॥३२॥आत्माहृदये॥हृदयंमयि॥अहममृते॥अमृतंब्रह्मणि॥पुनर्मआ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥०त॥ अग्निर्वायुः सूर्यश्चंद्रमा दिश आपः पृथिवी ओषधिवनस्पतय इंद्रः प्रजापतिरीशान आत्मा पुरुषो ४

सा पुनरायुरागात्॥ पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृ

धानः॥ अंतस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥ ५॥ २३॥ सहह्लिणामिह्ञो त्रासावैह ९८

९८ प्राणे श्रितो मनसि श्रितो रेतसि श्रितो लोमसु श्रितो मध्ये श्रित आत्मनि श्रि

तोष्टौ च॥ ८॥ प्रजापतिर्देवानसृजत॥ ते पाप्मना संदिता अजायंत॥ तान्व्यद राम

त॥ यद्व्यद्यत्॥ तस्माद्विद्युत्॥ तमस्रवन्॥ यदवृश्चत्॥ तस्माद्वृष्टिः॥ तस्मा

यत्रैतदेवतोऽभिपाश्रुतः॥ वि चैहैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥ १॥ २४॥ इच्च

तश्च॥ सैषा मीमा३सा अग्निहोत्र एव संपन्ना॥ अथो आहुः॥ सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति॥ होष्य

न्नुपस्पृशेत्॥ विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमिति॥ अथ हुत्वोपस्पृशेत्॥ वृष्टिरसि

वृश्च मे पाप्मानमिति॥ यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा॥ वि चैहैवास्मै ते देवताः पाप्मानं द्यतः

॥ २॥ २५॥ वृश्चतश्च॥ असस्को हारुणिः॥ ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघा

य॥ परेहि॥ प्लक्षं दैयांपातिं पृच्छ॥ वेत्थ सावित्रा३ न वेत्था३ इति तमागत्य पप्रच्छ॥

आचार्यो मा प्राहैषीत्॥ वेत्थ सावित्रा३ न वेत्था३ इति॥ स होवाच न वेदेति॥ ३॥ २६॥

०११.

परोरजसीति।। कस्तत्परोरजाइति। एषा वावस

स कस्मिन्प्रतिष्ठितइति।। स कस्मिंश्चेषइति। सत्यइति। १९०

परोरजइति होवाच।। यएषतपति। एषो वौ प्रजा इति।। स कस्मिन्नु तपइति। बलइति। किं तद

किं तत्सत्यमिति। तपइति।। ४।। २७।। कस्मिन्नु तपइति।। मा चार्यो ब्रवीदिति होवा

लमिति। प्राणइति। मास्म प्राणमिति पृच्छइति। मा चार्यो ब्रवीदिति। यदेब्रह्मचारिण्याणमस्य प्रश्नः।।

चब्रह्मचारी। सकृ वा चल श्लोदेयापातिः। यदे ब्रह्मचारिण्याणमस्य विष्यामि। यामासावित्र

मवृद्ध तिव्यपतिष्ठत। अहमुत आचार्य छिया न्वे विष्यामि। सावित्रे

सर्वामदिष्टेति।। ५।। २८।। तस्मात्सावित्रेण संवत्सरेण। सयो हैवै सावित्रविदुषा सर्व

त्रेसंवत्सरेते।। सहोस्मिन्धियं दधाति। अनुह वा अस्मा असौ तपं क्रिपम न्यते।। अ

८

न्वस्मै श्रीस्तपोमन्यते।। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते।। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्य ५

ते।। सपदाहा। संज्ञानं विज्ञानं दर्शो दृष्टेति।। एषएव तत्।। ६।। २९।। अथय

दाहः।। प्रस्तुतं विष्टुतं सुत्यातिति।। एष ह्येव ता न्यहानि।। एषरात्रयः।। अथयद्य

हा।। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताभिशास्तानुमंतेति।। एषएव

तत्।। एषह्येवैतेऽहोमुहूर्ताः।। एषरात्रेः।। ७।। ३०।। अथयदाह।। पवि

त्रंपवित्रंपवित्र्यस्सहस्वान्सहीयाऽरोरुणरजाइति। एषएव तत्।।

।०ह्व
एषह्येवतेर्धमाध्साः॥एषमासाः॥अथयदाह।अग्निष्टोमउक्थ्योऽतिरात्रःप्रजा १००
पतिःसंवत्सरइति॥एषएवतत्॥एषह्येवतेयज्ञक्रतवः॥एषऋतवः॥८॥
१०९ ३१॥एषसंवत्सरः॥अथयदाह॥इदानीतदानीमिति।एषएवतत्॥एष
न॰ह्येवतेमुहूर्त्तानांमुहूर्त्ताः॥मैकाहवैदेहः॥अहोरात्रैः॥समामनगाम॥तं १०९ ५
होतुः॥पोवाअस्मात्वेद॥जिह्मानमेति॥८॥३२॥सर्वमायुरेति॥ राम
अभिस्वर्गंलोकंजयति।नास्यामुष्मिल्लोके ऋक्षियतइति॥विजह
विजह

हुवैपाप्मानमेति॥सर्वमायुरेति॥अभिस्वर्गंलोकंजयति।नास्यामुष्मिं
ल्लोके ऋक्षियते॥यएवंवेद॥अहिनाह॥स्मसावित्रंविदांचकार॥१॥
३३॥सहहंसोहिरण्मयोभूत्वा॥स्वर्गंलोकमियाय॥आदित्यस्यसायु
ज्यं॥हंसोहवैहिरण्मयोभूत्वा॥स्वर्गंलोकमेति॥आदित्यस्यसायुज्यं॥य
एवंवेद॥देवभागोहश्रौतर्षः॥सावित्रंविदांचकार॥तंहवागदृश्यमाना
८ग भ्युवाच॥११॥३४॥सर्वंह्येतोतमोवेद॥यःसावित्रंवेदेति॥सहोवाच॥केषा
वागासीति॥अथमहंसावित्रः॥देवानामुत्तमोलोकः॥गुह्यमे

१०तृ॰

१८ होविभ्राड् इति॥ एतावानिह गोभिः॥ [illegible] चोनिपपात॥ नो

नमइति॥ १२॥ [illegible] मामेषि [illegible] जितावैत [illegible] कइति॥ तस्मा [illegible] च १०१

१०२ सावित्रंविदुः॥ सर्वेजित लोकाः॥ सपोहवैसावित्रस्याष्टाक्षरपदं श्रियाभि

षिक्तं वेद॥ श्रियाहैवाभिषिच्यते॥ पीणातिद्वअक्षरे॥ स्वयैहीभिर्त्रीणि॥ आ १०२

दित्यइतीत्रीणि॥ १३॥ ३८॥ एतद्वैसावित्रस्याष्टाक्षरपदं श्रियाभिषिक्तं॥ १०२

यएवंवेद॥ श्रियाहैवाभिषिच्यते॥ तदेतदृचाभ्युक्तं॥ ऋचोक्षरेपरमे

व्योमन्॥ यस्मिन्देवाअधिविश्वेनिषेदुः॥ यस्तन्नवेदकिमृचाकरि

ष्यति॥ यइत्तद्विदुः॥ स्तइमेसमासतइति॥ नहवाएतस्यर्चानयजुषानसाम्ना

र्थोस्ति॥ यस्मान्निवेद॥ १४॥ [illegible]॥ तदेतत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो॥ आर्द्रं पन्नमानं स्वर्गं

लोकएति॥ विजहद्भिर्वाह्मनांसि संपश्यतः॥ आर्द्रोहवैषिन्नमानः स्वर्गं लोकं

एति॥ विजहन्विच्वाह्मनांसिसंपश्यन्॥ यएवंवेद॥ भृगोहवैवारुणियः॥ आदित्य

ना॥ समाजगाम॥ तं होवाच॥ यो हि सावित्रंविद्धि॥ अपवैस्नाग्नोयोग्निः॥ पारोप

हुरम्हतात्संस्रुतइति॥ एषवावससावित्रः॥ पंएषतपति॥ एहमोवि[illegible]इति

ब्रा०त० प्रजापतिर्वा अहोरात्राणि... [illegible] ...नामधेयानि चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविता अभिशास्ताऽनुमन्तेति मुहूर्तानां ...
[illegible] ...तदुदाहृतं मुहूर्तानामधेयानि ... अह्नीनामेव भागिकै... [illegible] ५

वैनं तदुवाच ... [illegible] ...तो वेदोत्तितपह्लीसामवोदक्षे

नितद्वात्रेऋतवरतिचकारेष्वा चनमङ्सामद्ध्यइतित्रीयसाविनंवे

१०२ रविद्विष्पं च चा।२।। इयं वा वसरया।। तस्या अग्निरेवसारथ्यं मघु।। यापरता पू १०२

र्वपक्षापरपक्षयोरात्रयः।। तामधुकृतः।। यान्यहानि।। ते मधुवृषाः।। स य

ह वा एतामधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्य

इष्टापूर्तं धयन्ति।। अथ यो न वेद।।।।[illegible]।। न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति।।

चयपूर्धेयस्येष्टापूर्त्तं। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमा

र्च्छति।। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति।। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेया

नि।। प्रस्तुतं विष्टुतं संस्तुतं कल्याणं विश्वरूपमिति एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेया

नि।। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति।। य एवं वेद।।२।। यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद।। न मुहू

र्तेष्वार्तिमार्च्छति।। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।। एतावनुवा

कौ मुहूर्तानां नामधेयानि।। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद।। यो ह वा अर्धमासानां

च मासानां च नामधेयानि वेद।। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्य

ा॰तृ॰

स्तहस्वास्य सहोयानरूपोरूणरजाइति। एतेनुवाकाअर्धमासानां च
मासानां च नामधेयानि॥ २॥ ५०॥ नार्द्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य
एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
१०४ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम उक्थ्यो ग्निर्ऋतुः १०३
प्रजापतिः संवत्सर इति। एते वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च राम
रस्य च नामधेयानि। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमार्च्छति।
॥१४॥

द्यमहोरात्राणां मुहूर्तानां प्रकृतं मुहूर्तानां। चित्रः केतुर ... मासानां ... प्रकृतं ... मुहूर्तो
नो मुहूर्त ... दानीं ... चो
य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान्वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति॥४॥
प॰॥ इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वा
र्तिमार्च्छति। य एवं वेद। अथो यथा स्तेनं जगृभ्यानुप्रविश्य नाशमिति।
एवमेवैतान्स्तेनमहोरात्रानुप्रविश्य नाशमिति सपत्नमेव सजातं कृता
स्मा युन्मक्ते ... अपपुतम्प्रजापति। य एवं वेद ४०५॥ न वै ... वेद।
नुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति न वच॥१०॥
॥ कश्चिद्वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चि

॥०ट०

अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः॥ स्वं लोकं न प्रतिप्रजा
नाति॥ स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः॥ स्वं लोकं न प्रतिप्रजा
नाति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य॥ आत्मानं वेदायम
हमस्मीति॥१॥ प्र ३॥ स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ एवैनं तत्स्वर्गं लोकमभिवहति॥ स्व
र्गं लोकमभिवहति॥ अहोरात्रैर्वा इदꣳ सर्वमुपि॥ किं यत्तो॥ इति रात्राय
दीक्षिषन्त॥ इति रात्रायतनमुपागादिति॥ नानिहान्नैवविदुषः॥ अमुष्मिंल्लोके राम
शमादिचयन्ति॥ वीतꣳ ह वसशो वधिमनुपैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावि
त्रं वेद॥२॥ ७०॥ तस्य हैवाहोरात्राणि अमुष्मिंल्लोके शेवधिं नयन्ति॥ साधि ॥ २०५

तꣳ हैव सहशो वधिमनुपैति॥ भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास॥ तꣳ ह जी
र्णिꣳ स्थविरꣳ शयानम्॥ इन्द्र उपव्रज्योवाच॥ भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायु
र्दद्यां॥ किमेनेन कुर्या इति॥ ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥३॥ तꣳ
ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयांचकार॥ तेषां हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे॥ स
होवाच॥ भरद्वाजेत्यामन्त्र्य॥ वेदा वा एते॥ अनन्ता वै वेदाः॥ एतद्वा एतै॥ स्त्रि
भिरायुर्भिरन्ववोचथाः॥ अथ त इतरदननूक्तमेव॥ एहीमं विद्धि॥ अयं वै स
र्वविद्येति॥४॥ तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच॥ तꣳ स विदित्वा॥ स्वर्गं लोक
मियाय॥ आदित्यस्य सायुज्यं॥ अमृतो हैव भूत्वा॥ स्वर्गं लोकमेति॥ आदि

१०६

स्यस्य सायुज्यं॥ य एवं वेद॥ एषो एव त्रयिविद्या॥९॥ यावं तं ह वै त्रय्या
विद्यया लोकं जयति॥ तावंतं लोकं जयति॥ य एवं वेद॥ अग्नेर्वा एतानि ना   १०६
मधेयानि॥ अग्नेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति॥ य एवं वेद॥ वा
योर्वा एतानि नामधेयानि॥ वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति॥ य
एवं वेद॥ इंद्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥८॥ इंद्रस्यैव सायुज्यं सलोकताम
माप्नोति॥ य एवं वेद॥ बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि॥ बृहस्पतेरेव सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति॥ य एवं वेद॥ प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि॥ प्रजापते

अग्निर्वायोरिंद्रस्य बृहस्पतेः प्रजापतेः सलो
तेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति॥ य एवं वेद॥ ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि॥
ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति॥ य एवं वेद॥ स वा एषो ग्नि:१०
वृद्धो वायुरेव॥ तस्य शिमुखं आसा नास्ति:शिर:॥ स यदेतद्वेदंते अंत
रेण॥ तस्माईं सीव्यति॥ तस्मात्सावित्र:॥७॥ अयमहमस्मि तिवेदहो
वा वसवविद्येति॥ विद्येंद्रस्य वा एतानि नामधेयानि ब्रह्मण एव सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति स तच॥११॥ संज्ञानं ह स्त्वमेव संवत्सरो सिमूरानासवे
सिपश्चित्त प्रजापतिर्देवानियंनावसमस्कास्का कश्चिद्वा एकादश॥१२॥ संसा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१०॥१०

नेमूल्लोमांनिहृदयये एषसंवत्सरोनाईमासेषु कालपंचाशत्त॥४९॥

१०६ ॥ महरिः ॐ ॥ लोकोसि स्वर्गोसि ॥ अनंतोस्य पारोसि ॥ अक्षि १०६

तोस्यक्षय्योसि ॥ तपसः प्रतिष्ठा ॥ त्वयीदं मंतः ॥ विश्वं यक्षं विश्वं भूतं ॥ विश्वं

१०७ सुभूतं ॥ विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता ॥ तं त्वोपदधे काममदुघमक्षितं

तं ॥ तेजसः प्रतिष्ठा ॥ त्वयीदं मंतः ॥ विश्वं यक्षं विश्वं भूतं ॥ विश्वं सुभूतं ॥ विश्वस्य भर्ता विश्व

स्य जनयिता ॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु ॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासिद ॥१॥ तपोसि लो

कश्रितं ॥ तेजसः प्रतिष्ठा ॥ त्वयीदं मंतः ॥ विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतं विश्वस्य भ

र्त्ता विश्वस्य जनयिता ॥ तत्वोपदधे काममदुघमक्षितं ॥ प्रजापतिस्त्वा सा

दयतु ॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद ॥२॥ तेजोसि तपसि श्रितं ॥ समु

द्रस्य प्रतिष्ठा ॥ त्वयीदं मंतः ॥ विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतं ॥ विश्वस्य

भर्ता विश्वस्य जनयिता ॥ तत्वोपदधे काममदुघमक्षितं ॥ प्रजापतिस्त्वा

सादयतु ॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद ॥३॥ समुद्रोसि तेजसि

श्रितः ॥ अपां प्रतिष्ठा ॥ त्वयीदं मंतः ॥ विश्वं यक्षं विश्वं भूतं वि

॥०॥८०

श्वं सुभूतं॥ विश्वस्य भर्ता॥ विश्वस्य जनयिता॥ तंत्वोपदधे कामदु

घमक्षितं॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सी

द॥४॥ आपस्त्वा समुद्रे श्रिताः॥ पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु॥ विश्वं यद्दीप्तिं

यं भूतं विश्वं सुभूतं॥ विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः॥ ता

उपदधे कामदुघा अक्षिताः॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवा

आसीद॥५॥ पृथिव्यस्यप्सु श्रिता॥ अग्नेः प्रतिष्ठा॥ त्वयीदमंतः॥ १५

तं०

॥ विश्वं यद्भूतं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतं विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री॥ तांत्वोप

दधे कामदुघामक्षितां॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः॥ अंतरिक्षस्य प्रतिष्ठा॥ त्वयीमदंतः॥ विश्वं यद्भूतं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतं॥ विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता॥ तंत्वोपदधे कामदुघमक्षितं॥

प्रजापतिस्त्वा सादयतु तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥ अंतरिक्षमस्यग्नौ

श्रितं॥ वायोः प्रतिष्ठा॥ त्वयीमदंतः॥ विश्वं यद्भूतं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतं॥ वि

श्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ॥ तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितं॥ प्रजापतिस्त्वा सा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दयतु॥नयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥८॥वायुरंतरिक्षे श्रितः॥
दिवः प्रतिष्ठा॥त्वयीदं मतः॥विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसु[redacted]भूतं॥विश्वस्यभर्ता
विश्वस्यजनयिता॥तंत्वोपदधेकामदुघमक्षितं॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥
नयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥९॥द्यौरसिवायौश्रिता॥आदित्यस्यप्रतिष्ठा॥
त्वयीदंमतः॥विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्त्रीविश्वस्यज
नयित्री॥तांत्वोपदधेकामदुघामक्षितां॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥नयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवा
ध्रुवासीद॥१०॥आदित्योसिदिविश्रितः॥चंद्रमसःप्रतिष्ठा॥त्वयीदंमतः॥विश्वं १२

यक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्ताविश्वस्यजनयिता॥तंत्वोपदधेकामदु
घमक्षितं॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥नयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥११॥
चंद्रमाअस्यादिव्येश्रितः॥नक्षत्राणांप्रतिष्ठा॥त्वयीदंमतः॥विश्वंय
क्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्ताविश्वस्यजनयिता॥तंत्वो
पदधेकामदुघमक्षितं॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥नयादेवतयांगि
रस्वध्रुवासीद॥१२॥नक्षत्राणिस्वचंद्रमसिश्रितानि॥संवत्सरस्यप्र

नृ:

निष्ठासुष्मासु॥इदंमंतः॥विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं।विश्वस्यभ
र्तारंविश्वस्यजनयितारं॥तान्निवउपदधेकामदुघान्यक्षितानि॥
११० प्रजापतिस्त्वासादयतु॥तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥१७॥संवत्सरः
सिनक्षत्रेषुश्रितः॥ऋतूनांप्रतिष्ठा॥त्वयीदंमंतः॥विश्वंयक्षंविश्वंभूतं
विश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्तारंविश्वस्यजनयितारं॥तंत्वोपदधेकामदुघ
मक्षितं॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥ २१ २०
॥१८॥ऋतवस्थसंवत्सरेश्रिताः॥मासानांप्रतिष्ठायुष्मासु॥इदंमंतः॥ राम

विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्तारोविश्वस्यजन
यितारः॥तान्वउपदधेकामदुघानक्षितान॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥
तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥१८॥मासास्थऋतुषुश्रिताः॥अर्द्धमा
सानां॥प्रतिष्ठायुष्मासु॥इदंमंतः॥विश्व[redacted]यक्षंविश्व
भूतंविश्वंसुभूतं॥विश्वस्यभर्तारोविश्वस्यजनयितारः॥तान्वउप
दधेकामदुघानक्षितान॥प्रजापतिस्त्वासादयतु॥तयादेवतयांगि

१०८८

१११ रसद्ध्रुवासीद॥२६॥अर्धमासास्त्वमासाश्चिन्वन्तु॥अहोरात्रयोः २१
१११ ऋषयोऽपामस्मा॥इदमेतः॥विश्वेऽसौविश्वंभृतं विश्वः सुभूतः॥
विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः॥ता चतुष्पदधे कामदुघा अक्षि
ताः॥प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥तयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद॥२७॥
अहोरात्रेभ्यो र्धमासेषु श्रितो॥भूतस्य प्रतिष्ठ भव्यस्य प्रतिष्ठ॥पुरु २२१
यो॥ [illegible] इदमेत॥विश्वयक्षोविश्वभूतं विश्वः सुभूतं॥विश्वस्य [illegible] नयो २१
राम

विश्वस्य जनयित्र्यौ॥तेवामुपदधे कामदुघे अक्षिते॥प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥त
यादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद॥२८॥पौर्णमास्यष्टकामावास्या॥अन्नादास्थो
मदुघोयुष्मासु॥इदमेतः॥विश्वे [illegible] संविश्वंभूतं विश्वः सुभूतं॥विश्वस्य भर्त्रीं
विश्वस्य जनयित्र्यः॥ता चतुष्पदधे कामदुघा अक्षिताः॥प्रजापतिस्त्वा साद
यतु॥तयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद॥२९॥राडसि बृहती श्रीरसीन्द्र ३२
सी धर्मपत्नी॥विश्वं भूतमनुप्रभूता॥विश्वयक्षोविश्वंभूतं विश्वः सुभूतं॥विश्वस्य
भर्त्री विश्वस्य जनयित्री॥तां त्वोपदधे कामदुघामक्षितां॥प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥त

१०८५

११ आदेन तयां गिरस्व ऋकासीद् ॥२०॥ ओजोसि सहोसि ॥ बलमसि भ्राजोसि ॥
देवानां धामामृतं ॥ अमर्त्यस्तपोजाः ॥ त्वयिदमेतत् ॥ विश्वं यत्सर्वं विश्वमतं विश्व-
सुभूतं ॥ विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता ॥ तं त्वोपदधे काम दुघमक्षितं ॥ ११२
प्रजापतिस्त्वा सादयतु ॥ तयादेवतया गिरस्वद् ध्रुवासीद् ॥२१॥ लोकस्तेपस्सितः
समुद्रस्त्वापः पृथिव्यन्तरिक्षं वा — [illegible] चन्द्रमा न [illegible] ज्योतिः
संवत्सर ऋतवो मासा अर्धमासा अहोरात्रे पौर्णमासी राड्यो ज्योतिषे क
विशति ॥ लोकः समुद्रो [illegible] युगादि राम ॥२२

चंद्रमाः संवत्सर ओजो सि भर्त्ता श्रितः ॥ तं त्वोपदधे काम दुघमक्षितं ॥ तपस्तेजों
आपः पौर्णमासि भर्त्री जनयि
त्रीसं भर्त्री श्रितं ॥ तं त्वोपदधे कामदुघामक्षितां ॥ आपः पौर्णमासि भर्त्री श्रिता ॥
त्वः श्रिता ॥ तां त्वोपदधे कामदुघा अक्षिताः ॥ पृथिवी द्यौ राड्सि भर्त्री श्रिता ॥
तां त्वोपदधे कामदुघा अक्षितां ॥ नक्षत्राणि स्थ भर्तृणि श्रितानि ॥ तानि
वः पदधे कामदुघान्यक्षितानि ॥ ऋतवो मासा ॥ अर्धमासा भर्त्तारो [illegible]
नयितारः श्रिताः ॥ तान् वः उपदधे कामदुघान् अक्षितान् ॥ अहोरात्रे भर्त्र्यौ श्रि
ते ॥ ते वामुपदधे कामदुघे आक्षिते ॥ १ ॥ लोकमेरुद्रो असुरो महो दिवः ॥ चं

[library stamp]

शाओमारुतं एकादशिषे॥ त्वं वातैररुणैर्यासि शंगयः॥ त्वं पूषा विधतः पासि नु
३॥ त्मना॥ देवा देवेषु श्रयध्वं॥ प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वं॥ द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वं॥
११२ तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वं॥ चतुर्थाः पंचमेषु श्रयध्वं॥ पंचमाः षष्ठेषु श्रयध्वं॥ ष
सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वं॥ अष्टमा नवमेषु श्रयध्वं॥
ष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वं॥ दशमा एकादशेषु श्रयध्वं॥ एकादशा द्वादशेषु श्र ११३
नवमा दशमेषु श्रयध्वं॥ दशमा एकादशेषु श्रयध्वं॥ त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वं॥ चतुर्दशाः
यध्वं॥ द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वं॥ त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वं॥ षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वं॥
पंचदशेषु श्रयध्वं॥ पंचदशाः षोडशेषु श्रयध्वं॥ ॥६॥
॥२३

द्वादशे ~~[illegible]~~॥
एकान्नविंशेषु श्रयध्वं॥ एकान्नविंशा विंशे
सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वं॥ अष्टादशा एकविंशेषु श्रयध्वं॥ एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वं॥
षु श्रयध्वं॥ विंशा एकविंशेषु श्रयध्वं॥ ... श्रयध्वं॥
द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वं॥ त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वं॥
द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वं॥ त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वं॥ २॥ षड्विं
चतुर्विंशाः पंचविंशेषु श्रयध्वं॥ पंचविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वं॥ ॥ अष्टाविं
शाः सप्तविंशेषु श्रयध्वं॥ सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वं॥ अष्टाविंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वं॥ त्रि
शा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वं॥ एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वं॥ द्वात्रिं
शा एकत्रिंशेषु श्रयध्वं॥ एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वं॥ द्वात्रिं

४॥ नास्य त्रिंशो अयध्वं॥ देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः॥ ठत्तरेभ
११२ वन॥उत्तरवत्मीना उत्तरसत्वानः॥यत्कामइदंजुहोमि तन्मे समृध्यतां॥
११३ वयंस्याम पतयो रयीणां॥स्वाहा॥४॥ अथ अयध्वं बोडरे ११३
११४ पुष्य अयध्वं धाम्नि वतो उत्तरवत्मीना उत्तरसत्वान ११४
श्वो णारवा॥२॥ अग्नि इकुरु जोषसा॥इमां वर्धन्तु वां गिरः॥ द्युम्नैर्वा
जेभिरागतं॥ सम्राडसि विराड्॥ सम्राजी स्वराजी॥अर्चिःशोचिः॥ तपो हरः
हिरो मा॥ अग्निः सोमो बृहस्पतिः॥ विश्वेदेवा भुवनस्य गोपाः॥ ते सर्वे ॥२८

संगत्य॥इहमे प्रावता वचः॥वयं स्याम पतयो रयीणां॥स्वाहा॥
॥१॥ संगत्य श्रीणा वा॥३॥ अन्नपते अन्नस्य नो देहि॥ अनमीवस्य शुष्मिणः॥
प्र प्रदातारं तारिषः॥ ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥ अग्ने पृथिवीपते॥ सो
म वीरुधां पते॥ वरुण धर्मणां पते॥१॥ मरुतो गणानां पतयः॥ रुद्र पशू
नां पते॥इन्द्रौ जसां पते॥ बृहस्पते ब्रह्मणस्पते॥ आरुचा रोचेऽहं स्वयं॥
रुचा रुरुचे रोचमानः॥अतीत्याद स्वराभीरहू॥ तीक्ष्णो नो जनायेयव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥ यः स्यामपतयोरग्नीणां ॥ भूर्भुवः स्वाहा ॥ १ ॥ वरुणा धर्मपतीनां स्वा ११५
२२५ हा ॥ २ ॥ सप्तते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः ॥ सप्त ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि ॥
११५ सप्त होत्रा अनु विद्वान् ॥ सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन ॥ प्राचीदिक् ॥ अग्नि २२५
देवता ॥ अग्निः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु ॥ यो मैतस्यै दिशो भिदास
ति ॥ दक्षिणादिक् ॥ इंद्रो देवता ॥ १ ॥ इंद्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु ॥ यो मैतस्यै राके
भिदासति ॥ प्रतीचीदिक् ॥ सोमो देवता ॥ सोमः स दिशां देवं देवतानामृच्छ ॥ २
तु ॥ यो मैतस्यै भिदासति ॥ उदीचीदिक् ॥ मित्रावरुणौ देवता ॥ मित्रावरु

णौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु ॥ यो मैतस्यै दिशो भिदासति ॥ २ ॥
ध्रुवीदिक् ॥ बृहस्पतिर्देवता ॥ बृहस्पतिः स दिशां देवं देवतानामृ
च्छतु ॥ यो मैतस्यै दिशो भिदासति ॥ इयं दिक् ॥ अदितिर्देवता ॥ अ
दे दितिः स दिशां देवी देवतानामृच्छतु ॥ यो मैतस्यै दिशो भिदासति ॥
[redacted] पुरुषो दिक् ॥ पुरुषो मे कामान्समर्धयतु ॥ ३ ॥ अधो अग्निः
प्राणा ॥ असावेहि ॥ बधिर आक्रंदयन्नल्वान ॥ असावेहि ॥ उपसंतु षसमशि ॥
अह[redacted] सोऽग्नोतिरश्चीय ॥ अह[redacted] तोपत्नीय ॥ [redacted] यः स्यामपतयोरग्नीणां ॥ भूर्भुवः स्वा
[redacted] ॥ आथष्ठ

नाम पि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२सं२

१६।। हो।। ४।। इस्मिन्पा दिविभिन्द्रोदेव नो मित्रावरुणौ सदिरा । देवोदेवानां
२५६ स्वधुपीमैतस्यैरिशाभिराँ धयन्तु नर्वं वा।। य नेविं तं यद्दुमितनैअ
११६ ग्नि। यत्तं तुनयदुतेतिरिक्ते। आदिसास्तदगिरसश्चिन्वंतु। विश्वेनैवाश्चितिमापूरयन्तु। दे२
चितश्वासिस चितश्चास्यग्ने। एताथा ऽश्वा सि भूयां ऽश्चास्यग्ने। हो कर्पणा छिद्रपर्णा। अ
थोसीद्दशिवाता। इन्द्राग्नी तान्वरुस्वस्तिः। अग्निन्योनोवसौ दन।।१।। तं यो देवतयागिर ११६
स्वद्रुवासीद। ताऊं सुसूर्दाहस। सोमं ऽश्री पांतिपश्चाय। जन्मेदेवानां विशे। त्रि ।।२६

षर

१३९ ष्टौरोचने दिवः।। तयादेवतयागिरस्वध्रुवासीद।। अग्नेदेवां इहावह।।
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे।। असि होता नई ड्यः।। अगन्म महामनसा यविष्ठ।।२।।
योदीदाय समिद्धस्वे दुरोणे।। चित्रभानूरोदसी अंतरुर्वी।। स्वाहुतं विश्व
तः प्रत्यं च।। मेधाकारविदथस्य प्रसाधनं।। अग्निं होतारं परिभूतमं मतिं।।
त्वामभस्यिह विवस्मानभित।। ओमहे वृषा तेन रोनाम्यश्वत।। मनुष्वत्वानि
धीमहि।। मनुष्वत्समिधीमहि।। अग्नेषद्गिरः।।२।। देवान्देवायते यज।। अग्नि
हिं वाजिनं विशे।। ददाति विश्वचर्षणिः।। अग्नीरा[redacted]वे।।
[redacted] ये सामुना

११४२ १३२४ ५ ८

सप्रीतो याति वा दैः ॥ इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ८ ॥ द्विर्दिवि दृष्टो अग्निः ॥
व्याँह ते विश्वा ओषधीरा विवेश ॥ वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः ॥ स
नो दिवा स रिषः पातु नक्तं ॥ ९ ॥ अस्मीं वदन्य विष्ठमंगिरो न नेः ॥ ५ ॥ अय
वा वयः पर्वते ॥ सो ग्निर्नाचिकेतः ॥ स यत्प्राङ् पवते ॥ तदस्य शिरः ॥ अथ
यद्दक्षिणा ॥ स दक्षिणः पक्षः ॥ अथ यत्प्रत्यक् ॥ तत्पुच्छं ॥ यदुदङ् ॥ स उत्त
रः पक्षः ॥ १ ॥ अथ यत्संवाति ॥ तदस्य समञ्चनं ॥ तत्प्रसारणं च ॥ अथो संपद्वेवा
स्य सा ॥ संपद्धवा अस्मै स कामः पद्यते ॥ यत्कामो यजते ॥ यो ग्निं नाचिके
॥२०॥

तं चिनुते ॥ य उ चैनमेवं वेद ॥ यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्यायतनं प्रतिष्ठां वेद ॥ आयत
नवान्भवति ॥ गच्छति प्रतिष्ठां ॥ २ ॥ हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्या
यतनं प्रतिष्ठा ॥ य एवं वेद ॥ आयतनवान्भवति ॥ गच्छति प्रतिष्ठां ॥ यो ह वा
अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद ॥ सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति ॥ हिरण्यं वा अग्नेर्ना
चिकेतस्य शरीरं ॥ य एवं वेद ॥ सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति ॥ अथो यथा रुक्म
उत्तप्तो भायात् ॥ ३ ॥ एवमेव स तेजसा यशसा ॥ अस्मिंश्च लोके ऽमुष्मिंश्च

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा०तृ०

हो॥ भवति॥ करोह वै नामैते लोकाः॥ पृथ्वी लोकादित्यं॥ अथ हैनं वरं याऽꣳलो
लोकाः॥ वपरे व्यदिसि॥ ओं तवंतꣳ ह वा एष स्वर्ग्यं लोकं जयति॥
यो वरेण्यादित्यं॥ अथ हैनं तमपारमक्षय्यं लोकं जयति॥ सः परेण्यादित्यं॥
॥४॥ अनंतꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति॥ यो ग्निं नाचिकेतं॥ चिनुते य उ चैन
मेवं वेद॥ अथो य एव पेतिक्ष्णमसस॥ पयो वनो म दा म स पेसते॥ एव होरा
त्रे प्रसपेसते॥ नीस्य होरात्रे लोकमाकृतः॥ यो ग्निं नाचिकेतं चिनुते॥ य
उ चैनमेवं वेद॥ ५॥ उदंपह्यो गच्छति प्रतिष्ठां प्राप्य परेण्यादित्यमहो रात्रे॥ ६॥

उशन्ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ॥ तस्येह नचिकेता नाम पुत्र आस॥
तꣳ ह कुमारꣳ सन्तं। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाविवेश॥ स होवाच॥
तत कस्मै मां दास्यतीति॥ द्वितीयं तृतीयं॥ तꣳ ह परीत उवाच॥ मृत्यवे त्वा
ददामीति॥ तꣳ ह स्मोत्थितं वागभिवदति॥ गौतम कुमारमिति॥ स हो
वाच॥ परेहि मृत्योर्गृहान्॥ मृत्यवे वै त्वा दामिति॥ तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति
होवाच॥ तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्॥ स यदि त्वा पृच्छेत्॥
कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति॥ तिस्र इति प्रतिब्रूतात्॥ किं प्रथमाꣳ रात्रिं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

माश्चाइति॥२१जांतइति॥किंद्वितीयामिति॥पशूंस्तइति॥किंतृतीया

२॥ मिति॥साधुकृत्यांतइति॥तंवैप्रवसंतंजगाम॥तस्यहतिस्रोरात्रीरना

श्वान्गृहऊवास॥तमागत्यपप्रच्छ॥कुमारकतिरात्रिरवात्सीरिति॥तिस्रइ

तिप्रत्युवाच॥किंप्रथमांरात्रिमाश्चाइति॥प्रजांतइति॥किंद्वितीया

मिति॥पशूंस्तइति॥किंतृतीयामिति॥साधुकृत्यांतइति॥नमस्तेअस्तुभ

गवइतिहोवाच॥वरं[illegible]वृणीष्वेति॥पितरमेवजीवन्नयानीति॥[illegible]तमः॥

॥२२॥

द्वितीयंवरंवृणीष्वेति॥इष्टापूर्तयोर्मेक्षितिंब्रूहीतिहोवाच॥तस्मैहैतमग्निं

नाचिकेतमुवाच॥ततोवैतस्येष्टापूर्तेनक्षीयते॥नास्येष्टापूर्तेक्षीयेते॥यो

ग्निंनाचिकेतंचिनुते॥यउचैनमेवंवेद॥तृतीयंवृणीष्वेति॥पुनर्मृत्योर्मेपजितिं

ब्रूहीतिहोवाच॥तस्मैहैतमग्निंनाचिकेतमुवाच॥ततोवैसोपपुनर्मृत्यु

मजयत्॥अपपुनर्मृत्युंजयति॥योग्निंनाचिकेतंचिनुते॥यउचैनमेवंवे

द॥प्रजापतिर्वैप्रजाकामस्तपोतप्यत॥सहिरण्यमुदास्यत्॥तदग्नौप्रा

स्यत्॥तदस्मैनच्छदयत्॥तद्द्वितीयंप्रास्यत्॥तदस्मैनैवा[illegible]दयत्॥[illegible]

रा३

पंप्रास्यद्धृत॥५॥ तर सौनैर्दद पत॥ तदात्मानं नेवरुद्रे प्रावेश्या
०॥ नेर प्रास्यत॥ तरसा अरूद्रस्य त॥ तस्मा गिरं ण्यं क निश्चन्नानां ॥ मुजलिष
तमं॥ हृदय का ज ह्रिदैत निवना विद्वान॥ य स्मै तां द क्षिणामनेष्यत॥ मां
९२० सा वैयह स्ता य द क्षिणा यामनयत॥ तां प्रत्यग्रणात्॥७॥ दक्षा पलाद क्षि
णं प्रतिगृण्हाति॥ सो दक्ष तदक्षिणां प्रति ॥ दक्षो वै हवै दक्षिणां प्रतिगृह्य॥
यद्वक्तोद॥ एतद्ध स्म॥ वा हु दक्षो वाजश्रवसा गौतमाः॥ अप्यनूद्रस्या दक्षि १३०
णां प्रतिगृह्णंति॥ उभयेनैव येंद क्षि णा॥ म ह्य एव दक्षिणां॥ प्रतिगृह्णाति॥ तेद सं॥ रा मः॥
१३०॥

दक्षिणां प्रतिगृह्णाति ह्यस तेहवै दक्षिणां प्रतिगृह्य॥ ए द वं वेद॥ स हास्य न्वीन॥
॥८॥ वदसा आह्रूस वाचरितीवंद लीय॥ स जथ ह्याः यप्रास्यदग्रहाद्ददांत
द दक्षिणां प्रति गृह्य दक्ष तेहवै दक्षिणां प्रतिगृह्य ॥ एवं वेद के चा॥ ९॥ तदेहैतमे
के १ सुवं प एको तवे पोन्निन्वता॥ नखाहि॥ संमित एको भिरा निवंरत॥ तन्नत
था कुर्यात्॥ एतमपि कामेन य धे येत॥ स एनं कामेन व्यर्द्धं॥ कामेन व्यर्द्धयेत्
सौम्य यादेन प्रचारे चान्नीत। यत्र या हवि षा आहुतये या हूयेरन्॥ एत मपि
कामेन समर्धयति॥ ए एनं कामेन समृध्यः॥ कामेन समर्धयति॥ अथ देनैषुके

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२७॥ षयः॥ उत्तरवेद्यामेवाग्निं चिन्वीत तततो वै ते [illegible] न प्रजा॥ अभि स्वर्गं
२३६ लोकमजयन्॥ विन्दत एव प्रजां॥ अभि स्वर्गं लोकं जयति॥ यो ऽग्निं नाचिकेतं
२२९ चिनुते॥ य उ चैनमेवं वेद॥ अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥ २॥ यथान्यप्तमुपदधे॥
तत्मै वै स एतामृद्धिमार्ध्नोत्॥ यामयं वायुर्ऋद्धः॥ एतामृद्धिमृध्नो[illegible]ऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते॥ य उ चैनमेवं वेद॥ अथ हैनं गोबलो वार्ष्णः पशु
कामः॥ पाङ्क्तमेव चिक्ये [illegible] पुरस्तात्॥ २॥ पंच दक्षिणतः॥ पंच [illegible] पंचो २२९

त्तरतः॥ एकां मध्ये॥ ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्॥ प्र सहस्रं पशूनाप्नोति॥ यो ऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते॥ य उ चैनमेवं वेद॥ अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यज्ञका
मः प्रजननकामः॥ त्रिवृतमेव चिक्ये॥ ४॥ सप्त पुरस्तात्॥ तिस्रो दक्षिणतः॥ सप्त
पश्चात्॥ तिस्र उत्तरतः॥ एकां मध्ये॥ ततो वै स प्रयज्ञो ज्यैष्ठ्यमागमित्॥ एतं
प्रजापतिं प्रजा अयजत॥ यामिमाः प्रजाः प्रजायन्ते॥ त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यं॥ माता पिता पु
त्रः॥ ५॥ त्रिवृत्प्रजननं॥ उपस्थो योनिर्मध्यमा॥ प्र यज्ञो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति॥
एवां प्रजा [illegible] प्रजायते॥ [illegible] यामिमाः प्रजाः प्रजायन्ते॥ यो ऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यउचैनमेवंवेद॥अथहैनमिंद्रो ज्येष्ठ्यकामः।उपाधावेन्नरद्ये॥ कनीदौज्यैष्ठ्य
मगछत॥६॥ज्यैष्ठ्यंगछति॥ योग्निंनाचिकेतंचिनुते॥यउचैनमेवंवेद॥
१२१ अथहैनमसावादित्यःस्वर्गकामः॥प्राचिरेवोपदधे॥ततोवैसस्वर्गंलो
कमजयत्।।अभिस्वर्गंलोकंजयति॥योग्निंनाचिकेतंचिनुते॥
यउचैनमेवंवेद॥सयदीच्छेत्॥७॥तेजस्वीयशस्वीब्रह्मवर्चसीस्याम् १२१
इति॥प्राङाहोतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेत्॥येयंप्रागाघरास्वती॥सामाप्राप्योति
तेजसायशसाब्रह्मवर्चसेनेति॥तेजस्व्येवयशस्वीब्रह्मवर्चसीभवति ॥३२॥

समृद्धिकर्द्धिकामःपुरस्ताच्चितौपुत्रोदाप्ददीत्प्रजुहुयद्विरपौः॥
ति॥अथयदीच्छेत्॥भूयिष्ठमेश्रद्दधीरन्॥भूयिष्ठादक्षिणानयेपुरिति॥दक्षि
णासुनीयमानासुप्राच्येहितमाचीजुहुयात्॥वेलाव्यस्य स्वाहेतिसुलोपह
स्वाहवनीयेजुहुयात्॥८॥भूयिष्ठमेवास्मैश्रद्दधते॥भूयिष्ठादक्षिणानयं
ति॥पुरीषमुपधाय॥चितकृमिमिरभिमृश्य।अग्निप्रणीयोप[illegible]
धाय॥चतस्रएताआहुतीर्जुहोति॥त्वमग्नेरुद्र इतिशतरुद्रीयस्य
ना।अग्नाविष्णूइति।सोमापूषणावाः।अल्पवतइत्यनहोनः।समते[illegible]
न।मतःसिद्धार्थदिः।[illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पुरुषीयो वा यो अग्निमुपधाप्यति द्विवं दिवो यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया
१२२ गच्छ दी ... पा ... रि ... प्री:।।०।। यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया
३।। लोकमभिजयति। अथो अस्मिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।। यां
१३२ द्वितीयामुपदधाति अंतरिक्षं लोकं तया भिजयति। अथो या अंतरिक्षलो
के देवताः।। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।। यां तृतीयामुपदधा
ति। अमुं तया लोकमभिजयति।।२।। अथो या अमुष्मिंल्लोके देवताः।। ता
सां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।। अथो या अमू रिक्ता अवान्तरदेशाः।। य एवा १२२
साः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।। ... एते वै लोकाः ... तेनाभिजयति।। काम ... १२२
... कवरीयाः लोकाः।। ... रोमः
रे ह वा अस्योरुषु ... वरीयस्तु च लोके भवति।। यो ... नाचिके।। ।।२२।।

ताचनुते।। य उ चैनमेवं वेद।। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः।। व
स्य वसंतः शिरः।।१।। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।। वर्षा उत्तरः।। शरद
पुच्छं।। मासाः कर्मकाराः।। अहोरात्रे शतरुद्रीयं।। पर्जन्यो वसो
र्धाराः।। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा।। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्सं
पूरयति।। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्संपूरयति।। यो ग्निं ना
चिकेतं चिनुते।।३।। य उ चैनमेवं वेद।। संवत्सरो वा अग्निर्ना

१३४ ॥ चिकेतः ॥ तस्य वसन्तः शिरः ॥ ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः ॥ वर्षाः पुच्छं ॥ शरदु
त्तरः पक्षः ॥ हेमन्तो मध्यं ॥ पूर्वपक्षाश्चितयः ॥ अपरपक्षाः पुरीषं ॥
अहोरात्राणीष्टकाः ॥ एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः ॥ अग्निमयो
१२४ ह वै पुनर्णवो भूत्वा ॥ स्वर्गं लोकमेति ॥ आदित्यस्य सायुज्यं ॥ योऽग्निं नाचि
केतं चिनुते ॥ य उ चैनमेवं वेद ॥ ४ ॥ अमुना वा लोकमभिजयति
हिरण्मिनु तद्दृश का: ११ ॥ १० ॥ लोकस्य स वेग्मा (वृष्णा अ म्पतेसंचतअप्रेवतेच ० ॥

तमयं वावास्मिन्नर्द्धयां प्रथमामिष्टकां दत्त ॥ १० ॥ लोकआदित्यश्रोजो स्पृ ग्ली दिश
नंतः हवै कामेन यो भो दिविषिः ॥ ६ ॥ हरिः ओम् ॥
हरिः ओम् ॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम अश्याम तं काममग्ने ॥ आशानां त्वा विश्वा आशाः ॥
अनु नो द्यानुमतिरन्विदनुमते त्वं ॥ कामो भूतस्य काम स्तेर ये ॥ ब्रह्म जज्ञानं
पिता विराजां ॥ यज्ञो रायो यं यज्ञः ॥ आपो भद्रा आदित्सश्यामि ॥ तुभ्यं भर
ति यो रेद्य ॥ पूर्वे देवा अपरे णप्रापानो ॥ हव्यवाहं स्विष्ट ॥ १ ॥ तुभ्यं
ता ॥ १ ॥ देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत् ॥ ते प्रजापतिमब्रुवन् ॥ प्रजापते

३०८

२५॥ स्वर्गो वै लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्वैच्छन्ति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्। तं यज्ञ
१२७ क्रतुभिर्नान्वविंदन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविंदन्। तदि
१२६ ष्टीनामिष्टित्वं। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परो
१२५ क्षप्रिया इव हि देवाः। तमाशाब्रवीत्। प्रजापत आशाया वै आम्य १२५
सि। अहमु वा आशास्मि। मानु यजस्व। अथ ते सत्याशा भविष्य १२४
ति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति॥ स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टा १२५
कपालं निरवपत्। आशायै चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्य सत्या रा म
शाभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। सत्या ह वा अस्याशा भवति। अनु
॥३८

स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा। कामाय स्वा
हा। आशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२॥ तं
कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै आम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मानु यजस्व। अथ ते सत्य
कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं नि
रवपत्। कामाय चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्य सत्यः कामो भवत्। अनु स्वर्गं लोकम
विंदत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते। य उ चै
नदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा। कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥ तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै
आम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि। मानु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान्यशो भविष्यति। अनु स्वर्
गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुं। अनु
मत्यै चरुं। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान्यशोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१२६

यशोभवति। अनुस्वर्गंलोकंविंदति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नये
स्वाहाऽयशसे स्वाहा। अनुमत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाऽग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥
॥४॥ तंयशोब्रवीत्। प्रजापतेयशस्तेवआम्यासि। अहमुवैयशोस्मि। मानुयजस्व। अथतेमन
यशोभविष्यति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। सएतमग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवप
त्। यशायचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवैतस्यसत्योयशोभविष्यत्। अनुस्वर्गंलोकमविंदत्। स
त्योहवाअस्ययशोभवति। अनुस्वर्गंलोकंविंदति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सो
त्रजुहोति। अग्नयेस्वाहाकामायस्वाहा। अनुमत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वा
हाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥५॥ तमापोब्रुवन्। प्रजापतेअप्सुवैसर्वेकामाःश्रिताः। वयमुवा
आपस्स्मः। अस्मान्नुयजस्व। अथत्वयिसर्वेकामाःश्रयिष्यंते। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। स
एतमग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवपत्। अद्भ्यश्चरुं। ततोवैतस्मिन्सर्वेकामाअश्रि
यन्त। अनुस्वर्गंलोकमविंदत्। सर्वेहवाअस्मिन्कामाःश्रयंते। अनुस्वर्गंलोकंविं
दति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नयेकामायस्वाहाऽद्भ्यःस्वाहा। अनु १२५

मत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥६॥ तमग्निर्बलिमा
न्ब्रवीत्। प्रजापतेमय्येवबलिमतेसर्वाणिभूतानिबलिंहरंति। अहमुवाअग्निर्बलिमानस्मि। मानुयजस्व।
अथतेसर्वाणिभूतानिबलिंहरिष्यंति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। सएतमग्नयेकामायपुरो
डाशमष्टाकपालंनिरवपत्। अग्नयेबलिमतेचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवैतस्मैसर्वाणिभूतानिब
लिमहरन्। अनुस्वर्गंलोकमविंदत्। सर्वाणिहवाअस्मैभूतानिबलिंहरंति। अनुस्वर्गंलोकंविंदति।
यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नयेकामायस्वाहाग्नयेबलिमतेस्वाहा।
अनुमत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥७॥ तमनुवित्ति
रब्रवीत्। प्रजापतेस्वर्गंलोकमनुविवित्ससि। अहमुवाअनुवित्तिरस्मि। मानुयजस्व। अथतेस
त्यानुवित्तिर्भविष्यति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। सएतमग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालंनि
रवपत्। अनुवित्त्यैचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवैतस्यसत्यानुवित्तिरभवत्। सत्याहवाअस्यानुवित्ति
र्भवति। अनुस्वर्गंलोकंविंदति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नयेकामा
यस्वाहानुवित्त्यैस्वाहा। अनुमत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१२७

दिवः श्येनयोऽनुमितयो नाम। आशा प्रथमाऽऽरभन्ते। का मो दिशः [illegible]।
॥ तावापतावः ... कालो कक्षार। ... ॥ अनुमितिः स [illegible]। अनुहवं [illegible]
... तीर्थो। पज्रः ... आददं चमा। अनिवर्ति मा [illegible]। अनुमितिः [illegible]। अनुहवे [illegible]
... पन्थिति ... ॥ एतानि रिङ्खिभिर्जते। य चैना एवं वेद। तास्य [illegible]
कृविंदति। काम चारोस्य ... लोकेन न ति। ... मारुंस मुध्यै॥ १॥ तपसा देवा देवता मग्र आयन्न। तपसर्
यो ... ... तपस्या ... सा ... पर्दस्ति। प्रथमा ... १२७
बपः स्वर। ... रत्नं तपस्या ... आशा मातीः। ये नेदं विश्वं परि भूतं यदस्ति। प्रथमा ...
विश्वा विधेम। ... परं ... तपोचना ... स्व विदासमाना। तपोहपस्य प्रथमं सर्वो
ऽस्व। ... वादे वोदे वाचम ... श्रद्धा प्रतिष्ठा ... कामदेवी॥ २॥ सा नो जुषाणोप ... ॥ श्रद्धा
का मम ... तं दुहा ना। श्रद्धा देवीः प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धां हविषा य
जामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगातथे ... हविरिदं जुषाणा। यस्याः
दे ... तरवत्र च विश्वे। तस्मा विधेम हविषा घृतेन॥ ३॥ प्रथादे ... यस्य पा ... १२८
यस्मा ... सुवर्गे। तस्मात् ... नो आगात्। ... मनसो वशे
... ना ... शर्म ... पथा। ... सहसः सही ... १२८

मनो

... मनो ... ॥ ...
आकूतीनाम ... चेतसा च॥ ३॥ सः ... मनोऽसि ... नमः ... तिन देवं ... लोकस्य
... पुराणं। ... सुवि ... नानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन ... अनिवाप्या ... चरणं तेनो के ... ॥
... विप्रा जो ... मनसो ... ॥ ४॥ देवी ... दोहमा ... ॥ ५॥
अभि ... अनुनोधा ... मनोऽयं ... स्वर्गो लोक ... ।
देवा ... स्वर्गो लोक ... प्रजापति ... प्रजापते ... नाम। ...
... तपसः ... देवाः॥ ६॥ तेन ... प्रजापते तपसा ... ।
... परोक्षप्रिया ... देवाः॥ ६॥ तेन ... प्रजापतेत तपसा ... ।
... तपो ... अनुस्वर्गो लोकः ... सा ... ।
... अनुस्वर्गो लोकः ... ।
... तपसे ... प्रजापते ...
... अनुस्वर्गो लोकः ... ॥ ७॥ तं श्रद्धा ... प्रजापते ...
... अथ ... श्रद्धा ... अनुस्वर्गो लोकः ...
... अनुस्वर्गो
... ।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

लोकमविंदन्। सत्यांह नो अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥
सत्यं सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मा नु यजस्व। अथ ते सत्यं भविष्यति।
स एतं सत्याय सत्यचरुं निरवपत्। सत्याय चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्य सत्यं
अनु स्वर्गं लोकमविंदन्। स एतं सत्याय पुरोडाशं कपालं निरवपत्। स सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते।
सत्यं भवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। सत्यं ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये
स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥ तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मा नु यजस्व। अथ ते सत्यं
मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतं मनसे पुरोडाशं कपालं निरवपत्। मनसे चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो
वै तस्य मनो भवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। मनो ह वा अस्य मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये
स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥ तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि।
अहमु वै चरणमस्मि। मा नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतं चरणाय
पुरोडाशं कपालं निरवपत्। चरणाय चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्।

सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वा-
हा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥ नावास्त्रो-
पे च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुविनोदा नाम। तपः प्रथमं रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया।
मनश्चतुर्थी। चरणं पंचमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विंदति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एता निरिष्टिर्निरुप्यति।
य उ चैनदेवं वेद। नास्य क्वचित्। पचौहीनराद घाले संख। श्रिये वा नारदं सप्ताः॥७॥ ब्रह्म वै चतुर्होतारः।
चतुर्होतारो यज्ञो ब्रह्म। निर्मितः। तेन ऋषयः। तानि चरित्राणि चकृतिः। य एवं वेद। यो वै चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वं वेद।
चतुर्होतारो यजमानस्य दिशः कल्पते। वाचस्पतिर्होता दशहोतॄणाम्। पृथिवी होता चतुर्होतॄणाम्॥१॥
अग्निर्होता पंचहोतॄणाम्। वायुर्होता षड्ढोतॄणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतॄणाम्। एतद्वै चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वम्।
भूय पंचहोतारः। सर्वा हास्मै दिशः कल्पंते। य एवं वेद। एषा वै सप्तदशी। एतद्वै ज्ञेयम्। एषा प्रतिष्ठा स्वर्गस्य
लोकस्य। नस्त्रस्यन्नः स्तुतिः॥२॥ एतान्वै देवस्य दिदृशे। श्रावस्त्रस्य। स्वरेति। अनपेक्षवः। सर्वमायुरेति। ब्रह्म-
तेजसा। अपस्यो गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। स्वयंज्योतिरहान। प्रजापतिस्त्वा एतां चातुर्होत्रमपश्यत्।
ब्रह्मविदां चरुः॥३॥ एतेनर्षयो वादमतोऽजयत्। अथो विनामा प्रानं। स्वयंभो। एतान्वाध्येति। अधियो

१२८

एतैर ग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैः पुत्रकामः प्रजापशुकामो वा॥४॥
पंजय ति। अथो विश्वं पाप्मानं। स्मरे ति। एतैर ग्निंचि न्वीत स्वर्ग कामः। हृदयं यज्ञं विपत्यै वाच क्षिपात। प्राचं चतुर्होतारं। न
पुरस्ताद्धशाहो तार मुंच चतुष्पदा ति पालस दं। हृदयं यज्ञं विपत्यै। उप रिष्टात् अंव ऽस सहोतारं। हृदय यज्ञं विपत्याश्च। यथा
ऽब्रादं चं पं चहोतारं। उत्तरतः प्राचं ऽं पञ्चहोतारं। उप रिष्टा। आस्तो हास्येता देवता प्रीता अभीष्टा भवंति॥५॥ स
प काग्राम्रात्। यथा वक्रो राज्ञ तिम्र हात्। नो के दृष्टा। स्तोहास्यैता देवता प्रीता। वज्रो वैरथा वज्रेणेव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षं संमित
रवन्तं विनुते। रथसं मित श्रोतव्यः। वज्रो वैरथः। वज्रेणेव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्ष संमित
श्रोतव्यः। एतावान्वै रथः। पक्षं रक्ष संमितमेव चिनुते। इममेवनो यज्ञ प्रभुवपनं। उग्रं पुरी।
अथो अभिषेमित्॥६॥ अनहि शालुकेषु न। स्वर त्रिरात्रेण। सजा। लोकानही मिन। अथो स हैया व शदक्षिण।
वरे पुवनदं स्थूणे ति। आत्मा हि मरः। एकविंशति दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः।
प्रस्वर्गलोकं माप्नोति॥७॥ असावा दित्य एकविंशः। अमुमेवादित्य माप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः १२८
शतें द्रियः। आयुष्येवेंद्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्र सम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभि जित्यै।
अभिष्टकं दक्षिणां ददाति। सुवर्णं विषपुंसि॥८॥ स्वर्गस्य। सर्वस्याव रुध्यै। यदि नवि दे तामथा नेन
अपदे हृदये नो दने। यो ऽत्रे मूर्त कामं। पुत्रे कामाः पाप्म भिश्चिन्वते। यो वो होत्रविदं दधत् सां हि स्वयौ नियम
यत। हुतान्य निर्वाते। हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति।
पांऽसि। सर्वं स्यात्यै। सर्वस्याव रुध्यै॥९॥ हिरण्यं ददाति।

तेनायुः प्रतिरते। वेदिरनी वे ऽजेन। भिन्न त्यां हि देवा। सस्तत्वमग्निं चिनुते। तदेतस शुचं येऽप्रसूयं भूयात्
तेन रेषुपद्येषु। यो ह वै चतुर्होतृनुस्तनं तपयितव्यासेद॥१०॥ न पतित प्रजया पशुभिः। उपैनं सोमपीथो
नेम ति। एतेन वै चतुर्होतृ सवनं तर्पयितव्याः। देवा प्रणानवि दन्। ते व्योपतद्रक्षिणा न नयेऽ रूद्रिय स्यात् अ
स्मिन् मस्य देवा गीरदे। नेत्रो यथा अर्ज रव्यात्। स्विष्टेन वैन स्रियते। नास्य निर्यजते॥११॥ हिरण्ये को नव
नि। यावज्जन मम। सुर्विकां इह यरुषा से मिथ्नं। तेजो हिरण्यं। यदि हिरण्यं न विंदेत्। कारं नाम लोकं प्रयाति
ते ते वच्ची। सदृजस नवाक्षि चिनुते। अग्निचिच्चयोः मामिण्यापयेत मे साक्षरण्या वा वीर्येण वा सप्त ज्ञाने पुरोदितं
नि॥१२॥ यावदेववी यो नर सिंद्धा ति जह्नयः स्यादुज्ज्य ऽस लोक ता माप्नोति। एतास्यामि व देन तानां सा त्वां।
सा र्विता स्मलोकता माप्नोति। य एत मग्निं चिनुते। य उ चैन देवं वेद। एतद्वै तस्या दिवे प्रापणं। भयानाद्धि वरेत॥
॥१३॥ होता चतुर्होतृणां स्तुति प्रकारता सर्वत्व मिष्टो मेवा प्नोति त्रयां सिव पांऽसि सर्वे स्याद्यै सर्व स्याव
रुध्यै वेदां च नते नव च्च॥५॥ यचा म्रतं पच मन्त्री यच प्रा निनीय ... सर्वस्या रुष्टको ... स्वला। उप को नड
धार यो तेन्न विर्णा तेन ब्रह्मणा। तयार्वद्धपा भिरस्वध्यका सीत्। सर्वा स्रिय सर्वा स्युः सः। सर्वेन भीमसेन
पञ्च। सर्वा स्तः। यावतः पांऽसवो मे ऽते॥१॥ स्वं स्यात् ता देवमाप्य। सर्वा स्ता। यावं तद्द्याः पशूनां। य
थि व्यां पुष्टि हिता। सर्वा स्ताः। यावंतीः सिकताः सर्वाः। अप्सु तन्या या भिता। सर्वा स्ताः। यावंती

Indira Gandhi National Centre for the Arts

[illegible] करा अरमा नो वीरु [illegible] वीर्वनस्पतः [illegible] यावद

दिशोतारि [illegible] यावद [illegible] सर्व [illegible] ता [illegible] पृथिव्यां प्रतिष्ठा [illegible] सर्वा स्ता ॥
[illegible] अस्यां पृथिव्याम् [illegible] ॥२॥ सर्वा स्ता । यावन्तो [illegible] पृथिव्यां । [illegible] पृथिवीमनु सर्वा स्ता ॥३॥ सर्व
यावती [illegible] विष्ठिता पृथिवीमनु सर्वा स्ता । यावतीः [illegible] सर्वे आरण्या [illegible] सर्वा स्ता । [illegible]
[illegible] अस्यां पृथिव्याम् [illegible] सर्वा स्ता । यावन्तो [illegible] सर्व
[illegible] सर्वा स्ता । यावद् [illegible] ॥ देवजाय [illegible] मानुषा सर्वा स्ता । [illegible]
[illegible] मानुषा सर्वा स्ता । यावलोहाय [illegible] देवजाय [illegible] मानुषा सर्वा स्ता । [illegible] देवजाय [illegible] मानुषा
॥५॥ सर्वा स्ता । [illegible] हिरण्य [illegible] देवजाय [illegible] मानुषा । सर्वा स्ता । [illegible] ॥६॥
सर्वा स्ता [illegible] उपकामदुघा [illegible] तेन [illegible] तेन [illegible] तपा देवतया गिरस्वं [illegible] ॥
[illegible] पृथिवीमनु सर्वा स्ता [illegible] ॥६॥ सर्वा दिशो दिशः [illegible] अन्तरिक्षं [illegible]
सर्वा स्ता [illegible] उपकामदुघा [illegible] तेन [illegible] तेन [illegible] तपादेवतया गिरस्वं [illegible] सर्वा स्ता । सर्वा [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता । अन्तरिक्ष [illegible] ॥९॥ [illegible] सर्वा स्ता ।
[illegible] अन्तरिक्षे [illegible] सर्वा स्ता । सर्वा [illegible]
[illegible] ॥२॥ सर्वा स्ता । सर्वा [illegible] सर्वा स्ता । सर्वा [illegible] सर्वा
सर्वा स्ता । सर्वा [illegible]
[illegible] सपुरा [illegible]

[illegible] सर्वा स्ता । [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता ॥३॥ [illegible] प्रतिष्ठितं । सर्वा स्ता । [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता । [illegible] सर्वा स्ता । [illegible]
सर्वा [illegible] ॥४॥ अन्तरिक्षं [illegible] सर्वा स्ता । [illegible] उपकामदुघा [illegible] तेन [illegible] तेन [illegible] तपादेवतया गिरस्वं [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता [illegible] उपकामदुघा [illegible] ॥ सर्वा दिवः सर्वा देवा दिवि । [illegible]
॥५॥ प्रजा [illegible] सर्वा [illegible] उपकामदुघा [illegible] तेन [illegible] तेन [illegible] तपादेवतया गिरस्वं [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता [illegible] उपकामदुघा [illegible] ॥९॥ [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता । [illegible] दिवि । सर्वा स्ता । [illegible] अन्तरिक्षं प्रतिष्ठितं ।
सर्वा स्ता । इतिहास पुराणं च । सर्वे देवजना [illegible] सर्वा स्ता । [illegible] अहोरात्राणि [illegible] मास
सर्वा स्ता । [illegible] सर्वा स्ता । सर्वे [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता । [illegible] सर्वा स्ता । [illegible] तेन [illegible] तेन [illegible]
[illegible] सर्वा स्ता [illegible] उपकामदुघा [illegible] ॥ [illegible]
तपा गिरस्वं [illegible] ॥३॥ [illegible] ।
[illegible] दक्षिणा [illegible] । अथर्व [illegible] ।

१२०

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१२९

ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनास्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभि-
रेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जातां सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥१॥ सर्वं तेजः सामरूप्यं ह
शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याहुर्योनिम्। सामवे-
दो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आग्नेयमिति चित्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं व-
र्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥२॥ तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माभवत्स्वयम्। सत्यं ह होतैषामासीत्।
यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उद्गायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं ह प्रस्तोतैषामासीत्। भ-
विष्यत्प्रतिहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम्॥३॥ अपानो विद्वानावृतः। प्रति-
प्रस्थात्र आसीद्। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्व-
र्यवः। अब्रह्म ब्रह्मणः पुत्राः। ब्रह्मणाच्छंसिनः। इरावान्। ऋतमेषां प्रशास्ता सीत्। यद्विश्व-
सृज आसत॥४॥ ऊर्ज्राजानमुद्वहन्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्ग्रावाणः। यद्विश्वसृज
आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजन्त्विषिः। आग्नीध्राद्विदुषी सत्यं। श्रद्धा हविः

१२९

स॰न॰ ३०८

वंशोऽभवत् ... सामनस्य सामानुप्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं सालोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यं। सार्ष्टि-
तां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चेमं स्वाङ्कुः। ये चैनं ब्राह्मणाः॥ ---- ॥८॥
... समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चेमं स्वाङ्कुः। ... ॥९॥ तुभ्यं देवेभ्यस्तप सादेवेभ्यो
... आसन्। ... प्रजापतिः कनीयान् तस्माद्विश्वसृजो ... ॥१०॥ ... ॥११॥
ब्रह्म वै चतुर्होतारो ... सर्वाद्दिवो दिक्षु सर्वाद्दिवम्... प्राचीं ... ॥१२॥ ... तपः ... पतिः ... ॥५६॥
तुभ्यं तप सा ता वा एताः पञ्चहोतारः ... सर्वाः ... दिक्षु तप आसीद्गृहपतिः ...

॥हरिः ॐ॥ इदं पुस्तकं ... ७.८४

१३२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२५४०

१२९

ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनास्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रि
रेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताᳪ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥१॥ सर्वं तेजः सामरूप्यᳪ ह
शश्वत्। सर्वᳪ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याहुर्योनिम्। सामवे
दो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आन्हीमग्निजिव्हानाः। पूर्वे विश्वसृजोमृताः। शतं व
र्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥२॥ तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माभवत्स्वयम्। सत्यᳪ ह होतैषामासीत्।
यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतᳪ ह प्रस्तोतैषामासीत्। भ
विष्यत्प्रतिचाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदᳪ सर्वᳪ सिषासताम्॥३॥ अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्र
तिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्व १२९
र्यवोऽभवन्। अशᳪसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्तासीत्। यद्विश्व २५४०
सृज आसत॥४॥ ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्ध्रुव्याः। यद्विश्वसृज
आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीध्रात्क्षुधी लस। भोमाहेवा

सज्ञात्चयं। इरापत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनद्धविः॥५॥ इध्मᳪ ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चावहतामुभे। वागे
षाᳪ सुब्रह्मण्यासीत्। छन्दोयोगान्विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाहः। सᳪस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे
पशुपाल्मौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशांपतिः॥६॥ विश्वसृजः
प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तं
सर्वानुभुमात्मानᳪ संपराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्।
तस्यैवात्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पंचपंचाशतस्त्रिवृतः संवत्स
राः॥७॥ पंचपंचाशतः पंचदशाः। पंचपंचाशतः सप्तदशाः। पंचपंचाशत एकविᳪशाः। विश्वसृजा
ᳪ सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स०ग०रा०ॐ ३०८

१३२ देभ्य मे नानन्तु प्रजायते । ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यंति । एतासामेव देवतानां सायुज्यं । सार्ष्टि
तां समानलोकतां यंति । य एतदुपयंति । ये चैनत्स्याहुः । ये ब्राह्मणा ब्रुवाणाः ॥ ——— ॥८॥
तां समानलोकतां यंति । य एतदुपयंति । ये चैनत्स्याहुः कनीयांतस्मादिज्यस्तोष्टो वश्या ॥ तुभ्यं देवेभ्यस्तपसा देवेभ्यो
भ्युदासन्तसिषु सतामासतह विस्पतिः कनीयांतस्माद्विज्यस्तोष्टो ॥ ॥७॥ ॥
ब्रह्मवेचतुर्होतारोयज्ञा मत्तं सर्वादिशो दिक्षु सर्वादिपम्रचां आचीन्नया ॥९॥
तुभ्यं तपसा तावा एताः पंच होतारं एषं दहोति सर्वा दिशो दिक्षु तप आसीद्गृहपतिः षड्ढोतारः ॥५६॥
॥ हरिः ॐ ॥ इदं पुस्तकं ७.८ ८ १३२

Indira Gandhi National Centre for the Arts